

**БУДИТЕЛЬ
ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ-РУСИ**

до 200-ліття від дня народження
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

Маркіян Шашкевич
(6.XI.1811 – 7.VI.1843)

ІНСТИТУТ РЕЛІГІЗНАВСТВА – ФІЛІА ЛЬВІВСЬКОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ
ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМЕНІ М.ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМЕНІ І.КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ

БУДИТЕЛЬ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ-РУСИ

**до 200-ліття від дня народження
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА**

СТАТТІ І МАТЕРІАЛИ

УДК 821.161.2-3.09
ББК 83.3(4УКР)-8
Б-90

Друкується за ухвалою вченої ради
Львівського музею історії релігії
(протокол № 4 від 17.10.11)

Б-90 Будитель Галицької України-Руси (до 200-ліття від дня народження Маркіяна Шашкевича):
Статті і матеріали/ Ред. кол.: Я. Дашкевич, З. Білик, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук,
І. Орлевич, І. Паславський, О. Сидор, І. Скочиляс. – Львів: Вид-во Львівського музею історії
релігії “Логос”, 2011.

ISBN 966-7379-81-5

Збірник наукових статей і матеріалів “Будитель Галицької України-Руси” присвячений знаменній даті – 200-літтю від дня народження Маркіяна Шашкевича.

Подані матеріали висвітлюють окремі аспекти життя і діяльності Маркіяна Шашкевича і його найближчих сподвижників Івана Вагилевича та Якова Головацького у національно-культурному відродженні Галичини.

УДК 821.161.2-3.09
ББК 83.3(4УКР)-8

© Видавництво Львівського музею історії релігії “Логос”, 2011

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Збірник наукових статей і матеріалів “Будитель Галицької України-Руси” є сьомим з черги неперіодичним альманахом, що його з 1996 року спільно видають Інститут релігієзнавства Львівського музею історії релігії і Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Видання цих тематичних збірників, як правило, присвячувалися знаковим подіям церковної, політичної та культурної історії України. Черговим із цієї серії альманахів є пропонований читачам науковий збірник “Будитель Галицької України-Руси”, присвячений знаменній даті – 200-літтю від дня народження Маркіяна Шашкевича.

Греко-католицький священник о. Маркіян Шашкевич (6. XI. 1811 – 7. VI. 1843) увійшов в історичну свідомість українців як Будитель Галицької України-Руси. Поет, етнограф, історик, публіцист і, нарешті, духовний пастир – усі ці свої таланти і покликання він віддав рідному народові задля його воскресіння з історичного небуття. Феномен М. Шашкевича, з одного боку, був породженням епохи, в якій він жив і творив, а з другого, – він сам був активним творцем цієї епохи. Нагадаймо, що його діяльність припадає на 30-40-і роки XIX ст., коли Галичина вже понад пів століття була у складі Австрійської монархії. Незадовго перед тим ця наддунайська імперія пережила радикальні соціально-політичні, освітні й церковні реформи, які у 80-их роках XVIII ст. здійснив славетний цісар-просвітник Йосиф II.

Реформи пройшлися буревієм над феодальними устоями Австрії і виявилися корисними для русинів-українців Галичини та для їхньої церкви. Вони прямо зачепили дві соціальні групи, які зберегли свою руську (українську) ідентичність: селян і греко-католицьке духовенство.

Щодо галицького селянства, то найважливішим заходом, що його запровадив Йосиф II, було зменшення паничини до трьох днів на тиждень і 156 днів на рік з розрахунку на одне селянське господарство. Були суворо заборонені будь-які додаткові повинності поза встановленою панициною; окремими цісарськими декретами була дозволена організація сіл у громади з правом обирання своїх офіційних осіб; паницизніям селянам було надане право одружуватися без дозволу пана, а також право оскаржувати рішення землевласника та позивати його в органах державної влади. Іван Франко, глибоко проаналізувавши йосифінські реформи та їх наслідки для галицького селянства, писав: “Перший раз тут від непам’ятних часів прийшлося польським панам побачити границі своєї власті та зрозуміти, що за переступлення тих границь по голівці не поглядать”.

Стосовно греко-католицького духовенства йосифінські реформи мали той позитив, що вперше цілком реально ставили його в один ряд з духовенством латинським. Продовжуючи лінію своєї матері Марії Терези на покращення матеріального й освітнього рівня українського духовенства, Йосиф II спеціальним указом остаточно звільнив його від відробітку паничини, до чого воно було приневолене за часів старої Польщі. В організації освіти для греко-католицького духовенства Йосиф II пішов ще далі своєї матері: 1783 року у Львові за його розпорядженням була створена державна Генеральна Духовна семінарія для підготовки греко-католицького духовенства галицьких єпархій. Наступного, 1784 року своїм декретом Йосиф II відкрив у Львові перший на українських землях університет європейського зразка, а в ньому теологічний факультет для підготовки священників обидвох обрядів. Нарешті 1787 року при Генеральній Духовній семінарії був створений так званий “Руський інститут” (*Studium Ruthenicum*), в якому вихованці проходили україномовний курс навчання, опановуючи університетську програму з філософії і богослов’я.

Оцінюючи ті прогресивні зміни, що відбулися в галицькому суспільному й церковному житті з приходом Австрії, відомий український історик та публіцист Іван Лисяк-Рудницький писав: “Благотворні реформи, проведені австрійським урядом, піднесли освітній і громадський рівень греко-католицького духовенства. Водночас вплив австрійського “йосифін-

ства” дав змогу Греко-католицькій церкві позбавитися від польських пов’язань. Тепер вона була здатна взяти на себе роль української національної церкви”.

Можна без перебільшення сказати, що поява такого націотворчого феномену, як “Руська Трійця” на чолі з Маркіяном Шашкевичем, стала можливою завдяки входженню 1772 року Галичини до складу ліберальної наддунайської імперії. Заснування австрійською владою у Львові греко-католицької духовної семінарії, університету та *Studium Ruthenit* створило широкі умови для формування українського інтелектуального середовища в Галичині. Вирішальну роль тут відіграла Львівська Генеральна Духовна семінарія. Нагромадивши за перші десятиліття XIX століття потужний науково-освітній потенціал, семінарія вже в 30–40-их роках того ж століття пережила справжній інтелектуальний розквіт. Щороку налічуючи у своїх мурах від 200 до 300 вихованців, семінарія виховала за цей період до тисячі душ пастирів європейського рівня кваліфікації. Окрім цього, як писав дослідник історії семінарії академік Кирило Студинський, це “був рішуче найкращий час інтелектуальної та наукової праці, в якій взяло участь наше духовенство, виховане в мурах Львівської семінарії”. Навчальний заклад виплекав тоді найбільшу за всю історію кількість літераторів і громадсько-культурних діячів (тільки письменників понад 40). Це свідчення могутнього руху, який викристалізувався в мурах Львівської Духовної семінарії й охопив цілу плеяду старших і молодших греко-католицьких священиків, серед яких були поети, прозаїки, драматурги, публіцисти, історики, вчені-філологи, етнографи, композитори й визначні політичні діячі.

Промотором і керманічем цього культурного й інтелектуального руху був молодий студент семінарії Маркіян Шашкевич – талановитий поет і натхненна особистість. На відміну від своїх попередників – послідовних традиціоналістів, він став новатором і зумів знайти стежку, що вела на широкий шлях народного пробудження, а своєю відданістю національній ідеї заохочував до праці своїх побратимів, розпалював у них, як висловився соратник Шашкевича о. Михайло Козанович, “огонь в груді, який лише гробова персть вгасити може”.

Подвижницька праця М. Шашкевича та його найближчих сподвижників, зокрема Івана Вагилевича та Якова Головацького, була цілковито спрямована на духовне і національне відродження галицьких русинів-українців. “Руська Трійця”, як їх любовно прозвали сучасники, увійшла в історію української культури насамперед завдяки своїй знаменитій “Русалці Дністровій” (1837 р.) – збірці художніх творів і наукових праць, яка по праву вважається маніфестом галицького національно-культурного відродження доби романтизму.

Випускаючи в світ альманах “Будитель Галицької України-Руси”, ми свідомі того, що поміщені в ньому статті й матеріали висвітлюють лиш окремі аспекти життя і діяльності Маркіяна Шашкевича. В рік його 200-літнього ювілею ми прагнули насамперед віддати йому шану і нагадати нашим сучасникам про цю яскраву постать в історії національно-культурного відродження Галичини. Якщо альманах сповнить цю свою пізнавальну місію, а до того ж його зміст зацікавить допитливих читачів із числа молодих науковців-гуманітаріїв і спонукає їх до дальших наукових студій в царині Шашкевичіани, то маємо в Бозі надію, що ця наша спільна праця принесе подвійну користь.

Від редколегії
Іван Паславський

ПЕРЕГУК СТОЛІТЬ

ПРОМОВА

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕНОГО МИТРОПОЛИТА
С. Е. ГР. АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО,
ВИГОЛОШЕНА В СТОЛІТНІ РОКОВИНИ
УРОДИН МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА ДНЯ 5/ХІ.1911.
НАД МОГИЛОЮ ПОЕТА

Рідко кому дане в довгі літа по смерті збирати навколо свого гробу представників цілого свого народу. Великі заслуги, великий талант, навіть великі діла на те не вистарчають. І великих людей могили коротко по їх смерті присипує порох забуття.

Стоячи над гробом Маркіяна Шашкевича, кождий з нас певний, що сеї могили руский нарід не забуде через довгі століття, кождий чує, що ми тут зібрали ся не лиш на те, щоб звеличати великого поета, заслуженого для церкви і вітчизни робітника. Нас зібрала днесь велика ідея, котрої Маркіян був неначе прапором. Ся гадка, що перед літами була могучим товчком цілого нашого народного відродження, єсть днесь єще для нас всіх і на віки остане керницею живої цінної води, що зрошує лани нашого церковного і народного життя і все відсвіжує зелені надії на будуче.

Щоб здати собі справу з того, яким генієм був Маркіян, треба нам перенести ся в ті давні часи.

Нарід дримає в неволі панщини, сьвітської інтелігенції нема, духовенство виховане на засадах Йосифинізму. Нікому і не снить ся о якійсь колись свободі, ніхто о свободі не сьміє і говорити. Ніхто не думає, щоби дрімучий темний люд міг колись дійти до переважаючого впливу в якіхось епохах нових державних устроїв, щоб мертві, як здавало ся, маси могли пробудити ся народом. Ніхто не підносить живої могучої гадки. Загіпнотизовані неначе бюрократизмом, не думали наші батьки о зближеню до селянства, над котрим однак працювали з великим нераз пожертвованем.

Не бракувало в тім поколіню сьвящеників, що попередили Маркіяна, людей висшої інтелігенції, европейської культури, були між ними люди прямо великі гадкою, організаційним змислом, талантом кермованя публичних справ.

Але не було чоловіка, котрий видів будучність і вказував дороги будучности. Було в культурі наших людей в тих часах щось не щирого, щось офіційного, щось формального, щось мертвого. То були покоління, що без надії клали ся в гріб – послідні свого народа і свого типу.

При тих відносинах піднести прапор новий, кинути іскру нової великої гадки, на се потреба було великої душі, душі великого апостола, чоловіка, що “отъ Бога посланъ” став би ся великаном грядучим уперед і ведучим уперед весь народ. Тим апостолом для Галицької Руси став Маркіян Шашкевич. Молодий, слабонький, умираючий на сухоти, парох в убогім селі, був однак великим апостолом і провідником народа. Формалізови, мертвоті бюрократії минувших поколінь протиставив не плян реформатора, не розмах агітатора, не мудрість політика, а простоту і щирість доброго сільського сьвященика.

Его апостольский дух, его сьвященича ревність вказувала єму, що душпастир мусить трафити до сердець вірних, а щоб трафити до сердець своєю проповідію, треба до людей промовляти їх бєсїдою. Гадка покірненька, без шуму, без претенсії, стала ся однак підставою нашого народ-

ного відродження. Ми днесь розуміємо, що се гадка апостольська, примінювана від апостольських часів в проповіданню Євангелія в душпастирській праці. Але на Русі в першій половині XIX. стол. сего не розуміли. Ми тепер знаємо з власного щоденного досьвіду, що до людських душ не можна трафити лиш сею дорогою, що зі взглядів душпастирських євангельських треба до народу промовляти єго бесідою і не лиш бесідою, треба добирати єго способів говореня, єго образів, порівнань винятих з уст народа. Ми се знаєм і розуміємо, чому першою школою проповідничої форми се розговори, оповіданя, переданя, пісні підслухані від тих простих і неписьменних, поміж котрими однак частійше знайдуть ся правдиві користі в уживаню слова, чим поміж нами, що кінчили школи. Аж дивно, що тоді ніхто з наших батьків сего не розумів, я сказав би аж встидно, если би Євангеліє не було переповнене таких гадок, котрих довгі передпокоління “видяще не видять”, аж прийде геній, котрий в старих переданях находить скарби живої творної гадки.

Що Маркіян уживаючи бесіди народа, був великим естетом, лінгвістом, поетом, не мені в се входити. Не буду також розводити ся над тим, як ревним був, побожним сьвятим сьвящеником. Зверну лиш Вашу увагу, мої Панове, на одну еще сторону Маркіянової ідеї, що прямо і виразно не висказана в єго творах, єсть однак дном єго душі, тлом єго цілої творчости.

Зворот до народної бесіди, був лиш внішнім знаком-символом, сказав би я, иншого звороту, більше внутрішнього – і для того укритого, менше сьвідомого, а більше геніяльного і житедайного звороту до культури народа – сеї культури несьвідомої, неписьменної, котру ми, інтелігенти, мало знаємо, котра однак всім нам дорога, бо своя, бо рідна, і не лиш дорога, а так потягаюча, як ніяка инша сила. Зворот Маркіяна до народа став ся для Галицкої Русі, а передовсім для нашого духовенства могучим голосом, на який днесь еще д р о щ з в о р у ш е н я переходить нам по тілі: В Н а р о д! Днесь еще, з віддаленя 60 літ і з кождим днем більше се слово стає ся прапором руского духовенства. Йти в народ, щоб єго підносити, боронити, просьвічати, щоб єго спасати, за него вмирати – се наш ідеал.

Се праця духовенства – се історія нашого відродження. Значіня суспільного і економічного, які тому слову надає наше покоління, в Маркіянових творах не знайдемо, але без сумніву наша гадка, наша праця – праця цілої рускої інтелігенції, чи ж не є она консеквенцією Маркіянової ідеї, чи не містить ся в ній?

Ціле наше народне відродженє має сей характер – повільного пробуджуваня народних мас; а сего характеру не мала би сама історія XIX. столітя, если би наш патріотизм не мав сеї цілі, сего значіня і на пряму в лю д, в н а р о д.

В рускім патріотизмі Галичан мало історичних традицій, мало державної

політичної гадки, але за те на цілій лінії ви- значне, характеристичне е л е м е н т а р н е: в н а р о д! Всі маємо се понятє, що люд се наша сила, що праця для него – наша задача, що єго добро то наша будучність.

Що Маркіян був першим, котрий с ю д о р о г у в к а з а в більше житем своїм і діланєм як словом – в тім треба подивляти єго геніяльність, інтуїцію, що кільканайцять літ наперед видить прямо то, до чого нарід іде.

Нам днесь легко зрозуміти, що в і д д а л я т и с я в і д л ю д у с е є с к а з у в а т и с е б е н а с м е р т ь, що в єго руках жите, що треба нам до народа зближати ся, йти в нарід, щоби єго піднести, не щоби утверджати в нїм те, що в нїм може злого, що треба єму давати те, що маємо доброго, – а не відбирати єму те, що доброго має, і не накидати єму те, що у нас злого, або не відповідає єго потребам, єго душі, єго житю – Се днесь добре знаєм і розуміємо, як конечною річю знати нарід. Але днесь ще нераз не вміємо трафити в с ю міру, коли зближенє до народа, если не перестає бути житевим впливом – не стає ще самою цікавостію фольклориста, – днесь ще часом трудно відчути більше чим порозуміти, що можна, що треба, що вже не годить ся живому організмови нашого люду давати або відбирати.

Маркіян знова чи незвичайно субтельною інтуїцією, чи високим естетичним змислом, чи апостольським духом, що всюди каже добра улюбленого шукати, є типовим клясиком між писателями, котрі з уст люду учили ся бесіди, ніколи тривіальним, не уживає майже ніколи слів, котрих не уживає нарід.

Що сей, котрий в Галичині перший до люду звернув ся, був сьвящеником, добрим, ревним, побожним сьвящеником, се наша слава, з того днесь ми, сьвященики, гордимо ся; але се знаменне в історії нашого відродження, се знаменне і в теперішній добі.

Хотіти рішати о культурі, о долі руского народа без руского сьвященика, се така сама доктрина, віддалена від житя, перенесена десь з иншого сьвіту, як та друга, котра хотіла би о народній бесіді і культурі без народу, без люду рішати.

Стоячи днесь над гробом того сьвященика, що в праці для народа положив молоде жите, а так могуче вплинув на єго долю, як же не спімнути о тих довгих рядах і численних поколіннях р у с к и х с ь в я щ е н и к і в, що нераз при недостатку, при трудностях і клопотах, однак так вірно і щиро ділили долю руского селянина. Жертвою, трудом цілого житя, нераз майном, а завсігди щирою, доброю радою, і завсігди готовою помочию, а при тім так як сей Маркіян, з простотою і з ревністю апостола, всюди ставав сільський, руский сьвященик д о б о ю ч и д о п р а ц і, де лиш сего вимагала потреба руского народа. Якже не тішити ся, що днесь над гробом Маркіяна навіть ті, що воліли би не видіти сьвящеників в народних торжествах, мусять признати, що если наш нарід

в тисячлітній недолі і долі не стратив своєї мови і культури, если діждав ся світлої епохи відродження, если має поважні – Богу дякувати – ряди інтелігенції, котра его хвалою і силою, то не малу в тім заслугу мають ті наші сьвященики, що, як Маркіян, ціле жите бороли ся з противностями і десь з позичених грошей видавали якусь хосенну для народа книжочку, і послідний гріш на народні видавали ціли, щоби в трийцять-котрімсь році жита вмирати на сухоти.

Але коли могли при слабих силах віддавати великі услуги народови, если могли самі під тягаром упадати, а однак нарід вести до ліпшої будучности, то лишень для того, що були, що суть учениками того,

котрий в 33. році жита по довгих трудах і борбах, по житю убогім, але переповненім надлюдских жертв і зусиль, жите за нарід поклав на Голгофті.

І если днесь, стоячи над гробом Маркіяна, маємо неначе почуте, що хотяй в могилі спочивають мертві кости, дух его жие і жие его ідея. Если днесь мимо волі могили, над котрою стоїмо, уважаємо за символ жита більш чим за знак смерти, то в великій части для того, що гріб ученика, християнина, апостола все здалека подібний до гробу учителя, з котрого людскість від віків і во віки черпає все божественну силу до божественного вічного жита.

*о. Ігор, архієпископ Львівський,
м. Львів*

ОТЕЦЬ МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ – БОЖА ІСКРА

200 РОКІВ ВІД УРОДИН

В історії різних народів появлялися й появляються сильні постаті, які здатні внести своїм талантом та ентузіазмом великі позитивні зміни в суспільстві, в якому вони проживають. (Не будемо роздумувати в даному випадку про певні негативні постаті, що можуть вносити великі заколоти й неспокій). Про таких осіб, які залишили свій похвальний слід у житті нації, в житті свого народу, буває, що й слабо пам'ятають, однак знаходяться нові люди, здорового характеру та пильності, що слідкують за історичними добротними персонажами, згадують про них, про їхню діяльність, їхній добрий вклад в розвиток суспільства та про поважну їхню особистість. Народ очікує завжди добрих змін, добрих лідерів, мужніх та розважливих провідників. І нашому народові також Господь надавав у різних часах відповідних провідників, що дбали й надихали краян пам'ятати про своє коріння, свою державу, мову, самобутність.

Задумуємося над особистістю сьвященика Маркіяна Шашкевича, про якого світлої пам'яті отець-доктор Іван Гриньох писав: “Він, як письменник, малий серед багатьох великих. Як національно-культурний діяч він тихий посеред багатьох головних. Як ієрей-сьвященнослужитель Маркіян скромний трудівник, що бажав тільки одного: сповняти своє завдання гідно” (Я. Розумний. “М. Шашкевич на Заході”, с. 306). Отець Маркіян не написав багато, бо й віку його було всього 32 роки, однак писав мужньо та відважно, головне: руською мовою, рідною мовою, мовою свого народу, яку поволі забували провідні церковні діячі та інтелігенція

Галичини. І хоч вік отця Маркіяна був дуже коротким на землі, однак він вчинив багато і про нього можна сміло говорити, що він довершив чимало добрих справ (пор. Книга Мудрості 4,13). Митрополит Андрей Шептицький у своєму слові, присвяченому сотій річниці уродин отця Шашкевича, писав про його солідний вклад у свідомість руського народу. Оцінюючи його творчість, Митрополит згадував, що він своєю відвагою та уболінням за рідний народ вчинив, що мертві маси пробудилися народом (пор. Я. Розумний. “М. Шашкевич на Заході”, с. 306). Окрім цього, Митрополит Андрей називає о. Маркіяна ревним, побожним, святим священником (пор. там же, с. 301).

Олександр Кульчицький у виступі, що відбувся у 150-ту річницю уродин о. Маркіяна (1961 р.), наводить слова С. Шаха про перевезення тлінних останків Шашкевича із Новосілок Ліських до Львова (01.11.1893 р.). “То Русини проводжали свого Сина, то діти, то внуки і правнуки відпроваджували давно переставше битися серце Батька, що научив він їх любити понижену “хлопську бесіду” і велів пригорнути до себе “меншого, незрячого брата”. Величавий був цей тріумф! Се бо в’їздив у мури престольного города Галицької Землі витязь мисли і духа, побідник злорадних мільонів темряви, вістун крашої долі – Керманич! А у його боку десятки тисяч апостолів і учеників – ціла Русь!” (Я. Розумний. “М. Шашкевич на Заході”, с. 291). Як це приємно почути про гідну оцінку, дану священникові, якого названо Батьком з великої букви, витязем та керманічем. І о. Шашкевич справді палав полум’яною любов’ю до свого народу, він боровся за його кращу духовну і матеріальну долю, подібно, як гідний воїн та боєць.

Ми дуже добре пам’ятаємо, що, найперше, Маркіян Шашкевич був священником, чоловіком своєї дружини, батьком, братом для рідні. Як він, мимо таких великих клопотів, зумів знаходити час, щоб гідно виховати своїх дітей, вчинити їх патріотами, людьми Церкви і гідними дітьми своєї нації? Подивляємо його енергійність, здібність та жвавість характеру! Нам не відомо, як і скільки він дбав за свою родину, але можемо сміливо твердити, що о. Маркіян також дбав про своїх рідних й парафіян, про приготування їм належного слова Божого. Знаємо також про його милосердя та велику любов до свого народу. Це була величава постать, хоч слабка тілесно, однак сильна духом. І дух рухав тілом, яке здійснювало безліч добрих починань. Зважмо на те, що о. Маркіян не лише цінував свою майже забуту мову, але публічно нею говорив та інших спонукав до цього. Він будив й переконував, що цією мовою потрібно і можливо прославляти Бога, творити прозу, вірші та поезії; вживати у діловодстві, писати історію та філософські твори. Він не сумнівався, що руська мова рівна з усіма іншими і бачив наступи

на цю мову інших народів, яким йшлося спершу про її зникнення, а за нею і русько-української нації. Отець Шашкевич, хоч був дуже молодий літами, зважився на могутній крок, немов Давид проти Голіята. Це священник-легенда, який вірив у свій поневолений народ, вірив, що Господь дав йому мову та землю, щоб тут жити, працювати, розвиватися й прославляти Бога.

Доктор М. Гнатишак згадує, що не залишилося жодного малюнка, портрета, світлини чи іншої зовнішньої риси обличчя о. М. Шашкевича. Про його зовнішність можна лише судити зі словесних виразів, які він залишив у своїх поезіях (пор. Я. Розумний. “М. Шашкевич на Заході”, с. 252). Щоправда, Яків Головацький залишив деякий опис портрета цього відданого мужній ідеї священника. Попри його велику зайнятість, він знаходив час для написання статей, прози та поезії. Він любив природу, розмовляв з нею. Бачив людські потреби, їхні промахи та невдачі, співчував. Бажав щось залишити людям із свого написаного творчого доробку, бо добре розумів вартість писаного слова, яке залишиться жити віками. Його уже немає більш як 150 років, а його написані справи живуть. Не завмерли перекази про його життя, теж його писання не втрачають своєї вартості, особливо у наш час, коли потрібно уже в своїй вільній Батьківщині боронити рідну мову від її противників. Цікаво, як поведив би себе отець Маркіян в наші часи, коли міністри освіти України не люблять і кривдять українську мову? Думаю, що він би не мовчав, а писав би та виступав на захист своєї рідної мови.

Отець Маркіян умів спостерігати за природою, за водами, за горами, за вороном, голубом та “сивенькою зозуленькою” (М. Шашкевич. “Русалка Дністровая”: “Роспука”). Він вчитувався в історію рідного народу, знав про козаків, про їхню відвагу, боротьбу та долю свого народу, що походила від різних зовнішніх неприятели. У своїх поезіях згадував про славних попередників, які захищали свій народ, про дівчат, яких забирали татари. У своїй прозі “Погоня” він пише про те, як татарин забрав дівчину і вдарений козаком впав на землю, але, перебуваючи у люті, зумів шаблею зняти дівчині голову з плечей:

*“І кинувся мов звір лютий
Козак сильний на врага.
Грудь розколов, щоб добути
Серце диве Татара”.*

Руська мова була призабута. По церквах здебільшого проповідували польською, а, можливо, деякі священники й німецькою. Отець Маркіян переймав мову від селян, від простих поневолених рільників, які не забували її, розмовляли нею та зовсім не стидалися своєї мови. В такий спосіб зближуючись із простолюддям, він краще пізна-

вав дух народу, їхні потреби та щоденне життя, а воно було нелегким. Як священник він вдивлявся у шедеври старих ікон, народного малярства, спостерігав різьби в іконостасах, розписані стіни. Прислухався до чудового церковного співу і це багатство надихало його боронити людську та християнську тотожність українця.

Автор пише: “Вищий церковний та інтелігентський прошарок суспільства був тільки кровно зв’язаний з нижчим і ставився до нього зневажливо, відгородивши себе чужою мовою та чужою культурою. Духовенство й інтелігенція, “ради особистих вигод”, вивчала й користувалась державною німецькою мовою, а для “пізнання й освіти”, в приватному й публічному житті, користувалась мовою польською”. (Я. Розумний. “М. Шашкевич на Заході”, с. 294). Не знаю, звідки цей автор мав такі розвідки, але якщо це правда, то ще більше потрібно подивляти цього священника, який виступав в обороні мови, національності та гідності людини. Незламний, вірний майбутньому, непохитний у своїх переконаннях, о. Маркіян вчинив багато добра для нашої України. Такий далекий історією та віддаллю років від нашого сьогодення, а такий близький думанням та любов’ю до усього, що своє.

Я. Розумний пише, що офіційні австрійські кола та українське галицьке чиновництво були переконані, “що українською мовою неможливо комунікувати інтимні почування, наукові й філософські концепції”, також, парадоксально розвивати самобутню українську літературу (див. там же). Зважаючи на усе це, можна лишень уявити, якої відваги й сили духу, якої любові до рід-

ної мови, культури, а насамперед до народу, був сповнений цей простий священник, який здебільшого проводив своє служіння у наших галицьких селах?! Побожний отець Маркіян умів планувати своє життя та діяльність. Господь дав йому такий хист і талант, який він мудро використав у своєму нелегкому житті. Згорів швидко, немов свічка, увесь у праці та служінні Богу й своєму збіднілому народові, якого не цурався, якому впоював ідею самобутності, визначеності та ідентичності. Цей священник у вічності, а його творчий доробок та ентузіазм дав і примножує великі плоди нашої мови, яка увесь час розвивається і тримає високий рівень! Пригадаймо, що о. Шашкевич був сучасником великого Тараса Шевченка. Щоправда, Шевченко народився трохи пізніше, зате прожив довший вік і багато зробив своїм письменницьким талантом для українців. Ним пишаємося і радіємо. Інше, що бажаю підкреслити, це те, що цього року із святкуванням 200-ї річниці від уродин о. М. Шашкевича співпала 10-та річниця візиту Святішого Отця, блаженного Івана-Павла II в Україну. А цей блаженний Папа не тільки причинився до того, що впала Берлінська стіна та потерпіла крах комуністична система у світі, він зробив багато також і для нашої України своїм візитом у 2001 році. Промовляючи до нас по-українськи, Блаженний підкреслив значимість нашої мови. Завдяки візитові Івана-Павла II світ пізнавав Україну, про неї говорили та писали світові ЗМІ! Хай ім’я о. Маркіяна Шашкевича незабутньо живе у кожному серці українців! Вічна пам’ять йому та його творчим натхненним трудам!

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ: ЙОГО ЕПОХА І СПОДВИЖНИКИ

*Феодосій Стеблій,
м. Львів*

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ – ПРОВІСНИК НЕЗАЛЕЖНОСТІ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ

У літопис національного відродження на західних землях України середини ХІХ ст. золотими літерами вписане ім'я визначного письменника і громадсько-культурного діяча, славного сина Галицької землі о. Маркіяна Шашкевича.

Народився М. Шашкевич 6 листопада 1811 р. в с. Підлиссі Золочівського району на Львівщині в хаті свого діда по матері о. Романа Авдиківського, місцевого пароха. Батько, Семен Шашкевич, був душпастирем у сусідньому селі Княжому, мати Єлизавета Авдиківська.

У Підлиссі промайнуло дитинство Маркіяна. Початкову освіту здобув у дяка з Білого Каменя та в Головній школі у Львові. Згодом навчався в гімназіях у Львові (1823–1825) і Бережанах (1825–1829). Вищу богословську освіту здобув у Львівському університеті та Греко-католицькій духовній семінарії (1829–1837). Після закінчення навчання і висвячення на священника працював душпастирем у галицьких селах Гумніських (1838), Нестаничах (1838–1841) і Новосілках (1841–1843).

У 1838 р. одружився з дочкою священника Юлією Крушинською з с. Деревні на Жовківщині. У 1839 р. в Нестаничах у них народився син Володимир, майбутній письменник і журналіст.

М. Шашкевичеві судилося ще в студентські роки стати вістуном, а згодом і прапором української національної ідеї в Галичині та накреслити шляхи і забезпечити організаційно реалізацію цієї ідеї. У складних умовах безпросвітного життя галицьких українців, зумовленого відсутністю власної державності і перебуванням Галичини в складі Австрійської абсолютної монархії, яка при всьому своєму лібералізмі толерувала майже необмежене панування в краї польської шляхти, в умовах послідовно здійснюваної асиміляторської політики польських кіл щодо українців, політики штучного придушення українства, яка загрожувала самому існуванню галицьких українців як вітки українського народу,

він зумів організувати навколо себе гурт подвижників, очолити його, надихнути національним духом та своїм власним прикладом запалити до тяжкої й мольної, але благословенної праці над національним відродженням народу.

Саме М. Шашкевич став натхненником, організатором і лідером славнозвісної “Руської Трійці” – демократично зорієнтованого громадсько-культурного угруповання, до складу якого, крім нього, входили також Іван Вагилевич і Яків Головацький, і навколо якого гуртувалося чимало його однодумців, прихильників і послідовників.

Напрямок діяльності “Руської Трійці” визначався новими і домінуючими тоді в духовному житті народів Центрально-Східної Європи ідеями романтизму, які, за визначенням літературознавця Д. Чижевського, націлювали подвижників національного відродження на посилення інтересу до історичного минулого народу та пошанування його недооцінених сторінок, зростання уваги до національно своєрідного, що змушувало звернути погляд на старовину, на народну мову і поезію та побут народу і на цій основі дбати про народність літератури, що у своїй сукупності в кінцевому результаті сприяло розвитку українознавчих досліджень в усіх галузях, стало фактором формування національної свідомості, складовою частиною українського національного руху й становлення нової української літератури в країні та налагодження її зв'язків зі світовою літературою.

Згідно з головними засадами романтизму діячі “Руської Трійці”, наслідуючи приклад літературних сил Наддніпрянської України, ідеологів слов'янського відродження та національно-визвольних змагань поляків, прагнули за допомогою власних українознавчих досліджень, літературної творчості й друкованого слова рідною мовою сприяти піднесенню освітнього рівня та пробудженню модерної національної свідомості галичан як невід'ємної частини українського народу і, таким чином, прислужитися

справі його відродження до самостійного національного життя та входження в коло вільних, рівноправних й культурних націй Європи, насамперед, слов'янських. Цьому вони присвятили усю свою багатогранну, багато в чому піонерську, працю: збирацьку, дослідницьку, видавничу й публіцистичну в ділянці значного комплексу гуманітарних дисциплін (народознавства, фольклористики, мовознавства, пам'яткознавства, джерелознавства, археографії, історіографії, літературознавства, журналістики, педагогіки), а також літературно-художню та перекладацьку творчість. Першим документально засвідченим виявом патріотичної громадсько-культурної праці гуртка М. Шашкевича початку 1830-х років була рукописна поетична збірка “Син Русі” (1833), яка усім своїм змістом заохочувала гуртківців до праці для добра народу. Програмним був вірш-заклик М. Шашкевича “Слово до читателів руського язика”:

*Разом, разом, хто сил має,
Гонить з Русі мраки тьмаві,
Зависть най нас не спиняє,
Разом к світлу, други жваві!*¹

Одним із найголовніших напрямків діяльності “Руської Трійці” стали студії в ділянці народознавства. Наслідком вперше організованої її діячiami широкої цілеспрямованої етнографічно-фольклористичної праці стали описи етнографічних груп західних теренів України (бойків, гуцулів, лемків), народознавчі праці, цінні записи усної народної творчості, які увійшли до різних фольклористичних видань, в т.ч. “Русалки Дністрові”², збірки українських і польських пісень в Галичині Вацлава з Олеська, чотири томного збірника Я. Головацького “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” (1878) – одного з найвизначніших явищ української фольклористики XIX ст. та інших видань. Народні пісні у записах М. Шашкевича публікувалися у вище згаданих та інших фольклористичних виданнях, а у 1973 р. вийшли друком окремою збіркою³.

Мовознавчі зацікавлення “Руської Трійці” знайшли свій вияв у праці М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького над створенням словника та граматики живої української мови. Фрагменти Шашкевичевих граматичних нотаток залишились в рукописах. Друком вийшли “Граматики” І. Вагилевича (1845) та Я. Головацького (1849). Новаторством були позначені їхні виступи за утвердження національної літератури на основі живої розмовної мови і створення цією мовою шкільних підручників (“Читанка” М. Шашкевича за участю Ю. Величковського, укладена 1836, видана 1850 і 1853), реформа правопису (заміна етимологічного фонетичним), використання т. зв. цивільного шрифту замість кириличного, впровадження рідної мови в повсякденний вжиток інтелігенції та церковні проповіді, переклади на живу народну мову літературних творів з

церковнослов'янської, чеської, польської, російської, грецької і німецької мов та сербських народних пісень (М. Шашкевич, Я. Головацький), нарешті, виступи проти спроб латинізації українського письменства (брошура “Азбука і Abecadło” М. Шашкевича, 1836)⁴.

Своєю літературною творчістю письменники “Руської Трійці” поклали початок новій, національній літературі в Галичині і на західноукраїнських землях взагалі. За М. Шашкевичем, нова література як найбільш доступна і активно діюча частина культури мала обстоювати національну своєрідність народу, пізнавати його і бути джерелом його пізнання, ширити серед нього освіту, впливати на морально-патріотичне виховання, виконувати високу громадянську місію, збагачуватись за рахунок інших, насамперед, слов'янських культур, тобто мала безпосереднє відношення до створення національної спільноти. Найістотношою ознакою нової літератури галицькі романтики вважали народність, яку вони розуміли як національну своєрідність. Розвиток літератури на народній основі, на їхню думку, забезпечував романтичний фольклоризм. Звідси й така увага до фольклору як предтечі літератури і взірця народності. В їхніх творах уперше в українській літературі зазвучали щира турбота про народ, високі громадянські мотиви⁵.

Невід'ємною рисою і критерієм визнання суспільної вартості явищ нової літератури вважалася неповторність творчої індивідуальності їх творців. Це було характерне для новаторської поезії М. Шашкевича. В його поетичному доробку – історичні вірші (“Згадка”, “Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139”, “О Наливайку”, “Хмельницького обступлення Львова”), громадянська й інтимна лірика (“Слово до читателів руського язика”, “Руська мати нас родила”, “Відкинь той камінь”, “Розпука”, “Туга”, “Туга за милою”, “Лиха доля”, “Безрідний”, “Думка”, “Син любимому отцю”, “Підлисса” та ін.), балади (“Погоня”), перші в українській літературі сонети (“До ***”, “Сумрак вечерний”). Поетичним творам М. Шашкевича притаманні чітко виражені національні мотиви, м'які, ніжні ліричні тони, нескладна символіка, завдяки чому вони стали основою для створення численних музичних творів. Перлиною ліричної поезії стала його “Веснівка”, перекладена багатьма іноземними мовами⁶.

Ще один надзвичайно важливий аспект діяльності “Руської Трійці” – це ділянка історії. В дусі засад романтизму її діячі надавали великого значення дослідженню, популяризації, науковому і художньому відтворенню історичного минулого народу, вважаючи, що “в минулому пересторога і наука на будучність” (Я. Головацький). Предметом їх особливого зацікавлення й мотивацією цілеспрямованої діяльності стали давні традиції політичного життя українського народу, насамперед, княжої доби та часів

козацької держави. Їхні наукові праці, публіцистика, літературні твори, епістолярія, побудовані на основі скрупульозного вивчення великого комплексу відомих на той час історичних джерел та пам'яток історіографії й літератури, буквально рясніють висловлюваннями про державну могутність і славу Княжої Русі. М. Шашкевич з великим пієтетом висловлюється про Київ, Київську Русь у вірші “Згадка”, в якому йдеться про епоху Ярослава Мудрого, творця “Правди Руської”, коли “руськими сторонами дзвін вічовий гомотів”, цілим світом гомоніла слава Києва і по всій Русі панували “щастя, гаразд”, з якими так контрастувала сучасна йому дійсність⁷.

Стосовно княжої доби, на особливу увагу заслуговує німецькомовний рукопис Шашкевича “Die Ruthener” – “Русини”. В ньому за основними рисами автор виділяє в історії русинів три головні епохи: 1. “епоха повної сили і діяльного життя” (княжа доба); 2. “епоха присмерку нації або її страдницької історії” (XIV – кінець XVIII ст.); 3. “рожевий світанок” національного відродження (після опанування Галичини Австрією 1772 року).

Княжа доба постає зі сторінок рукопису як найсвітліша епоха в історії руського народу, яка породила великих мужів, героїв, мудрих державних діячів, розумних законодавців, розсудливих та енергійних державців, які нічим не поступалися найвидатнішим володарям інших країн.

На їхньому тлі автор дає лаконічну, влучну й багатомірну характеристику чільних руських державотворців князів Олега, Володимира Святославича та Ярослава Володимировича. Про князя Олега є лише скупа згадка: діяльний, войовничий, що засвідчують його переможні походи па Візантію. Князів Володимира і Ярослава автор рукопису зображує високоідейними й далекоглядними політиками, ініціаторами й організаторами широкомасштабних суспільно значущих діянь.

Князь Володимир, за М. Шашкевичем, шукав “вищого світла” і запровадив християнство на Русі, через те його проголосили “великим і рівноапостольним”; він створив могутню східнослов'янську монархію, яка, однак, не встигнувши зміцніти, зазнала поділу на уділи між князями – синами Володимира. Князь Ярослав – і хоробрий воїн, і врівноважений, справедливий будівничий держави, і дбайливий сіяч на ниві високої культури, фундатор шкіл, покровитель писемності, пильний книжник, кодифікатор права і творець знаменитої “Правди руської” – свідчення високого рівня правової культури киеворуського суспільства. Ці якості князя дали підставу авторові величати його Ярославом Законодавцем⁸.

Автограф “Русинів” як імовірне відтворення промови М. Шашкевича в духовній семінарії 12 лютого 1835 р. – це романтичний, високопатріотичний, до того ж виразно соборницький панегірик рідному народові. Це натхненна розповідь про великий руський

народ, що має незорі простори рідної землі, власну (відмінну від великоросів і поляків) мову і ментальність; про народ із багатою історією, із чинною в минулому власною державністю – могутньою монархією; з наявністю видатних державних мужів, із давніми традиціями прилучення до християнської цивілізації та європейської культури; про народ, західна гілка якого після кількасотлітнього винародовлення в польських оковах тепер під покровом Австрії перебуває на світанку свого відродження (а за світанком, зрозуміло, має надійти полудень – повноцінне життя нації).

Могутнім джерелом творчого натхнення для діячів “Руської Трійці” стала поема “Слово о полку Ігоревім” – це й панегірик во славу київських і галицьких князів. Вони стали першими в Галичині її дослідниками, інтерпретаторами і перекладачами на народну мову. М. Шашкевич першим започаткував українськомовні переклади поеми. Його переклад, що після смерті автора зберігався в одного з родичів (Йосифа Крушинського), у 1860-х роках певний час використовувався під час викладання літератури в Перемишльській гімназії літературний діяч і композитор Анатоль Вахнянин. Після повернення власникові в 70-х роках XIX ст. – його було втрачено. Зберігся лише один уривок цього перекладу – “Плач Ярославни” (датований 1 червня 1833 р. і здійснений ритмічною прозою зі збереженням змісту і образної системи оригіналу), що його 1904 р. вперше опублікував Михайло Тершаковець⁹.

Як слушно зауважив В'ячеслав Будзиновський, ця поема дала імпульс М. Шашкевичеві до популяризації української історії в його поезії, завдяки чому галичани усвідомили себе окремою етнічною спільнотою, “котра колись мала власну державу, та, втративши її, довго боролася за її відбудову”, – що наповнювало їх почуттями національної гідності, гордості, зміцнювало віру у можливість відбудови цієї держави. І таким чином, “історичне насіння, кинуте Шашкевичем на галицьку ниву, мусило ще за Австрії дати Україні овоч такий, як програма власної державності, обіймаючої всі українські землі”¹⁰.

Посилений інтерес викликало у діячів “Руської Трійці” державне життя у період Галицького і Галицько-Волинського князівств XII – XIV ст. як продовжувачів Києво-руської державності. М. Шашкевич звертається до Дністра як свідка колишніх княжих столиць такими словами: “Славний Дністре!... Над тобою Галич, Звенигород – любі згадки русинів”¹¹. М. Шашкевич та його побратими оспівують мужню боротьбу галичан проти іноземних завойовників у XII–XIII ст. М. Шашкевич у вірші “Болеслав Кривоустий під Галичем. 1139” поетизує “славний руський з ляхом бій” – перемогу галицьких полків, підтриманих київською дружиною князя Ярополка Володимировича над військом польського короля, який намагався захопити Галич. Для нього галицькі і

київські воїни – то одна руська сила “од Бескида аж до моря”, “від запада аж де зоря”¹². Своім вістрям Шашкевичів вірш був націлений на безпосереднього адресата – тогочасну польську суспільність, яка намагалася обґрунтувати споконвічність своїх прав на володіння українськими землями і прагнула бачити ці землі у складі майбутньої відродженої польської держави. Як зазначав І. Франко, автор вірша під легкою історичною заслоною закликав українців протидіяти полякам, віщуючи їм на українській землі даремність їхніх сподівань, і в його словах тодішні українці “віднаходили свою надію, свою силу, свою людську та народну гідність”¹³. М. Андрусак і В. Мокрий, в свою чергу, вважають, що такі твори, нагадуючи українцям про власну державну традицію, повинні були будити у них прагнення вибороти собі власну державу¹⁴.

Предметом пильної уваги діячів “Руської Трійці” стали козацтво і Запорізька Січ як своєрідна форма військово-політичної самоорганізації українського народу після втрати ним власної державності, в умовах завоювання його етнічної території сусідніми державами, як носії і охоронці національної державницької традиції, як символ свободи і національно-визвольної боротьби.

М. Шашкевич у вірші “Побратимові” щиро захоплюється творами “українських вірлят” – письменників Наддніпрянщини, в яких виразно звучить мотив тяглості національної державності від Княжої доби до козаччини і “стара бувальщина” з їхніх сторінок нагадує “Про давні літа, Про давні часи, Як слава гула світом вокруги; Про руських батьків, Боярів, князів, Про гетьманів, козаків”¹⁵.

Намагаючись зібрати якнайбільше відомостей про козацьку епоху, він і його побратими опрацювали величезний масив літературних джерел як рукописних, так і опублікованих, дошукуючись в них відповіді на питання про походження козацтва, найважливіші етапи його історії, державотворчі аспірації, визначних полководців та їхні подвиги і т. п.

Виявляючи незгасаючий інтерес до історії козацтва, М. Шашкевич виношував задум написання на цю тему спеціальної праці, залишивши автограф її плану, який передбачав пункти: “Дністер. – Слава Русі. – Козаки. – Свобода”¹⁶.

Пам’ять про лицарський чин козацтва, його визвольну місію засвідчив фрагмент одного з рукописів М. Шашкевича: “Славні руські могилюшки ще лицарів хоронять. Колись були борби козацькі – нині тихота. І гриміло, і дудніло... Лучша борба нещаслива, як нинішня тихота, в борбі була надія, а нині знила. Козаки самі себе забили, хочаби нас боронити. Пострадали свободу, хочаби нас вирвати з неволі”¹⁷.

М. Шашкевич вважав священною справою збереження і відсвіжування пам’яті про героїчну боротьбу козацтва. Наприкінці розшифрованого ним разом з Я. Головацьким “Львівського літопису”, важливого

джерела з історії козацької доби, в т. ч. Хмельниччини, відзначивши опис літописцем-русином усіх важливіших подій, зокрема вміщення інформації про “Козацькі діла”, він занотував свою однозначно схвальну оцінку подвигів козацтва за часів Б. Хмельницького: “От тепер 200 літ тому, як сії славнії битви Русь Южна ...сточила з насильством можновластія. Ми святимо пам’ятку 200-літну побідоносного оружія русинів під Пилявцями, Зборовом, Збаражем, Львов[ом], пам’ять славних богатирів козацьких, за віру і свободу павших під Берестечком”¹⁸.

Свій піетет до козацтва “Руська Трійця” намагалася виразити через власну літературно-видавничу діяльність, щоб, таким чином, зробити його надбанням ширшого кола сучасників. Розшифрований і відредагований разом із М. Шашкевичем “Львівський літопис” Я. Головацький спочатку намагався опублікувати при допомозі Т. Шевченка П. Куліша, М. Максимовича і П. Лукашевича, потім планував до третього випуску “Вінка русинам на обжинки” і, врешті-решт, з їхньої копії він увійшов до наукового обігу завдяки публікаціям К. Вуйціцького (1835) та А. Петрушевича (1867).

Козацька тематика посіла чільне місце у підготованому М. Шашкевичем до друку історично-літературно-фольклорному альманасі “Зоря” (1834). Його відкривав портрет Б. Хмельницького, а до текстової частини увійшли життєпис гетьмана, написаний М. Шашкевичем на основі “Истории Малой России” Д. Бантиша-Каменського (1830, т. 1–3 – автор вважав це видання “многочінним твором”), його вірш “О. Наливайку” (в ньому автор відтворив епізод битви повсталих козаків під проводом С. Наливайка з польським військом Ст. Жолкевського під Білою Церквою та Гострим Каменем 1596 р., а устами свого героя закликав сучасників: “Гей, молодці, за свободу!”), “Хмельницького обступленіє Львова” (про облогу козаками Львова 1648 р.) та неповний переклад з латинської байки Б. Хмельницького, в моралізуючій частині якої результат мирних переговорів з ним послів польського короля Яна Казимира у 1655 р. був поставлений у залежність від відмови польської шляхти від претензій на українські землі та готовності короля повернути під владу гетьмана “всю Русь до Володимира, і Львів, і Ярослав, і Перемишль”¹⁹.

Збірка, яка усім змістом засуджувала режим шляхетської сваволі та іноземне поневолення, возвеличувала визвольну боротьбу народу і народних героїв, маніфестувала єдність галичан з усім українським народом, була неприйнятна, однак, для владних структур і відхилена цензурою якраз через наявність у ній козацьких сюжетів і визвольних мотивів, які могли спровокувати небажаний для влади протест польських впливових кіл²⁰.

Спадкоємцем “Зорі” в апології козацтва став виданий в Буді (Угорщина) 1837 р. альманах “Руської

Трійці” “Русалка Дністрова”. Врахувавши невдачу із “Зорею”, М. Шашкевич при його підготовці з цензурних міркувань відмовився від включення до нього найбільш політично загострених сюжетів, та все ж деякі матеріали з поетизацією визвольної боротьби козацтва в ньому зберіг. Зокрема, в ньому опубліковано народні думи й історичні пісні про козацького старшину Морозенка, козака Коновченка, про здобуття козаками Варни в XVII ст., страту гайдамаків у с. П’ятигорах 1768 р. До збірки увійшли також весільні пісні, веснянки, колядки з передмовою І. Вагилевича, твори М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького, переклади сербських народних пісень та уривків із “Короледвірського рукопису” В. Ганки, анотований покажчик давніх рукописів бібліотеки Онуфріївського василіанського монастиря у Львові, українська грамота 1424 р. – пам’ятка ділової мови початку XV ст. та рецензія М. Шашкевича на фольклорний збірник Й. Лозинського “Руське весілля” як форма захисту від спроб латинізації українського письменства. Девізом книги стали слова Я. Коллара: “Не тоді, коли очі сумні, а коли руки діяльні, розцвітає надія”. У “Передслів’ї” М. Шашкевич розцінив альманах як явище загальноукраїнського національно-культурного відродження, вітав почин Наддніпрянської України щодо розвитку нової літератури²¹.

Своїм змістом, нав’язуванням до традицій власної державності та політичної незалежності, возвеличуванням визвольної боротьби, поетизацією народних героїв, подвигів козацтва, учасників гайдамацького руху книга демонструвала нескореність духу уярмленого народу, усвідомлення неправомірності розчленування його території, живучість пам’яті про його колишню велич і могутність та принесені жертви у боротьбі за свободу, прагнення патріотичних сил до відновлення його суверенних прав та готовість до праці над його відродженням при налагодженні співробітництва з іншими слов’янськими народами на основі міжслов’янської взаємності. “Русалка Дністрова” своїм змістом відповідала тій місії, якої чекав від спогадів про минуле М. Шашкевич у вірші “Споминаймо, браття милі”, а саме – “Воскресити в новій силі Руську славу, руську власть”²². Укладачі альманаху відмовилися від старомодної книжної мови, застарілої історико-етимологічної орфографічної системи та кириличного шрифту, замінивши їх живою народною мовою, новомодним фонетичним правописом і т. зв. “гражданським” (цивільним) шрифтом. Загалом “Русалка Дністрова” стала синтезованим виявом новаторських починань в різних ділянках національно-культурного життя українців Галичини доби “Руської Трійці” (народознавстві, історіографії, літературознавстві, мовознавстві, літературній творчості), маніфестом їх національного відродження. За словами Івана Франка, збірка у всіх відношеннях була “свого часу явищем наскрізь ре-

волюційним”²³. Вона стала визначною подією національного руху і поклала початок новій літературі на західноукраїнських землях. Однак вихід книги вороже зустріли офіційні кола і на неї, саме через її спадковий зв’язок із забороненою раніше “Зорею”, була також накладена цензурна заборона. Відразу після її виходу розійшлася лише невелика частина (близько 200 прим.; наклад близько 800 прим.). Решта зберігалась у львівській цензурі до 1848 р. і була пущена в обіг лише у 1849 р. Видавці альманаху були поставлені під нагляд поліції і зазнали переслідувань²⁴.

Традиції заборонених цензурою “Зорі” та “Русалки Дністрової” згодом продовжив упорядкований братами Головацькими літературний альманах “Вінок русинам на обжинки” (Відень, 1845–1847 рр., т. 1–2), який, вмістивши поетичні твори М. Шашкевича (15 віршів, з них 5 передруковано з “Русалки Дністрової”), Я. Головацького, І. Вагилевича, М. Устияновича, А. Могильницького, статті Я. Головацького “Пам’ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу” і “Велика Хорватія”, ряд етнографічних заміток і фольклорних матеріалів та переклади сербських народних пісень, доніс до читачів, хоч із запізненням на 10 років, головні ідеї “Руської Трійці”, які незабаром лягли в основу політичної програми національного руху галицьких українців доби “Весни народів” (1848 р.). І тут не можна не погодитись з думкою Я. Розумного, що “Русалка Дністрова” й особа М. Шашкевича (я додав би – і вся “Руська Трійця”) стали “синонімами культурно-політичного відродження Галицької України”²⁵.

Глибоко переживаючи територіальну розчленованість народу, діячі “Руської Трійці” усі свої помисли звертали до Наддніпрянської України, яку вважали центром тяжіння для всіх українських земель. Для Я. Головацького Київ – “місто давніх згадок народу, середоточіє Южної [нашої] Русі”, а на Задніпрів’ї – “вся сила наша так фізична, як і моральна”, “в живій пам’яті старина козацька” і “тепер показується своє рідне життя”, тобто національне життя²⁶.

І. Вагилевич, захоплений ідеєю соборності України, писав до М. Максимовича: “Що нам прелюбе? Чи не святая Русь, наша дідина?! І ми єсмо руські діти!.. Ми єсмо южнорусини... Оце ж ми всі із-за Бескиду, від Тиси, з-поза Сяну і по Серету з братією нашою задніпровою складаємо одне существо... Геть перегороди, бо не їм псувати существо народу”²⁷.

Діячі “Руської Трійці” вірили в краще майбутнє свого народу. І. Вагилевич у листі до М. Максимовича від 7 березня 1837 р. в дусі романтичного історизму стверджував, що хоч на долю українського народу випало чимало випробувань, його духовний розвиток допомагав йому вистояти в них і знову й знову відроджуватися. “Южна Русь токмо в свіжих силах відмолоджалася” – підсумовував він і висловлював упевненість в тому, що вона “колись по-прежньому ще відмолодне”²⁸.

В іншому листі до цього ж адресата він знову наголошував на тому, що “віра в будуче відродження кріпка і ціпка – вона ум возносить і наповнює серце”, а розвиваючи цю думку перед Я. Головацьким, рішуче запевняв його, що “і наші країни”, тобто українці, “виступлять в жизнь європейську як народ, уцивілізований прикметно до духу і потреби веремня”²⁹.

М. Шашкевич, як і його побратими, виявляв неабияке зацікавлення літературно-видавничим добробком Наддніпрянської України, його взірці “для нього – це “хороші і ціловажні діла”, “як заране по довгих тьмавих ночах..., здорові, повносільні рістки”, про які потрібно “цілою душею дбати”, їх “огрівати, плекати і зрощати”³⁰.

Він пророчо виражав надію, що завдяки цьому вони згодом “під крилом часу і добрих владнувателів хорошою і кріпкою засіяють величею”, а внаслідок освоєння всієї культурної спадщини (“лиш їх скликати в одно”), яке допоможе сучасному поколінню усвідомити своє покликання, “стане піснь велика, довга, безконечна, що цілим світом загуде, що сильно розгримить славу перідних і нинішніх літ всього народа”³¹.

Ознайомившись з “Енеїдою” І. Котляревського, “Малоросійськими народними піснями” М. Максимовича, він, за спогадами Я. Головацького, побачив у них “живий приклад, переконався о можності народної руської словесності, загадав велику гадку: утворити чисто народну словесність южноруську, і сесій гадці вірен остав до кінця”³².

Дещо пізніше, на радісах від свіжо прочитаних українських видань (альманаху “Ластівка”, поезії А. Метлинського), М. Шашкевич писав, що “українські вірлята і веселять душу, й серце зігрівають”, коли “то вголос, то стиха матері співають”

*Коли з України руськая пісенька
Так мило-солодко коло серця в'ється
 (“Побратимові”)³³.*

Читаючи подібні видання, повідомляв він свого друга М. Козловського, “забудеш і біду, і горе, і смуток, і журбу, і здається тобі, що завсігди весна”³⁴. Серед опублікованих в “Ластівці” творів, як відомо, були вірші Т. Шевченка “Причинна”, “Вітре буйний”, “На вічну пам'ять Котляревському”, “Тече вода в синє море”, перша глава поеми “Гайдамаки”, які не могли не зацікавити М. Шашкевича. Свідченням цього є його запис у спеціально відведеному зошиті балади “Причинна”³⁵.

Розглядаючи свою діяльність як складову частину загальноукраїнського культурного процесу, М. Шашкевич та його друзі вважали своїм священним обов'язком підтримати та продовжити на галицькій землі справу, розпочату літературними силами Наддніпрянщини. На прохання О. Бодяньського Я. Головацький надіслав йому 4 листопада 1843 р. надруковані твори М. Шашкевича (поезії “Банду-

рист”, “Бездольний” тепер відомий під назвою “Безрідний”, “До братії галицької о піснях українських” тепер відомий як “Побратимові, посилаючи йому українські пісні”), тексти народних пісень та вірш Шашкевичевого побратима М. Устияновича “Наддністрянка”³⁶, близький за задумом та ідейною спрямованістю до “Русалки Дністрової”, який згодом був конфіскований царськими жандармами разом з програмним документом Кирило-Мефодіївського Братства “Книги буття українського народу” (“Законом божим”) у заарештованого кирило-мефодіївця М. Костомарова³⁷.

З творами “Руської Трійці” був обізнаний Т. Шевченко. Влітку 1843 р. він читав “Русалку Дністрову” і через П. Лукашевича заохочував І. Вагилевича “описати народ руський, живучий в Карпатах”³⁸. Був знайомий з альманахом і М. Костомаров, який включив його до списку джерел своєї дисертації, присвяченої поетиці народних пісень³⁹.

Високо оцінив “Русалку Дністрову” у статті “О стихотворениях червоноруських” (1841) М. Максимович. Книжка, за його словами, “и дышет, и благоухает своенародностью”. Найбільше припала до вподоби йому “Веснівка” М. Шашкевича. Він щиро вітав перші голоси молоді “червоноруської музи”, бажав їй “успешного, непрерываемого возрастания и процветания... вдохновений своенародных, песнопений на самобытный лад”⁴⁰.

Бібліографічний опис змісту “Русалки Дністрової”, зацитувавши великі фрагменти з “Передслів'я”, а також із брошури “Азбука і Abecadło” М. Шашкевича, дав І. Срезневський в інформації про літературне і наукове життя в Галичині у звіті міністерству освіти про свою наукову подорож за кордон. У І. Срезневського зберігся автограф Шашкевичевого перекладу “Короле двірського рукопису”⁴¹.

Подвижницьку працю “Руської Трійці”, гідно репрезентовану виданням “Русалки Дністрової”, прихильно оцінило чимало діячів визвольних рухів і культур слов'янських народів, підвладних Австрії, яких з галицькими діячами об'єднувала спільність інтересів у боротьбі за демократичні перетворення і національну свободу. Завдяки їхній безкорисливій підтримці галицькі діячі мали змогу одержувати багату інформацію з питань громадсько-культурного життя, а свої твори, які натрапляли на цензурні рогатки в Галичині, друкувати поза її межами (в Буді, Празі, Відні, Варшаві та ін.) і, таким чином, пускати в широкий світ. Ця товариська взаємодопомога набувала вагомого суспільного значення.

Ідеї та діяльність М. Шашкевича і його побратимів мали значний резонанс як в Галичині, так і поза її межами. Вони стимулювали утвердження національної свідомості багатьох поколінь української інтелігенції й надихали її на самовіддану працю на ниві національного відродження, окриляли творчість багатьох українських письменників, художни-

ків, композиторів, учених та одержали всенародне визнання.

Традиції М. Шашкевича і “Руської Трійці” продовжив український національний рух під час “Весни народів” (1848–1849 рр.), згодом так званий народовський, пізніше національно-демократичний напрям національного руху в Галичині та Буковині, спадкоємцями якого стали творці Західно-Української Народної Республіки (1918–1919 р.) та ініціатори її злуки з Українською Народною Республікою 22 січня 1919 р., а у віддаленій перспективі будівничі сучасної незалежної України.

Шашкевичів життєвий шлях обірвався 7 червня 1843 р. Поховано його в с. Новосілках Ліських. У 50-річчя від дня смерті в 1893 р. його тлінні останки перевезено до Львова і з урочистостями перепоховано на Личаківському цвинтарі. Згодом, у 1896 р., у гробниці поховано його дружину Юлію (1815–1896), а в 1908 р. сюди перенесено прах сина Володимира (1839–1885).

В 1911 р., у соті роковини народження о. Маркіяна Шашкевича, митрополит Андрей Шептицький над могилою письменника сказав пророчі слова, що “цієї могили руський нарід не забуде через довгі століття”, бо біля цієї могили збирала і збиратиме людей “велика ідея, котрої Маркіян був неначе прапором. Ця гадка, що перед літами була могучим товчком цілого нашого народного відродження, є днесь еще для нас всіх і на віки остане кирницею живої цілющої води, що зрошує лани нашого церковного і народно-го життя і все відсвіжує зелень надії на будуче”⁴².

З цими словами перегукуються думки митрополита Йосифа Сліпого, виголошені з нагоди 100-річчя упокоєння М. Шашкевича над його могилою у 1943 р.: “Чого не вдіяли збройні повстання і суспільні діячі, те досягнув перший Подвижник нашого Відродження. Мав він багато перешкод, трудів, прикросів і колод від своїх і чужих. Та не в тім річ і заслуга, – бо хто з нас їх не мав і не має? Але в тому, що о. Маркіян, не зважаючи на своє слабе здоров’я, вмів їх подолати і вийти з них у житті народних змагань переможцем. Найважча річ у проводі – знайти у народних змаганнях правий шлях і спрямувати туди увесь народ. І здається навіть, що це останнє важче, ніж перше. І саме Маркіян знайшов його і попровадив ним Галицьку Україну до кращого завтра. При тім цілу свою програму і працю убрав він в мистецьку форму і склав у скарбницю нашої культури як високу цінність”⁴³.

Далекоглядність ієрархів Греко-Католицької Церкви засвідчує майже піввікова традиція щорічного паломництва до цієї могили та до Шашкевичевої Підлисецької Білої Гори тисяч і тисяч українців з усіх кінців країни та з української діаспори.

На вшанування пам’яті письменника йому споруджено пам’ятники на Білій Горі (1911), в с. Підлиссі (1962), у Вінніпезі (1944), Римі (1976), Львові (1990),

Золочеві (1993), створено літературно-меморіальний музей в с. Підлиссі (1959), перетворений згодом у Музей-садибу М. Шашкевича (1986), засновано Інститут-заповідник М. Шашкевича у Вінніпезі (1962), відкрито Музей “Русалки Дністрової” у Львові (1990), встановлено меморіальні таблиці на народних домах багатьох міст Галичини (1911), на будинку друкарні в Будапешті (1999), де побачила світ “Русалка Дністрова”. Дітище М. Шашкевича і “Руської Трійці” “Русалка Дністрова” користується великою шаною і попитом читачів. Дотепер в музеях і бібліотеках світу виявлено понад 100 примірників першодруку альманаху. Впродовж 170 років після її появи на світ книга перевидавалася 7 разів: у Тернополі (1910), Києві (1950, 1972, 1987), Філадельфії (1961), Вінніпезі (1987), Львові (2007). Загальний наклад усіх видань “Русалки Дністрової” понад 50 тисяч примірників.

З кінця 1980-х років відновлено започатковані 1921 року щорічні серпневі багатолюдні поминальні Шашкевичівські урочистості на опоетизованій Маркіяном Білій Горі біля с. Підлисся, яка стала свого роду національно-релігійною святинею для галицьких українців, посестрою Чернечої Гори в Каневі над Дніпром – місця вічного спочинку Т. Шевченка.

Стали традиційними Шашкевичівські читання, матеріали яких публікуються у Львові в серійному науковому збірнику “Шашкевичіана” та в серії “Бібліотека Шашкевичіани”, як продовженні відповідних видань, започаткованих Інститутом-заповідником Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі.

Закінчуючи, хотів би привести дуже влучну оцінку, яку дала М. Шашкевичеві як керівникові “Руської Трійці” київська українська газета “Рада” під час 100-літнього ювілею письменника у редакційній статті. Газета тоді писала: “Ми хочемо звернути увагу тутешніх земляків на одну тільки рису його діяльності – на її всеукраїнську вагу, на те значення, яке мав Шашкевич не тільки для тіснішої своєї отчини, але й для всієї України. Це справді був діяч, що не обмежувався тісними закутками й горизонтами, а сягав поза їхні межі, прозираючи орлім оком за політичні кордони, обнімаючи своєю братерською любов’ю всі краї, де лунає українське слово, де живе рідний народ. Саме діло національного відродження своєї тіснішої отчини почав Шашкевич під безпосереднім впливом з України. Допомогли Шашкевичеві [в цьому] ті ластівки національного відродження, що вже тоді залітали з України Наддніпрянської на Україну Наддністрянську. Твори Котляревського, Квітки. Костомарова, Гребінки, Метлинського, народні пісні Максимовича, перші згуки огненної музи Шевченка ось що запалило душу Шашкевича і навіки привернуло його палке серце до рідної справи. Зєднання з цілою Україною починає Галичина своє національне відродження і в цьому перша велика заслуга апостола Наддністрянської України, що з спільного джере-

ла черпав свою любов до рідного краю. Він не тільки втішався,

Коли з України руська пісенька

Так мило, солодко вколо серця в'ється,

ні, він підхопив ту ноту великої любові до народу, що бриніла в українських піснях, і поставив її “во главу угла” конкретної діяльності на користь народу. І в цьому його друга заслуга. Нарешті, він збудив своїх земляків з довгого сну й повів до боротьби за національне відродження, за добро і щастя майбутніх поколінь, одновивши той національний рух, що зовсім змінив національне обличчя Галичини. І це третя заслуга Шашкевича.

Та не на саму тільки Галичину розійшлися наслідки од діяльності Шашкевича. Коли ми зважимо, яку роллю відіграла Галичина в історії національного українського руху взагалі, коли ми згадаємо, що вона довгий час була тим резервуаром, де могли вироблятися українські сили, де гартувався національний дух, де єдиний притулок мало занедбане скрізь українське слово, – то ми зважимо на силу, широчінь і наслідки Шашкевичевої діяльності. Через Галичину вплив його, для багатьох із нас може несвідомо, одбився на всій Україні і вся Україна повинна з шанобою й глибокою вдячністю згадати нині апостола Наддністрянської України й символ всеукраїнського єднання. Маркіян Шашкевич всеукраїнської ваги діяч і місце йому давно вже готове в нашому національному пантеоні, серед інших діячів такої ж всеукраїнської ваги”⁴⁴.

Так оцінювала подвигницьку працю М. Шашкевича єдина тоді україномовна газета в підросійській Україні, виражаючи думку тих кіл, що гуртувалися навколо Товариства українських поступовців, репрезентантами яких були визначні громадсько-політичні і культурні діячі С. Петлюра, М. Вороний, Д. Дорошенко, С. Єфремов, О. Олесь, Л. Старицька-Черняхівська, М. Грушевський, В. Винниченко та ін., в майбутньому будівничі незалежної Української Народної Республіки. Ця оцінка не втратила своєї ваги й до сьогодні.

Ідейна і творча спадщина М. Шашкевича увійшла, таким чином, животворним надбанням у духовний світ українців, слов'янських народів, зайняла почесне місце у скарбниці європейської та світової культури. Вона є живим джерелом збагачення духовності сучасних поколінь і творення нових цінностей.

¹ Шалата М. Й. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – Київ, 1969. – С. 35–38.

² Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської Трійці”. – Київ, 1990. – С. 344 с.

³ Народні пісні у записах Маркіяна Шашкевича / Упорядкування, вступна стаття і примітки М. Й. Шалати. – Київ, 1973. – 112 с.

⁴ “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – Київ, 1987. – С. 95–98, 139–146; Фаріон І.

Отець Маркіян Шашкевич – український мовотворець. – Львів, 2007. – 134 с.

⁵ “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – С. 98–103, 146–152.

⁶ Лубківський Р. Первоцвіт нової української поезії // Маркіян Шашкевич. Веснівки/Веснянки. Лірика. – Львів, 1987. – С. 6–22.

⁷ Маркіян Шашкевич. Твори. – Київ, 1973. – С. 31–33.

⁸ Стеблій Ф. “Русини” – забутий автограф М. Шашкевича // Шашкевичіана: Нова серія. – Вип. 5–6. – Львів, 2004. – С. 558–571.

⁹ Купчинський О. “Слово о полку Ігоревім” у перекладах, переспівах і дослідженнях першої половини століття // Записки НТШ. – Т. ССXXIV. – Львів, 1997. – С. 405–425; Стеблій Ф. “Слово о полку Ігоревім” в культурному житті на західних землях України // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Львів, 1998. – С. 590–592; Kupczyński O. Słowo o wyprawie Igora – jego przekłady, parafrazy i opracowania z pierwszej połowy XIX w. Rękopis Jana Wagilewicza // Słowo o pułku Igorowym, przekład i opracowanie Jana Dalibora Wagilewicza. – Przemyśl, 1999. – S. 7–42.

¹⁰ Будзиновський В. Ішли діди на муки. Введення в історію України. – Львів, 1925. – С. 18–20.

¹¹ Маркіян Шашкевич. Твори. – К., 1973. – С. 119.

¹² Там само. – С. 29–30.

¹³ Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – Т. 47. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 114–115.

¹⁴ Andrusiak M. Ukraiński ruch narodowy i konspiracja polska w Galicji w II. 30-tych i 40-wych XIX w. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1936. – Nr 36(175). – S. 360; Mokry W. “Ruska Trójca. Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w pierwszej połowie XIX wieku”. – Kraków: Wyd-wo Uniwersytetu Jagiellońskiego; Fundacja świętego Włodzimierza, 1997. – S. 55–56.

¹⁵ Маркіян Шашкевич. Твори. – С. 50.

¹⁶ “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – С. 113.

¹⁷ Маркіян Шашкевич. Твори. – С. 119.

¹⁸ Львівська Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 142. – П. II. – Спр. 59. – Арк. 10.

¹⁹ “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – С. 114–115.

²⁰ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – Київ, 1989. – С. 59–65.

²¹ “Русалка Дністровая”. – Буда, 1837. – С. III–VI.

²² Маркіян Шашкевич. Твори. – С. 30.

²³ Франко І. Зібр. творів: В 50 т. – Київ, 1984. – Т. 26. – С. 90.

²⁴ “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – С. 119; “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С. 93–135.

²⁵ Розумний Я. Маркіян Шашкевич – таємниці міту // Маркіян Шашкевич на Заході. Упорядкування, редакція і вступ Я. Розумного / Інститут-Заповідник Маркіяна Шашкевича. – Вінніпег, 2007. – С. 298–299.

²⁶ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С. 168.

²⁷ Маркіян Шашкевич, Іван Вагілевич, Яків Головацький. Твори. Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Й. Шалати. – К.: Дніпро, 1982. – С. 194–195.

²⁸ Там само. – С. 195.

²⁹ Там само. – С. 203, 206.

³⁰ “Русалка Дністрова”. Науково-критичне видання. – Львів, 2007. – С. IV.

³¹ Там само. – С. 116.

³² Маркіян Шашкевич, Іван Вагілевич, Яків Головацький. Твори. – С. 129.

³³ Маркіян Шашкевич. Твори. – С. 50–51.

³⁴ Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький. Твори. – С. 129.

³⁵ Львівська Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 142. – Спр. 38.

³⁶ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С. 231, 493.

³⁷ Кирило-Мефодіївське товариство. У трьох томах. Т. 1. – К., 1990. – С. 278, 287.

³⁸ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С. 230.

³⁹ Костомаров Н. Об историческом значении русской народной поэзии. – Харьков, 1843. – С. 215.

⁴⁰ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С. 195–196.

⁴¹ Там само. – С. 201.

⁴² Андрей Шептицький, митрополит. Йти в народ – це праця духовенства // Шашкевичіана (Вінніпер). – 1972. – Ч. 17–18. – С. 366–367.

⁴³ Йосиф Сліпий, митрополит. Твердне криця душ наших // Шашкевичіана (Вінніпер). – 1967. – Ч. 8–9. – С. 170–171.

⁴⁴ Газ. “Рада” (Київ). – 1911. – № 233. – 16 (29) жовтня.

*Василь Горинь,
м.Львів*

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ: ДОВГА ДОРОГА ДО СЛАВИ

ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

Заслуги діячів минулого на відстані часу постають окресленіше. А ще виразніше їх феномен освілюється в добу переходу в період спалаху духовності, національного злету. Так ми приходимо до славного Ювілею – 200-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича. Так перед нами велично постає постать того, від змагань котрого пробилось джерело нашого культурного і літературного відродження, національного пробудження Галичини.

Маркіян Шашкевич виступив із пророчими закликами до пробудження народу, його потреби стати і бути ним. Він виконав послане Богом та Долею призначення докластися до самоусвідомлення народу, вияву його духовного єства, української душі. Віддав йому силу свого невмирущого духу, багато вклав у генетичну основу наступних поколінь.

І судилося М. Шашкевичу стати сином народу, його будителем, провісником національного відродження, речником єдності українських земель, єднання України Наддністрянської та Наддніпрянської. В тому нині й магічність постаті Шашкевича і навіть перегуки епох, що повертають нас до часів “Руської Трійці”, до Маркіяна Шашкевича.

М. Шашкевич указав галичанам дорогу, якою вони мають іти; проголосив ідеали, котрі треба сповідувати; він зберіг мову, яку належить плекати, а не “чужую полнобляти”; творив нову літературу, нестачі якої “прагнув зарадити”. Дітям дав читанку, а народові ім’я. Став натхненником культурно-освітнього угруповання “Руська Трійця”, а виданий разом із побратимами І. Вагилевичем і Я. Головацьким альманах “Русалка Дністрова” став етапним, мав переломне значення в розвитку рідного письменства, а за

визначенням І. Франка, був “явищем наскрізь революційним”. “В Шашкевичевих віршах у нас перший раз повіяло духом поезії XIX віку”¹. Прочитуємо ще два висловлювання І. Франка.

“Шашкевич обік гарної людової мови, щирого та сердечного тону мав у своїх писаннях іще щось, чим мусить подобатися і чого не було у жодного з його товаришів. Він мав відвагу й дар висловити досить виразно, а бодай для тогочасних прибитих русинів досить зрозуміло все те, що їх боліло, чого вони бажали і чого надіялися”².

“Головне враження, яке вона (“Русалка Дністрова”. – В.Г.) робить на нас, се якесь неясне, а сильне чуття, ніжне і інстинктове, як чуття дитини, котра рветься на волю силою вродженого потягу [...]. Се ніжне чуття, мов запах лугів напровесні, обхвачує кожного читателя “Русалки”, в нім лежить її найбільша вартість. [...] “Русалка” – се немов один неясний прорив чуття людського серед загального затупіння та одичіння. Се її найбільша, найреволюційніша ціха”³.

Згадаймо поведінку кожного з авторів “Русалки Дністрової”, їх відповіді на запитання керівництва Львівської духовної семінарії (при допиті) у справі видання в обхід місцевої цензури альманаху (комісію очолював в.о. ректора семінарії, він же цензор “руських книг” Бенедикт Левицький)⁴. Малося на меті з’ясувати і аспекти гуртківської діяльності семінаристів.

На запитання: “Які були ваші головні наміри під час створення цього збірника і написання статей?” – *Маркіян Шашкевич* відповів: “Я випробовував свої сили руською мовою, оскільки це моя рідна мова,

яка значно відрізняється від мови церковної і великоросійської (московської), і хотів заложити наріжний камінь для її дальшого розвитку і тим самим зарадити нестачі руської літератури. В час написання статей моїм головним наміром було сприяти розвитку руської мови і літератури цією мовою настільки, наскільки вистачало моїх слабких сил... я шукав її [руської мови. – В.Г.] в мові народу...” Поведінка М. Шашкевича була стійкою, він відповідав чітко, аргументовано, засвідчивши неочікувану сміливість.

А що сказали його товариші, якими були їх відповіді на аналогічні питання? Для нас це вельми важливо, бо поведінка Івана Вагилевича і Якова Головацького на допиті 14–15 червня 1837 року може багато прояснити щодо їх кроків та дій на прийдешніх життєвих перехрестях, коли вони відійшли від поривів юності, ідеалів “Руської Трійці”.

Іван Вагилевич: “Підписані моїм прізвищем статті, які знаходяться в книжечці “Русалка Дністрова”, дійсно створені мною у 1834 р. і того ж року були передані Шашкевичу Маркіяну, щоби помістити їх у книжечці під назвою “Зоря”, яку він хотів видати. [...] Однак я з часом побачив їх недосконалість і непослідовність. Після того, як я залишив поезію і звернувся до філософії та історії, я зрозумів, що ці мої перші літературні спроби несвоєчасні... Пізніше я часто вимагав від нього (М. Шашкевича. – В.Г.) їх повернення і заборонив подавати їх до відкритого друку. Проте це залишилося без уваги, бо недавно я знайшов їх у зовсім невідомому мені досі журналі “Русалка Дністрова”.

Яків Головацький: “Я автор статей, підписаних моїм прізвищем. Я працював над ними приблизно у 1834 р. Я підготував цей збірник і при тому ні з якою іншою метою, крім того, щоби руські народні пісні [...] були надруковані руською мовою, її власною орфографією, оскільки польські букви здавалися мені зовсім непридатними і недостатніми для передачі руських слів. Я сам доставив цей збірник для друку в Угорщину в 1835 р., а тому в Угорщину, бо там друкування і папір обходяться дешевше, і я міг організувати видання цієї книжечки там легше, ніж де-небудь в іншому місці. [...] Також моєю метою ні в якому випадку не було уникнення тутешньої цензури, але я повинен був передати в цензуру книжечку там, де хотів її друкувати. [...] Нам нічого до сказаного ні додати, ні що-небудь змінити”.

Авторів статті також до процитованого тут нічого додати, ані “що-небудь змінити”: читач, очевидно, сам прийде до певних роздумів та висновків, він може також звернутися до нашої ранішої публікації⁵.

Зрештою, майже увесь наклад альманаху було конфісковано, його автори зазнали поліцейських переслідувань, звернув увагу на них і ректорат духовної семінарії. Після висвячення їх було “розпхало по самих мізерних адміністраціях, здалека від лю-

дей образованих та мислячих” (І. Франко). Не найкращі місця праці дісталися М. Шашкевичу – глухі, нужденні села, дрібні парохії: Гумнісько, Нестаничі, Новосілки. Життєвий шлях битий, тернистий, з юних років хворів. Поетичному талантові поета-романтика розквітнути не судилося.

Гірка доля і важка недуга заслонила перед Маркіяном Шашкевичем світ у молодому віці – помер 7 червня 1843 р. (на 32 році життя). Був похований 10 червня у Новосілках Ліських Золочівської округи (нині Буського району) на Львівщині у комірному гробівці. І про місце його поховання скоро забудуть. Забудуть про місце поховання, але не забуватимуть про поета Маркіяна Шашкевича – справжнього ініціатора відродження в Галичині.

Згадає М. Шашкевича Головна Руська Рада і Собор руських учених у дні Весни народів 1848 р. (вшанування декламуванням вірша Миколи Устияновича “Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічну Єго пам’ять”). Сам М. Устиянович у своїй промові назве у числі творців української літератури і мови літературної І. Котляревського, Г. Квітку-Основ’яненка, Т. Шевченка, “незабвенного нашого” М. Шашкевича. Віддасть належне М. Шашкевичу член “Руської Трійці” Я. Головацький у своїй університетській лекції про перші кроки нової української літератури в Галичині. Після видання “Русалки Дністрової” це був другий наголос на ролі та місці М. Шашкевича в духовній історії Галичини.

Та плоди дозрівання народної свідомості, загальнокультурне піднесення на західноукраїнських землях з часом пригасають, літературний рух прибирає застійних форм і “пліснявої дрімоти” (І. Франко), що болочіше – в літературі посилюється відхід від живої народної мови.

І треба було багато років, щоб галичани усвідомили, ким був Шашкевич для Галичини, яка його роль і значення в історії духовності народу. Треба було, щоб зусиллями народовецької молоді, конкретними справами українства – письменством, періодикою і публіцистикою у 60-х роках почався новий прогресивний рух. Віще слово Тараса Шевченка долинуло сюди з Великої України, і оживилося культурне життя в Західній Україні – галичани повернулися до Маркіяна Шашкевича, і Шашкевич повернувся до них своїми творами, ідеями, стремліннями.

Почалося проведення літературно-мистецьких вечорів з нагоди річниць М. Шашкевича, урочистості в честь виходу “Русалки Дністрової”. Один з перших таких вечорів у зв’язку із 25-ю річницею від дня смерті М. Шашкевича відбувся 1(13) березня 1868 р. у Відні за ініціативи українського студентського товариства “Січ” (вступне слово А. Вахнянина). У Львові 25 червня (7 липня) 1872 р. заходами Товариства “Просвіта” відбувся музично-декламаторський вечір (доповідь О. Огоновського, виступ К. Устияновича).

У 70–80-х роках культурно-просвітній рух у Галичині набирає нових форм. Ідеї Шевченка, слово Шашкевича поширюються серед усіх верств і станів галицької суспільності. Суспільний розвиток пов'язується з етнополітичними проблемами, він спрямовується в загальноукраїнську течію. Утворюються товариства: 1868 р. заснована “Просвіта”, згодом 1873 р. сформоване Товариство ім. Шевченка. Культурне пробудження і освідмлення народу Галичини стають реальним чинником. Відтепер ушанування імені та пам'яті Т. Шевченка і М. Шашкевича перетворюється на проповідування національних ідей, що зумовило творення культу двох синів народу, двох українських поетів. Діяння Шашкевича для Західної України, як і чин Т. Шевченка для усієї України набирали національного звучання, майже месіанської сутності.

...На початку 80-х років, власне, 7 липня 1880 р., на Івана Хрестителя свідомі студенти філософського відділу Львівського університету відшукають у Новосілках Лиських місце поховання М. Шашкевича у гробівці шляхтича економа чи урядника Гарбовського. Справді, довгою була дорога русинів-галичан до могили Шашкевича, адже 37 років минуло від дня смерті поета.

Згодом про Шевченка напишуть М. Павлик, І. Франко, О. Терлецький, М. Драгоманов та інші, заклавши фундамент у шашкевичезнавство як окрему ділянку науки. Також опублікують спомини про свого побратима Я. Головацький, М. Устиянович. Шашкевичівські вечори відбуватимуться у багатьох містах і містечках Галичини. У 1880 р. широко відзначалося 50-річчя виходу у світ альманаху “Русалка Дністрова”. Тепер назвуть виступ Маркіяна із пророчими закликami і сподвижницькими вчинками світанковими, напишуть, що він осягнув те, чого інші не змогли. Що він став предтечею духовного єства народу, врятувавши націю від сну, вказавши шляхи прийдешнім поколінням. Тоді діло “Руської Трійці” назвуть важливим чинником національного пробудження і освідмлення руської народності Галичини.

Визначимо основні віхи творення постаті Шашкевича як знакової, особи першої в духовному поступі епохи.

Маркіян Шашкевич – ініціатор і натхненник видання альманаху “Русалка Дністрова”; автор першої в Галичині “Читанки для діточок в народних школах”; був одним із перших перекладачів українською мовою “Слова о полку Ігоревім”, Святого Письма. Якщо до сказаного додати, що М. Шашкевич у 1836 р. в Соборі св. Юра виголосив проповідь рідною мовою, чого досі тут не було чути; також назвати перший в українській літературі прозовий твір романтичного характеру; перший сонет; поезії у прозі “Псалми Русланові...” Отож, цілковито переконаємося, що в багатьох ділянках громадсько-культурних та духовних починань він був п е р ш и м!

Тематичне і жанрове багатство його, здавалось би, невеликої спадщини також викликає зачудовання, лінгвістичні осяги, починаючи від розправи “Азбука і абецадло”, реформування правопису незаперечні. У цій українознавчій ділянці він був справжнім новатором, “великим естетом-лінгвістом” (Митрополит Андрей Шептицький).

Наближалось 50-річчя від смерті М. Шашкевича. Знову згадали про поховання у Новосілках. За рік до цієї дати, у червні 1892 р., на установчих зборах філії Товариства “Просвіта” в Кам'янці Струмилової (нині – Кам'янка-Бузька) було порушено справу перенесення тлінних останків Маркіяна Шашкевича до окремої могили і встановлення надгробного пам'ятника. Думку кам'янецької просвітянської філії та її голови о. Михайла Цегельського підтримав присутній на зборах делегат Головного відділу “Просвіти” тодішній голова Товариства ім. Шевченка Олександр Барвінський. Згодом Головний відділ “Просвіти” ухвалив перенести тлінні останки великого Покійника з Новосілок до Львова. А саме дійство приурочувалося 50-річчю від дня смерті поета і 25-річчю заснування Товариства “Просвіта”.

Але чому аж через 50 років? Чому так довго галицькі українці ішли до М. Шашкевича? Так, довгою була дорога до могили Поета, довго йшли вони до розуміння ролі та значення М. Шашкевича в духовному житті народу. Треба було подолати аж п'ятдесят літ, треба було позбутися москвофільського баламутства, відкинути польсько-німецьке мовне відступництво, як і відмовитися від австро-русинських орієнтацій та упевнено вибирати український напрям розвитку нації, разом із наддніпрянцями ставати одним народом. Через велику працю “Просвіти”, сподвижництво Товариства ім. Шевченка, через нові віяння доби.

Настав час, коли суспільність, її інтелектуальні верхи, коли народ усвідомив, що потрібно віддати почесні тому, хто вклав дорогоцінний скарб у душу нації, хто вселяв віру й надію у серця тих, хто, очевидно, не знав його творів, але усвідомлював, що він писав мовою, якою говорили вони.

Сама містерія перепоховання Шашкевича йде від Шевченка. Брати з Великої України підказали сам чин перепоховання. Оті славетні мужі духа українського – М. Костомаров, П. Куліш, П. Чубинський, В. Білозерський, брати М. і О. Лазаревські, Г. Честахівський. Ті студенти київські – П. Смиренко, В. Антонович, Т. Рильський, П. Житецький, М. Чалий, М. Старицький, М. Лисенко, М. Драгоманов, що опікувалися домовиною Т. Шевченка в Києві. Оте супроводження домовини Кобзаря, дзвони по містах, відправи у церквах Глухова, Ніжина, на Подолі в Києві й нарешті в Успенському Соборі в Каневі⁶.

Пора та наступала, і зрозуміли всі, що Шашкевич, як і Шевченко, за словами П. Куліша, може “згромадити навкруг себе сліпих, глухих і без'язиких”. Час

такий настав у Галичині. Були люди: інтелігенція, духовенство, свідома молодь. І народ був готовий до величного обходу, адже пам'ять про М. Шашкевича "була записана в душі кожного вірного сина краю". Були ініціатори і організатори перепоховання – достойні представники галицької інтелігенції та духовенства (О. Огоновський, О. Барвінський, Ю. Романчук, К. Устиянович, К. Левицький, А. Вахнянин, В. Шухевич, Д. Савчак, М. Січинський, оо. М. Цегельський, Д. Танячкєвич, О. Дольницький, І. Чапельський). Слід віддати належне і митрополитові Сильвестрові Сембратовичу, котрий згромадив процесію, провів похоронний похід Львовом.

31 жовтня 1893 р. на новосілківському цвинтарі було відкрито гробницю, вийнято домовину Маркіяна Шашкевича, зложено її до цинкової. Відбувся чин перепоховання на цвинтарі та на майдані біля невикінченої церкви. Панахиди, Богослуження, проповіді (о. Д. Танячкєвич, о. О. Дольницького), промова голови Товариства ім. Шевченка Олександра Барвінського (із 1893 р. Товариство реорганізоване у Наукове товариство ім. Шевченка), похід до залізничної станції Задвір'я, віддаленої від села на шість кілометрів.

То був незвичайний похід із Новосілок до Задвір'я. Попереду їхала бандерія з вісімдесяти юнаків, поперецьязуваних барвінковими вінками через плече, із синьо-жовтими прапорцями. За ними ступали церковні братства з восьми громад у сотню церковних хоругв, відтак духовенство із трьох деканатів, а далі хор вихованців Львівської духовної семінарії та хор дяків.

І нарешті – домовина, вложена на пірамідальному возі, застеленому килимами, прибраному фестонами із зеленого барвінку; і три пари круторогих волів – також у барвінкових вінцях. Попереду перед домовиною три делегати новосілківської громади несли величавий барвінковий вінок із синьо-жовтими стрічками та написом: "Славному парохіві – громада Новосілки". Похід, який тягнувся майже на два кілометри, замикало близько сорока возів, котрими з дальших сіл прибули селяни. Увесь похід, як пишуть згодом, виглядав вельми мальовничо і святково. Народні строї, осінні квіти, величні співи, скорботні промови творили небачене й нечуване видиво.

І настав другий день – 1 листопада. Довгожданний день усенародних урочистостей, у котрих Галичина мала заявити, що й вона може бути об'єднана патріотичною ідеєю і вміє віддавати шану своєму Будителю. По всіх церквах дзвонили, і дзвони величаво гули в чистому повітрі й здавалося, що то небесні передзвони спадали на землю, творячи дивну мелодію. Високо линув дзвін Маркіяна – Львів видавав останні почесті Поетові.

Богослуження у церкві Св. Параскеви П'ятниці, промова голови Товариства "Просвіта" професора Омеляна Огоновського, панахида перед двірцем

Підзамча, яку відправив митрополит Сильвестр Сембратович. Величавий десятитисячний похід, що рушив містом до Личаківського кладовища і тривав три години. Промова голови Ради послів Юліана Романчука, віце-ректора семінарії о. М. Мрица. Такого урочистого обходу, стільки народу та вінків місто ще не бачило, таких духовних співів Львів не чув.

То були всеславні дні в історії Галицької землі – останній земний шлях Маркіяна: Новосілки – Задвір'я – Підзамче – Личаків. Шлях до вічної оселі. Цей останній шлях Шашкевича до місця вічного спочинку прокладав народіві дорогу до самопізнання й поступу, а Поетові відкривав шлях до пам'яті майбутніх поколінь, до вічної слави.

Іван Франко, відкинутий своїми, не був запрошений до Комітету для перенесення тлінних останків Маркіяна Шашкевича, не маємо точних даних, чи був він присутній на перепохованні. У листі до Василя Щурата від 26 жовтня 1893 р. писав, що "буду сими днями в Коломиї"⁷. Дійсно, І. Франко 29 жовтня, в неділю, приїздив у Коломию на збори радикалів⁸. Очевидно, на довше там не затримався, бо вже 2–3 листопада в газеті "Kurjer Lwowski" були опубліковані його репортаж "Pogrzeb popiołów sp. M. Szaszkiewicza" і хроніка "Z pogrzebu Szaszkiewicza"⁹.

У той же час редакція часопису "Народ" (громадсько-політичний двотижневик, що виходив у Львові й Коломиї за редакцією М. Павлика й І. Франка у 1890–1895 рр.) випустила коротку відозву (виділення автора. – В.Г.) "на осібнім листку" у 2000 примірників з метою роздати її учасникам похорону ("Редакція "Народа" іменем русько-українських радикалів"). Відозва згадувала переслідування, яких за життя "зазнав поет від своїх духовних зверхників, і звернулася до руської ієрархії, щоби вона, пам'ятаючи долю Шашкевича, віднині не переслідувала руської передової думки, не забороняла видань, що прагнуть піднесення [свідомості] народу"¹⁰.

...Згодом скажуть і напишуть, що Галичина ще не знала величнішої народної маніфестації, такого спалаху духу і єднання. Історія запам'ятала і зафіксувала в періодиці, окремих публікаціях це знакове перевезення і перепоховання, той нечуваний досі здвиг народу за участю товариств, найширших кіл громадськості, тисяч галичан з цілого краю.

Так, була це не похоронна процесія, а всеславний всенародний тріумфальний похід, нечуваний урочистий в'їзд Шашкевича у головне місто Галичини. А на святковому концерті в Народному Домі сказав мистець Корнило Устинович, син Миколи – побратима Маркіяна Шашкевича: "Не будь Маркіяна – не було б з нас русинів" (замінімо тут лише одне слово – замість "русинів" скажімо "українців", і все стане зрозумілим). Нині ми кажемо: "Ішли в той день перепоховання галичани на Личаківський цвинтар русинами, а поверталися з кладовища українцями!"¹¹.

Відтоді розпочався справжній культ Поета – Будителя, Провісника, Речника. По-друге, був це рішучий крок, що його ступили пробуджені галицькі русини до своєї українськості, до ствердження основ нації. Патріотичні почуття, пробуджені в серцях галицьких українців, ніщо не могло погасити, ані заслонити. Віддаючи честь Маркіянові, ті ж пробуджені галичани проймалися самоповагою. Усі почали усвідомлювати, хто зберіг рідну мову, хто творив українську духовність, хто відродив їх як націю та народ; хто був тою харизматичною особистістю на світанку національного і культурного відродження краю.

Вияв усенародної пам'яті Маркіяна Шашкевича сягнув вершин культу наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Найбільшого розмаху набули святкування у сторіччя від дня народження Поета 1911 року. По галицьких містах, містечках і навіть селах будуть ставити хрести (як досі споруджували фігури на честь знесення панщини), відкриватимуться таблиці, присвячені Маркіянові Шашкевичу, на увінчення виходу у світ першої української книжки – “досвітньої зіроньки” “Русалки Дністрової”. По всіх усядах Галицького краю проходитимуть урочистості, виголошуватимуться доповіді, будуть відбуватися концерти, у церквах правитися Богослужіння.

Нарешті після того, як у 1906 р. було споруджено надгробний пам'ятник М. Шашкевичу, виникла думка про побудову пам'ятника на батьківщині поета. Зійшлися на пропозиції, що це мав бути символічний високий хрест, який би “був видний на всю Україну”, а місце встановлення – Біла Гора в Підлиссі.

29 жовтня 1911 р. там було відкрито і освячено пам'ятник Маркіянові Шашкевичу. Хрест авторства архітектора Олександра Лушпинського. Відтепер Біла Гора в Підлиссі стала посестрою Чернечої Гори в Каневі, а сам пам'яток – національно-релігійною святинєю, величавим символом. І ці монументи ніби перегукувалися у просторі та віках. Суголосними тут є слова Є. Сверстюка про Т. Шевченка, які можемо прикласти і до М. Шашкевича: “Бог послав його з великою місією слова, щоб він зійшов на ту гору з самісіньких низин. Усе тут ясно, усе, як притча”¹².

Рівнобіжно святкування 100-літніх роковин Поета проходили у Львові. У неділю, 5 листопада, велике всенародне свято відбулося на Святоюрській площі. Після Богослужіння в Архитедральному соборі Митрополит Андрей Шептицький завершив урочистості відслоненням і посвяченням пам'ятної таблиці на Соборі св. Юра із текстом: “Пам'яті Маркіяна Шашкевича – поета, подвижника, вістника відродження Австрійської Руси”. Згодом відбувся десятитисячний похід містом до Личаківського цвинтаря. Після Архієрейської панахиди на могилі Маркіяна Шашкевича виголосив промову Митрополит Андрей Шептицький.

6 листопада Маркіянове свято пройшло і в Духовній семінарії, де Богослужіння відправив Кир Андрей Шептицький, потім Єго Ексцеленція відкрив пропам'ятну таблицю у храмі з написом: “У сім храмі молився за відродження руського народу Маркіян Шашкевич”. Із промовою виступив професор Кирило Студинський, узагальнивши згодом думки про ювілейні шашкевичівські святкування у передмові до альбому “Пам'яті Маркіяна Шашкевича”: “І пошанувала українська громада його пам'ять в п'ятдесятиліття смерті, коли в 1893 р. перевезла його мощі до столиці князя Лева, щоби тут міг кожний біля його могили згадати його діла, склонити голову перед його заслугами. А сам похоронний обряд був тріумфальним походом борця, що упав у бою, але обезпечив своїм життям українському народові на землі князя Данила основи для його розвою.

І коли нині святкуємо століття уродин поета, станьмо біля могили, зросім її сльозами вдячності, згадаймо сю велику культурну душу, звеличаймо сю перед часом зів'ялу цвітку, пом'янім нашу “зірничку розсвіту”, що була вісником світла і сонця на небо-склоні галицької України”¹³.

Увечері 6 листопада у великій залі філармонії відбувся концерт пам'яті Маркіяна Шашкевича за участі славетної Соломії Крушельницької. Опісля із промовою виступив галицький громадсько-політичний діяч Євген Олесницький. Згодом на початку грудня 1911 р., виїжджаючи з Галичини до Італії, Соломія Крушельницька по дорозі заїхала до Перемишля, де також взяла участь у концерті, присвяченому пам'яті Маркіяна Шашкевича¹⁴.

Київська газета “Рада”, єдина на той час україномовна газета в підросійській Україні, відгукнулася статтею з нагоди 100-річчя від дня народження, відкриття в Підлиссі пам'ятника Маркіяну Шашкевичу. Часопис звернув увагу на головну рису діяльності “благородного прихильника рідного народу” – на її всеукраїнську вагу, “на те значення, яке мав Шашкевич не тільки для тіснішої своєї вітчизни, але й для всієї України. Це справді був діяч, що не обмежувався тісними закутками і горизонтами, а сягав поза їхні межі, прозираючи орлім оком за політичні кордони, обнімаючи своєю братерською любов'ю всі краї, де лунає українське слово, де живе рідний народ”. [...] “Вся Україна повинна з шанобою й глибокою вдячністю згадати нині апостола Наддністрянської України й символ всеукраїнського єднання. Маркіян Шашкевич – всеукраїнської ваги діяч і місце йому давно вже готове в нашому національному пантеоні, серед інших діячів такої ж всеукраїнської ваги”¹⁵.

Отож, Шашкевичівських святкувань нікому не вдалося заборонити, їх нічим не зуміли заступити. Ні у міжвоєнний період, ні в роки окупації, навіть у часи похмурої советської дійсності – у періоди наруги над нашими духовними цінностями, національною культурою та її світочами. Паломництво на Білу

Гору стало традицією, відновилося воно і в наш час. Кожного року в день народження і кончини українці йдуть до могили на поклін до отця Маркіяна, стають ближче до поета Шашкевича. Його духа, слова і чину. Першої неділі серпня піднімаються на Білу Гору до Хреста-пам'ятника: у величі постаті Маркіяна Шашкевича, в голосі Поета-будителя черпають упевненості в незнищеність нашої духовності, сили у поступованнях, віри в день прийдешній.

- ¹ Франко Іван. Зібрання творів. У 50-ти томах. – Т. 29. – С. 250.
² Там само. – Т. 47. – С. 112.
³ Там само. – Т. 26. – С. 92.
⁴ Див.: “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – К., 1989. – С. 94–99.
⁵ Горинь Василь. “Руська Трійця”: дороги і роздоріжжя // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Іва-

на Патера. Збірник наукових праць / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2008. – С. 87–95.

- ⁶ Див.: Тарахан-Береза Зінаїда. Шлях до вічної оселі // Святиня: Науково-історичний літопис Тарасової Гори. – К., 1998. – С. 33–94.
⁷ Франко Іван. Зібрання творів. У 50-ти томах. – Т. 49. – С. 428.
⁸ Там само. – С. 726.
⁹ Див.: Kurjer Lwowski. – 1893. – 2–3 листопада.
¹⁰ Народ (Львів). – 1893. – № 21, 1 листопада; Франко Іван. З похорону Шашкевича // Франко Іван. Додаткові томи до зібрання творів у 50-ти томах. – К., 2008. – Т. 53. – С. 409–410.
¹¹ Див.: Горинь Василь. Перепоховання Маркіяна Шашкевича. – Львів, 2003. – 92 с.
¹² Сверстюк Євген. Рік високого сонця // На святі надій. Вибране. – К., 1999. – С. 354.
¹³ Цит. за кн.: “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – С. 354.
¹⁴ Там само. – С. 350.
¹⁵ Рада (Київ). – 1911. – № 233, 16(29) жовтня.

*Олександр Дзьобан,
м.Львів*

ШЛЯХ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ” ДО “РУСАЛКИ ДНІСТРОВОЇ”

*Земний уклін вам, хто відстояв
Свій вік,
свій дім,
свій чесний хліб.
Не онімечили святої,
Не спольщили, хоча й могли б.
Ми ладні руки цілувати
Тому, хто у страшній порі
Зберіг для нас дзвінкi Карпати
І мову голубу зберіг.*

І. Драч

У час святкування 200-ліття від народження Маркіяна Шашкевича та 175-ліття від виходу в світ “Русалки Дністрової” – спільної збірки творів діячів “Руської Трійці” – Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, Якова Головацького – виникає питання: що було стимулом у культурних прагненнях, що сприяло формуванню суспільно-політичних поглядів передових людей того часу, зокрема учасників “Руської трійці”. Або іншими словами, який був шлях до “Русалки Дністрової”, що читали її автори напередодні виходу в світ цієї книжечки, що, за висловом Івана Франка, було на той час явищем наскрізь революційним.

На ці питання певною мірою відповідає “Щоденник” читачів колишньої бібліотеки “Оссолінеум” у

Львові за 1832–1836 рр., який зберігається у фондах відділу рукописів Львівської Національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника¹. У чотирьох різного формату і кольору зошитах, пізніше зброшурованих в одну книжку – записи відвідувачів читального залу цієї бібліотеки та літератури, якою вони користувались. При цьому записи власноручні, бо згідно з правилами бібліотеки читачі повинні були самі вписувати у щоденник свої прізвища, вид занять та назви читаної літератури.

На той час молоді студенти Львівського університету та духовної семінарії М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький використовували вільний від обов'язкових занять час, щоб займатись самоосвітою. Тому в щоденнику бачимо їх прізвища, записані часто по два, а інколи й по три рази на день. І це тоді, коли читальний зал бібліотеки обслуговував відвідувачів тільки по шість годин щодня.

“Щоденник” читачів розпочинається записами 30 жовтня 1832 року. Це був час, коли М. Шашкевича вже третій рік як відраховано із семінарії, позбавлено безкоштовного харчування, житла та одягу, коли й рідний батько відвернувся від нього. І тільки його дядько З. Авдиківський, який тоді працював управителем міського будинку для убогих, дав йому притулок. М. Шашкевич допомагав своєму хлібодавцеві в канцелярській роботі, а у вільний час відвідував

університетські лекції та займався самоосвітою, читав літературу в бібліотеках, зокрема в “Оссолінеумі”. Сюди він завжди поспішав, бо тут його чекали тихі й мудрі співрозмовники.

Перший запис Маркіяна Шашкевича, зроблений у щоденнику, датований 1-им грудня 1832 року, а читана книжка – праця польського історика і громадсько-політичного діяча Йоахима Лелевеля “Дослідження старожитностей”, видана у Вільно 1818 р. У своїх працях Й. Лелевель засуджував поневолення польськими феодалами українських та білоруських народів, виступав за єдність слов’ян. А ці ідеї дуже імпонували діячам “Руської Трійці”. До праць цього вченого вони звертались чимало разів. Починаючи від 2 по 22 грудня 1832 року М.Шашкевич працював тут над двотомником І.Раковецького “Правда Руська”, де подані норми давньоруського права, а також тексти договорів давньоруських князів Олега та Ігоря з Візантією, Смоленського князя Мстислава Давидовича з Рігою тощо. Тексти цих договорів мали паралельний переклад польською мовою та широку передмову з історичним нарисом звичаїв побуту, умови давніх слов’янських народів узагалі й русько-го зокрема.

Згідно з “Щоденником” 16 січня 1833 року М.Шашкевич читав тут цінний збірник українських народнопісенних творів під назвою “Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем”, що вийшли у Москві 1827 р. Тут було опубліковано велику кількість ліричних, обрядових та інших пісень. Із них близько двох десятків – зразки народної історичної поезії, а також вступна стаття. До цієї збірки пісень М.Шашкевич пізніше звертався багато разів.

26 і 29 січня того ж року М.Шашкевич працює над книжкою визначного чеського і словацького філолога-славіста П.Й. Шафарика “Історія слов’янської мови та літератури всіма нарідчями”, що була опублікована німецькою мовою в Празі 1826 року. В лютому місяці Шашкевич звертався до цієї праці ще 9 разів. А 7 лютого, крім цієї книжки, він бере для роботи ще й німецько-сербський словник. 12-го і 13-го лютого М.Шашкевич записує собі в “Щоденник” працю давньоримського історика Т.Лівія “Історія Риму”.

В березні 1833 року М. Шашкевич читає розвідку орієнталіста і слов’янознавця В. Маєвського “Про слов’ян і їх побратимів”, в якій йдеться про літературу Індії мовою санскриту, наведені фрагменти граматики цієї мови тощо; один день знайомиться з працею І. Даниловича “Літописець Литви і хроніка руська” (1827 р.), а чотири дні досліджує першу наукову граматику слов’янської мови, яку написав видатний слов’янський вчений, один із творців народного і культурного відродження словенців В. Копітар.

Найбільш цікаві записи зробив М. Шашкевич у травні 1833 року Бібліотека “Оссолінських” працювала уже за літнім графіком — до й після обіду. Так, від 20 по 30 травня майбутній поет відвідав цю

бібліотеку 12 разів. Зокрема, 20 травня записує собі праці М. І. Попова “Славенские древности, или приключения славенских князей” (3 ч. 1770–1771 гг.), 21 травня тричі записав, очевидно, відлучаючись до інших обов’язкових занять, книгу “Древне-русские стихотворения, собранные Киршею Даниловым” і опубліковані К. Ф. Калайдовичем 1818 р., 23 травня знову читає ці ж поезії, а 24, 25, 29 і 30 травня із захопленням зачитується геніальною пам’яткою давньоруської літератури “Словом о полку Ігоревім”.

Слід відзначити, що першим із діячів “Руської трійці”, як свідчать записи в “Щоденнику”, “Слово о полку Ігоревім” читав Я. Головацький. Тут під датою 19 березня 1833 року рукою Я. Головацького записано “Пожарского Слово о полку Игореве”, тобто переклад “Слова” російською мовою, здійснений Я. О. Пожарським і опублікований 1819 року, а дещо раніше (2. III. 1833 р.) було записано, що Я. Головацький читав польський переклад “Слова” А. Беловського.

У цей час М. Шашкевич робить перший український переклад цієї найвидатнішої літературної пам’ятки Київської Русі. Щоправда, до нас дійшов тільки переклад “Плачу Ярославни”, здійснений ритмічною прозою. Автограф цього поетичного за своїм звучанням, точного перекладу також зберігається у відділі рукописів Львівської Національної наукової бібліотеки імені В. Стефаніка Національної академії наук України. На невеликих аркушах паперу чітким, характерним для молодого поета почерком записаний текст перекладу². Тут же Шашкевичеві копії “Плачу Ярославни” чеською і німецькою мовами, зроблені В. Ганкою. Зіставлення записів в інвентарних книгах бібліотеки “Оссолінеум” із “Щоденником” дає підставу твердити, що діячі “Руської Трійці” читали як перше видання “Слова” (1800 р.), так і російський переклад його, здійснений Я. О. Пожарським. До речі, обидві ці книжки донині зберігаються у Львівській Національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка.

Багатими за кількістю відвідувань і читаної літератури були для М.Шашкевича літні місяці 1833 року. Так, у червні він відвідав цю бібліотеку 18 разів, у липні – 17, серпні – 14 разів. По декілька днів читав тоді такі праці, як уже згаданий збірник пісень М. Максимовича, збірку російських народних пісень І. Г. Прача, де було опубліковано низку українських народних пісень; книги представника чеського відродження Йосифа Дубровського, його ж збірник “Славін” з великою кількістю відомостей з етнографії, міфології, історії, мови та літератури слов’янських народів. Три дні опрацьовує окремі випуски “Известий Российской Академии” за 1815–1822 рр. Перший том “Історії Російської держави” М. Карамзіна поет читав два дні, по три дні працює над неперіодичним органом “Річники Варшавського товариства приятелів наук” і окремими випусками розважально-

освітнього альманаху “Даніца” за 1826–1829 рр., що виходив під редакцією В. С. Караджича і містив філологічні, історичні праці та фольклор. У той час поет досліджує тритомне видання Ф. Челаковського “Збірки слов’янських народних пісень”, окремі випуски “Часопису чеського музею”, описову поему польського поета М.Гославського “Поділля” тощо.

У вересні 1833 року М.Шашкевич відвідав читальний зал цієї бібліотеки два рази: 12 числа читав підшивку урядової газети “Тигоднік Петербурскі” за 1831 рік, а 23 вересня “Хроніки” польського історика XVII ст. М. Хвалковського. У зв’язку з санітарними роботами в бібліотеці в жовтні немає жодного запису про відвідування читачами читального залу. Зате в листопаді значний зріст числа відвідувань – у Шашкевича 18 відвідувань, у І.Вагилевича – 14, у Я. Головацького – 3. М.Шашкевич читає у цей час російські видання, літературу з питань славістики, у тому числі збірки сербських народних пісень В.С. Караджича, “Известия Российской Академии”.

З окремих випусків “Известий” М. Шашкевич переписав собі частини поеми відомого чеського поета і слов’янського культурного діяча В. Ганки “Краледвірський рукопис” у російському перекладі О.С. Шишкова (“Елень”, “Забой, Славой, Людек”), які дотепер зберігаються в особистому архіві поета³. Російські переклади допомогли поетові перекласти ці твори українською мовою, що були призначені для “Зорі”, а ввійшли до “Русалки Дністрової”.

У грудні 1833 року М. Шашкевич записує собі в “Щоденник” працю польського історика XVI ст. М. Стрийковського “Хроніка польська, литовська та всієї Русі”. Три дні — 9, 14, 16 грудня знову звертається до першого видання “Слова о полку Игореве”, а 7 грудня читає його переклад російською мовою, зроблений Я. Пожарським.

Настав 1834 рік. Після тривалих клопотань М. Шашкевича поновлено слухачем семінарії. Усе менше часу залишається на самоосвіту, поет мусить відвідувати всі обов’язкові заняття. І все-таки йому інколи вдається знайти час для бібліотеки. Так, 16, 25 січня та 20 березня він читає поему чеського і словацького поета Я. Коллара “Дочка Слави”. Діячам “Руської трійці” були дуже близькі ідеї дружби і рівності, боротьби проти національного гноблення, які оспівував Я. Коллар у цій поемі. 29 січня та 18 лютого поет досліджує працю українського та білоруського письменника, філолога й церковно-освітнього діяча XVII ст. Мелетія Смотрицького “Грамматика Словенська”.

У “Щоденнику” під датою 14 травня 1834 року рукою директора “Оссолінеума” К. Слотвинського записано, що згідно з розпорядженням австрійських властей з того дня бібліотека для читачів закривається на невизначений час. Це викликано тим, що поліція виявила заборонену літературу, видану в друкарні, що була при “Оссолінеумі”. Проводилось

слідство, яке закінчилось тим, що К. Слотвинського ув’язнено на 8 років у фортецю Куфштейн⁴, а бібліотеку для читачів закрили. Заборона обслуговування читачів, очевидно, не відразу ввійшла в силу. Після двохтижневої перерви, з 1 липня по 31 жовтня 1834 року бачимо нормальне відвідування читачами бібліотеки, у тому числі діячами “Руської Трійці”. М. Шашкевич зробив тут останній запис 17 жовтня, читаючи вже згадану “Історію слов’янської мови й літератури...” П. Шафарика.

Проте з 3 листопада 1834 року по 8 жовтня 1836 року в “Щоденнику” є тільки поодинокі записи читачів, часто 1-2 відвідувань на місяць. І. Вагилевич та Я. Головацький останній раз тут записані 21 лютого 1836 року.

“Руська трійця” у бібліотеці “Оссолінських” не була самотня. У різні дні тут було до 30 відвідувачів. Серед них часто записані такі їх друзі та однодумці, як М. Кульчицький, Лопатинський, Покинський, брат М.Шашкевича – Микола, брат Я. Головацького – Іван; серед польських діячів культури – Жегота Паулі, Люціан Семенський, чех Ян Православ Коубек та ін.

Усього згідно з “Щоденником” М. Шашкевич відвідав читальний зал “Оссолінеума” 183 рази, І. Вагилевич – 111, Я. Головацький понад 80. Якщо простежити за літературою, що її читали І. Вагилевич та Я. Головацький, то вони працювали переважно над виданнями, перерахованими у списку М. Шашкевича. Крім того, І. Вагилевич цікавився поезією, літературою з історії Польщі та країн Сходу, працями з філософії. Тут є його записи поетичних збірок таких письменників, як Ю. Словацький, С. Вітвіцький, М. Ходзько. 3 січня та 11 березня він читав працю Й. Лелевеля “Історія Давньої Індії”, де йдеться, між іншим, про зв’язки цієї країни з європейськими державами. 28 серпня знайомиться з працею К. ольнея “Подорож до Сирії та Єгипту”. Кілька разів записані в нього твори німецького філософа 2-ої половини XVIII – початку XIX ст. Й.-Г. Гердера, який відстоював поступальний характер історичного розвитку, в якому історія людства як продовження природи. Члени “Руської Трійці” користувалися і розвивали філософські концепції Й.-Г. Гердера.

Із праць, зареєстрованих Я. Головацьким, яких немає у списках читаної літератури в М. Шашкевича та І. Вагилевича, слід згадати драматичну трилогію І. К. Шіллера “Валленштейн”, поему А. Міцкевича “Конрад Валленроде” його ж збірки поезій.

У січні 1833 року І. Вагилевич 15 разів записує собі в “Щоденник” “Збірки історичних спогадів про давню Польщу”, видані польським письменником і істориком Ю.У.Немцевичем, де було опубліковано чимало архівних документів, фрагменти праць малодоступних авторів, зокрема опис України Г.-Л. Боппана, листи видатних історичних осіб тощо.

Зауважимо, що ще 3 і 4 грудня 1832 року І. Вагилевич читав тут збірки чеських поезій, підроблених В. Ганкою під старовинні народні пісні, які були видані 1819 року під назвою “Краледвірський рукопис”. Мабуть, тоді він розпочав працю над перекладом цього твору українською мовою. Підготовляючи переклад до видання, 21 лютого 1836 року він ще раз бере в “Оссолінеумі” цю працю. Це видно з листів перекладача за 1836 рік до П. Шафарика⁵ і М. Погодіна⁶, де йдеться про те, що він готує до друку повний український переклад твору. В ньому оспівувалась чеська давнина з її битвами за свободу, а своїм змістом твір був спрямований проти австрійського поневолення.

М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький неодноразово зверталися до таких періодичних видань, де публікувались літературні твори, новинки культурного та наукового життя. Часто бачимо записи

львівського тижневика “Розмаїтосці”, “Чеського часопису”, “Дзенніка Віленського”.

Слід відзначити, що в “Оссолінеумі” та університетській бібліотеці, у цих скарбницях знань “Руська Трійця” отримала те, що їм не могли дати ні семінарія, ні офіційні наставники. Тут формувалися передові погляди, проторювався шлях до “Русалки Дністрової”.

¹ Львівська Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка України. Відділ рукописів, ф. 54, оп. 4, од. зб. 138/к.

² Там само. Ф. 142, од. зб. 51.

³ Там само, од. зб. 21.

⁴ Див.: Encyklopedia powszechna. – Т. 23. – Warszawa, 1866. – С. 619.

⁵ Див.: Лист І. Вагилевича від 3 жовтня 1836 р. до П. Шафарика // “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – Львів, 1989. – С. 77-78.

⁶ Див.: Там само. – С. 69-71.

*Іван Паламар,
м. Львів*

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ І НАШЕ СЬОГОДЕННЯ

Кожна історична епоха завжди ставить перед сучасниками нові завдання, а відтак вимагає від них відповідного способу мислення та зумовленої нею життєдіяльності, утвердження себе в системі всього людства, яке по-різному розбудовує світову цивілізацію і культуру. Тому й постає кожна доба неповторною синтезом особистісного, етнонаціонального і вселюдського, традиційного і нового.

Під сучасну пору існує глобальне світове співтовариство, національні кордони в інформаційно-комунікаційній сфері здебільшого стали перетворюватися на умовні, здійснюється ідея творення нового світового порядку, реалізації потягу людства до миру й безпеки, свободи й правопорядку. У сучасному світі зростає вплив західної цивілізації, що виникла на християнських основах, і яка є безперечним лідером у глобалізаційних процесах: економічних, фінансових, технологічних та інформаційних, що матимуть вирішальне значення для поступу людства у XXI столітті.

Покійний Папа Іван Павло II, а тепер уже Блаженний, піддав нищівній критиці таку цивілізацію, оскільки вона керується тільки законами ринку в інтересах найбільш могутніх, її наслідки можуть бути тільки негативними. Зокрема, такими є підхід до економіки як до абсолютної цінності, безробіття, розрив між бідними та багатими, несправедлива конкуренція, яка ставить бідні нації в становище все більшої приниженості.

Таким чином, глобалізація – це не тільки зближення народів, держав, економік. Вона загострює конкуренцію між державами у різних сферах, розширює її поле, набуває планетарного характеру. За таких умов лише згуртовані нації-держави зможуть глибоко усвідомити свій національний інтерес і відстояти його в процесі співпраці чи конкуренції з іншими.

Але глобалізація – об’єктивний і неминучий процес розвитку людства. Вона кидає грізні виклики існуванню нинішніх націй і народностей, а також окремої людини. Адже сучасна цивілізація не тільки істотно розширила комунікативне середовище, в якому живе і діє людина, а й спричинила постійну змінюваність, динамізм змін. Змінюються знання (значно швидше, ніж зміна покоління людей), технології, інформація, обставини життя тощо.

За таких умов, щоб залишитися собою й ефективно працювати, людина має бути самодостатньою, свідомо орієнтуватися у хащах комунікацій, тобто глобалістською людиною, здатною жити і діяти в такому просторі, бути конкурентоспроможною. В її вихованні багато складових: від відповідної світоглядної підготовки, що адекватно відбиває світ і місце в ньому України, до вміння працювати, спілкуватися і взаємодіяти в глобальному просторі.

Нові часи вимагають і відповідної системи цінностей, а бажання дітей бути успішними в житті, орієнтуватися на максимальну самореалізацію ма-

ють бути стимулом і мотивом до якісного навчання впродовж усього життя. Існуючі в суспільстві цінності й традиції, котрі віджили свій час і гальмують суспільний та індивідуальний розвиток, мають залишитися в минулому. Лише такі з них, що невідкладні часові та змінам у сучасній цивілізації, серед яких – патріотизм та відчуття національної єдності, сприятимуть успішній життєдіяльності нації і особи¹.

Виходячи із цієї основоположної тези, сміємо ствердити, що глобалізоване існування, яке може бути навіть благополучним і ситим, є позбавлене “сформованої різноманітності”, тобто різнобарв'я націй, втрачає сенс, отже, й вектор у майбутнє².

Отож, через віки лине й набуває сьогодні ще більшої актуальності заклик Маркіяна Шашкевича до кожного з нас: згадати, що “ти не неволі син”, а спадкоємець волелюбного героїчного українського народу; подати один одному руки, щоб серце припало до серця; повірити в те, що всі нинішні негаразди таки зникнуть і усміхнеться доля; встати з колін і голосно заспівати свою давню пісню та підтримати його ж клич: “Разом, разом, гоніть з Русі мраки тьмаві!” Поза сумнівом, це один з важливих способів навести належний лад у нашому суспільному домі, де звідусіль загрозливо висуваються цілі комплекси проблем, які не тільки вчасно не вирішуються, а й ускладнюються з кожним днем. У цій ситуації настійним стає обов'язок кожного задуматися над способом зміцнення єдності нації, розбудови країни і національного життя. Доброю підмогою у цьому можуть стати ідеї Маркіяна Шашкевича. Висунуті майже два століття тому, вони є актуальними для нашої країни і сьогодні. Що ми маємо на увазі?

Звернімося до тогочасної Галичини. Умови життя галицьких українців у Шашкевичеві часи нагадують сучасний період нашого політичного й суспільного буття.

Після 400-літнього перебування Галичини в складі давньої Польщі, 1772-го року вона була приєднана до складу Австрії. Це радикально змінило соціальний, політичний і культурний статус галицьких русинів-українців. Відкрились широкі можливості для повноцінного національного розвитку. Поява “Руської Трійці” в 30-их роках XIX ст. це яскраво засвідчила.

Організатор і лідер цієї першої української патріотичної організації в Галичині Маркіян Шашкевич назавжди увійшов в українську історію як перший подвижник національно-культурного відродження Галицької України. Він глибоко відчув дух і поклик доби та зумів здійснити свою місію – введенням народної мови, а через неї живої національної символіки, історії, традицій, фольклору у літературу, церковне життя, і шкільництво пробудити національну свідомість і діяльний дух галицьких українців. І. Франко писав, що “у Шашкевичевих словах то-

дішні русини віднаходили свою силу, свою людську та народну гідність, вони будили розум, ворушили сумління, кликали до дії”³.

У 1911 році, промовляючи над могилою М. Шашкевича, митрополит Андрей Шептицький наголосив, що “цієї могили не забуде український нарід довгі століття, бо збирати його буде біля неї велика ідея, що перед роками була могучим поштовхом цілого нашого відродження, а сьогодні є для нас і на віки остане криницею цілющої води, що зрошує лани нашого церковного і народного життя і все відсвіжує зелень надії на будуче”⁴.

Пізніше патріарх Й. Сліпий теж зазначав (1943 р.), що далекосяжна програма М. Шашкевича виправдала свою раціональність і життєву силу і залишається актуальною. З вершин світобачення його “Псалмів Русланових” постають її складники: віра в Бога і християнські засади, повна національна свідомість, соборність і державність, любов до свого народу, політична рівноправність і рівновартність, усунення суспільного визиску – все це протиставлялося тодішнім політичним, національним і релігійним течіям, чітко зазначувало свою самобутню українськість⁵.

Як відзначають дослідники, на формування світогляду і життєвої позиції Маркіяна Шашкевича великий вплив мали ідеї романтизму, твори діячів слов'янського відродження, письменників Наддніпрянської України, західноєвропейських мислителів, особливо ідеї видатного німецького філософа І.-Г. Гердера, зокрема сформульоване ним наприкінці XVIII ст. поглиблене розуміння “нації” як мовно-культурної спільноти, твердження, що культура народу виражена передусім у мові, яка є головним чинником і визначає та відображає особливості національного характеру народу. Кожна культура, народ є даром Божим і мають власну, безвідносно до інших культур, цінність і таким чином служать людству. А мова є вираженням певного способу мислення, завдяки їй народ існує як окрема спільнота. Тому важливо розвивати мову й культуру народу, що, природно, сприятиме й зміцненню його життєдіяльності⁶.

Давніші і сучасні дослідники стверджують (можливо, це було відомо і М. Шашкевичу), що окрему мову як головну ознаку етносу, народності, нації свідомо й цілеспрямовано зневажають і нищать передусім для того, щоб носій цієї мови втратив своє “Я” і розчинився в іншому народі, а кінцевою метою цього є етноцид – ліквідація цього народу як окремої культурно-історичної спільноти, винародовлення етносу. Лінгвоцид (нищення мови) є передумовою масової денационалізації та манкуртизації: без цього неможлива втрата народом історичної пам'яті, етнічного імунітету, національної самототожності⁷.

Євангельська думка про те, що до серця вірних можна потрапити лише промовляючи їхньою мовою, викликала у Маркіяна задум – СЛОВОМ,

рідною мовою розбудити душу народу, щоб русини усвідомили, що вони є західною гілкою великого українського народу, який має славу історію, культуру, мову й віру. Він був переконаний, що мова є “найчесніший дар природи”, “у ній являється душа народу” і його “красно звучний голос”, що народ прийме гарне і добре тільки тоді, коли промовляти до нього рідною мовою (у церкві, школі, літературі) ⁸.

1836 року вийшла в світ праця М. Шашкевича “Азбука і Abecadlo”, в якій автор доказово і рішуче відкинув спроби ввести в українське письменство латинський (польський) алфавіт, висловлюючи прагнення галичан не віддалятися від східних українців ні письмом, ні культурою. Того ж року М. Шашкевич укладає для дітвори першу українську “Читанку”. У проханні (від 2.12.1836 р.) затвердити підручник він писав, що мав на меті прищепити дітям найвищі почуття, які необхідні для справжньої людини. Своєю книгою автор прагнув змалку прищепити людині любов до природи як Божого творіння, національну свідомість і радісне християнське світобачення.

М. Шашкевич збагнув, що символічні образи, які умістовлюють успадковані від предків ідеї і цінності народу, виявляються в його “старині”, можуть призабутися, але існують у глибині душі й свідомості людини та здатні оживати при певних умовах. Коли ж вона глибоко й емоційно переживає зміст цих символів, то вони ніби вириваються із забуття, підносять її настрої. М. Шашкевич глибоко усвідомив, що традиція, мова і віра, зосереджені у символах, тобто вся культура народу є вирішальним чинником у формуванні національного світобачення, а при засвоєнні людиною, ці символи творять її душу та усвідомлення нею своєї національної самобутності (ідентичності).

Говорячи мовою філософських категорій, тут ідеться про людську ментальність, яка твориться до-свідом життя багатьох поколінь і є живим сплавом життєвих ціннісних орієнтацій, серцевиною духовності народу, в ній зосереджено типові риси духовного складу людей, які успадкували цей скарб ⁹.

У своїй подвижницькій праці М. Шашкевич тісно поєднував християнські і національні фактори, а введенням рідної народної мови в церковне життя, літературу і школу започаткував їх українізацію (повне здійснення якої і сьогодні залишається актуальним). Цим він практично довів, що мова українців є цілком самобутньою і самодостатньою, здатною не тільки виразити найвищі духовно-релігійні почуття людини, а й підважити авторитет книжної церковно-слов'янської мови. Тому й переклав “Євангеліє” св. Івана, щоб воно промовляло до народу рідною мовою.

У “Псалмах” поет глибоко осмислив міцно сплетені християнські засади – Віри, Надії, Любові як

найважливіші чинники не тільки віри, але й ества нації, емоційно виразив переконання в тому, що Христова віра і національні почуття нерозривно сплавлені у глибинах руської душі. А віра в Христа, на його думку, здійснюється в “ділах діяльних”, сповнених самопосвяти і милосердних вчинків. Християнські цінності М. Шашкевич вважав найвищими національними святинями, тобто невід'ємною частиною духовності українців. Своїми проповідями і творами він допомагав їм глибше пізнати і зміцнити почуття їх національної ідентичності.

У священничому житті о. Маркіян пішов стежиною заповідей євангельського пастирства: між пастирем і паствою має бути вільна однодушність, повна обізнаність, взаємодовіра і жертвенна посвята, порозуміння і свята любов. Пастир може, хоче і вміє поділяти радощі та болі своїх вірних, справді переймається світом їхніх потреб, говорить їхньою мовою. Його увага завжди там, де людина терпить, страждає, потребує порятунку, розради та спасіння. У сучасному душпастирстві ці засади є особливо актуальними. Багато вірних прагнуть нині щирого пастирського слова, яке допоможе їм вірно оцінити реальність, уберегтися від сьогоднішніх криз і розчарувань, зорієнтуватися в облудливих ідеях, стосунках, яких так багато звалилося тепер на ослаблі душі, перевірити пропоновані духовні цінності й життєві орієнтири ¹⁰. Отже, наміри і дії М. Шашкевича у цьому напрямі свідчать про глибоке усвідомлення ним перспектив розвитку національно-релігійного життя.

У дусі поглядів М. Шашкевича діяв і повчав Митрополит Андрей Шептицький, який теж розумів мову як важливий елемент релігійної обрядовості і чинник національного усвідомлення, фактор творення нації, її важливий атрибут. Він вважав, що національна природа церкви виявляється у підтримуванні національних, патріотичних сил, вихованні молоді в національному дусі, використанні рідної мови в богослужбовій практиці. А ідеал українства митрополит убачав у його духовно-релігійному єднанні, яке своєю чергою мало б вплинути на єднання політичне, державне ¹¹.

Актуально також звучать сьогодні слова патріарха Йосифа Сліпого, який наголосив у своєму “Заповіті”, що відродження церкви і народу – у науці, молитві й християнському праведному житті, релігійній єдності. Найближчими нам по вірі й крові, стверджував він, є наші православні брати. Нас єднає спільне змагання за самобутність рідної Володимира Великого і Ярослава Мудрого віри та церкви, які лучили духовно весь народ, скріплювали все державне життя, створили свою культуру. Він закликав цінувати “власне добро, спасіння наших душ, а тоді буде між нами єдність, в першу чергу на церковному полі, а після на національному й державному” ¹².

У документах Другого Ватиканського Собору так само зазначено, що Церква, щоб виконати своє завдання, повинна завжди розпізнавати знаки часу й пояснювати їх у світлі Євангелія, щоб у зрозумілий для кожного покоління спосіб могла відповідати на вічні питання людей¹³. Там же підкреслено корисність для народу вживання рідної мови у Службі Божій, обряді¹⁴.

Релігійні організації в сучасній незалежній Україні по-різному розв'язують проблему мови Богослужіння. Зокрема, Українська греко-католицька церква, Українська автокефальна православна церква, Українська православна церква Київського патріархату відразу стали на шлях повної українізації церковного життя. Римсько-католицька церква у процесі богослужіння так само користується національними мовами своїх вірних. Унікальний прецедент: Рим благословив відправу латинської меси в Україні українською мовою!

Дещо по-іншому розуміють і розв'язують згадану проблему в Українській православній церкві, підпорядкованій Московському патріархатові, де мовою богослужіння залишається давня церковнослов'янська мова в російськомовній редакції. Зокрема, архієпископ Августин зазначав на науковій конференції "Християнство й українська мова" (Київ, 5–6 жовтня 2000р.), що характерною особливістю старослов'янської мови є те, що "вона ніколи не засвоювалася і не використовувалася як засіб живого повсякденного спілкування і ніколи не була показником національної приналежності". Вона поряд з грецькою, латинською і єврейською священними мовами "понад 1000 років несе слово Боже Православній Русі, є для неї мовою богослужіння, богоспілкування і молитви... Вона краще передає пульс релігійного життя, глибше виражає молитовні почуття, ніж сучасні мови". Серед основних підстав збереження богослужіння церковнослов'янською мовою архієпископ назвав ще труднощі перекладу, богослужбову традицію. А також і те, що "жива (побутово-літературна) народна мова є не тільки проявом гуманістичної духовності, вона перш за все пророкає з життєвої суєти і є постійним її носієм, тоді як церковнослов'янська мова утверджувалася в безперервній взаємодії з духовним життям наших святих і нашої церкви. А тому для нас, слов'ян, є очевидним гріхом і скверною поєднання святого Богослужіння із суєтністю повсякденної нашої мови"¹⁵.

Проте, на цій же конференції аргументовано підкреслювалось, що українська мова має бути духовною основою національно-релігійного церковного життя, відігравати притаманну їй важливу роль у процесах національно-духовного відродження народу і забезпечення його єдності, пробудження національної свідомості, повернення історичної пам'яті тощо. Наголошувалось на важливому значенні в

цьому ідей та пастирської праці М. Шашкевича, який ще в XIX столітті започаткував українізацію церкви. А з появою церковних книг українською мовою з'явилася можливість уживання рідної мови, цілком зрозумілої та близької народові, у Богослужінні¹⁶.

На тій же конференції зазначалось, що "ще до недавня інтеграційним чинником для українського народу була церковнослов'янська мова і це було в умовах підлеглості українських земель Росії, Польщі, Угорщині, Румунії з їх негативізмом щодо української мови. Духовна єдність народу – і в єдності мовної практики церкви, яка не може орієнтуватися ні на діалектне мовлення, ні на невинуваті сьогоднішні уперті традиції церковнослов'янщини, а мусить виробити релігійний стиль української літературної мови". На думку члена Біблійного товариства доктора філології В. Німчука богослужбові та молитовні тексти різних українських церков повинні бути максимально близькі між собою (в ідеалі однакові), мають зближати ці церкви, виробляти в людей почуття єдиного народу¹⁷.

Вітаючи учасників Міжнародного конгресу "Українська мова: вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі" (2005р.) патріарх Київський і всієї України-Руси Філарет наголосив, що без мови не може бути нації і держави, тому треба зробити все для того, щоб Богослужіння в українській церкві відправлялося не старослов'янською мовою, мертвою і незрозумілою для більшості віруючих. Виступаючи на святі рідної мови (Київ, 2006 р.), він зазначив: "Наша Церква перейшла на українську мову Богослужіння для того, щоб ствердити цю мову у віруючих людей і насамперед у дітей. Цією мовою ми звертаємося до Бога...", а в травні 2011 року, вручаючи ордени Української православної церкви Київського патріархату за поданням Ліги українських меценатів представникам української інтелігенції, що стоять на сторожі національної ідеї, він наголосив на важливості видання богословської літератури українською мовою для утвердження в Україні українськості церкви й української мови, відзначив успіхи в цьому¹⁸.

Архієпископ УАПЦ Ігор Ісіченко теж підкреслив у книзі "На межі тисячоліть", що "не треба легковажати майже непомітною, на перший погляд присутністю московського церковного центру в українській дійсності. Її вияви при глибшому вивченні стають виразними, а часом загрозливими... Суспільна доктрина Московського Патріархату, по суті, зберігає ідею триєдиного російського народу, етнографічними відгалуженнями якого є великороси, малороси та білоруси. Є центр у Москві та дочірні Церкви в Україні, Білорусії, у Молдові, але вони повинні зберігати свій зв'язок із Москвою"¹⁹.

Як бачимо, ідея і почин о. М.Шашкевича щодо неперехідної вартості вживання української мови в

церковній сфері стає важливим чинником суспільного життя сучасної України.

Розповідаючи про цьогорічне відзначення ювілею М. Шашкевича, Роман Лубківський наголосив у інтерв'ю, що актуальність Маркіяна Шашкевича сьогодні – не примітивно-декларативна, а політична, саме у зв'язку з існуючою нині небезпекою агресивної експансії чужинців, особливо у мовному питанні²⁰. На цьому так само наголосив і професор Т. Салига у ґрунтовній статті, присвяченій ювілею цього подвижника²¹.

Отже, розглянуті ідеї та наміри, напрями та практичні кроки М. Шашкевича щодо здійснення національного відродження України переконливо свідчать про правильність вибраних ним шляхів і засобів, особливо в порівнянні з подібною нинішньою ситуацією в Україні, про актуальність ідей та праці цього подвижника, які показують напрямок руху майбутнім провідникам, суспільству й особистості. І в цьому контексті зростає значення ідей та праці М. Шашкевича, їх роль у цивілізованому поступі нашої країни.

¹ Кремень В. Як нам реорганізувати освіту // Дзеркало тижня. – 2011. – 9 квітня – № 13. – С. 2.

² Радевич-Винницький Я. Глобалізація і мовно-інформаційний простір України // Визвольний шлях. – 2006. – березень. – С. 14–17.

³ Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Збір. творів: у 50 т. – К., 1980. – т. 26. – С. 192.

⁴ Шептицький А. Йти в народ – це праця духовенства // Шаш-

кевичана (1963–1972). – Вінніпег, 1972. – Ч. 17–18. – С. 367.

⁵ Сіпий Й. Твердне криця душ наших // Золочівщина. – Нью-Йорк – Торонто – Канберра, 1982. – С. 198.

⁶ Касьянов Т. Теорії нації і націоналізму. – К., 1999. – С. 37.

⁷ Іванишин В., Радевич – Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич, 1994. – С. 21.

⁸ Шашкевич М. Твори. – К., 1973. – С. 140.

⁹ Гадамер Х. Истина и метод. – М., 1998. – С. 56.

¹⁰ Ярмусь С. Сучасне душпастирство. – Київ – Вінніпег, 1994. – С. 9.

¹¹ Шептицький А. За єдність своєї віри, церкви і нації. – Львів, 1991. – С. 19.

¹² Сліпий Й. Заповіт патріярха. – Львів. – 1995. – С. 26.

¹³ Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, Декрети, Декларації. – Львів, 1966. – С. 501.

¹⁴ Там же. – С. 26.

¹⁵ Августин архієпископ. Церковнослов'янська мова Богослужіння // Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції. Київ, 5-6 жовтня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 13-19.

¹⁶ Медвідь Ф., Медвідь А. Українська мова як духовна основа національного релігійно-церковного життя // Там же. – С. 76.

¹⁷ Бабич Н. “Місцеві” мови у сучасному релігійному стилі // Там же. – С. 23.

¹⁸ Більбат С. На сторожі національної ідеї // Літературна Україна. – 2011. – 19 травня.

¹⁹ Ісіченко І., архієпископ. “Розмови на межі тисячоліть”. – Харків – Львів, 2008. – С. 143.

²⁰ Томак М., Лубківський Р.: Актуальність М. Шашкевича сьогодні – не примітивно-декларативна, а політична // День. – 2011. – 25-26 березня.

²¹ Салига Т. Україна одна! І Шашкевич творив для неї! // Літературна Україна. – 2011. – 5 травня.

*Петро Шкраб'юк,
м. Львів*

ПОЕТ СКАЗАВ – І БОГ ПОЧУВ ЦЕ СЛОВО...

З МІСТА БРОДИ НА ЛЬВІВЩИНІ РОЗПОЧАЛОСЯ ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

У часи Маркіяна Шашкевича Броди були прикордонним з підросійською Україною містом, в якому домінувало єврейське населення – 72 відсотки. І домінувала торгівля. Діяло магдебурзьке право. Це – після Львова – було друге найбільше місто краю. Тут навіть розмішувалося російське консульство (у 1827–1895 роках).

А все ж український характер нелегко було приглушити чи затерти. 1648 року в Бродях два місяці господарювали козаки Богдана Хмельницького. На зламі XIX–XX століть тут густо поставали читальні “Просвіти” та інші культурно-господарські товариства. І коли на початку 1903 року наддніпрянець

Сергій Єфремов їхав у гості до галичанина Івана Франка, то дуже хвилювався. “У Бродях, – згадував він, – я вперше на віку міг читати українські урядові написи..., міг у кіоску оглядати й їсти очима всякі заборонені в Росії видання, одкладаючи ласування ними на потім. Почував себе так, мов вирвався з тісної, душною клітки на широкий, вільний, хоч і незнаний та навіть страшний світ...”

Подібне відчуття охоплювало і супутників Єфремова Миколу Лисенка та Євгена Чикаленка, а перед тим Олександра Кониського, Пантелеймона Куліша, Лесю Українку і всіх тих, хто їхав до “галицького П'ємонту” побачити *самого* Франка, а також піти на

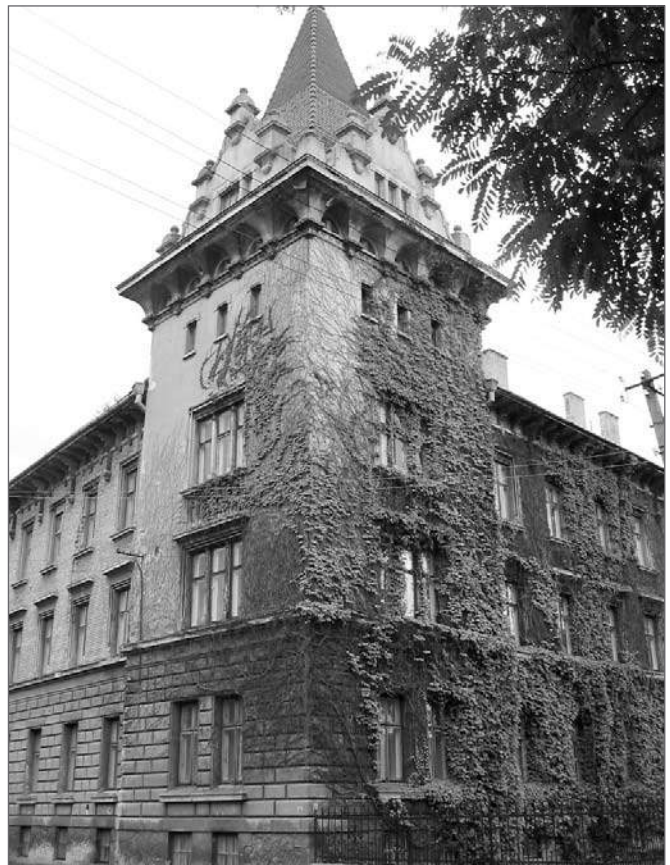
Личаківський цвинтар, куди у листопаді 1893 року перенесли прах о. Маркіяна... Особливо ця соборна шана проявилася восени 1911 року з нагоди сторіччя поета, коли київська щоденна газета "Рада" вмістила редакційну статтю про поета-будителя і тоді ж – у зв'язку з його ювілеєм – до Львова та родинного села Маркіяна, Підлисся, надійшло шість вітальних телеграм з Києва, дві з Харкова, як рівно ж з Москви, де діяло Товариство слов'янської культури, а при ньому Українська Секція. 1 листопада того ж року концерт на честь Шашкевича відбувся і в Бродях. "Се було перше на більшу скалю уряджене українське національне свято в тім місті, – звітувала газета "Діло". – Концерт пройшов взагалі знаменито, зібрав значне число гостей, підніс дух, дав доказ, що і тут є люди, очочі до праці, лиш поки мало їх".

Збігло сто літ – і Броди знову зустріли гостей. Бо якщо 1911 року вшанування пам'яті Маркіяна почалося у Львові, в філармонії (в концерті виступала й незрівнянна Соломія Крушельницька, "що в своєму житті ніколи не забувала, що "руська мати нас родила", як зазначав звітодавець "Діла"), то цього року святкування почалося в Бродях. І насамперед тому, що від липня 2002 року тут діє педагогічний коледж ім. Маркіяна Шашкевича (раніше – педучилище), а в ньому 800 студентів на чотирьох відділеннях навчають і виховують 92 викладачі, з них 5 кандидатів наук. Від 1988 року цей дружньо-творчий колектив провадить кандидат педагогічних наук, заслужений працівник освіти України Іван Парасюк – людина справді заслужена й авторитетна (і водночас напрочуд скромна): при будь-якій згадці про Івана Андрійовича в залі спалахували гучні оплески. А зала на 500 місць була виповнена вщерть – і так упродовж двох днів, поки тривала ця Урочиста академія, присвячена 200-річчю з дня народження М. Шашкевича, хоча сама дата уродин припадає на 6 листопада (1811 року).

Іван Парасюк і відкрив містким словом цю конференцію-академію; опісля присутніх вітали правлячий архієрей Жовківської-Сокальської єпархії владика Михаїл Колтун, представники обласної та районної влади (Богдана Біляк, Віктор Гузь, Ольга Шайдулліна) та виступаючі – передусім письменник і заразом професор Львівського національного університету ім. Івана Франка Роман Лубківський, який чимало приклався до популяризації Шашкевича ще в радянські часи, коли був головою Львівської організації Спілки письменників України.

***

Якщо виступ Р. Лубківського був поетично-емоційним, то цикл суто академічних доповідей розпочав завідуючий відділу нової історії України Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича НАНУ Феодосій Стеблій, він же й співголова Шашкевичівської комісії. Учасники академії зустріли Фе-

Педагогічний коледж ім. Маркіяна Шашкевича

одосія Івановича особливо тепло, адже Бродівщина, а конкретно село Суходоли, – це його "мала Батьківщина"; до того ж вчений у жовтні цього року теж відзначатиме свій поважний ювілей, і відзначатиме не лише як знаний дослідник і протягом багатьох літ – заступник директора Інституту, але і як відповідальний редактор ґрунтовної монографії "Руська Трійця" в історії суспільно-політичного руху і культури України" (1987) та цінного збірника на 544 стор. "Русалка Дністрова": Документи і матеріали" (1989), разом з тим він один із упорядників та авторів передмови до цього джерелознавчого видання. А також упорядник історико-культурних нарисів "Шашкевичів край – Золочівщина" (2007).

Ім'я Феодосія Стебля супроводить не тільки згадані книги. Завдяки його копіткій праці вийшли три фундаментальні збірники наукових праць "Шашкевичіана" (вип. 1–2, 1996 р., 466 с.; вип. 3–4, 2000 р., 750 с. і вип. 5–6, 2004 р., 642 с.), а також – у "Бібліотеці Шашкевичіани" – авторська розвідка "Предтеча "Руської Трійці" (2003) про Перемишльський культурно-освітній осередок першої половини XIX століття, силуетка про Якова Головацького "Сподвижник Маркіяна Шашкевича" (2004).

Доречно нагадати, що Яків Головацький теж родом із Бродівщини – з села Чепелі, і на початку червня 1994 року у Бродях відбулися дводенні читання "Руська Трійця": її оточення, попередники та послідовники", а 5 червня понад сорок науковців зі Львова,

Івано-Франківська, Тернополь, Дрогобич побували в Чепелях, взяли участь в урочистостях, присвячених Головацькому... Наступного року, в лютому, чергова наукова конференція про Маркіяна Шашкевича – і знову ж таки в Бродях, у тодішньому педучилищі, яке влітку 2002-го здобуло статус “коледж”.

Ініціатор й організатор усіх цих Шашкевичівських читань-конференцій – Феодосій Стеблій, і не лише в Бродях, а й у Дрогобичі, Львові, Івано-Франківську (зокрема в селі Ясені Рожнятівського району, де народився Іван Вагилевич), Бережанах Тернопільської області (тут у гімназії Маркіян навчався), в Бучачі, де минали шкільні роки Вагилевича, в селі Хмелева Заліщицького району, в якому Головацький служив душпастирем.

Феодосій Стеблій – воістину подвижник шашкевичезнавства в якнайширшому історичному дискурсі, натхненник регулярних відзначень у Львові Днів народження Шашкевича та його відходу у вічність, щорічних поїздок у серпні в поетове Підлисся та на Білу Гору неподалік села, де височить 15-метровий ажурний залізний хрест на честь Маркіяна, встановлений ще в жовтні 1911 року. Тим-то об’ємну доповідь свого краянину Стеблія бродівчани та гості сприйняли з неабияким інтересом і вдячністю.

* * *

Михайло Шалата. В останні роки свої шашкевичезнавчі студії професор Шалата поєднує з поезією. Є в нього і окрема книжечка “Ім’я Шашкевича” (2005). За жанром – це, як визначив сам автор, ораторія. Адже

*У Маркіяновому іменні –
Віра прадідів, Батьківщина,
Рідна мова, свій дім...
Перед своєю совістю
Кожен себе спитаймо:
А що в іменні
Моїм?*

Визначний шашкевичезнавець має право на таке звертання. Він – автор монографії “Маркіян Шашкевич: життя, творчість і громадсько-культурна діяльність” (Київ: Наукова думка, 1969. – 255 с.). 1973 року – в похмурий час панування компартійного ідеолога Маланчука та недавніх судів дисидентів – йому вдалося видати в Києві, у видавництві “Дніпро”, “Твори” Маркіяна Шашкевича, а згодом, 1982-го, твори (хоч і в одному томі) всіх трьох членів “Руської Трійці”, тобто М. Шашкевича, І. Вагилевича та Я. Головацького. Михайло Йосипович разом з Романом Лубківським упорядкував збірник поезій, статей, виступів, хроніки “Вінок Маркіянові Шашкевичу”, який вийшов 1987 року в київському “Радянському письменнику”. Усі ці три книги (з огляду на тодішню цензуру) не віддзеркалюють творчої спадщини галицьких будителів та їх звеличників в

усій повноті, і все ж їх поява в друці стала вагомим набутком тогочасної української культури.

Вийшовши на трибуну, вчений нагадав, що якраз 3 березня 2011 року, тобто в день відкриття у Бродях Урочистої академії, виповнилось 200 літ від дня народження іншого поета, священика й депутата Галицького крайового сейму Антона Могильницького – спадкоємця традицій “Руської Трійці”, який утверджував у своїх писаннях українську народну мову, створив поему “Скит Манявський”. Говорячи про шашкевичезнавство у 2000–2010 роках, М. Шалата висловив жаль, що твори як Шашкевича, так і всіх письменців з його кола, у тому числі Антона Могильницького, давно не видавалися. Проте є і здобутки, зокрема львівське перевидання 2007 року “Русалки Дністрової”, причому у двох книгах. Перша – то репринтне відтворення “Русалки...” 1837 року; друга – видання науково-критичне. Михайлові Шалаті як редакторові-упоряднику та авторові передмови довелося провести значну текстологічну роботу над виправленням помилок, які появилися в першодруці через брак українського шрифту та слабе знання видавцем (сербом Георгієм Петровичем) української мови.

Зараз Михайло Йосипович розшукує нові твори Шашкевича, позаяк вірить, що такі відкриття можливі – хіба не так було з віршем “Споминайте, братя милі...”?

* * *

До репринтного відтворення “Русалки...” з видання 1837 року повною мірою причетний і Богдан Якимович – і причетний як заступник відповідального редактора другої книги, відповідальний (разом із Ф. Стеблієм) за її випуск та один з авторів приміток, біограм і резюме. Принагідно варто відзначити, що Богдан Зіновійович – автор ідеї, головний упорядник й редактор унікального тритомового видання “Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження” (Львів, 2002), а також останнього – Львів, 2010 – вагомий збірник “Визначні постаті України: Андрій Чайковський та Теофіл Окуневський (до 150-річчя від дня народження)”.

На академії в Бродях Б. Якимович проаналізував усі вісім видань “Русалки Дністрової”: в Будапешті (1837), Тернополі (1910), Філадельфії, США (1961), Вінніпегу, Канада (1987), три – в Києві (1950, 1972, 1987) і у Львові (2007), порівняв значення цієї першої ластівки українською мовою в Галичині з “Історією Русів”, “Кобзарем” 1840 року, Франковим збірником “З вершин і низин”, антологією “Акорди”, підкреслив важливість студій бібліологічного краєзнавства. Доповідь його називалася: “Русалка Дністровая” в контексті найвизначніших шедеврів українського книгодрукування”. До цього додаю, що згадана вже славнозвісна поетична книга “З вершин і низин” 2004 року вийшла у Львові в натуральному – репринтному – вигляді; а її упорядником та автором післямови був той-таки невисипущий Богдан Якимович.

* * *

“Роль М. Шашкевича у розвитку літературної критики в Україні” – тема доповіді Михайла Гнатюка. Дослідник підкреслив значущість і безкомпромісність полеміки семінариста Маркіяна з о. Йосипом Лозинським, філологом, який пропонував перевести кирилицю на латинку. Це, мовляв, наблизить українське письменство до європейського. Шашкевич виступив проти такої реформи (див. його розвідку “Азбука і абецадло”). Дискусія, зазначає професор Гнатюк, торкалася не просто мовного питання, а проблеми існування української мови і літератури взагалі.

Та найяскравіше свою майстерність як літературний критик Шашкевич заявив у “Передслів’ї” до “Русалки Дністрової”: “Судило нам ся посліднім бути”, тобто останніми серед слов’янських народів. Незважаючи на це, “Руська Трійця” таки видала “Русалку...”, утверджуючи таким чином українську мову, письменство, віру в рівноправну з сусідніми націями будучину. Шашкевич був осердям гуртка. Після його ранньої смерті І. Вагилевич та Я. Головацький відійшли від українства; але зупинити процес національного відродження було годі. Як і розвиток літературної критики, що її започаткував у Галичині Маркіян.

Літературознавчу тему продовжила молода дослідниця Ірина Шалата-Барна, акцентуючи увагу на Шашкевичіані Богдана Лепкого. Ірина Михайлівна зробила огляд художньої, публіцистичної та літературно-критичної спадщини Лепкого, що стосується постаті Шашкевича. За її словами, Б. Лепкий як класик української духовної культури засвітився від Маркіяна Шашкевича. Шашкевич – один із найперших ідейних наставників автора “Мазепи”, “Крутіжа”, численних поезій, зокрема тексту славновісної пісні “Видиш, брате мій...”

Філософ та релігієзнавець Іван Паславський розглянув “Філософський світ Маркіяна Шашкевича”. А як мотто навів слова Григорія Сковороди: “Когда дух в чоловіку весел, мислі спокійни, серце мирно, то все світло, щастливо, блаженно. Сіє єсть філософія”. В цих словах, зазначає І. Паславський, “лежить ключ до розуміння ідейно-філософського підґрунтя творчості Маркіяна Шашкевича”.

Шашкевич жив і творив в епоху романтизму, який прийшов на зміну просвітництву з його раціоналізмом, культом розуму, себто поклавши в основу філософію Аристотеля (IV ст. до н. Хр.). Натомість романтики взяли за основу вчення Платона (V–IV ст. до н. Хр.), в якому на першому місці душа. Вивчаючи образний світ ідей та символів Шашкевича, дослідник звернув увагу, що в його творчості часто-густо фігурує *серце*. Однак не тільки серце, а й *розум* і *душа*.

Навівши низку прикладів з поезії Шашкевича, І. Паславський дійшов висновку, що філософський світ поета “побудований на трьох засадничих категоріях: розуму (*ratio*), душі (*anima*) і серця (*cor*). Це по-

вертає до філософської парадигми Григорія Сковороди, яку наведена як епіграф на початку виступу і яка стверджує, що справжня філософія – це гармонійне поєднання в людині радісної душі, розважливого розуму та спокійного серця. Майже аналогічне філософське кредо простежується і в Маркіяна Шашкевича. Тільки на вершині тріади *розум – душа – серце* він ставить *вічну доброту*, тобто предвічного і благого Бога”.

Близькою до цієї теми була й доповідь автора цих рядків. Творчість Шашкевич тривала десять літ (1833–1843) – і половина цього часу припадає на душпастирське служіння поета та його релігійні твори: власні, перекладні й популяризовані ним, які – коли б зважити їх – посідають не менше місця, як твори світські. І не менш талановиті. Не буду докладно зупинятися на них: це забрало б чимало сторінок, – лишень скажу, що в особі Маркіяна як зачинателя українського письменства в Галичині та проникливо-щемливого лірика маємо водночас і всуціль християнського письменника-мислителя – можливо, єдиного в усій нашій національній літературі, за винятком хіба що письменниці пізнішого періоду Наталени Королевої (1888–1966).

* * *

Безумовно, на Урочистій академії в гостинних Бродах виступали не тільки гості, а й господарі. Як от усім відомий народний депутат (уже колишній) Дмитро Чобіт чи поетеса Ярослава Павлюк – вона ж автор п’єси “Вишита сорочка”. Спершу, ще перед виступами, нам показали “драматичні малюнки з життя Маркіяна Шашкевича “Вода для спраглих” авторства М. М. Дзьоби. Це вистава за мотивами твору Романа Іваничука “Вода з каменю”. Наприкінці дня ми дивилися “Вишиту сорочку”. Дивилися – і багато хто, серед них священики різних конфесій, не могли стримати сліз. Бо це вистава про народні традиції, арешти, заслання, віру, повернення; це живі картини вчорашнього життя під владою червоних бузувирів. І головне, що ці вражаючі картини високохудожньо – як професійні актори – нам передали викладачі і студенти педагогічного університету. За це їм особлива дяка і наше визнання!

Зворушуючою була й панахида за Шашкевичем у церкві Чесного і Животворящого Хреста, яку відправили шість священиків під орудою динамічного й поетичного пароха Ярослава Царика. Незабутні так само й відвідини групою науковців лауреата літературної премії ім. Маркіяна Шашкевича (а також премії “Благовіст”) письменниці Світлани Антонішин, яка героїчно несе свій хрест. Уродженка Луганської області та випускниця факультету журналістики Київського держуніверситету ім. Т. Г. Шевченка, Світлана Володимирівна фізично німецька, але духовно мужня й витривала. Бо не здається. Творить. Вона – авторка чотирьох поетичних і двох книг прози. Воїстину сучасна Леся Українка.

Повертаючись, ми сфотографувалися біля пам'ятника Маркіянові, що його відкрили 25 травня 2005 року на подвір'ї коледжу, ліворуч од центрального входу. І мимоволі на пам'ять сплив вірш, що його я написав 3 листопада 1990 року. Називається він – “Маркіян Шашкевич у соборі святого Юра на свято Покрови 1836 року” (себто перед виходом першого в Галичині твору народною мовою – альманаху “Русалка Дністровая”). Цим віршем я й завершую свою оповідь:

*Недільні дзвони... Кличе всіх Покрова,
Звільняє душі від гріховних пут.
Молінням повна церква світанкова,
А рідна мова не слугує тут.*

*Дяк не відводить погляду від книжки,
Шукає в ній старослов'янську в'язь.*

*Парафіяни просять долі тишком,
А перед ними Маркіян – мов князь.*

*Поет вступив до храму без гордині.
У сутині – свічки, іконостас...
Він проповідь до вірних скаже нині
По-українськи – і звеличить нас.*

*І вознеслась до Неба мова гожа,
Аж посвітлів здивований собор.
І на людей дивилась Мати Божя,
Здіймаючи над ними омофор.*

*І Дух Святий ширяв над отчим Львовом
Та припадав до наддніпрянських нив...
Поет сказав – і Бог почув це слово
І на усі віки благословив.*

**Петро Шкраб'юк,
м. Львів**

У ЧАС НАДІЇ І ТРИВОГ

КОЗАЦЬКІ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКІ РЕТРОСПЕКЦІЇ ПІД ЧАС ТРАВНЕВОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В ОСТРОЗІ “МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ ТА ЕПОХА ІВАНА ФРАНКА”

З хвилюванням ми їхали до Острога. Бо якщо передніше щорічні Шашкевичівські читання проводили в Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській областях, себто в місцях, пов'язаних з народженням, навчанням і душпастирством Маркіяна Шашкевича та його побратимів з “Руської Трійці”, – то нині вирушили в край князя Костянтина-Василя Острозького та його славетної – 1994 року відновленої – Академії; в край невсипущого ректора-подвижника Ігоря Пасічника та першого проректора Петра Кралука; в край, де народився Улас Самчук; зрештою, – коли дивитись далі, – в край, де восени 1942-го постала Українська Повстанська Армія. Бо хіба не про це пісня повстанця Миколая Василя Прийми, по війні – священика, який, до речі, збудував на півдні Франції, в містечку Лурд, де вісімнадцять разів об'являлась Мати Божя, п'ятибанну українську церкву:

*Гей, на півночі, на Волині,
Зродилась армія УПА,
Щоб нам воскресла Україна
І завітала свобода...*

Всі духовно-культурні й державницькі здобутки – вислід жертвних діянь численних поколінь, зосібна й Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Івана Вагилевича, які 1837 року видали перший альманах

українською народною мовою “Русалка Дністрова” і який відіграв у Галичині таку ж культурно-націєтворчу роль, як “Енеїда” Котляревського в Наддніпрянщині.

Тим-то вивчення творчості Маркіяна Шашкевича та його однодумців давно вже вийшло за межі Галичини. Показова в цьому випадку географія авторів 3–4 випуску наукового збірника “Шашкевичіана” за 2000 рік: Львів, Дрогобич, Івано-Франківськ, Галич, Ужгород, Луцьк, Київ, Луганськ, Симферополь, Кам'янець-Подільський, Запоріжжя, Суми, Харків, Одеса, Бердянськ, Чернівці, Ніжин, Дніпропетровськ, Херсон, а ще – Москва, Вінніпег...

Фахівці (літературо- і мовознавці, історики, педагоги, одним словом –інтелектуали) про Маркіяна Шашкевича знають, його шанують, а творчість вивчають. Свідчення цьому – подячний “Вінок Маркіянові Шашкевичу”, який 1987 року сплели в Києві, у видавництві “Радянський письменник”, 60 поетів, з них 18 – старої, ще дорадянської, генерації. Вони репрезентують п'ятнадцять областей України, в тому числі навіть такі віддалені від Львова, як Полтавщина, Сумщина, Чернігівщина, Харківщина, Донеччина... Серед авторів поетичного “Вінка” також уродженці Ставропольського краю, Польщі й Словаччини.

Проте і цей перелік далеко не повний. Упорядники “Вінка Маркіянові Шашкевичу” Роман Лубківський та Михайло Шалата не могли вмістити віршів таких визначних поетів, як Богдан Лепкий, Роман Завадович, Леонід Полтава, Ігор Калинець, о. Роман Дурбак та ряд інших, які творили в діаспорі чи були ув’язнені.

Отож увага до творчості Маркіяна набуває не лишень ювілейного, а й постійного, до того ж загальнонаціонального, характеру. Те засвідчила і конференція в історичному Острозі: волиняни теж постановили вшанувати 200-ліття з Дня уродин поета. Як священник, о. Маркіян належав до унійного (греко-католицького) духовенства. Однак виходив за межі своєї конфесії, яку, між іншим, об’єднав з українським православ’ям – “руським благочесттям” – спільний східний обряд. Він був передусім християнином, українцем, патріотом. Це об’єднав сьогодні і нас, нащадків славного й могутнього Галицько-Волинського королівства, а тепер сучасників і, не побоюєь сказати, творців соборної Української держави.

* * *

Село Дзиків (Диків) над Віслою. 1834 року товариші Маркіяна Шашкевича Яків Головацький та Іван Вагилевич знайшли в домашній бібліотеці графа Яна Тарновського ділові документи періоду “самостійності Галицького князівства з часів Володимира, Ярослава, Романа, Данила і Льва”. І в своїй уяві “малювали могутню державу на всьому узгір’ї Карпат, що простягалася від витоків Німану до гирла Дунаю і Чорного моря”.

Члени “Руської Трійці” пізнавали не тільки мнущину свого краю, а й всієї Русі-України. Для цього черпали інформацію з польських, німецьких, чеських, російських та низки інших доступних джерел, з праць і хронік Йоахима Лелевеля, Ігнатія-Бенедикта Раковецького, Мацея Стрийковського, Ігнатія Даниловича, Августа Людвіга Шлецера, з “Истории государства Российского” Карамзіна (т. 5), з “Истории Малой России” Бантиша-Каменського...

Я назвав лишень окремих авторів, які зафіксовані в читацькому формулярі Шашкевича, коли він навчався в духовній семінарії і відвідував бібліотеку Інституту Оссолінських (тепер – ім. В. Стефаника НАН України). Але й вони вказують на коло зацікавлень молодого спудея – а в це коло входять і римський історик Тіт Лівій та його “Історія Риму” в перекладі на німецьку мову, і польський хроніст Ян Длугош, і довгий ряд інших. Є в цьому списку і Острозька Біблія 1581 року.

Здобуті знання Шашкевич виявив у німецькомовній розвідці “Русини”, яка зберігалася у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України і яку опублікував дослідник Феодосій Стеблій. У цій розвідці – на жаль, недокінченій – Шашкевич з

гордістю пише про свій народ та його проводирів: “Так само, як Німеччина має свого Карла Великого, Греція Пісістрата, Рим Цезаря, Антонія, Тіта, прекрасна країна русинів може показати своїх великих мужів”. І Шашкевич називає рівноапостольного Володимира Великого, князів Олега, Ярослава Законодавця, себто Ярослава Мудрого, відзначає їхні непроминальні заслуги перед русинами й історією.

Знання історії яскраво просвічують у рядках Маркіянових віршів “Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139” та “Згадка”. Тут перегук княжого Києва з його спадкоємицею – Галицько-Волинською державою. Тому й запрошує у вірші “Споминайте, братя милі...” не забувати минуле. Цей вірш надзвичайно візуальний, динамічний, з алюзіями на “Слово о полку Ігоревім” (про Дон), що його варто навести повністю, попутньо зазначивши, що етнонім “руський” у творчості Шашкевича і всієї “Руської Трійці” виступає як похідне від етнотопоніму “Русь”, тобто в значенні “український”. Отже:

*Споминайте, братя милі,
Славнії часи старі!..
Ніби Прута бистрі хвилі,
Плили руські лицарі.*

*Блискали шеломи в сонці,
Червонилися щити, –
Славні Русі оборонці
Йшли на ворога в світи.*

*Чи на Дон той каламутний,
Чи на Литву, на ятвяг,
Чи на Краків баламутний,
Вічно скорий до зневаг.*

*Від копит шляхи стогнали,
Від прапорів нісся шум,
Аж до неба підлітали
Гомони лицарських дум!*

*Споминаймо, братя милі...
Може, спомин спосіб дасть
Воскресити в новій силі
Руську славу, руську владсть!*

* * *

Доба козаччини – це друга лінія пізнання, яка продовжує першу, давньокиївську. І тут можна побачити чимало небуденних фактів. Візьмемо славнозвісну пісню про Байду. У 1833–1834 роках цю пісню під назвою “В Цариграді, на риночку” Шашкевич записав на Львівщині, а точніше – на Золочівщині. Коли ця пісня прилетіла з Великої України – невідомо. Однак те, що її здавна співали в Галичині, – факт самочевидний. І це не дивина.

Відомо, що родове гніздо роду Вишневецьких, а значить, і князя Дмитра Вишневецького, якого в народі ідентифікують з легендарним Байдою, – це містечко Вишнівець, що в теперішньому Збаразькому районі Тернопільської області. Виходить, що один із засновників Запорозької Січі, принаймні будівничий першого на Малій Хортиці замку, – галичанин. Однак колись ця частина Поділля належала Волині. Отже, Дмитро Вишневецький – постать, до речі, вельми контroversійна, неоднозначна, – волинянин. І хай він, як героїчний лицар Байда, вічно живе в духовно-історичному полі всієї України, хоча географічно належить і Волині, і Галичині.

Є інша історична постать, яка не викликає сумнівів щодо місця народження. Це козацький гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, який прийшов на світ у селі Кульчиці Самбірського району на Львівщині. І який, за словами М. Грушевського, зумів “поставити козаччину на службу загальнонародним справам і зробив з війська козацького опору національного українського життя”. Принагідно зауважу, що з цього ж села походить і Юрій-Франц Кульчицький, який теж побував на Січі, вивчив там турецьку мову, служив на козацькій митниці коло Чортomla, попав у полон до турків, а згодом був відправлений до Відня як торговий представник стамбульського купця і прославився тим, що під час виснажливої облоги міста турецькими військами у серпні 1683 року пробрався через ворожий табір до союзницьких військ з вимогою городян поквитатися на допомогу. Коли ж турків розбили, Кульчицький отримав у віддяку (крім камениці, ордена й досмертної пенсії) всю трофейну каву і започаткував її масове споживання у Відні, Львові та й в усій Європі.

І третій факт. Хмельницькі. Як припускають історики – скажімо, Іван Крип'якевич, – рід Хмельницьких, а отже, й Михайло (батько гетьмана), походить з Хмельника на Перемишльщині. А це вже Галичина. Є припущення, хоч і не підтверджені документально, що Богдан-Зіновій Хмельницький народився в містечку Жовква поблизу Львова. Так чи сяк, але встановлено, що Михайло Хмельницький служив при дворі Станіслава Жолкевського у Жовкві, яка була резиденцією цього коронного гетьмана, а потім – до переселення в Чигирин – служив у власника Олеського замку Яна Даниловича. Тим часом Богдан-Зіновій кілька років навчався у Львові в єзуїтській колегії...

Це свідчить про те, що козацька традиція в Галичині закорінена в початках постання цього феномену в світовій, – а не лише українській, – історії. Вона устійнювалася як через реальних осіб (прямо чи опосередковано), так і через усні перекази та фольклор. Прикметно те, що в багатьох родинно-побутових піснях неодмінно фігурує козак. Він – символ українського лицарства і безоглядної відваги, захисник

народу од ворогів; він органічно увійшов у духовно-культурне життя галичан. І це зафіксував на папері Шашкевич як фольклорист (він записав 70 народних пісень), а також як оригінальний поет. Козацька тематика визначає його поезії “Погоня” та “Чом, козаче молоденький...” (наводжу уривок):

*Чом, козаче молоденький,
Рониш слізеньки дрібненькі,
На всхід сонця поглядаєш
І так тяженько вздихаєш?..*

*Ой, я козак молоденький,
Роню слізеньки дрібненькі,
На Вкраїну поглядаю,
За Вкраїною вздихаю,
Бо там моя родинонька,
Бо там мила дівчинонька.*

*На Вкраїні буйнесенькій
Мої друзі милесенькі, –
Як за ними не тужити,
Коли з ними мило жити?
Ах, найліпше при родині
В своїй рідній Україні...*

* * *

Названі вище твори – безособові, узагальнені. Та є адресні, як-от “О Наливайку” – вірш про бій повстанців Северина Наливайка, козаків і селян, з військом С. Жолкевського коло Білої Церкви. Знову ж таки: Северин Наливайко – галичанин, родом з Гусятина на Тернопіллі, хоча тісно пов’язаний і з Острогом та князем Острозьким як сотник його варті – надвірної хоругви. До речі, один з дописувачів “Дня”, Микола Пашковець, у числі за 11–12 березня 2011 року висловив здогад, що Северин міг бути сином племінниці Костянтина-Василя Острозького – Гальшки Острозької та її чоловіка Дмитра Сангушка.

У ті ж роки (1833–1834) Шашкевич написав на мотив колядки вірш “Хмельницького обступленіє Львова”, в якому вже вкотре виявлена його обізнаність в історичних реаліях, ерудиція. В тому числі і в алегоричній “Казці [Богдана Хмельницького]” – про вужа, якому селянин обтяв хвоста (натяк на повсталих українців та польську шляхту), а також у невеликій історичній розвідці “О запорожцях і їх Січі”. Загалом згадки про козаків, степ, Велику Україну розсіпані в багатьох інших творах Шашкевича. До козацького Шашкевичівського циклу належить і переклад уривка поеми польського поета Северина Гошинського “Канівський замок” про Коліївщину, де діє козак Небаба...

Поетика Шашкевича епічна. Авторів цих рядків вона асоціюється з високим стилем “Слова о полку Ігоревім”, що його перекладав Маркіян (“Плач Ярославів”)

лавни”), як рівно ж пісенною манерою Шевченка з його пристрасною, ламаним ритмом і динамікою. Водночас поезія Шашкевича напрочуд унаочнена, конкретна:

*Ой у чистім полі да близько дороги,
Там стоїть наметець великий, шовковий,
А у тім наметці стоїть стіл тисовий
Да гетьман Хмельницький сидить кінець стола,
Молодці-козаки стоять доколя.
Да гетьман Хмельницький пише дрібні листи,
По всій Україні розсилає вісти...*

* * *

Не всі зазначені вище твори, в тому числі вірші про Наливайка та Хмельницького, увійшли до альманаху “Русалка Дністровая”. Зате увійшли “Згадка”, “Погоня”, а також розділ “Думи і думки” (без зазначення авторства), який складається з 20-ти поезій, наскрізь перейнятих козацьким духом, боротьбою з турками й татарами, втратою рідних. Є тут і пісня про Морозенка: “Ой Морозе! Морозине, преславний Козаче, / Гей, за тобою ціла Литва й Україна плаче...” Не завадить нагадати, що корсунський полковник Нестор Морозенко (Станіслав Мрозовицький) належав до галицько-волинської шляхти: його батько служив у Теревовлі на Тернопільщині підстаростою. У липні 1649 року Морозенко загинув під Збаражем.

В цьому альманасі Шашкевич дебютував і як прозаїк – оповіданням “Олена”, в якому вперше звернувся до теми гірських месників опришків. Шашкевич був не тільки поетом з неповторним, ніжним голосом, а й прозаїком, перекладачем, причому як світських, так і релігійних творів, мовознавцем, істориком, педагогом (маю на увазі укладену ним “Читанку”); він і слово це чудове придумав – *читанка*), богословом і, нарешті, фольклористом. Своєю творчістю він єднав галичан і наддніпрянців – українців з усіх земель нашої розділеної колись Батьківщини.

“Русалкою...” захоплювався видатний вчений, історик, фольклорист й етнограф Михайло Максимович: 1841 року він опублікував у журналі “Киевлянин” схвальну рецензію на альманах. Діяльність “Руської Трійці” високо оцінювали славісти Ізмаїл Срезневський, Осип Бодяньський, член Кирило-Мефодіївського братства Василь Білозерський, діяч чеського відродження Павел Йозеф Шафарик (він перший відгукнувся на вихід “Русалки...”), російський філософ Пьотр Чаадаєв.

У серпні 1843 року з галицькою “Русалкою...” познайомився і великий Тарас. Шашкевич уже не

жив: він помер два місяці перед тим, 7 червня, на 32-му році життя, ще в студентські будні захворівши на сухоти (туберкульоз).

Оце відчуття *всеукраїнства*, соборності, знання минувшини (“с т а р и н а – є то піснь хороша, дзвеняча, що різним способом в наші часи загомнює...”) приваблює і нас – недарма ми з таким хвилюванням їхали в благословенний Острог. Ми – це відомі шашкевичезнавці Феодосій Стеблій, Василь Горинь з Інституту українознавства ім. Івана Крип’якевича НАН України (Львів), Михайло Шалата з Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка, професори і доценти Львівського національного університету ім. Івана Франка Валерій Корнійчук, Богдан Якимович, Ярослава Мельник, Богдан Тихолоз, Микола Легкий, член-кореспондент НАН України Микола Ільницький з дружиною Луїзою Іванівною – завідуючою відділу наукової бібліографії Львівської бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України – та інші дослідники. Як-от кандидат економічних наук Ольга Мартин з Львівського державного університету безпеки життєдіяльності...

Національний університет “Острозька академія” представляли депутат обласної Ради Роман Васишин (один із чільних відновлювачів Академії 1994 року), її перший проректор, співголова Оргкомітету, професор Петро Кралюк, який виступив з місткою доповіддю “Давньоруські та докозацькі міфи у творчості діячів “Руської Трійці” та Антона Могильницького”. Йому ж і присвячені ці мої завершальні рядки:

*У час надії і тривоги
Провадив нас у путь сам Бог –
Туди, де сяйна давнина,
Де світять зірні імена,
Які вивищують Острого.*

*Це місто – України віть...
Ми бачили в бінокль століть
Чувань, бажань соборну зв’язь.
Вітали з вишніх верховин
Нас Наливайко Северин
І сам Острозький – гордий князь.*

*Везли ми слів сердечних жмут,
А пильнували наш маршрут
Дозорці із козацьких стеж.
Шашкевича, що без облуд,
Обняв волинський чесний люд,
Бо тут його Вітчизна теж.*

*Ігор Райківський,
м. Львів*

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ (“МАЛОРУСЬКОЇ”) ЄДНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ” ТА ЇЇ ПОСЛІДОВНИКІВ У ГАЛИЧИНІ В 1830-х – СЕРЕДИНІ 1840-х РОКІВ

Зацікавленість “Руської трійці” наддніпрянсько-українською літературою. Цензурні переслідування і державний кордон, що віддаляв Австрійську імперію від Російської, не змогли перешкодити встановленню зв’язків між нечисленними галицькими і наддніпрянськими діячами. Характер взаємодії між Галичиною і Наддніпрянською Україною, що практично проявилася, як стверджує дослідник М.Мудрий, на рівні “окремих друкованих видань” та діяльності “ кількох істориків і літераторів”, визначали “не інтелектуальні впливи чи політичні ідеї..., маємо справу з чимось ірраціональним, певного роду міфом як передумовою і найміцнішою ланкою української соборності”¹. Інтерес невеликого кола галицько-руської інтелігенції до національно-культурних процесів на Наддніпрянщині пояснювався пошуками власної національної ідентичності, прагненням протистояти полякам у Галичині і поступово сприяти активізації національного розвитку. Серед чинників, що зумовили погляди галичан у бік Наддніпрянщини, можна виділити бажання поглибити історичну свідомість, прагнення ідентифікувати галицький варіант народно-розмовної мови. Представники старшого покоління галицьких діячів цікавилися історією князівської Русі і церковних братств (М.Гарасевич, І.Лаврівський, Д.Зубрицький), тоді як молодші – козацькою добою (М.Шашкевич). Ідея етнічної єдності, що простежувалася в контактах галичан із наддніпрянцями в 1830–1840-х роках, була своєрідним національним міфом із метою впорядкування “загрозливого хаосу реальності”, ідентифікації “себе з чимось ідеальним, що свідомо наділялося позитивними якостями”².

Поштовх до зацікавлення в Галичині українофільством, народознавчою діяльністю дало знайомство з творами наддніпрянських учених і літераторів, що містилися в бібліотеці Оссолінських у Львові. Вона була відкрита для читачів у 1832 р., коли стала публічною³. Крім “Енеїди” І.Котляревського, у фондах книгозбірні були народознавчі видання з Росії, які потрапили до рук діячів “Трійці”. Так, у “щоденнику” читального залу бібліотеки Інституту Оссолінських збереглися відомості про видачу книг студентам Львівського університету М.Шашкевичу, І.Вагилевичу та Я.Головацькому протягом грудня 1832 р. – жовтня 1836 р.⁴. Вони кілька десятків разів замовляли першу фольклорну збірку М.Максимовича

“Малороссийские песни”, що вийшла 1827 р. у Москві, зокрема, робили це неодноразово в грудні 1832 р. (першим взяв книжку для читання 10 грудня Я.Головацький)⁵, регулярно впродовж 1833 року і на початку 1834 р.⁶. Крім того, діячі “Трійці” читали в бібліотеці “Слово о полку Ігоревім”, твори німецького філософа Й.Гердера, що стояв біля витоків відродження слов’янських народів, російських учених та письменників М.Карамзіна і М.Греча, слов’янських філологів П.Шафарика, В.Караджича, Я.Коллара та ін., часописи, що виходили як у Львові, так і за межами краю, у тому числі в Росії⁷.

Загалом наддніпрянсько-українська книжка в Галичині в першій половині XIX ст. була неабиякою рідкістю, надходила різними шляхами: по пошті, через проїжджих у Європу діячів або через бродського комісонера Гартенштейна, нерідко контрабандою. Польські книготорговці не хотіли перевозити видані в Росії українські книжки, однак навіть якщо вони погоджувалися, були цензурні перешкоди. Я.Головацький вмовив одного з них (Івана Мілліковського) придбати “Енеїду” І.Котляревського та “Историю Малой России” Д.Бантис-Каменського, заплатив немалу суму (29 гульденів), дець через десять місяців (!) видання з’явилися у Львові, але Я.Головацькому довелося ще майже півтора роки (!) чекати повернення замовленої літератури від цензора. Іншим разом той же польський купець відмовився прийняти замовлення на фольклорні збірки М.Максимовича та І.Срезневського, “Историю русского народа” російського історика, письменника М.Полевого⁸. Як наслідок, галицька інтелігенція була змушена вдатися до копіювання, що не оминувало й діячів “Руської трійці”, набуло особливого поширення з проникненням у Галичину пізніше творчості Т.Шевченка⁹. Враховуючи досить високі ціни на книжки з Росії, галичани отримували їх в обмін на слов’янські першодруки і нові галицькі видання або в подарунок від тамтешніх учених – М.Погодіна, О.Бодянского, І.Срезневського, М.Максимовича, самі ж купували обмаль літератури¹⁰.

Я.Головацький зробив рукописну копію першого повного видання “Енеїди” аж на 90 сторінок¹¹. Наскільки відомо, в 1830-і роки він мав також рукопис І.Котляревського “Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракину”¹². Можливо, її готував до друку або ж намовляв

на це М.Шашкевич, який прихильно ставився до творів І.Котляревського¹³. В автографі Шашкевичевого вірша “Безрідний” (“Безрідный”), датованого 2 листопада 1840 р., можна прочитати на звороті: “Пѣснь Курякину писавъ Котляревск. Курякинъ бувъ губернаторомъ, а потомъ Министромъ внутреннихъ дѣлъ”¹⁴. Я.Головацький ще до “Енеїди” переписав у саморобні зошити літературні твори з Наддніпрянщини – уривок з “Наталки Полтавки” І.Котляревського¹⁵, поезії Л.Боровиковського¹⁶, О.Бодяньського¹⁷, Ієремії Галки – М.Костомарова¹⁸, П.Куліша, Є.Гребінки, П.Гулака-Артемівського¹⁹, В.Забіли²⁰, М.Петренка²¹, повість Г.Квітки-Основ’яненка “Конотопська відьма” (40 сторінок рукопису)²², а разом і деякі вірші М.Шашкевича²³. Я.Головацький скопіював у 1833 р. збірку народних пісень М.Максимовича “Малоросійские песни”, видану 1827 р. у Москві²⁴. На схилі віку він згадував, що в бібліотеці робив виписки з книг, зокрема переписав “весь “Сборник малоросійских песен” Максимовича..., прежде в черновую тетрадку, а потом дома переписывал начисто”²⁵. У збірці містилася балада П.Гулака-Артемівського “Твардовський”, але під час переписування у прізвищі письменника зроблено помилку²⁶ – “Гуляка-Артемівській”, яку повторив М.Шашкевич у “Русалці Дністровій”, перераховуючи діячів наддніпрянської літератури та їх твори²⁷.

Художня література з Наддніпрянщини мала безперечний вплив на формування світогляду і творчість лідера “Трійці” М.Шашкевича. За спогадами Я.Головацького, М.Шашкевич, познайомившись з “Енеїдою” І.Котляревського, фольклорною збіркою М.Максимовича, побачив у них “живий приклад, переконався о можності народної руської словесності, загадав великую гадку: утворити чисто народну словесність южноруську, і сесій гадці вірен остав до кінця”²⁸. М.Шашкевич читав “Енеїду” І.Котляревського, але не всю, бо повністю поема вийшла в Харкові у 1842 р., натрапив на видання в бібліотеці Оссолінських на початку 30-х років²⁹. Він був знайомий з двома виданнями збірки народних пісень М.Максимовича (1827 і 1834 рр.), можливо, з граматиною О.Павловського³⁰ і творами П.Гулака-Артемівського (“До Пархома”, “Батько та Син”, “Рибочка”, “Пан та Собака” та ін.)³¹. Від когось із приятелів³² М.Шашкевичу в 1842 р. потрапив до рук упорядкований Є.Гребінкою і виданий роком раніше у Санкт-Петербурзі альманах “Ластівка” (“Ластівка”)³³. На його сторінках публікувалися твори з виразними ознаками романтизму, зокрема, самого Є.Гребінки, а також Л.Боровиковського, Г.Квітки-Основ’яненка, В.Забіли, І.Котляревського, П.Куліша, Т.Шевченка та ін. У післямові Є.Гребінка звернувся до земляків з проханням читати книжку швидше: “Полюбите же землякы нашу Ластивочку, чытайте іи швыдче, бо не-забаромъ може прылетять соловьи, тогда хто стане слухать Ластѡвку!?”³⁴.

Ознайомлюючи з цим виданням свого однодумця, далекого родича Михайла Козловського та його сім’ю, М.Шашкевич писав: “Несе ся воздухами до вас, мої миленькії, шпарка Ластівка; ой, ластівка ж то, ластівка! Такої ще ніхто зроду не бачив...”³⁵. У листі до М.Козловського 1842 р. лідер “Трійці” цікавився враженнями від прочитаного. “Вже може вичитаў-еш Могилеві думи и Ластівчинѣ пѣснѣ, – писав він, – тож передай, бо вже тра відсилати до Л’вова, а натомѣсть на тобѣ Грыцька Основ’яненка Повѣсти. Напиши менѣ..., як тобѣ ся видять думи Могилы и якъ до тебе промовляла Ластѡвка”³⁶. Цікаво, що у відповіді на цей лист М.Козловський зауважив, що “Могила до сердца моего весело не говорит, а Ластѡвка щось сумного с собою приносит...”³⁷.

М.Шашкевич захоплювався творчістю Г.Квітки-Основ’яненка, у цитованому листі до М.Козловського 1842 р. хвалив “Марусю”, “Мертвецький великдень” і “Салдацький патрет” (“прехороша там Маруся, окаянный п’янюга Нечипір і таки живісінський на патреті солдат...”)³⁸, що були вміщені у першій книжці Основ’яненкових “Малоросійских повестей” (Москва, 1834). Є підстави вважати, що лідер “Трійці” тримав у руках і друге видання книжки (Москва, 1837), твори Г.Квітки-Основ’яненка могли бути навіть Шашкевичевою власністю³⁹. Із позичених книг М.Шашкевич виписував те, що найбільше припало йому до душі. З альманаху “Ластівка” виписав баладу Т.Шевченка “Причинна”⁴⁰, закінчуючи нею саморобний зшиток, де міститься також частина збірки (12 віршів) відомого наддніпрянського поета й етнографа А.Метлинського “Думки и пѣсни та ще дещо” (далі – “Думки і пісні”), яка побачила світ під псевдонімом А.Могила 1839 р. у Харкові⁴¹.

Поезія А.Метлинського справила відчутний вплив на творчість М.Шашкевича як романтика, що видно з вірша “Побратимові, посилаючи йому пісні українські”⁴². Апелюючи до свого близького приятеля і відомого письменника М.Устияновича, лідер “Трійці” на початку “думи” писав:

*Отак, Николаю, вкраїнські вірлята
І веселять душу, й серце зігрівають;
Отак, Николаю, руські соколята
То вголос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як то серце б’ється,
Коли з України руськая пісенька
Так мило-солодко вколо серця в’ється,
Як коло милого дівка русявенька*⁴³.

Із рядків поезії (“Гостинець вже інший – от вже думку несе...”) і з тогочасних листів М.Шашкевича не важко здогадатися, що він посилав М.Устияновичу поетичну збірку А.Могили “Думки і пісні та ще дещо”. “А кінець цієї “думи”, – стверджував М.Возняк, – проте, як українська пісня завітчає себе при Чорному морі, заграє весело на просторах степах, як умиється в Дніпрі й на легеньких крилах занесеться на Дніс-

тер, як вона скрізь літатиме та співатиме про українську славу – це поетичний відповідник прозових слів Михайла Максимовича”. Малася на увазі стаття “О стихотвореніяхъ Червонорускихъ”, опублікована в другій книзі “Кіевлянина” 1842 р., де говорилося про близькість Галичини для Києва⁴⁴.

Контакти галицьких і наддніпрянських діячів. Каталізатором утвердження ідеї національної єдності України серед галичан стало ближче знайомство з наддніпрянськими діячами через листування, особисті зустрічі, що відіграли особливу роль в утвердженні новочасної української національно-політичної свідомості⁴⁵. У 1830–1840-х роках були встановлені контакти з відомими наддніпрянськими письменниками і вченими Платоном Лукашевичем, Михайлом Максимовичем, Осипом Бодяньським, Ізмаїлом Срезневським. “Спасибіг вам, українцям, – писав Я.Головацький П.Лукашевичу 1 (13) липня 1840 р., – що ви не цураєтеся тим паростком, відділеним від рідного кореня, приглушеного чужими бур’янами, але ще живим... Поможіте, братія, продратися до сонця, щоби цвіт у пупляшках не загиб”⁴⁶. Я.Головацький познайомився з П.Лукашевичем, збирачем українського фольклору, автором видання “Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни” (СПб., 1836) весною 1839 р. у Львові. Однак стосунки між ними, за висловом К.Студинського, “не були дуже близькими, а песимістичний настрій у листах мав навіть негативний вплив”⁴⁷. “Лукашевич обещал много, но не сдержал слова”⁴⁸, – писав у спогадах Я.Головацький. “Коли в ті часи, – зауважив М.Возняк, – інші збирачі й критики вихвалювали багатство й тонку красу українських народних пісень, Лукашевич (у вступі до своєї збірки. – *І.Р.*) ... говорив про їх упадок, пророкував їх близку загибіль...”. Це могло швидше “охолодити”, ніж “загріти” патріотичну молодь у Галичині до народознавчої діяльності⁴⁹. Під час поїздки до Львова П.Лукашевич, мабуть, зустрічався також з І.Вагилевичем, М.Малиновським, І.Бірецьким⁵⁰.

У листі до Я.Головацького у вересні 1839 р. П.Лукашевич прямо писав: “Гей, гей, голубе мій сивый, соколе ясный, кривный Русину! Не питай мене, брате, чого мовчу? Мовчу, тугу маю – вже послѣднюю: *заходить наше сонце...*, на мене, козака сиромаху, свѣй лучъ пускаючи: Прощай, каже, сыну, прощай, небораче, вже я тя покину...”. Водночас із вдячністю відзначав, що “вы, Галичане, нашу Малу Русь и насъ козакѣвъ споминаете”⁵¹. Через Т.Шевченка П.Лукашевич планував переслати до Петербурга для цензорського схвалення на предмет публікації відкритий Д.Зубрицьким “Львівський літопис” – цінну історичну пам’ятку про події першої половини XVII ст., розшифровану й відредаговану М.Шашкевичем і Я.Головацьким⁵². Про це, зокрема, говорив І.Вагилевич у листі до Я.Головацького 9 листопада 1843 р. (“Недавно писав

до мене г. П.Я.Лукашевич, де і о тобі споминає...”)⁵³. Очевидно, наддніпрянська інтелігенція, що була представлена в перші десятиліття XIX ст. козацькою старшиною, відчувала патріотичні почуття, але не бачила перспективи збереження етнічної самобутності.

Більш тісними були зв’язки “Руської трійці” з видатним наддніпрянським ученим і письменником, першим ректором Київського університету М.Максимовичем. У своїх творах він виявляв інтерес до історії “Галицкой, или Червонной, Руси, так давно ими (поляками. – *І.Р.*) завладенной и донныне оторванной от русского мира”⁵⁴. М.Шашкевич, познайомившись зі збіркою “Малороссійские песни” М.Максимовича, побачив у ній зразок для наслідування. М.Максимович налагодив письмові стосунки з І.Вагилевичем, про наукову діяльність якого, напевно, довідався з Вагилевичевого листа до відомого російського історика, професора Московського університету М.Погодіна від 8 березня 1836 р., вміщеного того ж року в журналі “Московский наблюдатель” (№7). І.Вагилевич писав про галицько-руську мову, народні перекази та історичні пам’ятки в Галичині, цікавився “теперешню Русскою Словесностію на Сѣверѣ и Югѣ, только нѣтъ средствъ, – скаржився він. – ...Будьте столько добры, напишите намъ что-нибудь о ней”⁵⁵. Можливо, згаданий лист спонукав до налагодження зв’язків М.Максимовича з “Руською трійцею”, що мали науковий характер⁵⁶. Прочитавши “Русалку Дністровую”, київський професор прихильно відгукнувся про І.Вагилевича як ученого і здібного поета⁵⁷. Він вислав молодому досліднику І.Вагилевичу свою статтю “Пісня о полку Игоревім” – із циклу лекцій про руське письменство, виголошених у Київському університеті 1835 р. Зокрема, на титульній сторінці першої статті він власноруч написав: “І.Вагилевичу, переводчику пѣсни Игорю отъ Максимовича”⁵⁸.

Листування І.Вагилевича з М.Максимовичем почалося в березні 1837 р., у першому листі галичанин подякував за надіслану працю про “Слово о полку Игоревім”, писав про розвиток руської літератури в краї, зокрема, про публікацію граматики М.Лучкая і Й.Левицького, фольклорно-літературного альманаху “Руської трійці”. З боєм зауважив, що до галицької інтелігенції належать суто священники. Усвідомлюючи етнічну єдність галичан із Наддніпрянщиною (“братією нашою задніпровою”), І.Вагилевич просив надіслати інформацію про діалекти “на цѣлѣй Украинѣ” і вихід у світ нових книжок “про Южно-русь и в южно-руским языку”⁵⁹. “Ваша приязнь ко мені, – писав він М.Максимовичу в серпні 1838 р., – душу мою наповняє саме іскренними чувствами благодаренія”⁶⁰. Водночас у листі говорилося про наболіле – занепад народної просвіти в Галичині⁶¹. Вагилевичевий лист від 5 січня 1842 р. своїм

правописом нагадував “максимовичівку”, що визнав і сам автор (так писати “вельми мѣнѣ подобалося”). Галичанин пообіцяв М.Максимовичу надіслати статті народознавчого характеру, взамін просив наукові й літературні твори наддніпрянсько-українських авторів – самого М.Максимовича, а також Г.Квітки-Оснот’яненка, А.Могили, О.Бодянського та ін.⁶².

У кінці 1838 р. почалася переписка М.Максимовича з Я.Головацьким, перший лист від якого з Галичини був датований 13 (25) листопада, особисте знайомство між ними відбулося аж у 1872 р. після переїзду останнього до Росії⁶³. Я.Головацький писав у першому листі М.Максимовичу, що “довго жаждуща грудь русина” прагне поширення просвіти “руською” народною мовою, висловив бажання познайомитися “з плодами розцвітаючої словесности Южной Руси, щоби могли (галичани. – *I.P.*) тим лучче и тим певніше обробляти питома свое нарѣчіе...”⁶⁴. Дружня кореспонденція з М.Максимовичем, була, за словами Я.Головацького, першим спілкуванням галицьких літераторів з Україною, першим почуттям родинності й одноплемінного взаєморозуміння в той час, коли ближчі стосунки між галичанами і наддніпрянцями були надзвичайно утруднені: “Мы, молодые труженники на поприщѣ родной словесности, повиновалися зрѣлымъ наставлениямъ опытного и доброжелательного мужа...”⁶⁵.

У квітні 1839 р. першого листа до М.Максимовича написав Д.Зубрицький, на який довго чекав відповідь, що пояснювалося досить тривалою хворобою адресата⁶⁶. У листі говорилося про слабкість руської словесности в Галичині (“ничто не предпринимается, безчетныя препятствія” і т. п.)⁶⁷. Поштовх до переписки дав сам М.Максимович, передавши галичанину свої наукові праці (“Откуда идет Русская земля” та “Исследование о русском языке”)⁶⁸. П’ять листів М.Максимовича до Д.Зубрицького (від 22 квітня 1840 р. до 8 жовтня 1843 р.) опублікував К.Студинський, зауваживши, що зносини між ними “не перервались і в дальших роках”⁶⁹.

Характерно, що через свій перший лист до Д.Зубрицького 22 квітня 1840 р. М.Максимович просив галицько-руських письменників надсилати власні матеріали до альманаху “Кієвлянинъ” (“попросите Вагилевича, Головацкого и другихъ однородцевъ моихъ быть моими сотрудниками и участвовать въ Кієвлянинѣ статьями о Червонной Руси”)⁷⁰, засновником і видавцем якого він був на початку 1840-х років⁷¹. Наприкінці листа йшлося про намір наступного року побувати у Львові та об’їхати всю Галичину. Три примірники “Кієвлянина” (далі – “Кієвлянинъ”. – *I.P.*) видання 1840 р. були надіслані Д.Зубрицькому, І.Вагилевичу та Я.Головацькому⁷². Як відомо, цей лист до Д.Зубрицького, за бажанням автора, прочитав Я.Головацький і зробив із нього копію. “Всі ваші уваги і перестороги, – писав він М.Максимовичу 27 серпня (8 вересня) 1840 р., – для

виклювающоїся нашої словесности зовсім правдиві, і я з моєї сторони майже ціло согласен. Издавання Вашего “Кієвлянина” буде для всієї Южної Русі середоточієм умственного сообщения і розширення світла, котрого промені, дасть Біг, і на галицьких сусідів падатимуть”⁷³.

Щоправда, погляди М.Максимовича були суперечливими й непереконливими щодо впровадження живої народної мови в літературу. У першому листі до Д.Зубрицького він закликав молоде покоління “писать на своемъ родномъ языкѣ, подобно Нѣмцамъ, Французамъ, Чехамъ и всѣмъ почти другимъ націямъ”. Однак на Наддніпрянщині загальноживаним серед освіченої верстви населення став “Великорусскій языкъ, которымъ и говоримъ, и пишемъ, и думаемъ, какъ языкомъ общимъ”, услід за І.Котляревським “могутъ быть и есть” поодинокі твори нової української літератури⁷⁴. Простонародна мова як літературна можлива тільки в Галичині, бо “для Русиновъ Австрійской имперіи живой языкъ южнорусскій; пора языка Польскаго для нихъ давно прошла, пора Великорусскаго ... еще не наступала”. “Потому весьма желательна, – писав далі М.Максимович, – чтобы они (русини. – *I.P.*) подобно Вамъ усвоили себѣ Великорусскій языкъ; но ваша Червонорусская словесность ... должна быть на вашемъ родномъ русскомъ (русском. – *I.P.*) языкѣ – т.е. на южнорусскомъ; и только въ Галиціи она можетъ быть на этомъ языкѣ”. Учений зізнався, що з великим задоволенням читав вірші діячів “Руської трійці”, М.Устияновича, на відміну від творів прихильників церковнослов’янщини, які цураються народної мови, а “къ Великорусскому не пристали и плаваютъ между ними на искусственной срединѣ... Ваши молодые писатели должны писать чистымъ южнорусскимъ языкомъ...”⁷⁵. Щодо правопису “Русалки”, було сказано прямо – “очень дико”⁷⁶.

На сторінках “Кієвлянина” в 1841 р. М.Максимович опублікував статтю “О стихотворенияхъ Червонорусскихъ”, в якій щиро привітав відроджувальну справу галицьких літераторів. Червону, або Галицьку Русь, незважаючи на її п’ятивікову відірваність від великого руського світу, він вважав близькою для Києва: “...Та же Руская рѣчь звучитъ за Днѣстромъ, что и на Днѣпрѣ; на томъ же языкѣ народная пѣснь оглашаетъ Карпатскія горы и раздается по Украинскимъ степямъ и берегамъ Черноморскимъ”⁷⁷. М.Максимович назвав “мертвечиною”, “безвременнымъ цвѣтомъ” твори галичан, “нашей Заднѣстрянской братіи”, написані церковнослов’янською мовою. Галицькі письменники повинні уникати “искусственного словосочинения и стихосложения! Живая литература у нихъ можетъ процвѣсти только на ихъ народномъ, живомъ языкѣ...”⁷⁸. Серед галицьких видань автор виділив альманах “Руської трійці” – “цѣлую книжку стиховъ и прозы на языкѣ Южнорусскомъ”⁷⁹.

Завершується стаття оглядом змісту “Русалки Дністрової”, за словами історика літератури В.Щурата, “оглядом, повним щирого визнання для почину молоді “Трійці”. “Передрукувавши по одній поезії з творів кожного автора, – стверджував В.Щурат, – Максимович вмістив наприкінці і половину “Передслів’я” до “Русалки”, а відносно можливої журби видавців, що, може, вона не так прибрана, як слід було б”, відповів словами поета І.Богдановича: “Во всех ты, Душенька, нарядах хороша!”⁸⁰.

М.Максимович закликав до формування єдиного українського правопису, що мав охоплювати різні діалекти “въ устахъ говорящаго имъ народа – отъ Карпатскихъ горъ до степей Задонскихъ и береговъ Кубани”⁸¹. Заслуга М.Максимовича в українському самоусвідомленні галичан полягала не лише в народознавчій діяльності, що з різних джерел ставала відомою в краї, утверджувала соборницькі настрої, але й у закликах до місцевої інтелігенції “писати живою, народною мовою та в заохочуваню до наукової праці”⁸². Однак, за словами К.Студинського, “в будучність українського письменства на Україні Максимович не вірить”. Зневіра в перспективі розвитку нової української літератури, висловлена в листах до галицьких діячів, “могла бути студеною водою на мрії перших наших речників живого слова”⁸³. М.Максимович став, по суті, першим популяризатором галицької літературної продукції на українських землях під Росією, створював “духову звязь між Галичиною і Україною”⁸⁴.

Чимало прислужився активізації народознавчої діяльності Я.Головацького в Галичині Осип Бодяньський – відомий учений, поет-романтик, професор Московського університету, добре знайомий з М.Максимовичем (вони листувалися з 1835 р. аж до початку 70-х років, з перервами)⁸⁵. Як відомо, Я.Головацький зробив рукописну копію однієї з “казок”, опублікованої у книзі О.Бодяньського – “Наські українські казки запорожця Іська Материнки”, що вийшла в Москві 1835 р. Збереглися також виписки Я.Головацького з магістерської праці, захищеної О.Бодяньським, “О народной поэзии славянских племен” (Москва, 1837), що вплинула на формування світогляду діячів “Трійці”. Зокрема, галичанин записав, що “у каждого народа есть ему одному только свойственная поэзия, как плод внутреннего творчества, его поэтической способности”⁸⁶. Згодом Я.Головацький отримав книгу з дарчим написом автора на звороті титульної сторінки: “Пану Головацькому у Львови. І.Б.(одяньський). Хвеврала 16, 1843 р. Москва”⁸⁷. Щоправда, М.Шашкевич не згадав цієї книги в бібліографічному списку, наведеному в “Русалці Дністровій”, що був складений, мабуть, ще для “Зорі” в 1834 р. (за винятком дописаного в кінці “Руського весілля” Й.Лозинського)⁸⁸. Працю О.Бодяньського, що являла собою віршовані

казки на літературно опрацьовані фольклорні сюжети, перевидав 1903 р. І.Франко, відзначивши їх національний колорит⁸⁹. Я.Головацький мав особисту зустріч з О.Бодяньським лише в 1867 р. у Москві під час етнографічної виставки, однак листування між ними почалося на 24 роки раніше і тривало до самої смерті останнього в 1876 р. (із восьмилітньою перервою в 1849–1857 рр.)⁹⁰.

“...Усе то більше розпротрається дух руський”, – писав Я.Головацький 22 жовтня (4 листопада) 1843 р., закликаючи надсилати літературу з Наддніпрянщини в Галичину “для голодних бідняків, що для них всяка руська книжка – невидальщина”⁹¹. Декілька разів О.Бодяньський передбачав заїхати до Львова. Поштовх до листування дало намагання Я.Головацького передати О.Бодяньському як секретареві московського Товариства історії і старожитностей записи народних пісень, які було неможливо опублікувати в Галичині з огляду на цензурні перепони. О.Бодяньський допоміг із публікацією через Товариство при Московському університеті, що видало в кінці 1878 р. значно доповнену з часом велику фольклорну збірку в чотирьох томах. Водночас він передавав у Галичину видання наддніпрянських письменників і вчених⁹². “Нема сумніву, – писав К.Студинський, – що прислані Бодяньським книжки розширювали овид (світогляд. – І.Р.) Головацького та заохочували його до наукової та літературної праці. В заміну інформував Головацький Бодяньського про успіхи народного життя і літературного розвитку Галицької Руси...”⁹³. О.Бодяньський надсилав Я.Головацькому, за словами М.Возняка, “поруч великоруських наукових праць майже всі визначніші українські видання, а Головацький віддячував ся висиланем Бодяньському пісень, казок і т.п.”⁹⁴.

Аналіз листування Я.Головацького з О.Бодяньським (у книзі історика Ф.Савченка опубліковано 31 лист) дає більш детальне уявлення про наддніпрянсько-галицькі взаємини. На початку 1843 р. О.Бодяньський передав колишньому діячу “Руської трійці” свої “Наські українські казки”. Невдовзі він попросив його через чеського письменника К.Запа, який в кінці 30-х – на початку 40-х років перебував у Львові, надіслати галицько-руські пісні й казки для задуманої ним загальнослов’янської хрестоматії. Я.Головацький знову ж таки через К.Запа передав фольклорний матеріал разом із листом⁹⁵. Про це довідуємося з першого листа Я.Головацького від 22 жовтня (4 листопада) 1843 р., який О.Бодяньський отримав, як власноручно зазначив на його початку, 23 квітня 1844 р., через півроку після написання. “По желанью Вашему, – писав Я.Головацький, – посылаю Вамъ народныхъ пѣсень Галицко-руськихъ и килька поэзий”, що були зібрані в різних місцевостях “Галицкои Руси”. Автор дотримувався правопису М.Максимовича (хоч, як зауважив, і “не зовсѣмъ”) і з боєм писав про безправне становище галицьких русинів: “За бѣдными Руси-

нами нїкому як вступити, аби для них хоть одну катедру, хоть одну школу выпросити". І це при тому, що русини становлять п'яту частину всіх слов'ян, підвладних Австрії⁹⁶. Закінчується лист проханням надсилати літературу з Наддніпрянщини, яку з радістю прийме "браття Галицька завдячна и будеть старатися Вамъ чимъ добрымъ вѣдслужити"⁹⁷.

У наступному листі 2 (14) березня 1844 р. (О.Бодянський отримав його через два місяці – 1 травня) Я.Головацький просив свого наддніпрянського колегу надіслати ряд книжок з Росії: літопис монаха Нестора, "Слово о полку Ігоревім", "Историю Государства Российского" російського історика М.Карамзіна (СПб., 1842), "Историю Малороссии" М.Маркевича (М., 1842), "Историю Новой Сечи, или последнего Коша Запорожского" А.Скальковського (Одеса, 1841), "Граматику русскую" російського мовознавця О.Востокова (СПб., 1838), "Историю древней русской словесности" М.Максимовича (К., 1838), наукові праці самого О.Бодянського, російських істориків М.Погодіна і М.Полевого, байки І.Крилова та деякі інші твори, а також російський журнал "Москвитянинъ" під редакцією М.Погодіна, хоч би за 1842–1843 рр. ("у насъ и то нове"). Автор листа сподівався отримати "малорос(сийских) книжокъ", зокрема перше повне видання "Енеїди" І.Котляревського (Харків, 1842 р.), виявляв інтерес до поеми "Гайдамаки" Т.Шевченка, творчості Г.Квітки-Основ'яненка тощо⁹⁸. Впадає у вічі, що список Я.Головацького містить уперемішку праці наддніпрянсько-українських і російських авторів, що свідчить про інтерес галицького діяча не лише до української, а й до російської науки та літератури.

Я.Головацький у листі О.Бодянському 24 жовтня (5 листопада) 1844 р. більш докладно інформував про розвиток національного руху в Галичині. Він звернув увагу на брак відомостей про нову українську літературу на Наддніпрянщині: "...Галицкимъ писателямъ такъ мало знакома молода литература малоруська на Украинѣ", письменники в багатьох випадках "збиваються з дороги народного слова". Чисто народну мову, що так гарно звучить у народно-поетичній творчості, псують і ті, хто "впадають в Польщину", й ті, хто намагаються прикрасити її церковно-слов'янськими словами. Однак автор не мав сумніву, що народнорозмовна мова в Галичині увійде в літературу шляхом вивчення "Словесности народної, котра на Украинѣ процвѣтає, переможе сторона народна"⁹⁹. Я.Головацький з радістю писав про збільшення кількості книжок "руською" мовою, яких вийшло останнім часом більше, ніж за попередніх кільканадцять років – і то "грубші книжки таки Русинами для Русинивъ видани"¹⁰⁰. Водночас погоджувався з твердженням О.Бодянського, що Червона Русь (історична назва Галичини) для наддніпрянців менш відома, ніж Америка: "...Не за горами, нѣ за морями живемо, та яка вѣдомість зблукає до насъ

(з Наддніпрянщини в Галичину. – *І.Р.*), то все ізь третой або четвертой руки". Колишній діяч "Трійці" схвально відгукнувся про намір видати збірник українських народних пісень – "всеи южнои Руси", що включала територію як Наддніпрянщини, так і Галичини, де існувало чимало "спѣванокъ ледви не слово въ слово однаковихъ ізь Украинськими, то ту уже все, думаю, піде у загал"¹⁰¹.

З листа Я.Головацького від 4 грудня 1845 р. довідуємося про велику кількість книжок, уже отриманих від О.Бодянського – 106. Я.Головацький просив надіслати поезії видатного російського письменника О.Пушкіна і жалівся, що в Галичині мало що відомо про успіхи "Русской словесности": не тільки видані книжки, а й відомості про них не доходять "в наш край...", в Галиції ж польщина все пригломила, подавила Русь..."¹⁰². 26 липня 1846 р. Я.Головацький подякував О.Бодянському за нові книжки, що чимало "у Васъ нового выдається доброго...", не забувають и козацкого красноцвѣту". "А що жъ мы Вамъ насупротивъ поставимо, чимъ відкликнемося брату, ...яку ознаку житья дамо? – риторично Я.Головацький і сам же визнавав: "Нема чимъ вѣдповѣсти". Усі слов'яни починають жити новим життям, прокинулися зі сну, писав він, "сонце для нихъ зходить, лишъ наши ще сплять... Кругомъ сирота бѣдныи Русинъ..."¹⁰³. І далі згадував про криваві події селянського повстання 1846 р. у Західній Галичині: "...Сами ся Католики побили, порѣзали – руская рука не посквернилася"¹⁰⁴. Очевидно, через згадку про повстання лист не дійшов до адресата, був конфіскований поліцією, про що довідуємося з наступного листування¹⁰⁵. Я.Головацький критично відгукнувся про граматику І.Вагилевича, який використав не живу народну мову, а "по своєму помудровав, понакручовав, що вийшло ни се, ни те", водночас інформував про вихід альманаху "Вінок" у Відні "по-малоруськи". Щодо пропозиції Й.Лозинського запровадити в "руському" письмі латинський алфавіт, було прямо сказано: "...Нема такого Русина, хто бы его послухати мавъ". Я.Головацький цікавився долею, за його словами, геніального письменника М.Гоголя: якщо він справді помер, "утрата неоджалованная була бы!"¹⁰⁶.

У листуванні Я.Головацького з О.Бодянським знайшли відображення революційні події 1848 р. в Галичині ("Русине наши поступили напередъ бѣльше за пѣвроку, якъ давнѣйше за десѣтъ")¹⁰⁷, післяреволюційна реакція в 1850-х роках ("десятилѣтіе нашей неволи") та активізація національного руху в 60-х роках ("новая настає эра нашего народного и литературного развитія")¹⁰⁸. Найбільша увага в листуванні, крім питання обміну книжками, була приділена підготовці до друку великої фольклорної збірки Я.Головацького, який стверджував у листі О.Бодянському 30 серпня 1870 р., що чекає на видання ще з 1839 р.¹⁰⁹. Щоправда, О.Бодянський у від-

повідь заявив, що збірку отримав тільки в 1848 р.¹¹⁰, але на перешкоді друку був погром царизмом московського Товариства історії і старожитностей наприкінці того ж року. Починаючи з 1863 р., зібрані Я.Головацьким народні пісні періодично виходили в журналі “Чтенія въ императорскомъ Обществѣ исторіи и древностей російскихъ”¹¹¹. “Съ тридцатыхъ годовъ я занимался собираніемъ русскихъ народныхъ пѣсень въ Галичинѣ, Сѣверо-восточной Угрии и Буковинѣ, – писав Я.Головацький О.Бодянському в грудні 1875 р. із вдячністю за сприяння в публікації, – ...наконецъ виходить настоящій сборникъ народного творчества в IV томахъ...”¹¹². Безперечно, історичне значення фольклорної збірки, яку О.Бодянський допоміг-таки видати Я.Головацькому, було б значно більшим, якби вона вийшла швидше і не зазнала впливу русофільських ідей автора, який у 1867 р. виїхавши до Росії, присвятив видання російському царю¹¹³.

У 1845 р. зав’язалося листування О.Бодянського з Д.Зубрицьким, що було пов’язане з підготовкою праці відомого галицького історика до друку в Росії. Розчарований утисками австрійської цензури, Д.Зубрицький вирішив надрукувати свою працю з історії “руського народу” в Галичині за сприянням М.Погодіна та О.Бодянського¹¹⁴. У російському перекладі, здійсненому О.Бодянським із польської мови, публікація мала назву “Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси”. У передмові говорилося, що видання замінить “намъ, хотя несколько, нашу, въ буквальномъ смыслѣ слова, бѣдность свѣдѣній о братьяхъ нашихъ, такихъ же, во всѣхъ отношеніяхъ, Рускихъ, какъ и мы, но непростительно (виділено автором. – І.Р.) забытыхъ нами...”¹¹⁵. Книжка Д.Зубрицького знайшла відгук серед російських науковців, про що, зокрема, свідчить лист О.Бодянського до свого галицького адресата 11 червня 1846 р. (“переведенное мною Ваше твореніе принято ... очень хорошо...”)¹¹⁶.

О.Бодянський і Д.Зубрицький обмінювалися науковою літературою, що розширювала знання про “руський” світ, дала поштовх до подальших народознавчих досліджень. Так, О.Бодянський надсилав у Галичину для Д.Зубрицького і Я.Головацького серійне видання “Чтеній” Імператорського товариства історії і старожитностей російських¹¹⁷. У листі 8 (20) травня 1846 р. Д.Зубрицький висловлював необхідність розвитку історіографії “Малой Россіи”, бо досі не існувало “настоящей исторіи ни этого края, ни казацких Хмельницкого походовъ”¹¹⁸. Отже, галицький історик виступав за більш ґрунтовне дослідження історії українського козацтва, Хмельниччини, водночас до кінця свого життя поділяв русофільські погляди, вбачав “Малоросію” невід’ємною частиною Росії. Д.Зубрицький листовно скаржився на незначну увагу галичан “до русской словесности”¹¹⁹. В обох

випадках – з Я.Головацьким і Д.Зубрицьким – взаємини О.Бодянського мали інформаційно-науковий характер¹²⁰.

З особливою силою на діяльність “Руської трійці” та її сподвижників у Галичині вплинув визначний учений, професор-славист із Харківського університету І.Срезневський. У 1839–1842 роках він здійснював наукову подорож по слов’янських землях і після Чехії в липні 1842 р. прибув до Ужгорода, де зустрівся з відомими русинами, зокрема з видавцем граматики М.Лучкаєм. “Настоящій хохоль”, – писав про нього І.Срезневський у листі своїй матері. Під час обіду з місцевим єпископом усі розмовляли “по Малорусски”¹²¹. Пізніше через Мукачеве, Сколе, Стрий він приїхав 19 липня до Львова, де пробув десять днів (до 29 липня)¹²². “Городъ Лембергъ (офіційна назва міста. – І.Р.) не можетъ не понравиться”, – ділився враженнями науковець, усупереч домінуванню польської мови в місті, простолюд із навколишніх сіл розмовляє “по южно-Русски”¹²³. Тут він ближче познайомився з І.Вагилевичем, Я.Головацьким, Д.Зубрицьким та Й.Левицьким. Із радістю констатував, що галичани із захопленням читають твори Г.Квіткі-Основ’яненка, однак мав застереження щодо правопису галицьких книг (“ну ужъ правописаніе...”)¹²⁴. Розповіді І.Срезневського про слов’ян, наддніпрянських письменників і вчених зміцнювали серед галичан українську національну свідомість, прагнення прислужитися рідному народу¹²⁵. З нагоди приємної зустрічі Я.Головацький присвятив І.Срезневському в липні 1842 р. щирі слова:

*Руський з руським повстрічався,
Руський з руським повітався...
Хоч з далекої України,
Хоч з далекої родини –
Вже один другому брат!
Ізв’яжімся, рідні діти, –
Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Своєю сили добуваймо –
Та все піде влад!¹²⁶*

У поезії домінує мотив єдності великого українського народу, соборницькі настрої, що з таким оптимізмом і ясністю, хай навіть і суто декларативною, вперше прозвучали в творчості галицьких письменників¹²⁷. “Срезневский был весьма сердечен и дружелюбен со мною, – згадував пізніше Я.Головацький, – из его разговоровъ я многому научился и уяснил себе многие вопросы насчетъ состоянія Россіи, малоросійской словесности и вообще славянскаго дела”¹²⁸.

Інформацію про наукове і літературно-видавниче життя в Галичині І.Срезневський у 1842 р. подав міністру народної освіти Росії. Щодо літературної діяльності “южныхъ русовъ” учений зробив висновок – “состояние её жалко”, насамперед через від-

сутність засобів для реалізації письменниками своїх ідей. Серед книжок “на наречии южноруском”, що вийшли в Австрії останнім часом, було звернуто увагу на фольклорну збірку Вацлава з Олеська (Львів, 1833 р. *Збірка досить багата за змістом, писав І.Срезневський, однак видана “без більшого умення и часто без критики”*), граматику “руської” мови в Галичині Й.Левицького (Перемишль, 1834 р. *Хоча в ній перемішано “с наречием южноруским и книжное великорусское, и книжное западноруское”, все ж ця грамика краща, ніж у О.Павловського і М.Лучкая*), “Руське весілля” Й.Лозинського (Перемишль, 1835 р. *Книжка цікава, була написана “по южноруски” і надрукована польсько-латинськими буквами, пропозиція введення латинки для “руського” письма викликала критику серед галичан*), “Русалку Дністровую” (Будапешт, 1837 р. *Короткий аналіз змісту містив високу оцінку видання – “первый отголосок желания литераторов галицких трудиться сообща, первое собрание их трудов”*), “Pieśni ludu guskiego w Galicyi” Ж.Паулі (Львів, 1839–1840 рр. *У книзі містилося, поряд з цікавим, багато вже відомого народно-пісенного матеріалу*), “Галицькі приповідки і загадки” Г.Ількевича (Відень, 1841р. *За змістом “собрание превосходное”, але, на жаль, матеріал розміщений в алфавітному порядку”*)¹²⁹. І.Срезневський звернув увагу на недоступність руських книг у Галичині, наприклад, видану нещодавно в Угорщині “Русалку Дністровую” знайти не легше, ніж рукопис X ст.¹³⁰.

Поїздка до Галичини мала вплив на подальшу наукову діяльність І.Срезневського. Після вивчення мови галичан та їх культурно-історичної спадщини він у статті “Галицкое наречие”, яка залишилася невиданою, переконував, що мова галичан і наддніпрянських “малоросів” – однорідна, не є діалектом російської. У “Записках”, які вів І.Срезневський, збереглося кілька ескізів одягу гуцулів, таблиця територіального розселення етнічних груп у Галичині (лемків, бойків, гуцулів). Порівнюючи етнографічний матеріал Галичини й Харківської губернії, вчений доводив, що в одязі та побуті населення цих місцевостей було багато спільного¹³¹.

Листування І.Срезневського з Я.Головацьким та І.Вагилевичем продовжувалося декілька років (до 1845 р.)¹³². Галицькі діячі одержували, крім його власних видань, літературні й наукові твори з Наддніпрянщини, водночас інформували про свої творчі здобутки. І.Вагилевич передав І.Срезневському влітку 1844 р. етнографічні замітки, ділився враженнями про свою граматику “руської” мови, літературну працю¹³³. У листі до Я.Головацького 1 липня 1844 р. колишній діяч “Трійці” писав, що харківський учений звернувся до нього з проханням надіслати “де які лише маеш записки кстаті жизни народу южноруського”¹³⁴. Вагилевичевий лист до І.Срезневського від 2 (14) травня 1845 р. містив прохання переда-

ти “южноруські” твори (С.Гулака-Артемовського, П.Куліша та ін.), обіцянку вислати кілька примірників граматики І.Вагилевича¹³⁵. Я.Головацький висловлював вдячність І.Срезневському 27 липня (8 серпня) 1844 р. “за ласкаво прислані книжки”: поетичні збірки М.Костомарова “Українські балади” (Харків, 1839) та А.Метлинського “Думки і пісні та ще дещо” (Харків, 1839), збірник І.Срезневського “Запорожская старина” (Харків, 1833–1838), п’єсу І.Котляревського “Наталка Полтавка”, опубліковану в “Украинском сборнике” (Харків, 1838), водночас зауважив: “Дисертації Костомарова, о котрій мені пишете, я не дістав”. Своєю чергою, Я.Головацький вислав опубліковані Г.Ількевичем у Відні 1841 р. галицькі приповідки і з боєм додав, що “із новин літературних від нас небагато сподівайтесь. ...Нові книжки ... і на пальцях нема що лічити”¹³⁶.

На початку 1842 р. І.Срезневський мав зустріч у Відні з братом Якова Головацького – Іваном, який цікавився народознавчою діяльністю. Невдовзі між ними почався обмін інформацією з народознавства, книжковими виданнями. І.Головацький надіслав І.Срезневському в травні 1846 р. альманах “Вѣнок (далі – “Вінок”) русинам на обжинки” (ч.І), який видав разом із братом Ярославом. Він висловив щирі вдячності за поради, що “глибоко вкопались в душу и неодступными, незабутными товаришами и руководителями остануть вь моѣмъ стремленію; они бо возбудили мою дѣятельность, они одушевили идею Словянства”¹³⁷. Завдяки І.Срезневському, який надіслав “Марусю” Г.Квітки-Основ’яненка, та, мабуть, під його впливом Я.Головацький наважився опублікувати в Галичині повість наддніпрянського письменника. Однак переписаний ним і поданий до львівської цензури текст повісті довго був на розгляді у В.Левицького, що заборонив публікацію в 1844 р. Остаточно твір Г.Квітки-Основ’яненка вийшов у Львові зусиллями І.Борискевича в 1849 р.¹³⁸.

“Трійця” і кирило-мефодіївці. Галицькі діячі на початку 1840-х років цікавилися творчістю майбутніх учасників Кирило-Мефодіївського товариства в Києві. Так, Я.Головацький уже в 1843 р. мав у своєму розпорядженні отримані від І.Срезневського збірки “Вітка” та “Українські балади” М.Костомарова, про що довідуємося з листування з галицьким діячем чеха Карла Запа¹³⁹. Своєю чергою, М.Костомаров того ж року ознайомився з “Русалкою Дністровою” і дав їй схвальну оцінку, а серед його паперів десь у 1845 р. з’явився вірш однодумця “Руської трійці” М.Устияновича “Наддністрянка”¹⁴⁰. Наддністрянка – опоетизований образ Галичини. Показово, що у вірші говорилося про те, як “Шумів колись-то Дністер-Славутиця, Славою наші гриміли гори...”, причому Славутиця, Славута – давня назва ріки Дніпро, засвідчена у “Слові о полку Ігоревім”, народних піснях. Після згадки про славне історичне минуле рідного народу в першодруку було вміщено

примітку: “Славотиця, Словутиця – є назвище друге ріки “Дніпра”, взяте із “Слова о полку Ігоря” (зрівн. польське *slawetny*). Півець тут бере его в значеню “со славою текущий” і придає го Дністрові”¹⁴¹. Поезія в алегоричній формі висловлювала прагнення побачити Україну вільною в колі вільних слов’янських народів:

*Дитино красна, голубко тихенька,
Котору мати в нещасній годині
На світ родила! Промов, що-с живенька!
Промов до світа і к милій родині!
Глянь оченьками на твої сестриці:
Кожна ся власнов пісеньков радує!*¹⁴².

Наявність цього вірша як додатка до рукопису “Книги буття українського народу” М.Костомарова – програмного документа кирило-мефодіївців – є свідченням ідейного зв’язку між діячами по обидва боки Збруча¹⁴³. М.Возняк зауважив, що прагнення М.Устияновича “побачити свою батьківщину славною в крузі щасливих славянських народів злилося з таким же гарячим бажанням” кирило-мефодіївців¹⁴⁴. Вірш “Наддністрянка”, написаний в 1836 р. і вперше надрукований у другій частині “Вінка русинам на обжинки” (Відень, 1847), Я.Головацький надіслав О.Бодянському разом із деякими поезіями М.Шашкевича і текстами народних пісень наприкінці 1843 р., про нього ще раніше знав і М.Максимович. Передостанньою строфою “Наддністрянки” закінчувалася Максимовичева стаття “О стихотвореніяхъ Червонорускихъ”, опублікована на сторінках “Кіевлянина” в 1841 р.¹⁴⁵.

Цілком імовірно, що вже 1840 р. діячі “Руської трійці”, принаймні І.Вагилевич і Я.Головацький, ознайомилися з ранніми оповіданнями П.Куліша, опублікованими в альманасі “Кіевлянинъ” 1840 р., бо, як відомо, три примірники цього альманасу його видавець М.Максимович надіслав Д.Зубрицькому, зазначивши в листі до нього у квітні 1840 р., що два з них призначалися І.Вагилевичеві та Я.Головацькому. Можна також сміливо говорити, що “уринок з казки” “Циган” читав М.Шашкевич у Гребінчиному альманасі “Ластівка”, який мав у своєму користуванні, захоплювався ним і надіслав далекому родичеві й приятелю М.Козловському в 1842 р.¹⁴⁶. На початку 1840-х років той-таки уринок привернув увагу і Я.Головацького, котрий навіть переписав собі його текст¹⁴⁷.

Про творчість П.Куліша згадав у своєму історико-літературному нарисі “Замітки о руській літературі”, опублікованому в часопису “Дневник руський” 1848 р. (Ч.5, 6, 8), І.Вагилевич, який, однак, не мав докладних відомостей про наддніпрянського письменника. П.Куліша згадано в кінці статті серед тих маловідомих на сьогодні літераторів (О.Шпигоцький, В.Забіла¹⁴⁸ та ін.), про яких “зовсім нічого не вмію повісти”¹⁴⁹. Ймовірно, автор нарису

забув про Кулішеві російськомовні оповідання, уміщені в першій книжці “Кіевлянина”, яку Д.Зубрицький мав передати І.Вагилевичу ще 1840 р. Ім’я П.Куліша в літературному світі до середини 1850-х років – виходу в світ “Записок о Южной Руси” і роману “Чорна рада” – не було широковідомим¹⁵⁰. Поему П.Куліша “Україна”, видану в Києві 1843 р., надіслав Іван Головацький своєму братові Якову, про що інформував у листі 26 березня 1856 р. (“Украина отъ Кулиша. Думы”)¹⁵¹.

Ось і все, що відомо про обізнаність діячів “Руської трійці” з творами П.Куліша до особистого знайомства з ним Я.Головацького 1858 р. Очевидно, П.Куліш не мав якогось помітного впливу на формування світогляду “Трійці” як літературного угруповання 1830-х – початку 1840-х років¹⁵². З іншого боку, не пізніше 1841 р. П.Куліш якоюсь мірою мав уявлення про творчість “Трійці”, ознайомився з “Русалкою Дністровою”, але не пощастило точно встановити, коли він читав альманах. “Русалка” прямо або принаймні опосередковано (через детальний розгляд її у статті М.Максимовича на сторінках “Кіевлянина” 1841 р.) сприяла формуванню у молодого Куліша патріотичних переконань, романтичних поглядів¹⁵³.

Вплив російських письменників і вчених на галичан. Водночас у Галичині поширювалися твори російської літератури, що викликали інтерес серед місцевої інтелігенції. Я.Головацький писав у спогадах, що в середині 1830-х років придбав у Львові книжки відомих російських письменників і вчених – Г.Державіна в польському перекладі (“Лира” – “за неможливістю получить в подлиннике”), поеми О.Пушкіна, “Историю России” І.Кайданова, замовив етнографічну працю І.Кулжинського “Малорусская деревня” тощо¹⁵⁴. З кількома одами Г.Державіна – російського поета, представника класицизму останньої третини XVIII – початку XIX ст., перекладеними на польську мову, познайомився Я.Головацький у середині 1830-х років Ода “Богъ” стала доступною галицьким читачам зусиллями Д.Зубрицького в польському і німецькому перекладах 1830 і 1846 рр. Окремі строфи визначного російського поета, вважав відомий філолог І.Свенціцький, перегукувалися в творчості галицько-руських письменників (Й.Левицького “Стихъ во честь М.Левицкаго”, “Стихъ во честь В.Поповича” (1837–1838), С.Лисинецького “Воззрѣніе страшилища” (1838 та ін.)¹⁵⁵. Однак мовний суржик робив ці твори малопривабливими, далекими від народнорозмовної мови, що добре видно, приміром, із вище названої поеми С.Лисинецького – однієї з найкращих того часу, в якій автор так описує повінь на Дунаї:

*Ах, для Бога! Кто ж бы ся не содрогал,
Да тут с ужасом все пропадает,
И кто ж, уважаючи то, не дрожал,
Аще видит, як все исчезает!*¹⁵⁶.

Мотто з праць О.Пушкіна та І.Богдановича містилися в збірці поезій Рудольфа Моха “Мотиль”, виданій у Львові 1841 р. Із російських прозаїків у перекладі братів Якова і Петра Головацьких побачили світ дві казки В.Даля в другій частині альманаху “Вінок русинам на обжинки” 1847 р., “Тарас Бульба” М.Гоголя в 1850 р. Інтерес до російської художньої літератури посилювався в 1850-х роках, коли в Галичині, за підрахунками І.Свенціцького, були надруковані твори півтора десятка авторів (О.Хом’якова, К.Батюшкова, К.Рилєєва, В.Жуковського та ін.). Однак за популярністю в освічених колах суспільства творчість російських письменників поступалася новій українській літературі з Наддніпрянщини, що була написана мовою більш близькою і зрозумілою для галичан¹⁵⁷. У Галичину проникали також дослідження російських учених М.Погодіна, М.Карамзіна, О.Шишкова, О.Востокова, М.Греча, С.Шевирьова та деяких інших, що посилювало інтерес галичан, у тому числі “Руської трійці”, до народознавчої діяльності. Наукові здобутки російських істориків, мовознавців, етнографів були відомі небагатьом: із старшого покоління – М.Гарасевичу, М.Гринецевському, І.Лаврівському, І.Могильницькому, Д.Зубрицькому, Й.Левицькому, Й.Лозинському, з молодшого – І.Вагилевичу та Я.Головацькому¹⁵⁸. Інформація про розвиток літератури й науки, культурного життя в Росії регулярно з 1820-х років висвітлювалася на сторінках львівських польськомовних часописів “Rozmaitości”, “Czasopismo zakładu Ossolińskiego”¹⁵⁹.

Особливий вплив на інтелектуальне життя краю мало знайомство з відомим російським істориком, публіцистом, професором Московського університету М.Погодіним. Він був прихильником слов’янофільської концепції, виступав за активну участь Росії в житті слов’янських народів із метою їх звільнення з-під західних впливів. Уперше М.Погодін побував у Галичині в 1835 р., повертаючись із Праги до Москви¹⁶⁰. Деякий час він листувався з І.Вагилевичем і Я.Головацьким¹⁶¹. У листі від 27 травня (8 червня) 1836 р. М.Погодін просив І.Вагилевича надсилати відомості про культурне життя в Галичині, інформував про здобутки учених і письменників О.Бодяньського, О.Востокова, І.Крилова, О.Пушкіна, М.Гоголя та ін. (“Продолжайте сообщать мнѣ извѣстія о ваших новостяхъ”, зокрема про видання, що “для Васъ нужны”)¹⁶². Невдовзі, десь через півроку, від нього з Москви надійшли цінні книжки в Галичину, на кілька адрес. Особисто для І.Вагилевича М.Погодін вислав такі твори: свою “Историю русскую”, “Историю Малой России” Д.Бантиша-Каменського, “Малороссийские повести” Г.Квітки-Основ’яненка, історичну повість М.Карамзіна “Марфа Посадница, или Покорение Новгорода” та ін. М.Погодін висловив у жовтні 1836 р. підтримку творчості “дорогихъ

нашихъ единоплеменниковъ” у Галичині, обіцяв надсилати нові книги¹⁶³.

Учений прихильно зустрів звістку про роботу І.Вагилевича над словником “руської” мови і граматику, збіркою народних пісень, від імені Російської академії наук обіцяв надати фінансову допомогу. У Погодіновому листі до І.Вагилевича від 5 червня 1837 р. містилося прохання більш детально інформувати про народознавчі дослідження з метою “назначить Вамъ большія деньги для скорѣйшаго окончанія Вашихъ ученыхъ предприятий”¹⁶⁴. М.Погодін більше трьох років переписувався з І.Вагилевичем з приводу підготовки ним “русько-галицького” словника, що так і не побачив світ. Можливо, це пояснювалося тим, що матеріали збиралися для “южнорусскаго словаря” взагалі, для чого не було ані відповідної підготовки і джерел, ані достатньо часу¹⁶⁵. Своєю чергою, І.Вагилевич порушував у листах питання народної мови, правопису, друкування руських книг та “азбучної війни” в Галичині. У серпні 1836 р. він повідомляв російського вченого про те, що готує до друку свої переспіви “Слова о полку Игоревім” і “Короледвірського рукопису”, а М.Шашкевич незабаром видасть альманах “Русалка Дністровая”. У листі говорилося: “Книги сі, когда лиш изійдуть, ... постараюсь Вам їх прислати”¹⁶⁶.

Як бачимо, у своєму листуванні М.Погодін не конкретизував ідейних переконань, виявляв інтерес насамперед до наукової співпраці. Історик не тільки не заперечував, а навіть всіляко заохочував розвиток на місцевому рівні мовно-культурної багатоманітності, розгортання народознавчих досліджень через надання матеріальної допомоги галицьким літераторам і вченим, надсилання літератури з Росії. Інтерес до Галичини пояснювався з точки зору включення місцевих джерел у загальноруську історію. Про це, зокрема, говорилося у доповідних записках, підготовлених для міністра народної освіти Росії С.Уварова 1839 і 1842 рр., в основу яких було покладено результати власних спостережень, а також матеріали листування з галицькими діячами¹⁶⁷.

Починаючи з 1841 р., М.Погодін видавав науково-літературний журнал “Москвитянинъ” (виходив до 1854 р.), в якому слов’янська тематика зайняла чільне місце. Російський читач мав змогу отримувати інформацію про “національне відродження” слов’ян, особливості інтелектуального життя в Галичині. На сторінках журналу з симпатією писалося про твори нової української літератури Г.Квітки-Основ’яненка, І.Бецького, П.Куліша та ін. У М.Погодіна були досить теплі стосунки з М.Максимовичем (від 1832 р., коли між ними почалося листування, до смерті останнього в 1873 р.) та О.Бодяньським¹⁶⁸. Він листувався з П.Кулішем у 1840-х – на початку 50-х років¹⁶⁹. М.Погодін намагався залучити до співпраці в журналі галицьких діячів. На його запрошення Я.Головацький надіслав до журналу статтю “Великая Хорватія, или

Галицько-Карпатская Русь”, що була надрукована в 1841 р. (№11, 12)¹⁷⁰. На початку статті автор пояснив, як необхідно читати: “по южно-руському выговору”, за правописом М.Максимовича¹⁷¹. Показово, що Я.Головацький провів паралель між опришківством у Карпатах і гайдамацьким рухом на Правобережжі. На завершення була вміщена примітка редакції з подякою автору за відомості “о нашихъ соотечественникахъ, родныхъ братьяхъ, которые называютъ себя Русскими, исповѣдуютъ Русскую вѣру и говорятъ Русскимъ языкомъ – подъ державою Австріи”¹⁷².

Для друку в “Москвитянині” передав також ряд своїх праць І.Вагилевич. Це були, як довідуємося з Вагилевичового листа до М.Погодіна від 27 травня (9 червня) 1843 р., історично-етнографічні статті, передані через І.Срезневського у Львові. Водночас колишній діяч “Трійці” висловив бажання дати власну оцінку творам письменників “южнорусскихъ” – С.Гулака-Артемовського, Г.Квітки-Основ’яненка, І.Котляревського, Т.Шевченка та ін.¹⁷³. Восени 1843 р. І.Вагилевич надіслав російському вченому для друку свій збірник колядок із передмовою¹⁷⁴. В останньому листі І.Вагилевича до М.Погодіна у липні 1846 р. містилося прохання дати рекомендацію на посаду професора словесності у Варшаві або Петербурзі. Ідейна еволюція І.Вагилевича і перехід на полонофільські позиції в 1848 р. призвели до розриву контактів із М.Погодіним, що мали, як видно з листування, антипольську спрямованість¹⁷⁵. М.Погодін публікував уривки листів своїх галицьких кореспондентів і їх наукових досліджень у московських виданнях (“Москвитянині”, “Московский наблюдатель” та ін.), що сприяло ознайомленню російської громадськості з Галичиною. Інформація про інтелектуальне життя в Росії, отримана від М.Погодіна, друкувалася на сторінках львівського польськомовного часопису “Rozmaitości”¹⁷⁶. Галицькі діячі у листах з М.Погодіним шукали своєї спорідненості з іншими слов’янськими народами, мали на меті довести окремішність галицьких русинів від поляків¹⁷⁷.

Найбільш тісні стосунки М.Погодін налагодив з відомим галицьким істориком Д.Зубрицьким. Між ними почалося листування, що тривало понад 20 років (з 1839 до 1861 рр.)¹⁷⁸. Уже в першому листі до М.Погодіна 8 (20) серпня 1839 р. Д.Зубрицький просив зусиллями московського Історичного товариства надрукувати в Росії свою польськомовну статтю з історії Галичини. Вона мала вплинути, за його словами, на співвітчизників у краї та сусідніх губерніях, “доказуя имъ, кака я плачевная судьба русскаго народа подъ польскимъ правленіемъ”¹⁷⁹. Свій лист Д.Зубрицький почав з вибачення за “смѣлость, что я, совсѣмъ незнаемое лицо, дерзаю отягощать Васъ своею перепискою”¹⁸⁰. У 1841 р. галицький історик погодився бути львівським кореспондентом

журналу М.Погодіна, правда, з умовою надсилати матеріали 4–6 разів на рік, бо “больше не нашлось бы что писать”. Водночас у листі від 26 лютого (10 березня) 1841 р. він інформував свого московського колегу про малочисельність руських літераторів у Галичині (“у насъ немного трудящихся литературою”). На його думку, невисокий рівень письменства пояснювався протидією австрійської цензури та важким економічним становищем духовенства, що було єдиною освіченою верствою галицько-руського населення¹⁸¹. М.Погодін особисто познайомився з Д.Зубрицьким, якого знав до того тільки з наукового листування, в 1842 р. у Львові¹⁸². Про наукову ціль епістолярних зв’язків свідчать слова самого Д.Зубрицького, який 7 (19) червня 1856 р. листовно подякував М.Погодіну за підтримку “Галичскорусской Погодинской колоніи”: “Онъ бросилъ между насъ нѣсколько сочиненій и всѣ читавшіе ихъ возпылали любовію къ народности, къ Русскому слову”¹⁸³. Д.Зубрицький на замовлення М.Погодіна купував у Львові книжки, стародруки (про це, зокрема, московський професор просив ще в 1839 р.)¹⁸⁴, у відповідь отримував літературу з Росії.

Спілкування з М.Погодіним сприяло більш глибокому ознайомленню Д.Зубрицького з науковим і літературним світом Росії, що викликав у нього великі симпатії. Д.Зубрицький як перший фаховий дослідник історії Галичини вважав рідний край невід’ємною частиною єдиного панрусського простору. У листі до М.Максимовича в жовтні 1843 р. він прямо писав: “Я думаю, что когда-либо послѣдуетъ соединеніе всѣхъ вѣтвей русскаго народа, но это моя частная мечта”¹⁸⁵. Галичанин обіцяв надіслати до “Кіевлянина” цікавий матеріал, але “на польскомъ языкѣ, ибо у меня хотя русское сердце и рус[ская] душа, но языкъ по обыкновенію и привычкѣ польскій или нѣмецкій”¹⁸⁶. При цьому слово “русский” не ототожнювалося з етнічними межами тільки російського народу, вчений визнавав існування окремого малоруського масиву. Про це, зокрема, довідуємося з листа до М.Погодіна 3 червня 1844 р., в якому Д.Зубрицький закликав тих, хто працює над вивченням “Русскаго слова, ... непремѣнно познакомиться съ нашимъ Малорусскимъ 13-ти миліонами единоплеменныхъ душъ употребляемымъ языкомъ”¹⁸⁷. Водночас Д.Зубрицький виступав за поетапне наближення, а в перспективі – перехід “галицько-руського діалекту”, простонародної мови, що мала сприяти актуалізації знань про минуле тільки на перших порах, до літературної російської мови¹⁸⁸. Консервативні погляди Д.Зубрицького добре видно з оцінки польського повстання 1830–1831 рр. у листі до М.Погодіна від 16 (28) квітня 1846р. “...Хлѣбопашецъ никогда не участвуетъ добровольно въ революціяхъ, – писав він, – это дѣло городскихъ тунейдцевъ и площадныхъ бродягъ. Радостно для насъ, Галицкихъ Руссовъ, что зъ нашего народа никто не запутался въ заговоръ”¹⁸⁹.

Питання про вплив М.Погодіна на формування русофільської течії в Галичині до цього часу є одним із дискусійних. Творцем та ідеологом галицького русофільства на його початковому етапі прийнято вважати Д.Зубрицького, що перейняв об'єднані ідеї безпосередньо від М.Погодіна і став їх активним популяризатором у Галичині. Однак трактування, що метою Погодінської діяльності від самого початку було доказати галицьким русинам, нібито вони "справжні москалі", великоруси, грішить однобокістю. Галицьке русофільство виникло не стільки в результаті зовнішніх впливів, як було продуктом місцевих процесів у тогочасному українському суспільстві¹⁹⁰. До появи відомої праці "Записки о древнем русском языке" 1856 р. М.Погодін відкрито не виступав з думкою про великоруський характер давньої, Київської Русі¹⁹¹. Навряд чи він міг мати визначальний вплив на формування русофільських переконань Д.Зубрицького, якому на момент особистого знайомства виповнилося 64 роки, а листування між ними почалося на три роки раніше. Очевидно, на схилі віку він мав сформовані ідейні погляди.

Д.Зубрицький зацікавився російською культурою та історією значно раніше, на початку ХІХ ст. вивчив російську мову (якої, однак, не знав досконало, про що сам зізнався в листі до М.Погодіна в березні 1840 р.)¹⁹². В особі московського історика Д.Зубрицький знайшов однодумця і лише зміцнив свої переконання у процесі подальшого знайомства¹⁹³. Суспільно-політичні погляди Д.Зубрицького, хоч і дуже споріднені з Погодінськими, "виробилися зовсім незалежно від впливу Погодіна", – писала дослідниця С.Тишинська. Д.Зубрицький захоплювався творчістю російського історика М.Карамзіна, "любив Росію, ненавидів хлопа і хлопську мову і тоді, коли ще не знав Погодіна"¹⁹⁴. Крім того, в Д.Зубрицького, як відомо, були наукові стосунки з дослідниками українського народознавства М.Максимовичем, І.Срезневським, О.Бодянським. Галичани мали можливість через знайомство з російськими письменниками і вченими отримувати інформацію про український рух на Наддніпрянщині, за словами І.Свенціцького, "глубже изучить и украинское умственное движение..."¹⁹⁵.

"Трійця" і Т.Шевченко. Зацікавленість істориків викликало питання, чи були знайомі діячі "Руської трійці" з Шевченковим "Кобзарем" видання 1840 року? Надумку О.Огоновського, К.Студинського та деяких інших відомих науковців, лідер "Трійці" М.Шашкевич бачив перше видання "Кобзаря" і з радістю прочитав вісім поезій, вміщених у ньому¹⁹⁶. К.Студинський, приміром, стверджував, що окремі рядки Шашкевичевої поезії перегукувалися з першими творами Т.Шевченка¹⁹⁷. Відомий дослідник М.Возняк на основі глибокого опрацювання першоджерел зробив протилежний висновок. У не опублікованій досі статті "Перший етап зацікавлення

Шевченком у Наддніпрянщині" (1940) він писав: "З думкою про вплив Шевченкового "Кобзаря" з 1840 р. на поетичну творчість Маркіяна Шашкевича не можу погодитися". На його погляд, М.Шашкевич не мав у руках "Кобзаря" 1840 р., "з поезій Шевченка було йому відоме тільки те, що приніс Гребінчин альманах "Ластівка" з 1841 р."¹⁹⁸. У "Ластівці" були надруковані поезії Т.Шевченка: "Вітре буйний, вітре буйний!", "Причинна", "На вічну пам'ять Котляревському" і перша глава з поеми "Гайдамаки"¹⁹⁹. Безперечно, інформація про вихід першої Шевченкової книжки дійшла до М.Шашкевича, однак швидше всього із чужих уст. Він міг дізнатися про це з напутнього слова Є.Гребінки до уривка "Гайдамаків", опублікованого в "Ластівці"²⁰⁰. Є.Гребінка, зокрема, порівнював поему "Гайдамаки" за поетичною досконалістю зі смачним кавуном у Спасівку та жаркий день після обіду: "Порадував нас торикъ Шевченко кобзаремъ, а теперъ зновъ напысавъ поему Гайдамакы. ...Гарна штука, дуже гарна... И иссы и ще хочетца – и чытаешъ и не одырвешъ"²⁰¹.

Я.Головацький та І.Вагилевич, імовірно, теж не бачили тоді першого "Кобзаря". Так, у копіях Шевченкових творів Я.Головацького міститься посилання лише на "Ластівку" та друге видання "Кобзаря", що побачило світ у Санкт-Петербурзі в 1844 р.²⁰². І.Вагилевич писав Я.Головацькому 1 липня 1843 р. про намір видати статтю "о южнорусском языке" і просив "дещо в тім помогти", зокрема, інформувати про видання, яких "не маю (виділено нами. – І.Р.), наприклад, книжки: повісті Г.Квітки, стихотворення Гулака-Артемівського, Т.Шевченка "Кобзар" і "Гайдамаки", Котляревського "Енеїда" і пр. Добре би було, аби-сь написав і оцінку кожного сочиненія, а я на Тебе ся покличу"²⁰³. У "Замітках о руській літературі" І.Вагилевича, опублікованих у 1848 р.²⁰⁴, Т.Шевченкові присвячено окремий абзац. "Т.Шевченко, знакомитий поет, – писав він, – іздав свої вірші під надписом: "Чигринський Кобзар" (Петерсб[ург], 1840; втор[ое] изд[аніє] 1844), в котрих повно ревного чутя; межі ними відличаються "Підкова" і "Тарасова ніч", із іншого взгляду ударяє "Катерина". Далі говорилося про видання Т.Шевченком поем "Гайдамаки", "Тризна" і "Гамалія", в яких видно "великий талант драматический. В рукописі зостаєт превосходная его поема "Кавказ"²⁰⁵. Отже, І.Вагилевичу не потрапив на очі перший "Кобзар", інакше б не називав обидва випуски "Чигринськими" (назву "Чигринський Кобзар" дав видавець у 1844 р.) Є серйозні підстави вважати, що діячі "Руської трійці" ознайомилися спочатку з другим виданням – "Чигринським Кобзарем" 1844 р., якого Я.Головацькому надіслав О.Бодянський²⁰⁶.

Щоправда, діячам "Трійці", насамперед І.Вагилевичу і Я.Головацькому, та їх сучасникам у 1840-х роках не судилося усвідомити переломне значення творчості Т.Шевченка в розвитку україн-

ської літератури і національного руху загалом. Так, Я.Головацький у рецензії на “Ластівку”, що мала бути надрукована в альманасі “Галичанка” 1843 р. (який так і не вийшов), проаналізував короткий шлях нового українського письменства, “молодої словесності сусідньої і сородної України”. Серед найталановитіших, на його думку, послідовників зачинателя нової літератури “несмертельного Котляревського” він назвав Основ’яненка, Карпенка, Купрієнка, Бодяньського, Гребінку, Шевченка, Галку, Могилу, Тополю. Щодо Т.Шевченка, то було дано високу оцінку творчості автора “Кобзаря”: “В його творах “Вітре буйний”, “Причинна”, а особливо “На вічну пам’ять Котляревському” показуються особливо глибоке чувство і дар прекрасного народно-вислову і буйного зображення”²⁰⁷. Однак призвище національного генія Т.Шевченка опинилося в середині названого списку поряд із маловідомими літераторами. Особливу увагу Я.Головацький приділив творчості Г.Квітки-Основ’яненка, за словами автора, “незрівнянний, неказаний Основ’яненко оснував чистонародну словесність, якою жоден народ похвалитися не годен”²⁰⁸. Водночас І.Вагилевич згадав про Т.Шевченка в самому кінці статті після І.Котляревського (“творитель літератури руської”, поема “Енеїда” якого “буде всегда оздобою літератури”), П.Гулака-Артемівського, Г.Квітки-Основ’яненка, О.Бодяньського, А.Метлинського, М.Костомарова, Є.Гребінки та багатьох інших²⁰⁹.

Безперечно, тут позначився вплив непоінформованості про літературне життя на Наддніпрянщині через цензурні перешкоди. Від імені тогочасної наддніпрянської інтелігенції П.Лукашевич із жалем писав І.Вагилевичу 6 липня 1844 р.: “Наша кореспонденція съ Галицією такъ затруднена, нибы съ Китаемъ”. Водночас він висловлював підтримку галичанам, що “свой родный языкъ не забываете и у лєсть латынську не лѣзете”²¹⁰. У листі до І.Вагилевича наприкінці 1843 р. скаржився, що й на Великій Україні читають “Шевченка Кобзаря и Гайдамаки больше въ рукописяхъ”, через важкодоступність книг на селі дослідженням історії і філології “занимається не возможно”²¹¹. У цілому відомості про найбільш видатних наддніпрянських діячів середини ХІХ ст. (Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова та ін.) лише зрідка появлялися в галицькій пресі, частіше у польськомовній, а їхні твори були маловідомими в Галичині до початку 1860-х років²¹².

Говорячи про знайомство “Руської трійці” з творчістю Т.Шевченка, не можна обминути зворотнього боку зв’язків автора “Кобзаря” з літературним рухом галичан. Є підстави вважати, що Т.Шевченко якимось чином знав про “Русалку Дністровую” і дав альманасу високу оцінку. З листа П.Лукашевича І.Вагилевичу від 21 вересня 1843 р. довідуємося, що Т.Шевченко наприкінці серпня гостював у маєтку поміщика-фольклориста в селі

Березань. “Коли Вашу листину получилъ, – писав П.Лукашевич, – той часъ съ Паном Шевченкомъ читовали Вашего Мадея, що есте напечатали в Будини (очевидно, натяк на “Русалку”. – *І.Р.*)”. І далі було сказано про чистоту мови галичан, яка є “наша прадѣдовська”²¹³. Правдоподібно, Т.Шевченко як близький друг М.Максимовича не міг не читати його статті “О стихотвореніяхъ червонорусскихъ” на сторінках “Кієвлянина”, котра давала уявлення про галицько-руське письменство²¹⁴.

Послідовники “Трійці”. Всупереч переслідуванням австрійської цензури, український національний рух у Галичині поступово зміцнювався, в 1840-х роках до справи “Руської трійці” прилучалися нові діячі. За сприянням Я.Головацького, завдяки фінансовій допомозі М.Верещинського, що раніше взяв на себе оплату друку “Русалки Дністрової”, у Відні в 1841 р. вийшли в світ “Галицькі приповідки и загадки” (далі – “Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем”). “Прекрасна збірка”, – так назвав І.Франко у статті “Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ в.” книжку Г.Ількевича, що стала, по суті, першим окремим книжковим виданням українських народних прислів’їв і приказок з багатьма (близько 2,7 тис.) цінними та оригінальними їх зразками. Це була друга, після “Русалки Дністрової”, книжка в Галичині народно-розмовною мовою²¹⁵.

Збірка була видана “максимовичівкою” – історико-етимологічним правописом, який запропонував М.Максимович у своєму першому фольклорному збірнику “Малороссийские песни” 1827 р., що засвідчило прагнення видавців наблизити поданий матеріал до загальноукраїнського літературного мовлення. М.Возняк писав, що у збірці Г.Ількевича зроблено спробу “зближення мови писань у галицьких українців до мови літературної російських українців ... з м’яким закінченням третьої особи однини та множини...”²¹⁶. Поява “Галицьких приповідок і загадок” викликала позитивний резонанс у зарубіжній пресі, серед усього тиражу (500 примірників) частина була реалізована у Відні, а переважна більшість накладу вислана до Галичини²¹⁷. Велику роботу над текстом рукопису Г.Ількевича провів Я.Головацький – і не тільки як редактор. Він додав чимало прислів’їв і приказок, цілу групу загадок із власних записів, зробив посторінкові примітки і пояснення, а також деякі структурні зміни в запропонований текст збірки²¹⁸.

У передмові до своєї збірки Г.Ількевич звернув увагу на красу усної народної словесності. Видавець пояснював, як читати вміщений у збірці фольклорний матеріал – “по выговору южно-руському”, в якому були особливості правопису порівняно з російським, польським, чеським, сербським. “Прочіи буквы (читаються, за винятком кількох названих – *e, e, i* та ін. – *І.Р.*), як звичайно у Россіян и Сербѣвъ”²¹⁹, – говорилося у передмові. Отже, збірка Г.Ількевича давала уявлення про окремішність мови русинів у Галичині

від мов інших слов'янських народів, у тому числі російського. Читаючи збірку, приходило усвідомлення єдності етнічних українських ("руських") земель під чужоземною владою. Так, у Галичині Г.Лькевич записав приповідку, що містила термін "Україна" і відображала важке становище народних мас: "Хоть бы'сь глядѣв по всѣй *Украинѣ* (тут і далі – виділення наше. – *І.Р.*), добра не знайдеш"²²⁰. Іншим разом у збірці з оптимізмом писалося: "Тверда *Русь*, все перебуде"²²¹.

Брат Якова Головацького Іван, що знав про підготовку до друку збірки Г.Лькевича, пропонував видати книжку латинським шрифтом. Про це він писав у великому листі до Я.Головацького, який надійшов із Відня в квітні 1840 р. Однак колишній діяч "Трійці" рішуче виступив проти, у відповідь заявив 5 (17) травня 1840 р., що "на землі руській, з кореня руського, під руським небом руській цвіти і плоди будуть і мусять бути". "Ти кажеш, – стверджував Я.Головацький, – "ліпше нам лучитися з цілою Європою, ніж одною частю", а я думаю ... держімся цілості Русі, того кореня, з котрого-сьмо вирости"²²². Він навів аргументи проти латинки для "руського" письма, застерігав, що з "того ідеалу азбуки ... гаразду не сподійся, а лише розділення, подроблення народу". З позицій етнічної єдності галичан і наддніпрянців, неподільності української ("південно-руської") території обабіч Збруча було чітко сказано, що "всі ми русини, нехай же одно правописання в'яже всі одробини, порозсипувані по широкій руській землі, згромаджує до купи в одну цілість, так, як нас в'яже одна історія, одне піснетворство (поезія), один звичай, одна віра (кажу о южних русинах, москалі за себе добре дбають)"²²³. У кінці листа автор риторично запитував: "Що ж би нам за добро, коби-сьмо ся ми, така горстка, відірвали від цілості Русі, що скаже Київ старий..., середоточіе Южної (нашої) Русі, що скажуть задніпрянці, де є вся сила наша, так фізичная, як і моральная, де в живій пам'яті старина козацькая, ... де тепер показується своє рідное життя?" Звідси напрошувався висновок про недоцільність переходу на "латинські букви. Не знаю твердого русина, хто би так сказав!"²²⁴.

Невдовзі Іван Головацький написав листа до свого брата, в якому відмовився від наміру видавати збірку народних прислів'їв латинським шрифтом. Проти видання збірки латинкою виступив і М.Верещинський з Коломиї, який у листі до Я.Головацького в травні 1840 р. писав, що "не можемо їх (латинські літери. – *І.Р.*) прийняти"²²⁵. Отже, на початку 1840-х років у зв'язку з виданням збірки Г.Лькевича знову постало алфавітно-правописне питання, що спричинилося до "азбучної війни" в середині 30-х років. Вбачаючи у латинці загрозу для етнічної єдності Галичини і Наддніпрянщини, Я.Головацький та його однодумці на практиці дотримувалися ідеї єдності русько-українського простору, висловленої "Руською трійцею".

Серед послідовників "Руської трійці" в 1840-х роках, що виступали за народну мову в літературі, художньо відображали життя народу і відстоювали єдність етнічних українських земель, були передусім М.Устиянович, А.Могильницький та Р.Моха. Видана 1841 р. у Львові збірка поезій Р.Моха "Мотиль" стала першою поетичною збіркою в Галичині українською ("малоруською") мовою²²⁶. Невелика поетична збірка (повна назва її – "Мотиль на малоруском язичі Рудольфом Мехом") містила 10 віршів, що засвідчили, за словами І.Франка, "крім немало-го поетичного таланту, також добре знання галицької народної мови"²²⁷. Відзначивши "гарну народну мову" книжки, М.Возняк помітив у ній "вплив українських збірників народних пісень і перших літературних праць закордонних українців"²²⁸. З творчістю М.Устияновича, А.Могильницького поряд з новими літературними іменами – А.Лужецького, Л.Данкевича, К.Скоморовського та ін., можна було познайомитися у другій частині альманаху "Вінок русинам на обжинки", що вийшов у Відні 1847 р. М.Устиянович у вірші "Наддністрянка", як відомо, відобразив опоетизований образ Галичини, в алегоричній формі сподівався побачити Україну вільною серед братніх слов'янських народів. Про духовне і літературне споріднення з М.Шашкевичем свідчать два вірші – присвяти М.Устияновича – "Побратимові в день імені его" та "Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічну его пам'ять". У першому з них (1836), надрукованому в альманасі "Вінок" 1847 р., лідера "Трійці" вперше названо будителем. Другий вірш, написаний десь 1843 р. та опублікований у Львові 1848 р., підкреслював всеукраїнське і навіть всеслов'янське значення діяльності М.Шашкевича. Про це можна було довідатися з оптимістичного закінчення вірша, поет вірить:

*Знайдеться серце, що мя порозумить,
І над Лабобою (Ельбою. – І.Р.), над Порогами (Дніпро-м. – І.Р.),*

*І там на стінах Дунаю*²²⁹.

Послідовником М.Шашкевича був і А.Могильницький, який у поезії, опублікованій на сторінках "Вінка" в 1847 р., закликав шанувати рідну мову, "руський язик милий", який

*Колись в честі красно цвів,
Колись князі говорили,
Нині власність протаків!..*

І з пересторогою зауважував, що "з язиком плем'я гине!"²³⁰. Вірш А.Могильницького "[Рідна мова]" перерегується з поезією М.Шашкевича "Руська мати нас родила". Щоправда, пік творчої і громадської діяльності М.Устияновича, А.Могильницького, Р.Моха – найбільш відомих послідовників М.Шашкевича в тогочасній галицькій літературі – припав на революційні події 1848 р., що водночас сприяли виходу на літературну арену нових сил (І.Гушалевиц, Г.Боднар,

Г.Савчинський та ін.). Більшість із них через складні суспільно-політичні умови після поразки революції не змогли реалізувати свої творчі задуми, встояти на позиціях всеукраїнської єдності, використання народної мови в літературі.

Політика Відня та видавничі заходи братів Головацьких. Активізація українського руху, що виступав під гаслом етнічної спорідненості Наддніпрянщини і Галичини, віднесення себе до загальноукраїнського простору, стривожила австрійську адміністрацію. Офіційний Відень приблизно до середини 1830-х років не мав щодо галицьких русинів чітко визначеної політичної лінії. Центральна влада отримувала інформацію про Галичину майже виключно з донесень губернаторів, що належали до вищих щаблів австрійської бюрократії (вперше поляк В.Залеський очолив галицьке губернаторство тільки в 1848 р.), розпорядження щодо місцевого населення друкувалися двома мовами – німецькою і польською²³¹. Показово, що в імперії не існувало навіть цензура для видань “руською” мовою до того часу, поки М.Шашкевич із товаришами не задумали видати свій альманах. Видавничі ініціативи “Руської трійці” змусили австрійську адміністрацію визнати, що русини, принаймні їх частина з числа близького до простолюддя нижчого духовенства, мають власні національні інтереси. Серед чинників, що спонукали уряд спеціально діяти в українському питанні, було побоювання революційної пропаганди поляків після повстання 1830–1831 рр. у Росії²³².

Однак найбільший резонанс мала потенційна загроза зростання російських впливів у Галичині, що могли звернути погляди місцевих русинів на Росію. Усвідомлення небезпеки проросійських симпатій особливо посилювалося в 1842 р., під час судового процесу над колишнім вихованцем Греко-католицької семінарії у Львові Д.Мохнацьким, звинуваченим у державній зраді в інтересах Росії. У своїх показаннях Д.Мохнацький змалював широку картину розповсюдження серед семінаристів русофільських настроїв, у тому числі діячами “Трійці”. Про серйозність ставлення властей до слідчої справи свідчить той факт, що міністр внутрішніх справ Австрії у вересні 1842 р. наказав перевірити інформацію про існування проросійського товариства в Галичині, членом якого був М.Шашкевич²³³. І хоча в донесенні міністру говорилося про наявність суперечностей у цій справі (“свідчення Дмитра Мохнацького про існування та діяльність згаданої (проросійської. – *І.Р.*) партії є дуже невірогідним”), усе ж Відень зрозумів: національний рух галицьких русинів без контролю з боку державних чинників може набути небажаного напряму розвитку²³⁴.

У другій половині 1842 р. центральні власті виїшли з ініціативою видання в Галичині часопису “руською” мовою. Посаду редактора було запропоновано Іванові Головацькому, рідному братові Якова,

який під тиском австрійської влади навіть схилився до того, аби видавати цей часопис латинкою. По суті, це була перша з боку Відня виразно антиросійська акція в рамках формування української політики²³⁵. Так, у листі до свого брата Якова І.Головацький, що проживав у Відні, 17 (29) жовтня 1842 р. писав про розмови навколо видання руського часопису, який на перших порах фінансуватиме влада – лиш би “часопись ... писана чистым народным языком малоруским, нѣ з Польщиною нѣ Московщиною не помѣшанымъ; котра бы язык, народнѣсть Галиччини и всеи малои Руси, яко истный вѣдземок корѣня Славянского почитовала и за себе особно становила; вѣд Московщини вѣдлучала, и духа славенского в Галиччинѣ пѣднимающего ся на сторону Славян Австрійских накланяла; и тут централизовала”. У часописі, що мав виходити у Відні, передбачалося друкувати матеріали з етнографії, географії, статистики, історії “малои Руси”, а також кращі літературні твори, у тому числі з Наддніпрянщини (“навѣть и перепечатані дѣла малорускі могли б часом свое мѣсце знайти”)²³⁶.

І.Головацький з радістю взявся до підготовки часопису, писав у листі до свого брата 9 (21) травня 1843 р.: “... Пишу, переписую, лагожу, перевозжу..., лиш не стає ми польского, російского и наших малоруских книжок”. Із болем відзначав, що крім народних пісень М.Максимовича, першої частини повістей Г.Квітки-Основ’яненка і “ще де чого ... не маю бѣльш нѣяких малоруск. книг...”²³⁷. За матеріалами до часопису І.Головацький звернувся до Якова, а через нього – до Р.Моха і М.Устияновича²³⁸. При допомозі брата І.Головацький сподівався скласти список письменників “простонародных малоруских” з уривками з їх найкращих творів, бо мало про це дізнався від І.Срезневського, який розповідав “из памяти и дуже коротенько”²³⁹. Якби часопис “до дѣла довести удалось, – писав І.Головацький братові Якову 18 (30) грудня 1842 р., – так вже нѣхто, як я найраднѣйший був бы’м”. Водночас зауважував, що був за кирилицю, але урядові чинники наполягали на латинці, причому ставили вимоги підготувати матеріал для часопису на рік наперед: “...Уряд самый тым печалится, а все для добра нашего, и коли б им на том залежало, вѣд Московщини таки вже так не вѣдмѣнно вѣдлучитись!”²⁴⁰. Очевидно, власті запровадженням латинки в письмі місцевих русинів намагалися забезпечити нерозривну єдність Галичини з Австрійською імперією, відвернути вплив на їх національний розвиток близької за етнічним походженням, мовою, культурою Росії.

Однак проект руського часопису латинкою не вдалося втілити в життя. Ініціатор видання часопису В.Копітар на півроку наприкінці 1842 р. виїхав до Риму, за висловом К.Студинського, “не стало душі, що піддала плян часописи”²⁴¹. Ентузіазм тогочасних галицьких діячів щодо можливостей, які відкривало

для утвердження їх позицій в Австрії видання власного часопису, швидко звели нанівець розходження з властями в правописному питанні. Відмова від кирилиці створювала загрозу опинитися перед значним мовно-культурним бар'єром щодо східного простору, потрапити під ризик повної колонізації місцевого населення²⁴². Д.Зубрицький, інформуючи М.Погодіна в січні 1843 р. про наміри видавати у Відні часопис “на малорусскомъ языкѣ”, з іронією писав: “Долговременные споры о правописаніи малорусскомъ, начиная отъ Максимовича до Левицкаго, въ Галиціи веденные, рѣшены: будутъ печатать латинскими буквами!”²⁴³. Вже восени 1843 р. Я.Головацький категорично заперечував доцільність літератури в Галичині, яка б виходила латинським письмом. У листі до О.Бодяньського 22 жовтня (4 листопада) 1843 р. він писав: “Заносилося було щось на часопись малоруську, котра мала видаватися у Відні, але ж бо тяжко упросити, аби друкувалося кирилицею (гражданськими буквами), та тому мало до неї охоти, бо русини воліли би, щоби жодної не було словесності, як би мала бути латинськими (польськими) буквами. Та, видав, із того або крапне трохи, або борше ті хмари зовсім розійдуться”²⁴⁴.

Всежзібрані матеріали для часопису І.Головацький задумав при допомозі брата Якова видати в окремій збірці. За задумом це мала бути антологія творів галицьких та українських письменників. Крім народнопісенної творчості, сюди планувалося включити твори нової української літератури з Наддніпрянщини (І.Котляревського (“*Піснь Куракіну*”), П.Гулака-Артемовського (“*Твардовський*”, “*Пан та Собака*” та ін.), Л.Боровиковського (“*Ледацо*”, “*Вивідка*”, “*Волох*” та ін.), А.Метлинського (“*Пісня на від'їздне Срезневському*”), С.Писаревського (“*За Немань іду*”, “*Де ти бродиши, моя доле*”), О.Шпигоцького (*уривок з перекладу “Полтави” О.Пушкіна*) і, можливо, Ієремії Галки – М.Костомарова. Наскільки відомо, сподівався упорядник І.Головацький отримати для друку через І.Срезневського поезії Т.Шевченка, а також готував для збірки короткі життєписи українських авторів. Однак книжка не вийшла в задуманому обсязі, що вимагало значних витрат, на які видавці так і не наважилися²⁴⁵. І дійсно, передплата на літературно-публіцистичний альманах, що отримав назву “Вінок русинам на обжинки”, йшла досить мляво. Вдалося зібрати на його першу частину лише близько 140 передплатників, більшість видатків покрив М.Верещинський, а кошти на друк другої частини альманаху дав сербський православний патріарх²⁴⁶. Задумував І.Головацький видати й третю частину “Вінка”, а його брат Яків ще в 1845 р. готував до друку “Южноруский сборникъ”, але обидва вони не втілили своїх намірів у життя²⁴⁷. Для “Южноруского сборника” Іван надіслав Якову Головацькому в жовтні 1845 р. твори наддніпрянських письменників П.Гулака-Артемовського, Л.Боровиковського, Моги-

ли (А.Метлинського), Галки (М.Костомарова), сім українських дум, одержаних від І.Срезневського²⁴⁸.

Альманах “Вінок русинам на обжинки” у двох частинах вийшов друком у Відні в 1846–1847 рр.²⁴⁹ До нього увійшли оригінальні художні твори, фольклорні записи, тексти історичних пам'яток, статті, а також деякі матеріали із забороненої “Русалки Дністрової”. У статті “Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу”, опублікованій у першій частині альманаху, Я.Головацький писав про важку долю “народу галицько-руського”, що не міг “розвинути свою красу й силу в народній словесності!” “...Зірничкою розсвіту нашого, – стверджував він, – був недавно померлий наш Шашкевич”²⁵⁰. На підтвердження цієї думки було надруковано 25 поезій М.Шашкевича (“*Дума побратимові*” (“*Отак, Николаю, українські вірлята...*”), “*Бандурист*”, “*Олена (Казка)*” та ін.). Вступна стаття Я.Головацького до вміщених в альманасі сербських народних пісень порівнювала “Малорусь і Сербію” як “дві сестриці слов'янські”²⁵¹. Хоч обсяг першої частини “Вінка” був невеликий, “все ж його поява була чимсь незвичайним, – писав К.Студинський. – Чиста народня мова в поезіях Маркіяна та перекладах сербських пісень Як. Головацького різко відбивала від сих, ніби то літературних продуктів, на яких друк руський цензор доси дозволяв”²⁵². У передмові до альманаху (“*Приговор читателям*”) говорилося про духовну єдність Галичини з Україною, один народ проживав на території “вд Сяна, Вислы й Буга аж” по Дбн и Донець, а з поза Бескида, Днѣстра й Чорноморя ... по Припечь и Десну...”. Водночас із вірою в майбутнє рідного народу, наддніпрянсько-галицької єдності було сказано: “Сей нарѣд живе в цѣлости народнѣй, и николи не заузре, а его доля – то вѣдземна парѣсть всемирной судьбы предвѣчной Словенщины”²⁵³.

У другій частині “Вінка” поряд із творами галицьких письменників (І.Вагилевича, А.Могилиницького, М.Устияновича, А.Лукецького, Л.Данкевича, К.Скоморовського та ін.) містилися наукові статті відомого наддніпрянського історика М.Маркевича “Спис державцѣв Малоросіи”, Я.Головацького “Велика Хорватія”, опублікована в журналі М.Погодіна “Москвитянинъ”, тощо²⁵⁴. Стаття М.Маркевича відстоювала єдність етнічних українських земель, починаючи з княжих часів, “Малоросією” було названо територію, де проживали “малоросіяни”, за висловом автора, народ, що має “одни обычаи, одни повѣрья, однакову одежу, одинъ и тотъ самый бытъ” і, що найважливіше, “одно и тожь саме нарѣчіе”. Мовно-культурну єдність між землями Галичини – колишніх уділів Галицького, Белзького, Теревовельського, Звенигородського та ін. – і всієї Малоросії М.Маркевич засвідчив особисто (“все тоє однакове, чому я самъ очевидячный свѣдокъ”)²⁵⁵. Щоправда, правопис другої частини “Вінка” був більше наблизений до церковнослов'янського, що бачимо вже

з назви альманаху, як пояснював Я.Головацький у передмові, “не доконче нужно въ правописанію держати ся выговора простонародного”. На його думку, необхідно дотримуватися загальних правил старослов’янського правопису, “коренесловія” за народною приказкою: “Нового не запроводжай, Старовины держи съ”²⁵⁶. Отже, братам Івану та Якову Головацьким, що хотіли зробити свою збірку всеукраїнською, реалізувати свій задум не вдалося через все ще тяжкі цензурні умови і брак коштів. Попри це “Вінок” утверджував у свідомості читачів етнічну єдність Галичини і Наддніпряни.

У цілому можливість опертися на австрійський уряд, що зробив на початку 1840-х років перші свідомі дії щодо підтримки українського (“руського”) національного руху, відкривала перед галицькими діячами райдужні перспективи. Можна було “зміцнити своє становище в Галичині, гідно протистояти тут полякам і поступово нарощувати зусилля на шляху національного розвитку, – стверджує сучасний львівський дослідник О.Сухий. – З іншого боку, процеси національної самоідентифікації постійно диктували їм вихід за межі тісного галицького світу й утвердження етнічно-духовної єдності з руським простором на сході. ...У творенні власної концепції національного розвитку галицькі українці пішли шляхом поєднання цих двох мотивів”²⁵⁷. Однак у тогочасних галицьких діячів не було чіткого, скристалізованого уявлення етнічної самобутності Малоросії (України), на відміну від Росії. Про це, зокрема, свідчить вірш-панегірик І.Головацького, написаний в честь російського царя Миколи II, який наприкінці 1845 р. побував у Відні. Вірш не був надрукований у другій частині “Вінка” через заборону австрійської цензури. Після публікації вірша в революційному 1848 р. І.Головацький писав своєму братові Якову, що “ся пѣснь есть разомъ мой рѣшительный отвѣтъ противъ важничаніямъ Ляхѡвъ и прочихъ мятежниковъ”²⁵⁸.

Поглиблення взаємин між галицькими і наддніпрянськими діячами сприяло активізації національно-культурного відродження, усвідомленню необхідності боротьби за кращі умови для національного розвитку в Галичині. Й.Левицький і Я.Головацький у середині 1840-х років наважилися виступити проти австрійської цензури. Автор граматики “руської” мови, письменник і публіцист, перемишльський священик Йосиф Левицький піддав критиці діяльність львівського цензора руських книжок В.Левицького. У статті про долю рідної мови, надрукованій анонімно у березні-квітні 1843 р. на сторінках варшавського часопису “Jutrzenka” (“Денниця”), він вважав “головним винником літературного застою Галицької Русі” митрополита, за словами К.Студинського, “накинув ся ... сильно на Мих(айла) Левицького”²⁵⁹. Статтю з деякими змінами було перекладено німецькою мовою, однак резонанс

від її публікації постраждав через “самохвальбу”, перебільшення свого значення в розвитку літературного руху в Галичині та несправедливо критичні оцінки діяльності І.Могильницького, Й.Лозинського та ін.²⁶⁰.

Першим публічним виступом на захист політичних і соціальних прав галицьких русинів під владою Габсбурзької імперії прийнято вважати статтю Я.Головацького “Zustände der Russinen in Galizien” (“Становище русинів у Галичині”). Вона була надрукована німецькою мовою під псевдонімом Гаврило Русин у лейпцігському журналі “Щорічник із слов’янської літератури, мистецтва і науки” у червні 1846 р. (№ 9–10). У статті Я.Головацький прямо заявив про важке підневільне становище галицьких русинів, що “під ласкавим пануванням Австрії живуть без літератури, без часопису, без національної освіти, без шкіл, як варвари”. “Серед усіх слов’янських народів, – стверджував автор, – руський або малоруський народ занепав найбільше. Найчисельніший після великорусів, він, однак, не міг у відповідній пропорції розвинути свій дух у літературі”²⁶¹.

Я.Головацький обстоював єдність етнічних українських земель під владою Австрії та Росії, писав, що “русини, котрих називають також малоросами або південноросами, частково живуть під російським володінням, ... частково під Австрією”, в цілому “народ, роз’єднаний у державному відношенні”, налічував майже 13,3 млн., на 3 млн. більше від поляків і втричі – від чехів тощо. Автор звернув увагу на здобутки у творчості наддніпрянських письменників – І.Котляревського, Г.Квітки-Основ’яненка, П.Гулака-Артемівського, Є.Гребінки, М.Костомарова, А.Метлинського, Т.Шевченка та ін. Однак “це майже все, – писав він, – ... тяжко малоруській літературі піднятися до рівня великоруської”. Особливо важким було становище австрійських русинів, що за кількістю населення займали третє місце серед слов’ян під владою імперії Габсбургів (3 млн. чол.). Якщо “великі і малі слов’янські народи Австрії збудилися до нового життя” в перші десятиліття ХІХ ст., то русини, за словами Я.Головацького, “не можуть похвалитися чимось таким, що могло би бути ознакою їх літературного життя”²⁶².

З’ясовуючи “першоджерело такого духовного конання”, слабкості національного руху в Галичині й шукаючи можливості змінити ситуацію, Я.Головацький зазначав: “Передусім бракує руському народові здібних керівників і проводирів, центру і органічного зв’язку окремих частин, а освіченим русинам – необхідної моральної сили, знання справи, любові до батьківщини і самопожертвування. Народ розчленований, пригноблений і ледве животіє без самосвідомості... А зверху ... відхиляють ... кожний рух, який міг би розбудити сплячих.

Друга головна біда – в численному розпорошенні русинів у політичному, соціальному й церковному відношенні²⁶³. Я.Головацький піддав критиці нестерпні цензурні умови, феодально-кріпосницький абсолютистський режим в Австрійській монархії, обстоював необхідність поліпшення становища народних мас: скасування панщини, запровадження шкільного навчання і вільний розвиток літератури народною мовою тощо. Офіційному Відню пропонувалося взяти під протекцію національний розвиток галицьких русинів взамін за їхню лояльність і невіддатливість на революційну польську пропаганду²⁶⁴. Праця Я.Головацького “Становище русинів у Галичині”, стверджував К.Студинський, була написана “дуже живо і цікаво”, давала уявлення про “руську справу з широкого становища духової єдності Галичини з Україною”²⁶⁵. Попри заборону, стаття набула розголосу, традиційно вважається першим програмним документом українського національного руху в Галичині.

Внаслідок активізації національно-культурного життя власті підтримали думку про видання часопису “руською” мовою, що мало спрямувати орієнтацію галичан під протекторатом офіційного Відня у бік “австрійської слов’янщини” і забезпечити єдність держави. За декілька місяців до революційних подій 1848 р. в Австрії Ставропігійський інститут упритул наблизився до реалізації своєї мети – видання щотижневика “Галицька пчола”, у якому можна побачити прототип майбутньої “Зорі галицької”²⁶⁶. Редактором нового часопису, що задумувався як чисто просвітницьке та аполітичне видання, погодився стати Д.Зубрицький. До ініціативної групи, створеної в січні 1848 р., увійшли відомі діячі Ставропігії Степан Керичинський, Йоахим Хоминський, Теодор Леонтович та ін. 16 березня 1848 р. власті видали дозвіл Ставропігійському інституту на друк “Галицької пчоли”. Однак у розпалі видавничих приготувань почалися революційні події, що спонукали до вирішення нових завдань, заснування політичного часопису²⁶⁷.

Таким чином, у середині 1830 – 40-х років галицька інтелігенція зробила поступ у процесі осмислення національної ідентичності. Проникнення наукової і літературної продукції з Наддніпрянщини, хоч і значно обмежене через цензурні перешкоди, будило національні почуття, викликало захоплення багатством фольклорної спадщини, красою народного слова, славним історичним минулим. Зацікавленість Великою Україною з боку галичан пояснювалася насамперед бажанням поглибити історичну свідомість, більш детально вивчити живу народну мову й ареал її поширення. З одного боку, дослідження народної мови, пісень, звичаїв та обрядів, історії галицьких русинів, а з іншого – знайомство з мовою, народно-пісенною творчістю, історичними і літературними

працями наддніпрянських “малоросів” підводило до думки про етнічну й історико-культурну єдність Галичини та Наддніпрянщини. Рубіжною подією в національному розвитку в Галичині стала діяльність “Руської трійці”, що з романтичних поривів відкрито висунула ідею єдності етнічних українських (“руських”, “малоруських”) земель під владою Австрії та Росії. Виданий “Трійцею” фольклорно-літературний альманах “Русалка Дністровая” увів народну мову місцевих русинів у літературу і виразно засвідчив, що між їхньою мовою і мовою “малоросів” у складі Російської імперії немає суттєвих відмінностей, отже, галичани і наддніпрянці – це один і той самий народ.

Заборона “Русалки”, цензурні утиски не стали на перешкоді взаємин між галицькими і наддніпрянськими діячами, насамперед через листування, що були започатковані упорядниками збірки. Найбільш тісні контакти з галичанами підтримували М.Максимович, О.Бодяньський, П.Лукашевич, І.Срезневський (із них тільки два останні побували в Галичині), що в листах заохочували молодь до народознавчої діяльності, написання праць живою народною мовою. Однак упадає в очі, що середовище галицької інтелігенції, яка виявляла посилені інтерес до національно-культурного життя на Великій Україні і шукала зв’язків із наддніпрянськими діячами, було досить невеликим. Так, серед галичан більш-менш регулярно листувалися з вузьким колом учених і літераторів із Наддніпрянщини лише кілька осіб, передусім Я.Головацький, І.Вагилевич, Д.Зубрицький. Листування мало інформаційно-науковий характер і охоплювало питання обміну книжками, відомостями про наукове й літературне життя. Зрозуміло, особисті взаємини галичан і наддніпрянців були стимулюючим чинником у процесі усвідомлення приналежності до поділеного державними кордонами українського народу, окремого від польського й російського. Усвідомленню наддніпрянсько-галицької єдності сприяли також наукові контакти з російськими вченими, які заохочували галицьких русинів до вивчення різних сторін життя народу, видання літератури рідною мовою в контексті їх приналежності до всеруського простору. При цьому не настільки важливим питанням було співвідношення “Малої” і “Великої” Русі, основне полягало в усвідомленні зв’язку Галичини з іншим руським світом.

Галицькі діячі шукали в контактах із наддніпрянцями відповіді на питання національного самовизначення, очікували допомоги від української інтелігенції Наддніпрянщини, що досягла значних успіхів у розвитку народознавства і літератури на народній основі. Галицькі діячі усвідомлювали серйозне відставання русинів від національних рухів інших слов’янських народів, у тому числі від українського на Наддніпрянщині, що спричинило стереотип мен-

шовартості, створений самими галичанами. Однак наддніпрянська інтелігенція не мала чітких відповідей на питання власної ідентичності, цілеспрямованої програми національного розвитку, була доволі сильно втягнута в загальноросійський політичний простір. М.Максимович, приміром, виступав за російську літературну мову для наддніпрянців і лише для галичан вважав доцільною літературу народною українською мовою. Свідомості наддніпрянських діячів бракувало не тільки розуміння поняття “Малої Русі” та її місця у “всеруському” просторі, але й інтересу до самої Галичини, що не мала великого значення в розв’язанні проблем національного розвитку. Галицькі русини через брак інформації й досвіду відповідних контактів із Наддніпрянщиною і Росією (листування здебільшого було спорадичним) не могли чітко зрозуміти та окреслити ані саму “Малу Русь”, ані власне місце в ній і значною мірою були розчаровані у можливостях продуктивної співпраці з наддніпрянцями²⁶⁸.

Насамкінець хотілося б зупинитися на дилемі концептуального характеру про вплив на прийняття галицькими русинами української національної ідентичності, з одного боку, об’єктивної, закладеної в минулому, історичної необхідності, а з іншого, – збігу політичних та інших обставин. Нагромадження фактологічного матеріалу для розв’язання цієї дилеми має, на перший погляд, парадоксальний результат, бо так і не вдається знайти переконливу й вичерпну аргументацію на підтвердження кожного з цих підходів²⁶⁹. Аналіз наддніпрянсько-галицьких зв’язків у 1830–1840-х роках підводить до думки, що спрямування національного розвитку галичан у бік Наддніпрянщини спричинили не тільки зовнішні чинники (приклад польського і чеського національних рухів, ігнорування поляками національної самобутності місцевих русинів і прагнення останніх протидіяти цьому, опершись на здобутки “руського світу”, розташованого на схід від австрійського кордону, тощо), а й ірраціональний фактор, який важко вивести з логічних міркувань. Ідеться про своєрідний національний міф, ідеал. Серед діячів першої хвилі національно-культурного відродження в Галичині набув поширення стереотип національної єдності, усвідомлений як засіб ідентифікації себе з чимось ідеальним, що наділялося позитивними рисами й було підґрунтям для української соборності.

¹ Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2003. – Вип.38. – С.136.

² Там само. – С.136, 137.

³ Стеблій Ф. Культурне життя Львова в кінці XVIII – першій половині XIX ст. // Львів: місто–суспільство–культура. Збірник наукових праць. – Львів, 1999. – Т.3. – С.240.

⁴ Див.: “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали / Відп. ред. Ф.І.Стеблій. – К., 1989. – С.18–51.

⁵ Там само. – С.20.

⁶ Там само. – С.20, 21, 22.

⁷ Там само.

⁸ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в I пол. XIX в. // Неділя. – 1911. – Ч.43–44. – 5 падолиста. – С.4; Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – К., 1963. – С.148.

⁹ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – С.100. Копіювання Шевченкового “Кобзаря” стало поширеним у 1860-х рр., про що, зокрема, згадував Олександр Барвінський: “Переписуване Шевченкових творів причинилося до того, що писці виучувалися (їх. – І.Р.) напам’ять..., а на громадських сходах деклямували ми головню Шевченкові твори” (Див.: Барвінський О. Споми́ни з мого життя. – Част.І та ІІ / Упор. А.Шацька, О.Федорук; ред. Л.Винар, І.Гирич. – Нью-Йорк; Київ, 2004. – С.84). Галицька молодь робила власноручні копії творів наддніпрянських авторів, для прикладу, вже згаданий О.Барвінський переписав збірник А.Метлинського 1848 р. (лист О.Барвінського до свого брата Осипа 1 (13) червня 1869 р.) (Див.: Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. Матеріали до історії української культури в Галичині та її зв’язків з Україною. – Харків; Київ, 1931. – С.95).

¹⁰ Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – СПб., 1906. – С.100.

¹¹ Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.36 (Я.Головацький). – Спр.777. – Арк.1–46, 47–90. Збереглися дві рукописні копії “Енеїди” Я.Головацького, що в деяких місцях відрізняються між собою, очевидно, були зроблені в різний час. Автор переписував із видання 1842 р., про що свідчить заголовок до однієї з копій: “Изъ сочиненія: Енеида на Малороссійській языкъ переведенная Котляревскимъ. изд. четв. Харьковь 1842” (Там само. – Арк.47).

¹² “Пісня” була написана в кінці 1804 р., за життя автора не друкувалась. Протягом кількох десятиріч вона поширювалась у рукописних копіях. За однією з них твір вперше опубліковано 1849 р. Я.Головацьким у львівському часописі “Пчола” (ч.16), за іншою копією “Пісню” надрукував П.Куліш у першому номері журналу “Основа” за 1861 р. та у збірці творів письменника 1862 р. О.Б.Куракін – генерал-губернатор Малоросії у 1802–1807 рр. (Див.: Котляревський І.П. Повне зібрання творів. – К., 1969. – С.438).

¹³ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.101.

¹⁴ ЛННБ ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.142 (М.Шашкевич). – Спр.19. – Арк.1.

¹⁵ Під заголовком “Наталка Полтавка”, малор. опера І.Котляревського. Харк. 1838. Див.: Там само. – Ф.36. – Спр.778. – Арк.1.

¹⁶ Там само. – Спр.764. – Арк.1–13.

¹⁷ Дві копії “Казки про царів сад та живую суп’ялочку”, під текстом другої копії зазначено джерело: “см. Наськы украинськы Казкы запорозьця Иська Матьрынкы. Моск. року 1838. Див.: Там само. – Спр.763. – Арк.1–6 зв., 7–12 зв.

¹⁸ Уривки з історичних драм “Сава Чалий” і “Переяславська ніч”, переписані з видань 1838 і 1841 рр., а також його вірші зі збірки “Українські балади” 1839 р. Див.: Там само. – Ф.36. – Спр.765. – Арк.1–12 зв., 13–24 зв., 25–37, 38–49 зв.; Спр.766. – Арк.1–16; Ф.142. – Спр.39. – Арк.1–4.

¹⁹ Поетичні твори письменників були вміщені у зошиті Я.Головацького, підписаному “извлеченія изъ Малороссійскихъ писателей”. Див.: Там само. – Ф.36. – Спр.767. – Арк.1–8; Спр.768. – Арк.1–12.

- ²⁰ “З альманаху “Ластивка”. СПб., 1836”, – писав Я.Головацький. *Див.*: Там само. – Спр.771. – Арк.1–6 зв.
- ²¹ Серед поезій був вірш “Недоля” (“Дивлюсь я на небо...”), що став народною піснею. *Див.*: Там само. – Спр.785. – 2 арк.
- ²² ЛННБ ім.В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.36. – Спр.773. – 20 арк.
- ²³ Там само. – Спр.788. – Арк.1, 2.
- ²⁴ Там само. – Спр.737. – Арк.1–23. *Див.*: “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України / Відп. ред. Ф.І.Стеблій. – К., 1987. – С.85.
- ²⁵ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – К., 1965. – С.230.
- ²⁶ Збереглися й інші рукописні копії творів П.Гулака-Артемовського, де прізвище автора вказано правильно (*Див.*: ЛННБ ім.В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.36. – Спр.769. – Арк.4 зв., 12, 18).
- ²⁷ ЛННБ ім.В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.36. – Спр.737. – Арк.13 зв.; Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.101.
- ²⁸ Головацький Я. Пам’ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.207.
- ²⁹ Франко І. Писання І.П.Котляревського в Галичині // Збір. творів у 50-ти т. – К., 1981. – Т.31. – С.323; Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – С.148; Kozik J. *Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830–1848.* – Krakow, 1973. – S.45.
- ³⁰ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... – С.4.
- ³¹ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.106.
- ³² Можливо, альманах у Галичину привіз чиновник секретаріату намісника М.Соколовський, який у серпні 1842 р. виїжджав до Києва. *Див.*: Дубина М.І. За правду слова Шевченка. Ідеологічна боротьба навколо спадщини Т.Г.Шевченка в Західній Україні (1842–1939). – К., 1989. – С.7.
- ³³ Огоновський О. Маркіян Шашкевич. Про его жите и письма. – Львів, 1886. – С.34.
- ³⁴ Ластівка. Сочиненія на Малоросійскомъ языкѣ. Собралъ Е.Гребенка. – СПб., 1841. – С.380.
- ³⁵ Писання Маркіяна Шашкевича. Видав М.Возняк. – Львів, 1912. – С.231, 232.
- ³⁶ ЛННБ ім. В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.142. – Спр.3. – Арк.1.
- ³⁷ Писання Маркіяна Шашкевича. – С.294.
- ³⁸ Шашкевич М. До Михайла Козловського (1842) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – К., 1982. – С.130.
- ³⁹ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.108, 109.
- ⁴⁰ У рукописі вказано прізвище автора – “Т.Шевченко”.
- ⁴¹ ЛННБ ім. В.Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф.142. – Спр.38. – Арк.1–11.
- ⁴² Возняк М. Маркіян Шашкевич. – С.48, 49.
- ⁴³ Шашкевич М. Побратимові, посылаючи йому пісні українські (Дума) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.49, 50.
- ⁴⁴ Возняк М. Маркіян Шашкевич. – С.49, 50.
- ⁴⁵ Магочій П.-Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) / Авторизований переклад з англ. – Ужгород, 1994. – С.27.
- ⁴⁶ Головацький Я. До П.Я.Лукашевича (1840) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.308.
- ⁴⁷ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. / Відбитка з XI і XII т. Збірника фільологічної секції НТШ. – Львів, 1909. – С.ЛІ, ЛІІ.
- ⁴⁸ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.269.
- ⁴⁹ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... – С.5.
- ⁵⁰ Центральний державний історичний архів (далі – ЦДІА) України у Львові. – Ф.362 (Студинський К. – академік). – Оп.1. – Спр.94. – Арк.18.
- ⁵¹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. Видав К.Студинський / Збірник фільологічної секції НТШ. – Львів, 1909. – Т.ХІ–ХІІ. – С.18.
- ⁵² Стеблій Ф. Кирило-Методіївське братство і Галичина // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2004. – Вип.12. – С.298, 299.
- ⁵³ Вагилевич І. До Я.Головацького (1843) // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.173.
- ⁵⁴ Максимович М. О причинах взаимного ожесточения поляков и малороссиян, бывшего в XVII веке // Вибрані твори. – К., 2004. – С.174.
- ⁵⁵ Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. – Т.І. Сношенія Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую половину XIX-аго вѣка. Собралъ И.С.Свѣнцицкій. – Львовъ, 1906. – С.152. (Лист І.Вагилевича від 27 листопада 1835 р. М.Погодін опублікував для російських читачів у “Московскомъ наблюдателѣ” в травні 1836 р.) (*Див.*: Там само. – С.18).
- ⁵⁶ Гербільський Г. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX століття. – Львів, 1964. – С.204, 205.
- ⁵⁷ Максимович М. О стихотвореніяхъ Червонорускихъ // Кіевлянинъ. – 1841. – Кн.2. – С.143.
- ⁵⁸ Пѣсьн о полку Игоревѣ. (Изъ лекцій о Русской словесности, читанныхъ 1835 года въ Университетѣ Св. Владиміра Ордин. Профес. Михаиломъ Максимовичемъ). – СПб., 1837. – 22 с. / Изъ Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія. *Примірник цієї статті зберігається у відділі рідкісної книги ЛННБ ім. В.Стефаника.*
- ⁵⁹ Даниловъ В.В. Письма Ивана Вагилевича къ М.А.Максимовичу // Русскій филологическій вѣстникъ. – Варшава, 1912. – №4. – С.409, 411, 412.
- ⁶⁰ Вагилевич І. До М.О.Максимовича (1838) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.202.
- ⁶¹ Даниловъ В.В. Письма Ивана Вагилевича къ М.А.Максимовичу. – С.413.
- ⁶² Там само. – С.413, 416.
- ⁶³ ЦДІА України у Львові. – Ф.362. – Оп.1. – Спр.99. – Арк.21.
- ⁶⁴ Там само. – Арк.27.
- ⁶⁵ Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности Профессора М.Максимовича, писаное въ 1840 г. изъ Кіева // Галичанинъ. Литературный сборникъ. – Львовъ, 1863. – Кн.І. – Вып.ІІ. – С.110, 111.
- ⁶⁶ ЦДІА України у Львові. – Ф.362. – Оп.1. – Спр.99. – Арк.27, 29; Студинський К. З кореспонденції Д.Зубрицького (рр. 1840–1853) // Записки НТШ. – Львів, 1901. – Т.ХLІІІ. – С.25.
- ⁶⁷ Возняк М. Епізоди культурних зносин галицької і російської України в 1-шій полов. XIX в. // Фільологічний збірник памяти К.Михальчука. – К., 1915. – С.96.
- ⁶⁸ ЦДІА України у Львові. – Ф.362. – Оп.1. – Спр.95. – Арк.8.
- ⁶⁹ Студинський К. З кореспонденції Д.Зубрицького (рр. 1840–1853). – С.2, 25–36.
- ⁷⁰ Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности... – С.110.
- ⁷¹ У першій книзі “Кіевлянина” 1840 р. М.Максимович писав: “Изслѣдование и приведеніе въ надлежащую извѣстность

- всего, что относится къ бытію Кіева и всей Южной Руси – Кіевской и Галицкой, составляет особенную и собственнѣйшую цѣль моего Кіевлянина” (*Див.*: Максимович М. Отъ издателя // Кіевлянинъ на 1840 годъ. – К., 1840. – Кн.1. – С.1.).
- ⁷² Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности... – С.109, 110.
- ⁷³ Головацький Я. До М.О.Максимовича (1840) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.309.
- ⁷⁴ Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности... – С.108.
- ⁷⁵ Там само.
- ⁷⁶ Там само. – С.109.
- ⁷⁷ Максимовичъ М. О стихотвореніяхъ Червонорускихъ // Кіевлянинъ. – 1841. – Кн.2. – С.120, 121.
- ⁷⁸ Там само. – С.134, 141.
- ⁷⁹ Там само. – С.142.
- ⁸⁰ Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – С.136.
- ⁸¹ Максимовичъ М. О правописаніи малороссійскаго языка. Письмо къ Основьяненку // Кіевлянинъ. – 1841. – Кн.2. – С.155, 156.
- ⁸² Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.LIV, LV.
- ⁸³ Студинський К. З кореспонденції Д.Зубрицького (рр. 1840–1853). – С.5.
- ⁸⁴ Там само. – С.7.
- ⁸⁵ Національна бібліотека України ім. В.Вернадського. Інститут рукописів. – Ф.10 (Архів ВУАН). – Спр.17263. – Арк.5.
- ⁸⁶ ЛННБ ім. В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.36. – Спр.859. – Арк.10.
- ⁸⁷ Наськи українські казки, запорозьця Іська Матырынки. – Москва, 1835. – 49 с. *Це видання зберігається у відділі рідкісної книги ЛННБ ім. В.Стефаніка.*
- ⁸⁸ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.104.
- ⁸⁹ Довідник з історії України. А–Я. / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – К., 2001. – С.78.
- ⁹⁰ ЦДІА України у Львові. – Ф.362. – Оп.1. – Спр.94. – Арк.23.
- ⁹¹ Головацький Я. До О.М.Бодяньського (1843) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.310, 311.
- ⁹² Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.LVII, LVIII.
- ⁹³ Там само. – С.LVIII.
- ⁹⁴ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... – С.7, 8.
- ⁹⁵ Савченко Ф. Листування Я.Головацького з О.Бодяньським // Західня Україна в листуванні Головацького з Бодяньським. 1843–1876. – К., 1930. – С.3.
- ⁹⁶ Савченко Ф. Західня Україна в листуванні Головацького з Бодяньським. 1843–1876. – С.7.
- ⁹⁷ Там само. – С.7, 8.
- ⁹⁸ Там само. – С.10.
- ⁹⁹ Там само. – С.13, 14.
- ¹⁰⁰ Там само. – С.13.
- ¹⁰¹ Там само. – С.11, 12.
- ¹⁰² Там само. – С.14, 15.
- ¹⁰³ Там само. – С.17, 18.
- ¹⁰⁴ Там само. – С.19.
- ¹⁰⁵ Там само. – С.17.
- ¹⁰⁶ Там само. – С.19, 20.
- ¹⁰⁷ Там само. – С.23.
- ¹⁰⁸ Там само. – С.29.
- ¹⁰⁹ Там само. – С.41.
- ¹¹⁰ О.Бодяньський був, мабуть, ближче до істини, бо в листі до нього з Праги видатного діяча чеського відродження П.Шафарика в червні 1846 р. писалося: “Збірку руських пісень Головацького в рукописі я віддав тут Ганці для пересилки Вам” (*Див.*: “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали / Відп. ред. Ф.І.Стеблій. – К., 1989. – С.247).
- ¹¹¹ Савченко Ф. Західня Україна в листуванні Головацького з Бодяньським. 1843–1876. – С.42, 43.
- ¹¹² Там само. – С.49.
- ¹¹³ Там само. – С.48.
- ¹¹⁴ Тершаковець М. Галицко-руське літературне відроджене. – Львів, 1908. – С.129.
- ¹¹⁵ Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червонной или Галицкой Руси. Сочиненіе Д.Зубрицкаго / Переводъ съ польскаго О.Бодяньскаго. – Москва, 1845. – С.VII.
- ¹¹⁶ ЦДІА України у Львові. – Ф.309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м.Львів). – Оп.1. – Спр.2336. – Арк.1.
- ¹¹⁷ Там само. – Арк.11.
- ¹¹⁸ Там само. – Спр.2244. – Арк.10.
- ¹¹⁹ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України. – Ф.99 (Бодяньський О.). – Од. зб.34. – Арк.260.
- ¹²⁰ Свѣнцицькій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.70.
- ¹²¹ Путевья письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель. 1839–1842. Съ приложеніемъ карты. – СПб., 1895. – С.317.
- ¹²² Матеріали по історії відродження Карпатської Руси. – С.158. Однак, за даними І.Свенціцького у книзі “Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в.” (С.-Пб., 1906. – С.71), І.Срезневський був у Львові 19 днів, такої ж думки дотримувався і М.Шалата (*Див.*: Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – К., 1969. – С.104).
- ¹²³ Путевья письма Измаила Ивановича Срезневскаго изъ славянскихъ земель. – С.321.
- ¹²⁴ Там само. – С.322.
- ¹²⁵ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.LV. І.Срезневський написав листа Я.Головацькому ще в 1839 р., в якому повідомляв про своє прагнення наступним літом приїхати до “галицьких русинів”, ближче познайомитися з краєм (Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.21, 22).
- ¹²⁶ Головацький Я. [В альбом Измаїлу Срезневському] // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.221.
- ¹²⁷ Петраш О. “Руська трійця”. – К., 1986. – С.125, 126.
- ¹²⁸ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.270.
- ¹²⁹ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.200, 201.
- ¹³⁰ Там само. – С.202.
- ¹³¹ Крюков А.В. І.І.Срезневський і Галичина // Український історичний журнал. – 1971. – №5. – С.99.
- ¹³² Свѣнцицькій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.73.
- ¹³³ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.LVI.
- ¹³⁴ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.126; Вагилевич І. До Я.Ф.Головацького (1844) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.209.
- ¹³⁵ Матеріали по історії відродження Карпатської Руси. – С.184, 185.
- ¹³⁶ Головацький Я. До І.І.Срезневського (1844) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.312, 313.
- ¹³⁷ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.LVI, LVII.
- ¹³⁸ Там само. – С. LXIX.

- ¹³⁹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.76, 99.
- ¹⁴⁰ Стеблій Ф. Яків Головацький – діяч українського національного відродження. – Шашкевичіана. Збірник наукових праць. – Львів–Броди–Вінніпег, 1996. – Вип.1–2. – С.230; його ж. Сподвижник Маркіяна Шашкевича: Яків Головацький – діяч українського національного відродження. – Львів, 2004. – С.21.
- ¹⁴¹ Устиянович М. Наддністрянка // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.302, 598.
- ¹⁴² Устиянович М. Поезії. – К., 1987. – С.49, 219, 220.
- ¹⁴³ Стеблій Ф. Кирило-Мефодіївське братство і Галичина. – С.299, 300.
- ¹⁴⁴ Возняк М. Кирило-Методіївське Братство. – Львів, 1921. – С.128.
- ¹⁴⁵ Стеблій Ф. Кирило-Мефодіївське братство і Галичина. – С.299. М.Максимович писав наприкінці своєї статті: Покази свѣту, що тї ни Татары З бѣлого личка красньои не стерли, Ни бусурманы поганьскои пары, Ни Ляхи гарной душицї не вперли! (Див.: Максимович М. О стихотворенїяхъ червонорускихъ. – С.152; Устиянович М. Поезії. – К., 1987. – С.50.).
- ¹⁴⁶ Нахлік Є. Пантелеймон Куліш і “Руська трійця”. До проблеми ідеологічних шукань серед української інтелігенції XIX століття. – Львів, 1994. – С.3.
- ¹⁴⁷ Рукописна копія зберігається у відділі рукописів ЛННБ ім. В.Стефаніка (Ф.36. – Спр.767. – Арк.5–8).
- ¹⁴⁸ У статті І.Вагилевич неправильно називає ініціали письменників: замість Опанаса Шпигоцького і Віктора Забіли відповідно – А.Шпигоцький, А.Забіла).
- ¹⁴⁹ Вагилевич І. Zamitki o ruskoj literatury // Dzewnyk ruskij. – 1848. – Cz.9. – 13 (25) żołtnia. – S.38.
- ¹⁵⁰ Нахлік Є. Пантелеймон Куліш і “Руська трійця”. – С.4.
- ¹⁵¹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62 / Збірник фільологічної секції НТШ. – Львів, 1905. – Т.VIII. – С.265.
- ¹⁵² Нахлік Є. Пантелеймон Куліш і “Руська трійця”. – С.4, 5.
- ¹⁵³ Нахлік Є. Пантелеймон Куліш і “Руська трійця” // Шашкевичіана. Збірник наукових праць. – Вип.1–2. – С.322, 323.
- ¹⁵⁴ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.230, 231.
- ¹⁵⁵ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.101, 102.
- ¹⁵⁶ Цит. за: Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. – К., 1996. – С.49. “Ни одинъ Малороссіянинъ не назоветъ этого языка своимъ, – писав М.Максимович, – да это и не Великорускій и не Бѣлорускій языкъ”, а “искусственное Словенорусское словосочинение...” (Максимович М. О стихотворенїяхъ Червонорускихъ. – С.140).
- ¹⁵⁷ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.102, 103, 105.
- ¹⁵⁸ Там само. – С.104, 108.
- ¹⁵⁹ Там само. – С.104.
- ¹⁶⁰ Там само. – С.51.
- ¹⁶¹ 11 листів І.Вагилевича до М.Погодіна було вміщено в книзі “Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861)” (Москва, 1879. – 750 с.). Перший лист написано в серпні 1836 р., останній – у липні 1846 р. Водночас публікувалися два листи до М.Погодіна Я.Головацького (1841, 1853 рр.).
- ¹⁶² Возняк М. У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка. – Львів, 1935. – Ч.ІІ. – С.306; Матеріали по історії відродження Карпатской Руси. – С.153.
- ¹⁶³ Возняк М. У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича. – С.307.
- ¹⁶⁴ Там само. – С.308, 309.
- ¹⁶⁵ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.54, 55.
- ¹⁶⁶ Вагилевич І. До М.П.Погодіна (1836) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.193.
- ¹⁶⁷ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті. – Львів, 2003. – С.36.
- ¹⁶⁸ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.66; Письма М.П.Погодина къ М.А.Максимовичу. Съ поясненїями С.И.Пономарева // Сборникъ отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ. – СПб., 1883. – Т.31. – С.1, 3, 136.
- ¹⁶⁹ Савченко Ф.Я. Листи П.Куліша до М.Погодіна (1842–1851) // Збірник філологічної секції НТШ. – Т.ХХІІ, част.І: П.О.Куліш (Матеріали і розвідки). – Львів, 1929. – С.1–5.
- ¹⁷⁰ Саламаха Н. Михайло Погодін як редактор журналу “Москвитянин” // Галичина. – Івано-Франківськ, 2003. – №9. – С.166, 167.
- ¹⁷¹ Великая Хорватія, или Галицко-Карпатская Русь // Москвитянинъ. – Москва, 1841. – №11. – С.213.
- ¹⁷² Там само. – №12. – С.462, 467.
- ¹⁷³ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). Съ предисловіемъ и примѣчанїями Н.Попова. – Москва, 1879. – С.641, 642.
- ¹⁷⁴ Там само. – С.650.
- ¹⁷⁵ Там само. – С.651.
- ¹⁷⁶ Див, наприклад: Wyimek z listu, pisanego z Moskwy dnia 8 czerwca b.g. // Rozmaitości. – Lwów, 1836. – №38. – 17 września. – S.305.
- ¹⁷⁷ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.35.
- ¹⁷⁸ У книзі “Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861)” (Москва, 1879) опубліковано 28 листів Д.Зубрицького до М.Погодіна, починаючи з серпня 1839 р. Останній лист Д.Зубрицького датовано 19 січня 1861 р.
- ¹⁷⁹ Тершаковець М. Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Руси в 1830 та 1840 рр. // Українсько-руський архів. Видає історично-філософічна секція НТШ. – Львів, 1907. – Т.ІІІ. – С.131.
- ¹⁸⁰ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). – С.545.
- ¹⁸¹ Там само. – С.553.
- ¹⁸² Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.37.
- ¹⁸³ ЦДІА України у Львові. – Ф.309. – Оп.1. – Спр.2340. – Арк.19.
- ¹⁸⁴ Там само. – Спр.2337. – Арк.4.
- ¹⁸⁵ Характерно, що в чорновику листа Д.Зубрицький спочатку написав “мнѣніе” (думка), а потім це слово закреслив і написав “мечта” (мрія).
- ¹⁸⁶ ЛННБ ім.В.Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф.2 (Народний дім). – Спр.506/2. – Арк.10.
- ¹⁸⁷ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). – С.570.
- ¹⁸⁸ Орлевич І. Денис Зубрицький: штрихи до портрета історика і громадського діяча // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип.9: Ювілейний збірник на пошану Ф.Стебля. – С.285.
- ¹⁸⁹ Письма къ М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). – С.580.
- ¹⁹⁰ Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світо-

- гляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип.34. – С.238.
- ¹⁹¹ Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.66.
- ¹⁹² Тершаковець М. Галицько-руське літературне відроджене. – С.127.
- ¹⁹³ Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.). – Львів, 2000. – С.131, 132.
- ¹⁹⁴ Тишинська Е. Погодін і Зубрицький // Записки НТШ. – Львів, 1912. – Т.СХ, кн.IV. – С.119.
- ¹⁹⁵ Свѣнцицькій І.С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.108.
- ¹⁹⁶ Огоновскій О. Маркіянъ Шашкевичъ. Про его жите и письма. – Львів, 1886. – С.34; Студинський К. Коли вперше проявив ся вплив “Кобзаря” Т.Шевченка, вид. в р. 1840, на руське письменство в Галичині // Руслан. – 1897. – Ч.51–53 та ін.
- ¹⁹⁷ К.Студинський бачив схожі сюжети у вірші Т.Шевченка “До Основ’яненка” (1839 р.), вміщеного у першому виданні “Кобзаря”, та поезії М.Шашкевича “Побратимові, посилаючи йому пісні українські”, присвяченій послідовнику “Руської трійці” М.Устияновичу. Кобзар тужив за козацькими часами і Гетьманщиною, сподівався на те, що козацька
Слава не поляже,
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чий ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України! (Див.: Шевченко Т. Кобзар. – К., 1994. – С.55, 56).
- Отже, Т.Шевченко приділяв велику увагу українській народній пісні, що має розносити славу про Україну по всьому світові. Ця теза, вважав К.Студинський, прослідковується у Шашкевичевій поезії “Побратимові...” (1840-1842 рр.), коли мова йде про пісню, яка
...буде лігати
І буде співати
І о руській славі
Скрізь світу казати! (Див.: Шашкевич М. Веснівка: Лірика. – Львів, 1987. – С.104).
- У цій же поезії М.Шашкевича є слова, що перегукуються, на думку К.Студинського, з ще одним віршем із першого видання “Кобзаря” – “Перебендя” (1839 р.). Читаємо у М.Шашкевича про те, як руська (українська) пісня “луну розпустить ген-ген долинами, І гомоном шибне ген-ген дубровами”, а далі “при Чорнім морі Себе заквітчає, В степах на просторі Весело заграє”, занесеться у води Дніпра і Дністра і врешті-решт “Під небо до сонця Ген-ген полетить, Під небом, край сонця Сонечком повисне (Див.: Шашкевич М. Веснівка: Лірика. – С.104).
- Вислів лідера “Трійці” нагадав К.Студинському “Перебендю” (кобзаря. – І.Р.), про якого Т.Шевченко писав: “Старий заховавсь В степу на могилі, щоб ніхто не бачив, Щоб вітер по полю слова розмахав”,
а думка
край світа на хмарі гуля.
Орлом сизокрилим лігає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б’є;
Спочине на сонці, його запитає,
Де воно ночує, як воно встає;
Послухає моря, що воно говорить,
Спита чорну гору: “Чого ти німа?”
І знову на небо... (Див.: Шевченко Т. Кобзар. – С.47).
- Однак твердження К.Студинського про вплив Шевченкового “Кобзаря” з 1840 р. на творчість М.Шашкевича не є достатньо переконливим.
- ¹⁹⁸ ЛННБ ім.В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.29 (Возняк М.С.). – Спр.133. – Арк.1, 2.
- ¹⁹⁹ Ластівка. Сочиненія на Малороссійскомъ языкѣ. Собраль Е.Гребенка. – СПб., 1841. – 384 с.
- ²⁰⁰ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.111.
- ²⁰¹ Ластівка. Сочиненія на Малороссійскомъ языкѣ. Собраль Е.Гребенка. – С.371.
- ²⁰² ЛННБ ім.В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.36. – Спр.789. – Арк.1, 3 зв., 4, 8, 9 зв., 10, 11, 12, 14 зв., 15 зв.
- ²⁰³ Вагилевич І. До Я.Головацького (1843) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.206.
- ²⁰⁴ Стаття вперше була надрукована у редакційній І.Вагилевичем газеті “Дневник руський”, що виходила у Львові під час революції 1848 р. (ч.5, 6, 8). Цитуємо тут за виданням: Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.158–170.
- ²⁰⁵ Там само. – С.169.
- ²⁰⁶ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.111, 112; Нечитайлюк М. Шевченко переступає Збруч // Жовтень. – 1965. – №3. – С.39. У радянському шевченкознавстві вплив “Кобзаря” на розвиток нової української літератури в Галичині в 1840–50-х рр. явно перебільшувався. Так, писалося, і вони швидко поширюються на західноукраїнських землях. [...] Вже у 1848 р. ім’я Шевченка ... стало дуже популярним, його твори здобули широке визнання (в Галичині. – І.Р.) (Див.: Дубина М. Шевченко і Західна Україна. – К., 1969. – С.38, 39).
- ²⁰⁷ ЛННБ ім.В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.29. – Спр.133. – Арк.4, 5; Головацький Я. “Ластівка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ” // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.262, 263.
- ²⁰⁸ Головацький І. “Ластівка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ” // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.263.
- ²⁰⁹ Вагилевич І. Замітки о руській літературі // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.166–169.
- ²¹⁰ Возняк М. У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича. – С.318.
- ²¹¹ Там само. – С.312.
- ²¹² Серeda О. Національна свідомість і політична програма рання народівців у Східній Галичині (1861–1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип.34. – С.205, 206.
- ²¹³ Возняк М. У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича. – С.310, 311.
- ²¹⁴ Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – С.201.
- ²¹⁵ Кирчів Р. Післямова до репринтного видання // Галицькі приповідки і загадки. Зібрані Григорієм Ількевичем: Репринтне відтворення з вид. 1841 р. – Львів, 2003. – С.1.
- ²¹⁶ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.359.
- ²¹⁷ Кирчів Р. Післямова до репринтного видання. – С.VIII, IX.
- ²¹⁸ Там само. – С.VII.
- ²¹⁹ Там само. – С.IV.
- ²²⁰ Галицькі приповідки і загадки. Зібрані Григорієм Ількевичем: Репринтне відтворення з вид. 1841 р. – С.99.
- ²²¹ Там само. – С.91.
- ²²² “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.161, 166.
- ²²³ Там само. – С.167.
- ²²⁴ Там само. – С.168.
- ²²⁵ Там само. – С.161, 170.
- ²²⁶ Петраш О. Подвижники української ідеї. Маркіян Шашкевич та його побратими. – Тернопіль, 1996. – С.106, 111.

- ²²⁷ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Збір. творів у 50 т. – К., 1984. – Т.41. – С.299.
- ²²⁸ Цит. за: Петраш О. Подвижники української ідеї. Маркіян Шашкевич та його побратими. – С.143, 146.
- ²²⁹ Устиянович М. Побратимові в день імені его; Наддністрянця; Згадка за Маркіяна Шашкевича во вічну его пам'ять // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.302, 309.
- ²³⁰ Могильницький І. [Рідна мова] // Там само. – С.426, 427.
- ²³¹ Аркуша О. Губернатори Галичини (1772–1849) // Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. –Т.VII. Urzędy, urzędnicy, instytucje. Studia z dziejów Lwowa pod redakcją K.Karolczaka i Ł.T.Sroki. – Kraków, 2010. – С.229, 230, 232, 238.
- ²³² Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип.35–36. – С.578.
- ²³³ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.219, 220.
- ²³⁴ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.223; Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.46; Аркуша О. Губернатори Галичини (1772–1849). – С.257, 263.
- ²³⁵ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.46, 47.
- ²³⁶ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.69, 70.
- ²³⁷ Там само. – С. 79, 80.
- ²³⁸ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.LXXXIV.
- ²³⁹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.82.
- ²⁴⁰ Там само. – С.74.
- ²⁴¹ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.LXXXVI.
- ²⁴² Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.47.
- ²⁴³ Письма кь М.П.Погодину изъ славянскихъ земель (1835–1861). – С.568.
- ²⁴⁴ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.231, 233.
- ²⁴⁵ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.XCIII, XCIV; Пільгук І. Літературне відродження на Західній Україні (30–50-і роки XIX ст.) // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. – С.21, 22.
- ²⁴⁶ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.XCV, XCIX.
- ²⁴⁷ Там само. – С.XCIX.
- ²⁴⁸ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С.155, 156.
- ²⁴⁹ Вѣнок русинам на обжинки. Уплѣв Иван Б.Ө.Головацкій. Часть первая, к пользѣ и вспоможенію галицкихъ селянъ черезъ поведень вторѣчну подупалыхъ. – Відень, 1846. – 215 с.; Вѣнокъ русинамъ на обжинки. Уплѣв Иванъ Б.Ө.Головацкій. Часть вторая. – Відень, 1847. – 399 с.
- ²⁵⁰ Головацький І. Пам'ять Маркіяну-Руслану Шашкевичу // Шашкевич М., Вагилович І., Головацький Я. Твори. – С.264.
- ²⁵¹ Головацький Я. Народні сербські пісні // Там само. – С.271.
- ²⁵² Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.XCVI.
- ²⁵³ Приговор читателям // Вѣнок русинам на обжинки. Часть первая. – С.8, 9.
- ²⁵⁴ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.XCVI, XCVII.
- ²⁵⁵ Спись державцѣвъ Малоросіи // Вѣнокъ русинамъ на обжинки. Часть вторая. – С.90.
- ²⁵⁶ Предисловіе // Там само. – С.VII, XI.
- ²⁵⁷ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.47, 48.
- ²⁵⁸ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.XCVII.
- ²⁵⁹ Там само. – С.LXXXVIII.
- ²⁶⁰ Там само. – С.LXXXVIII, LXXXIX.
- ²⁶¹ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С.247, 248.
- ²⁶² Там само.
- ²⁶³ Там само. – С.248, 249.
- ²⁶⁴ Шалата М. Трактат Я.Головацького “Становище русинів у Галичині” // Шашкевичіана. Збірник наукових праць. – Львів – Вип.1–2. – С.253.
- ²⁶⁵ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833–47. – С.XCII.
- ²⁶⁶ Стеблій Ф. Початки українського національного руху в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1995. – Вип.2. – С.68, 69.
- ²⁶⁷ Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.). – С.103, 104, 107.
- ²⁶⁸ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.42, 43, 50.
- ²⁶⁹ Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип.38. – С.136, 137.

*Феодосій Стеблій,
м. Львів*

ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ – ЧІЛЬНИЙ РЕПРЕЗЕНТАНТ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ”

Перша половина XIX ст. в історії України – це ціла епоха, епоха національного відродження, речниками якого стали І. Котляревський і Т. Шевченко в Наддніпрянській Україні і творці “Руської Трійці” на західній українській землі – в Галичині. В їх числі вельми помітну роль відіграв посланець Брідщини, сподвижник безсмертного Маркіяна Шашкевича, співторець і один із видавців славнозвісної “Русалки Дністрової” – Яків Головацький.

Я. Головацький походив із священничої сім’ї. Народився він 29 жовтня 1814 р. в с. Чепелі тодішнього Золочівського округу (тепер Бродівського району), де його батько Федір Головацький протягом багатьох років був духовним пастирем¹. Сім’я була великою – у Якова було ще п’ять братів: один старший (Микола) і чотири молодші (Іван, Петро, Василь, Омелян) та сестра (Юлія). Згідно з родинними переказами, рід Головацьких мав свого представника у ранзі полковника у війську Б. Хмельницького².

Майбутній учений початкову освіту здобув удома, де, до речі, була багата бібліотека. З 1823 р. продовжував освіту у львівських школах (“німецьких”). Після закінчення гімназії в 1832 р. став студентом Львівського університету, одержавши стипендію із релігійного фонду як майбутній слухач богословського факультету. У 1834–1835 навчальному році пройшов перший курс філософії у Кошицькій духовній академії та Пештському університеті в Угорщині. Користуючись університетською свободою, посилено працював над самоосвітою, відвідував бібліотеки, де перечитував масу літератури із славістики та україністики.

На цьому ґрунті у 1832 р. зблизився з семінаристами М. Шашкевичем та І. Вагилевичем³ і разом з ними став співзасновником і одним з найдіяльніших учасників громадсько-культурного об’єднання “Руської Трійці”, якому судилося стати виразником і символом національно-політичного відродження західноукраїнських земель⁴.

Як згадував пізніше Я. Головацький, натхненником, організатором, загальноновизнаним лідером об’єднання був Маркіян Шашкевич, сміливіший за інших на подвиг, який, задумавши “утворити чисто народну словесність южноруську” і “піднести дух народний” й, володіючи даром переконання, зумів згуртувати й заохотити до праці чимало побратимів, однодумців і прихильників, який “сам дорогу праву знайшов і другим показав”⁵. Він же був ініціатором

новаторських починів “Руської Трійці” на засадах романтизму – домінуючого у ті часи ідейного напрямку в духовному житті народів Центрально-Східної Європи.

Завдяки посиленій праці над собою Я. Головацький, як і його друзі, одержав неабияку теоретичну базу, глибоко пізнав історію і культуру слов’янського світу, пройнявся актуальними проблемами його громадсько-політичного і духовного життя. Це дало йому змогу також осягнути минуле й сучасне рідного народу та його місце в контексті загальноєвропейського і світового суспільно-історичного процесу, глибше збагнути його невідкладні проблеми⁶.

Юнакові, з дитинства знайомому з жахливою атмосферою кріпацтва і сповненому співчуття до страждань гноблених народних мас, відкрилась уся страхітливість тяжкого становища рідного краю під гнітом польської шляхти, яку протегував абсолютистський режим. У листі до брата Івана (1840) він винуватив за тяжке становище народу, “нужду мільйонів”, покладав на шляхту, “аристократію ляцькую, чеськую та і всеї Європи”⁷.

Я. Головацький, як і інші діячі, щиро вболівав над гіркою долею рідного народу в час національного відродження інших слов’янських народів Австрійської монархії. В статті “Становище русинів у Галичині” (1846) він констатував, що вже багато десятиліть минуло, як великі й малі слов’янські народи Австрії “пробудилися до нового життя” і “кожен із них возвеличує мову своїх предків, розвиває свою літературу, поширює знання серед свого народу”, а три мільйони українців, позбавлені єдиного центру і органічного зв’язку своїх окремих земель, не можуть виявити ознак літературного життя і “під ласкавим пануванням Австрії живуть без літератури, без часопису, без національної освіти, без шкіл, як варвари”⁸.

Та попри всю нестерпність становища, Я. Головацький, як і його друзі, вірив у краще майбутнє народу, у його відродження і прагнув своєю власною діяльністю сприяти його наближенню, вважаючи, що після лиховісної кріпацько-абсолютистської зими обов’язково прийде весна, і тоді “дух часу... овіє, огріє нас”, а “молодії парістки на справленій нашими руками землі окриються прекрасним цвітом надії”⁹. Орієнтація на власні сили взагалі стала життєвим кредо засновників “Руської Трійці”, однією з головних засад їхньої ідейно-естетичної концепції,

побудованої на поєднанні ідей Просвітництва і романтизму з їх виразною тенденцією до активної громадянської дії¹⁰.

Прагнучи наблизити визволення народу, діячі “Руської Трійці” своє головне завдання вбачали в тому, щоб засобами друкованого слова і художньої творчості в рідній мові сколихнути народні маси, вирвати їх з темряви, дати їм знання – відкрити світ, пробудити національну свідомість, допомогти пізнати “гідність свою і свою силу”¹¹, що було необхідною умовою зміцнення їх волелюбних прагнень та підготовки до свідомої визвольної боротьби. Розраховували вони при цьому на використання досвіду та підтримку діячів національного відродження і Наддніпрянської України, й інших слов’янських народів.

Усі свої помисли Я. Головацький та його друзі звертали до Наддніпрянщини, яку вони вважали центром тяжіння всіх українських земель. Для Головацького на Задніпров’ї – “вся сила наша, так фізична, як і моральна”, “в живій пам’яті старина козацька”, і “тепер показується своє рідне життя”, тобто національне життя¹². Він радів і пишався тим, що, незважаючи на реакційну політику царизму, Україна може назвати багато діячів, які мають заслуги на ниві справді народної літератури, призначеної не для царя, не для вельмож, а “для народу і народолюбців”¹³. Завдяки тісним особистим зв’язкам з М. Максимовичем, О. Бодянським, І. Срезневським, П. Лукашевичем Я. Головацький та його друзі одержали в своє розпорядження досить повну бібліотеку насаженої новими ідейними віяннями (Просвітництвом і романтизмом) нової української літератури.

Твори українських письменників, близькі галицьким романтикам своєю народністю, гуманізмом, не могли не викликати у них захоплення, вони надихали, справляли благодіючий вплив на їх власну творчість, стимулювали тісні взаємні контакти, духовне єднання.

Розглядаючи свою діяльність як складову частину загальноукраїнського громадсько-культурного процесу, Я. Головацький та його друзі вважали своїм священним обов’язком підтримати і продовжити на Галицькій землі справу, яку розпочали літературні сили Наддніпрянської України, що чітко засвідчено, зокрема, “Передслів’ям” М. Шашкевича до “Русалки Дністрової”. Висловлюючи думку всього гуртка “Руської Трійці” про нерозривну духовну єдність Східної Галичини з Наддніпрянською Україною, Я. Головацький в листі до брата І. Головацького закликав своїх сучасників: “Держімся цілості Русі, того коріння, з котрого-сьмо вирости, нащо нам відчімхатися від нього... разом образуємося, разом поступаймо до одної цілі – просвіщення і образования”, “жіймо в згоді, в’яжімся... як можемо... всі ми русини, нехай же одно правописання в’яже всі одробини, порозсиповані по широкій руській землі, згро-

маджує до купи, в одну цілість, так як нас в’яже одна історія, однак піснетворство (поезія), один звичай, одна віра”¹⁴.

Ці ж мотиви звучать у вірші Я. Головацького на честь його зустрічі з І. Срезневським у Львові в 1842 р., який закінчується словами:

*Ізв’яжімся, рідні діти,
– Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Своей сили добуваймо
– Та все піде влад!*¹⁵

Приклад національних діячів України, підтримка тісних зв’язків з ними стимулювали патріотичну діяльність Я. Головацького і його друзів, орієнтуючи їх на служіння найширшим народним масам у загальнонаціональному масштабі.

Надійну опору знаходили засновники “Руської Трійці” в слов’янських визвольних рухах. Зокрема тісна дружба і співробітництво під прапором слов’янської солідарності зв’язували Я. Головацького з чехами П. Шафариком, Я. Колларом, К. Гавлічком-Боровським, К. В. Запом, сербами Г. Петровичем, Т. Павловичем, хорватом Ф. Курелацом. Їх товариська взаємодопомога, виходячи за рамки суто наукових і культурних інтересів і набуваючи важливого суспільного значення, ставала істотним елементом спільної визвольної боротьби. Жваве українсько-польське співробітництво в галузі науки, літератури, видавничої діяльності засвідчили контакти Я. Головацького з польським славістом І. Мацейовським, фольклористами В. Залеським та Жегою Паулі¹⁶.

Реалізація “Руською Трійцею” колларівської ідеї слов’янської взаємності в її галицько-українській редакції, що передбачала визнання самотності та рівноправності кожного із слов’янських народів, служила справі відродження українського народу до самостійного національного життя¹⁷.

У контексті боротьби за національне відродження всієї України розгорталась уся багатогранна діяльність “Руської Трійці” і її учасника Я. Головацького: історичні, етнографічні та мовознавчі дослідження, збирання, вивчення і публікація пам’яток української старовини та усної народної творчості, публіцистичні виступи в пресі, укладання літературно-наукових збірників, граматик і словників української мови, змагання до утвердження національної літератури на живій народномовній основі, реформування правопису, впровадження української мови у повсякденний вжиток національної інтелігенції та в релігійні проповіді духовенства, переклади на українську з церковнослов’янської та інших слов’янських мов, боротьба проти спроб латинізації письменства тощо¹⁸.

І все це стало вагомим набутком національного життя.

Діячі “Руської Трійці”, сповідуючи основоположну засаду романтизму про визначальну роль духовного чинника в консолідації і забезпеченні життєдіяльності нації і вважаючи працю на ниві культури головною передумовою не тільки культурного, але й політичного відродження народу, щоб наблизити час національної свободи, одним із головних напрямів своєї діяльності обрали дослідження, популяризацію, наукове й художнє відтворення історичного минулого народу, вважаючи, що “в минулому пересторога і наука на будучність” (Я. Головацький)¹⁹. Предметом їх особливого зацікавлення й мотивацією цілеспрямованої діяльності стали давні традиції політичного життя українського народу, насамперед, княжої доби та часів Козацької держави, тобто політична історія народу. Їхні наукові праці, публіцистика, літературні твори, епістолярія, побудовані на основі скрупульозного вивчення величезного комплексу відомих на той час історичних джерел та пам’яток історіографії й літератури (давньоукраїнських літописів, польських хронік, досліджень А. Шлецера, М. Карамзіна, Д. Зубрицького, В. Мацейовського, І. Раковецького, Й. Лелевеля, М. Максимовича й ін.), буквально рясніють висловлюваннями про державну могутність і славу княжої Русі. Про могутність Руської держави зі столицею в Києві доволі емоційно пише Я. Головацький у своїх “Трьох вступних викладах о руській словесності”, виголошених у Львівському університеті в січні-лютому 1849 р. і витриманих в душі самостійницької ідеї “Руської Трійці”. Він княжу добу виділяє як окремий період в історії України (Південної Русі) і вважає, що тоді “Южная Русь верховодила на цілім сіверовостоці Європи. В Києві над Дніпром осадовили князі варяго-норманського племені свою власть і положили печать единства государственного – наша Русь южна називалася преімушественно Руссю, вона сосредоточила племена розличні в едно, ієрархія духовная в тім же стольнім Києві в’язала також в единство народне. Дух норманський возбуди в покріпив в слов’янах воїнського духа, князі покорили багато племен, сам Царгород не раз трепетав перед ратною силою русинів. Хотя Володимир поділив царство своє великеє межі сини і роздробив оноє, хоть удільні князі колотилися межі собою, но вони уважали Русь за одно, землю руську за отечество, за одну родину, під одною властю духовною, з одною вірою і законом, однаким способом правління, одним церковним і горожанським язиком, одним обичаєм, одною письменністю – за цілість.

Важне завдання відбула тая стара Русь южна в історії, вона боролася віками із напором азіатської дикості, азіатського варваризму, вона стравила силою своєю не одну орду наїзників восточних. Від часу усилення Руського панства не могла жодна орда продратися до Європи”²⁰.

Діячі “Руської Трійці” усвідомлювали і підкреслювали велику об’єднавчу і культурницьку місію

княжого Києва. Для Я. Головацького столичний Київ – це “мати городам руським.., розсадник умственного і горожанського образования цілої Русі”²¹, “місто давніх згадок народу, середоточчя Южної (нашої) Русі”²².

Посилений інтерес, і це цілком зрозуміло, викликало у діячів “Руської Трійці” державне життя у період Галицького і Галицько-Волинського князівства XII–XIV ст. як продовжувачів Києво-руської державності. Я. Головацький у статті “Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь” (1847) зазначав, що внаслідок походів Володимира Великого (981, 993) і Ярослава Мудрого (1030–1031) на землі хорватів на Прикарпатті та червенські городи ці терени увійшли до складу їхньої держави, тут утвердились їхні нащадки і “від того часу починається володіння Рюрикового племені в країні, котра замість давньої Хорватії прибрала собі раз на все ім’я Русі”²³.

На цих землях згодом виникли князівства – Перемишльське, Звенигородське, Тереховельське, пізніше Галицьке, Белзьке і Бузьке²⁴. Розташовані на пограниччі, ці князівства змушені були мати сильних володарів, щоб вистояти проти натиску сусідів (угрів, поляків). І дійсно, князівства Перемишльське й Галицьке мали таких князів і завдяки цьому вони “в безнастанних борбах задержали три віки свою независимість”²⁵.

З-поміж князів Я. Головацький виділяє Володимирка, який об’єднав дрібні князівства Перемишльське, Тереховельське, Звенигородське і Бузьке в одне Галицьке, і Ярослава Осьмомисла, за правління якого могутнє Галицьке князівство простяглося від Сяну і Карпат до Дунаю і Чорного моря. Йому імпує постать Романа Мстиславича. Цей “славний воївничий князь”, за його словами, очистив галицькі землі від іноземних завойовників і об’єднав їх з Волинням в одну державу, піднісши її до найвищого стану. До нього слав послів Папа Римський. У нього шукали захисту візантійські імператори і знаходили його. “Роман великий, самодержець всея Русі, самому престольному Києву приписував закони”²⁶.

Після передчасної богатирської смерті князя Романа у битві під Завихостом (1205) могутність Галицько-Волинського князівства на деякий час послабилася, але її відновив його спадкоємець Данило Романович, великий політик, який зумів “отцівський престол возвисити і утвердити” і в умовах татаро-монгольського нашествия зберегти незалежність своєї держави. Його слідами згодом йшли князі Лев Данилович, Василь Романович і Володимир – філософ Волинський. Після смерті цих великих мужів Галицько-Волинська держава, діставшись в руки слабих володарів, поступово хилилась до упадку, поки не була завойована польським королем Казимиром Великим²⁷.

Я. Головацький та І. Вагилевич з величезним захопленням досліджують документальні пам’ятки,

які, на їх думку, засвідчували продовження того політичного життя народу Галичини, яке “процвітало під час самостійності Галицького князівства з часів Володаря, Василька, Ярослава, Романа. Данила і Льва”. Під враженням знайдених документів вони, – згадував Я. Головацький, – “бачили в своїй уяві могутню державу на всьому підгір’ї Карпат, яка розкинулась від витоків Німану до устя Дунаю і Чорного моря”²⁸. Згадуючи з піететом про славне минуле рідного краю, про колишню славу столиці Ярослава Осьмомисла²⁹, Я. Головацький на сторінках “Часопису Чеського Музею” ділився своїми невтішними роздумами: “Немає уже золотого Володимиркового престолу, не видно вільного народного віча, ні хоброї княжої дружини; а де ж є золотокований престіл Ярослава Осьмомисла, де його залізні полки, які колись підпирали Угорські гори? Вони уже не вражають султанів в далеких країнах. – Все те минуло, зникло, загинуло! Я задумався, з мого ока зронила сльоза і впала на твердий камінь”³⁰.

Діячі “Руської Трійці” високо цінували визначні пам’ятки культури княжої доби: “Правду Руську”, “Повість минулих літ”, “Слово о полку Ігоревім”, “Поученіє дітям Володимира Мономаха” та ін. і намагалися зробити їх надбанням своїх краян. Обстежуючи архівні зібрання, Я. Головацький та І. Вагилевич відкрили для науки цінні пам’ятки давньоукраїнського законодавства – Кормчі книги XII–XIII і XV ст. зі статутами Володимира Великого і Ярослава Мудрого, чимало актових джерел, грамот, листів тощо.

Могутнім джерелом творчого натхнення для діячів “Руської Трійці”, зокрема, стала поема “Слово о полку Ігоревім”, цей панегірик во славу київських і галицьких князів. Вони стали першими в Галичині її дослідниками, інтерпретаторами і перекладачами на народну мову³¹.

Я. Головацький, вважаючи поему “знаменитою пам’яткою світської літератури”, “утвором Южної Русі і щодо духа, і щодо язика”, що “показує нам дух часу, вірування народні, спосіб народного зображення в поезії”, не раз звертався до цього твору в своїх наукових дослідженнях (напр., “Розправа о язичі южноруським і його наріччях”, “Три вступні виклади о руській словесності”) й опублікував німецькою мовою окрему розвідку “Про Ігорів похід проти половців” (1853), в якій подав докладні відомості про виявлення пам’ятки і здійснені до 1850 р. її 12 видань, переклади українськими та іноземними авторами, численні наукові дослідження, врешті окреслив обставини військового походу Ігоря Святославича, дав стислий переказ змісту і ґрунтовний літературознавчий аналіз поеми. Згодом давньоукраїнський текст “Слова...” (за виданням 1800 р.) він включив до виданої ним у Відні “Хрестоматії церковнослов’янської і давньоруської” (1854), яка служила навчальним посібником для гімназій до 1870-х років³².

Державницькі традиції княжої доби в уяві діячів “Руської Трійці” були важливим стимулом визвольної боротьби українського народу в наступні епохи.

Предметом їх пильної уваги стали козацтво і Запорізька Січ, в яких вони вбачали своєрідну форму продовження державницької традиції в Україні. Намагаючись зібрати якнайбільше відомостей про козацьку епоху, побратими опрацювали величезний масив літературних джерел як рукописних, так і опублікованих, дошукуючись в них відповіді на питання про походження козацтва, найважливіші етапи його історії, державотворчі аспірації, визначних полководців та їхні подвиги і т. п.

Вони були обізнані з багатьма найавторитетнішими публікаціями стосовно історії козацтва (працями В. Коховського, Г. Міллера, П. П’ясецького, В. Рудавського, Стебельського, Ж. Шерера, Шимоновського, М. Карамзіна, Б. Зиморовича, Д. Зубрицького, Й. Лелевеля), пронизаними козацькою тематикою літературними творами (Т. Падури, “Енеїдою” І. Котляревського)³³. Від діячів “Руської Трійці” йдуть перші сліди знайомства галичан ще до її публікації з визначною пам’яткою українського літописання й національно-політичної думки, знаменитою “Історією Русів”, цією пристрасною апологією козацтва як головної рушійної сили української історії XVII–XVIII ст. та репрезентанта тогочасної державності й вмотивованою заявою про природне, моральне та історичне право українців на окремий політичний розвиток, а також з творами, які зазнали її впливу (історичними працями Д. Бантиша-Каменського, М. Маркевича, поезією Т. Шевченка, М. Костомарова, А. Метлинського, збірниками “Ластівка”, “Сніп”, “Запорожская старина”, повістю М. Гоголя “Тарас Бульба”).

Я. Головацький свою обізнаність із значною частиною тексту “Історії Русів” засвідчив своїми нотатками із публікації її фрагментів В. Мацейовським в “Квартальнику науковому” (Краків, 1835) та із короткої довідки про Георгія Кониського як автора захоплюючої “Історії Малоросії” в книзі Г. Кеніга “Літературні портрети з Росії” (1837), а також власноручною копією статті О. Пушкіна “Розбір зібрання творів Георгія Кониського” з доданими до неї уривками “Історії Русів”.

Чимало усної інформації про “Історію Русів” Я. Головацький та І. Вагилевич мали змогу одержати безпосередньо від І. Срезневського під час зустрічей і задушевних розмов з ним протягом його 19-денного перебування у Львові влітку 1842 р. Таким чином, ще до публікації цієї пам’ятки окремим виданням її фрагменти і сюжети уже були відомі діячам “Руської Трійці”. Опубліковану ж “Історію Русів” у повному обсязі в Москві у 1846 р. її видавець О. Бодяньський незабаром надіслав Я. Головацькому і відтоді вона стала досить популярною в колі його прихильників³⁴.

Опанувавши значний масив історичних джерел та літератури до історії козацтва, діячі “Руської Трійці” змогли на його основі виробити й своє власне бачення його ролі в історії українського народу та запропонувати таке бачення галицькому загалу.

Для них козацька доба – це найважливіша після княжої доби ділянка української історії, своєрідний вияв військово-політичної самоорганізації українського народу після втрати ним власної державності, в умовах завоювання його етнічних територій сусідніми державами.

Виникнення козацтва вони відносять до часів страшної руїни, якої зазнала Україна внаслідок татаро-монгольської навали. За Я. Головацьким, тоді маси безпритульних людей потягнулися на дніпровські луки й острови Запоріжжя, шукаючи захисту від кочівників. Постійна небезпека стала український характер, спонукала до діяльного способу життя. За таких обставин виникла перша козацька Січ³⁵.

Одержавши від польського короля Стефана Баторія упорядкування і статус прикордонної сторожі, за словами Я. Головацького, оточені зусібіч ворогами, козаки, поповнюючи свої ряди “із своєї южноруської родини, з котрої все дільніше (чільніше зерно народу) горнулося на Запоріжжя”, віками боролися, не покладаючись на нікого, а лише на свою руську незломну силу, на свою козацьку шаблю, вони напосілися самі відстояти свою рідну землю, оборонити свою прадідовську віру, свої народні обичаї, добути для себе кращої долі... Весь народ южноруський брав участь в сих подвигах хоть не ділом, то духом, сочувствієм”³⁶. Завдяки цьому народ цей має славу історію. Своєю хоробрістю він “переміг таких ворогів просвіщення, як татари, побідив і спер турків груддю своєю, відбив так страшних ворогів і так мужественно відстояв свою землю, добився до моря, просвіт собі зробив сильною рукою”³⁷.

Здавалося, продовжує Я. Головацький, що, захистивши свою територію від турецько-татарської експансії, Україна своїми власними силами здобуде собі волю. Але в цьому не була зацікавлена Польща, яка вбачала “в розвою так обширної руської сили небезпеченство для себе”. Посилення політичного й релігійного гніту в Україні за умов безсилля королівської влади і розгулу шляхетського свавілля (“внутренній безпокоєства”) спричинило довголітню національно-релігійну війну³⁸.

“Хоробрі козаки, яких раніше з великим успіхом використовували для охорони польських кордонів, тепер повернули свою зброю проти самих поляків; в козаках руський народ показав свою силу, і незабаром Збараж, Львів і Замостя побачили під своїми мурами мстиві і звияжні полки Богдана Хмельницького”³⁹.

Козацтво відіграло вирішальну роль і у боротьбі за визволення України з-під гніту шляхетської Польщі. На думку Я. Головацького, найважливі-

шою добою в історії українського народу були часи Б.Хмельницького, який “розвинув огромну силу” у боротьбі за забезпечення українцям “рівноправності для себе у вірі і в політичеськім состоянію”⁴⁰.

Тоді “наш мир наочним свідком був славних битв під Зборовом, Збаражем, осади Львова. Тоді козацька воля розіллялася, як широкий Дунай, на всю Червенську Русь” і зоря свободи “засіяла і на галицькому небосхилі”⁴¹.

Але ця довголітня боротьба в кінцевому підсумку не принесла народові очікуваної волі. Україна не змогла тоді утвердити свою самостійність, і “Хмельницький в крайній потребі принужен був піддатися восточному (московському) царю на умовах, захоронявших віру і народні права”⁴². Та через порушення цих умов царською владою залишилась “неудоволена надія України, надія русинів. Так ошуканий, заведений в своїх надіях русин видав... тую недовольність, досаду, нарікання на свою нещасну..., щербатую долю” в своїй народній поезії⁴³.

Я. Головацький ствердив, що козацька доба, сповнена самовідданої боротьби за волю, залишила глибокий слід у живій пам’яті народу⁴⁴, і не тільки на Наддніпрянщині, але й на західних землях України, де ще у першій половині XIX ст. побутували народні пісні і думи про Б. Хмельницького, Морозенка, Кривоноса, Саву та ін.⁴⁵

Свій пістет до козацтва “Руська Трійця” намагалася виразити через власну літературно-видавничу діяльність, щоб, таким чином, зробити його надбанням ширшого кола української громади. Розшифрований і відредагований разом з М. Шашкевичем “Львівський літопис” Я. Головацький спочатку намагався опублікувати при допомозі Т. Шевченка, П. Куліша, М. Максимовича і П. Лукашевича⁴⁶, потім планував до третього випуску “Вінка русинам на обжинки”⁴⁷, і врешті-решт з їхньої копії він увійшов до наукового обігу завдяки публікаціям К. Вуйціцького (1835) та А. Петрушевича (1867)⁴⁸. Зберігся фрагмент, очевидно, передмови Я. Головацького до планованої ним власної публікації пам’ятки, датований у Львові 26 квітня 1839 р., в якому автор висловлював побажання: “Дай, Господи, щоби іздання сеї “Літописи” стало принукою русинам старанно глядіти за подібними пам’ятками рідної історії і словесності і на світло видавати потрібні старі пам’ятки славних прадідів для із’яснення діяній занепаłego народа і оживлення заумерлої его словесності”⁴⁹.

Козацька тематика посіла чільне місце у підготованому М. Шашкевичем до друку історико-літературно-фольклорному альманасі “Зоря” (1834) (там було вміщено портрет Б. Хмельницького, життєпис гетьмана пера М. Шашкевича, його вірші “Хмельницького обступленіє Львова” та “О Наливайку” і неповний переклад з латинської байки Б.Хмельницького), що стало одним з мотивів його цензурної зборони⁵⁰. Присутня вона, хоч в дещо

приглушеному звучанні, і в “Русалці Дністровій” (у ній вміщено народні думи й історичні пісні про козацького полководця Морозенка, козака Коновченка, про здобуття козаками Варни в XVII ст. та про страту гайдамаків у с. П’ятигорах 1768 р., вірш М. Шашкевича “Погоня” – про перемогу козака у двобой з татариним – викрадачем його сестри), також забороненій цензурою⁵¹, і у “Вінку русинам на обжинки” (ч. 1–2, 1846–1847).

Я. Головацькому судилося стати поруч із М. Шашкевичем співпорядником, співвидавцем і співавтором “Русалки Дністрової”. Він організував публікацію альманаху в Буді (Угорщина) та вмістив у ньому свій вірш “Два віночки”, переклади двох сербських народних пісень і короткий опис слов’янських рукописів бібліотеки Онуфріївського монастиря у Львові. Ця книга усім своїм змістом (нав’язуванням до традицій власної державності та політичної незалежності, звеличуванням визвольної боротьби, поетизацією народних героїв – Морозенка, Довбуша, Бойчука, подвигів козацтва, учасників гайдамацького руху) маніфестувала нескореність духу уярмленого народу, усвідомлення неправозгідності розчленування його території, живучість пам’яті про його колишню велич і могутність та принесені жертви у боротьбі за свободу, прагнення патріотичних сил до відновлення суверенних прав та готовість до праці над його відродженням. Вона, таким чином, відповідала тій місії, якої чекав від спогадів про минуле М. Шашкевич, – допомогти “*Воскресити в новій силі Руську славу, руську владу*”⁵².

Водночас “Русалка Дністрова” була першою в Україні книгою, яка, за словами І. Франка, казувала “далекій ясний образ свобідної всеслов’янської федерації в освіті і спільній роботі політичній”⁵³. Її вихід приніс видавцям визнання серед слов’янської громадськості й сприяв розширенню їх міжслов’янських зв’язків, в тому числі контактів з діячами національних рухів, відомими згодом учасниками таємних політичних організацій загальнослов’янського спрямування. Зокрема, в кінці 30-х – на початку 40-х років Яків Головацький, який після закінчення університету працював священиком в с. Микитинцях на Гуцульщині (1842–1846) та в с. Хмелевій на Чортківщині (1846–1848), разом з братом Іваном, що вчився у Відні, налагодили тісні взаємини з активними діячами віденського антиабсолютистського підпілля, згодом лідерами чеського радикально-демократичного руху К. Кампеліком і Й. Подліпським, які пропагували ідею об’єднання слов’янських народів в одну державу – федеративний союз республік з центром у Відні.

І. Головацький, увійшовши в контакти з учасниками віденських конспірацій, зв’язався в одному із листів, що він поставив своєю головною метою працювати в національних інтересах власного народу, для добра всієї Слов’янщини. У його присут-

ності та за його участю підпільники на своїх зборах, заявляв він, “мріяли, радились і приймали ухвали щодо долі народів, долі слов’ян”, обмінювались інформацією про діяльність слов’янського підпілля в Братиславі тощо⁵⁴.

Характер цих розмов та їх політичну спрямованість розкривають слідчі матеріали. Вони засвідчують, що чеські друзі І. Головацького та Я. Головацького, продовжуючи розвивати ідеї колишнього Товариства об’єднаних слов’ян, у розмовах переконали своїх товаришів (наприклад, Й. Подліпський К. Мощанського), що оскільки Австрійська монархія складається переважно із слов’янських земель, а слов’яни населяють усю східну частину Європи і становлять в ній найчисельніше плем’я, то було б доцільно об’єднати слов’янські племена в одну державу – федеративний союз республік з центром у Відні⁵⁵. Аналогічні плани виношувала братіславська таємна організація “Взаємність”, з якою віденські підпільники підтримували зв’язки. Здійснення цих задумів пов’язувалося, як можна судити зі слів Ф. Кампеліка, з українським і польським визвольними рухами. На його думку, українці, яких він вважав найщирішими слов’янами, ліквідують царську імперію, з’єднаються з поляками і спільними силами вивольють усіх слов’ян⁵⁶.

Хоч можливість практичного здійснення цієї ідеї в тогочасних умовах була переоцінена, все ж, породжена атмосферою конспірацій, ця ідея мала у Відні багатьох прихильників⁵⁷. У світлі вищенаведених даних є підстави вважати, що ця ідея була близькою і Якову та Іванові Головацьким.

Ф. Кампелік і Й. Подліпський виявили великий інтерес до підготованої Я. Головацьким у той час до друку збірки Г. Ількевича “Галицькі приповідки і загадки” і, ознайомившись з її змістом, дали їй високу оцінку й висловили побажання, щоб ця “простонародна практична філософія слов’ян” стала доступною й іншим слов’янським народам. Вбачаючи в цьому виданні один із засобів “реалізації великої ідеї об’єднання Слов’янщини і цілої Європи”, вони запропонували видати її з використанням латинського шрифту. Й. Подліпський свою думку повідомляв у листі до Я. Головацького⁵⁸. З цього приводу між І. та Я. Головацькими листовно відбувся доволі відвертий обмін думками, який торкнувся взагалі актуальних проблем громадсько-політичного і культурного життя. Листування стало документальним свідченням їхньої ненависті до абсолютистських режимів і прагнення їх ліквідації, глибоких симпатій до республіканських ідей (декабристів) і традицій (середньовічних республік – давньоруських Новгород і Пскова, козацької “республіки” – Запорізької Січі), щирого вболівання над долею народних мас і гарячого бажання вирвати їх із злиднів і темряви та підняти національну свідомість, високого патріотизму і прагнення об’єднання всіх українських земель з центром

у Києві та їх духовного прогресу, прагнення свободи і співпраці слов'янських народів⁵⁹.

Влітку 1841 р. віденське і братіславське підпілля були викриті, проведені арешти. Був заарештований й І. Головацький, і в руки поліції потрапило його листування, яке відкрило австрійським владним структурам думки обох Головацьких, а по суті й всієї “Руської Трійці” та її однодумців. І хоч під час слідства І. Головацький намагався звести усю свою діяльність до чисто наукових занять з української та слов'янської філології⁶⁰ і його безпосередня особиста участь у конспіраціях не була доведена, все ж влада мала достатні підстави вбачати в обох Головацьких та їх оточенні прихильників виношуваних віденськими і братіславськими підпільниками планів утворення загальнослов'янської федеративної держави (що розцінювалось як вияв панславістських тенденцій)⁶¹, отже, підривний елемент, і у зв'язку з цим з підозрінням ставитися до їх діяльності.

Події у Відні спричинилися й до розшуків слідчими органами додаткових компрометуючих матеріалів на Я. Головацького. Тоді згадали про наявний серед паперів львівського кримінального суду донос, в якому він та І. Вагилевич були названі членами “таємного союзу проросійської орієнтації”, і цього було досить для того, щоб губернське управління 20 вересня 1841 р. розпорядилося не допустити обох названих випускників семінарії до священницького звання.

У зв'язку з цим міністр внутрішніх справ Австрії Й. Зедльницький в одному із своїх проєктів домагався застосування найрішучіших заходів для завчасного викриття і знешкодження в Галичині угруповання, яке начебто спрямовувало свою діяльність в інтересах Росії і в приналежності до якого, за його даними, підозрівалися М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їх оточення⁶².

На початку 40-х років Я. Головацький й І. Вагилевич за посередництвом О. Бодяньського, М. Максимовича та І. Срезневського намагаються підтримувати контакти з ідейно близькими їм майбутніми учасниками Кирило-Мефодіївського братства в Києві. Вони виявляють великий інтерес до ранніх творів Т. Шевченка, збірок поезій М. Костомарова. Відомо, наприклад, що Я. Головацький уже в 1843 р. мав у своєму розпорядженні “Кобзар” і “Тайдамаки” Т. Шевченка та збірки “Вітка” і “Українські балади” М. Костомарова. Т. Шевченко і М. Костомаров так само уже в 1843 р. знайомляться з “Русалкою Дністровою” і дають їй схвальну оцінку, а серед паперів М. Костомарова незабаром у вигляді додатку до “Книг буття українського народу” з'являється вірш однодумця “Руської Трійці” М. Устияновича “Наддністрянка”, який, розвиваючи ідеї “Русалки Дністрової”, висловлював гаряче бажання автора побачити Україну вільною в колі вільних слов'янських народів (цей вірш надіслав Я. Головацький О. Бодяньському в 1843 р.,

він був відомий також М. Максимовичу – кореспонденту Я. Головацького).

В цих промовистих фактах маємо право дошукуватися одного із генетичних коренів концепції незалежної України у складі федерації слов'янських демократичних республік, яку сформулювало через 2–3 роки Кирило-Мефодіївське братство, та мотивів долучення до неї постулату політичного об'єднання Східної Галичини з Наддніпряниною, що був перший, висунутий українським національним рухом XIX ст., програмного значення проєкт політичного об'єднання східних і західних українських земель⁶³. Причетність до цього Я. Головацького і як співуладдача “Русалки Дністрової”, і як посередника у взаємообміні духовними надбаннями між Наддніпряниною і Галичиною очевидна.

Не менш знаменним є те, що майже рівночасно з появою програми Кирило-Мефодіївського братства Я. Головацький формулює засади політичної програми українського національного руху в Галичині, які стали мовби підсумком патріотичної діяльності “Руської Трійці”. В статті “Становище русинів у Галичині”, опублікованій в ляйпцігському журналі “Щорічники з слов'янської літератури, мистецтва і науки” (1846) під псевдонімом Гаврило Русин, він висуває цілий ряд вимог щодо забезпечення політичних умов вільного національного розвитку українців Австрійської монархії, піднесення їх до рівня інших слов'янських народів, що населяли її і переживали своє національне відродження, розраховуючи на підтримку реалізації цих вимог з боку уряду. Ці вимоги були співзвучні з австро-славістською концепцією чеха К. В. Гавлічка-Боровського, що орієнтувала національно-визвольні змагання на власні сили народу та співробітництво з іншими слов'янськими народами Австрії, домагаючись поліпшення їхнього становища в межах монархії на засадах федералізму. Вони передбачали:

- 1) звільнення народних мас, насамперед селянства, від гніту дідичів, зокрема через скасування панщини або заміну її чиншем;
- 2) піднесення “середнього стану”;
- 3) піднесення культури, промисловості й законності через поширення загальнокорисних знань рідною мовою;
- 4) запровадження шкільного навчання рідною мовою, викладання і дослідження української мови у вищих школах з метою підготовки кадрів інтелігенції, здатних працювати в українськомовному середовищі;
- 5) розвиток літератури, культивування історичних традицій, заснування журналів⁶⁴.

Стаття Я. Головацького мала значний резонанс (її із схваленням зустріли прихильники “Руської Трійці” І. Головацький, А. Могильницький, Р. Мох, М. Устиянович, численні вихованці семінарії)⁶⁵ і відіграла важливу роль у мобілізації громадської думки Гали-

чини навколо найважливіших проблем напередодні “Весни народів” 1848 р.

Водночас із цією статтею значним культурним явищем стає вихід у світ у Відні альманаху “Вінок русинам на обжинки” (ч. 1–2, 1846–1847, укладачі брати Яків та Іван Головацькі), який, передрукувавши чимало творів із забороненої раніше цензурою “Русалки Дністрової”, доносить до читачів, хоч і з десятирічним запізненням, головні ідеї “Руської Трійці”. В першій книзі “Вінка...” Я. Головацький вмістив вірш М. Шашкевича “Погоня”, сповнену великого пістету до поета статтю “Пам’ять Маркіяну Р. Шашкевичу” та переклад сербських народних пісень із власним вступним словом, у другому – низку своїх віршів, статті “Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь”, “Поділ часу у русинів”, деякі етнографічні матеріали і переклади. Тоді ж брати Головацькі роблять спробу перевидати в Галичині твори письменників із Наддніпрянщини: поезії І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Л. Боровиковського, М. Костомарова, А. Метлинського та ін. в одному із наступних випусків “Вінка...”, а також повісті “Маруся” Г. Квітки-Основ’яненка, однак через все ще тяжкі цензурні умови та відсутність необхідних коштів їм це не вдається⁶⁶.

Та все ж у другій книзі “Вінка...” Я. Головацькому вдалося умістити запозичений з “Історії Малоросії” М. Маркевича і доповнений власними коментарями “Літочислительний спис державців Малоросії (Южної Русі)” – наскрізь пройнятий державницьким духом перелік з вказанням років правління чільних репрезентантів української державності княжої доби (великих князів київських та удільних князів) і часів Гетьмашини з виділенням постаті Б. Хмельницького, який став “гетьманом незалежним”, “самовластно володів по народним обичаям Малоросією” як “гетьман обох сторін Дніпра і Війська Запорозького”, а в своєму універсалі від 28 травня 1648 р., виданому під Білою Церквою і згодом вміщеному в “Літописі” С. Величка та “Історії Русів”, окреслюючи територію підвладної йому України, вказав її складові частини: “з прадавніх часів... козацькі наші руські провінції – землю Київську, Галицьку, Львівську, Холмську, Белзьку, Подільську, Волинську, Перемишльську”. При цьому зазначалося, що приєднання України до Московщини 1654 р. відбулося на умовах першої, однак у 1764 р. гетьманство було скасоване, а незабаром припинило своє існування і Запоріжжя⁶⁷. Тираж 500 примірників забезпечив одержання наявної у “Вінку...” інформації про давні традиції власної державності та її репрезентантів значним колом тогочасної галицької інтелігенції, що не могло не вплинути на її політичне прозріння й визрівання серед української суспільності Галичини, починаючи з середини 40-х років XIX ст. автономістських аспірацій.

Істотно спричинився Я. Головацький до ознайомлення галичан з найвизначнішими літературними пам’ятками української і слов’янської культур. Рідкісними виданнями з його домашньої бібліотеки користувалося чимало осіб з його оточення (напр., І. Бірецький, К. Блонський, Г. Боднар, І. Вагилевич, М. Верещинський, Й. Кобринський, Й. Левицький, П. Мандичевський, Р. Мох, А. Петрушевич, Є. Прокочич, Й. Сокульський, Й. Шухевич та ін.)⁶⁸, збагачуючись знаннями для національної праці.

Я. Головацький справляв значний вплив на вироблення літературних зацікавлень, формування національної свідомості й бажання служити національній ідеї також своїх молодших братів Івана (1816–1899) і Петра (1821–1853). Головацький вславився як організатор видання у Відні “Галицьких приповідок і загадок” Г. Ількевича та “Вінка русинам на обжинки”. А обидва разом вони родинному опікувалися братом Петром – репетитором у домах румунських бояр на Буковині, намагаючись через залучення його до виявлення пам’яток української старовини, розповсюдження “Вінка...” впливати на поширення українського духу в буковинському краї і готувати брата до майбутньої активної громадсько-культурної та освітньої діяльності в Галичині (у Львові та Тернополі)⁶⁹.

Завдяки подвижницькій праці Я. Головацького та його побратимів в національно-культурному житті українців Галичини початку 40-х років XIX ст. почала відігравати помітну роль молода генерація. Покладаючи на неї великі надії, Я. Головацький в листі до О. Бодяньського від 4 листопада 1843 р. мав змогу писати: “Усе то більше розпротрається дух руський, всі раді би кільки сили помагати і підносити, будити народність, всюди займається русчина, молоді і старим дрімакам не дають заспати, але принуковують до діланья”⁷⁰.

Своєю літературно-науковою та видавничою діяльністю (ще раніше він підготував до друку з власною передмовою збірку народних прислів’їв і загадок Г. Ількевича, яку видав у Відні І. Головацький у 1841 р., опублікував подорожній нарис “Мандрівка по Галицькій і Угорській Русі” чеською мовою (1841–1842), згодом перевиданий польською, російською та німецькою мовами (1842), та статтю “Про Галицьку і Угорську Русь” – чеською та російською мовами (1844), а, крім того, упорядкував власну збірку українських народних пісень, яку надіслав для видання О. Бодяньському до Москви) Я. Головацький здобув загальне визнання в освічених колах, і коли в 1846–1847 рр. серед верхівки українського міщанства, згуртованої навколо Ставропігійського інституту, та вищого духовенства у Львові виникає проект видання україномовної газети і заснування видавництва “Руської Матиці” для випуску популярних книг для народу, його першим запрошують до співробітництва і вироблення концепцій цих структур⁷¹.

Широке поле для політичної і культурної діяльності відкрилося перед Я. Головацький під час “Весни народів” у 1848 р. Революція дала поштовх демократичним перетворенням (скасування панщини, декларування свободи преси, зборів, організацій і т.ін.), які забезпечили небувале піднесення національного руху в Галичині і надали йому явну політичного характеру. Очолила його створена у Львові 2 травня 1848 р. Головна Руська Рада, котра в дусі традицій, що йшли від “Руської Трійці”, стала на позиції визнання національної єдності 15-мільйонного українського народу. Мовби розвиваючи пакет програмних засад, що їх виклав Я. Головацький у статті “Становище русинів у Галичині”, Головна Руська Рада сформулювала програму, яка передбачала проведення демократичних реформ і забезпечення вільного національного розвитку українців у складі конституційної Австрійської монархії. Я. Головацький, не вагаючись, стає під синьо-жовтий прапор, що підняла Головна Руська Рада. Незважаючи на шалений тиск польсько-шляхетського оточення, він бере участь у заснуванні 4 липня 1848 р. Чортківської окружної руської ради, виголошує на її зібранні запальну патріотичну промову та стає секретарем ради⁷².

Ще раніше Я. Головацький в числі групи священиків із Покуття виявляє ініціативу щодо виборів делегата на Слов’янський з’їзд у Празі для заступництва інтересів галицьких українців на цьому форумі⁷³.

У жовтні 1848 р. він – один із найактивніших учасників першого з’їзду діячів української культури, освіти і науки у Львові, на якому виступає з блискучою промовою про етнічну і мовну єдність усіх гілок українського народу. Вельми цікаві своїм змістом підготовчі нотатки Я. Головацького до виступу на з’їзді, в яких він провіщав велике майбутнє українського народу у складі Слов’янщини, котру прирівнював до вічно квітучого дерева. За його словами, між народами Європи слов’янське плем’я найпоширеніше, займає половину Європи і третину Азії та налічує 60–70 млн. осіб. Український же народ – найбільший у Слов’янщині після російського і становить одну шосту її частину, знаходиться в центрі слов’янства та сусідує з усіма слов’янськими народами (крім іллірського, тобто південних слов’ян) і, можливо, тому “Малорущина має колись сосредоточити слов’ян. Велика її будучність”⁷⁴.

На з’їзді Я. Головацького обирають до складу правління новозаснованого товариства “Галицько-Руська Матиця”⁷⁵.

Самовіддана патріотична діяльність Я. Головацького на ниві українського національно-культурного відродження стала найкращою його атестацією при виборі кандидатури на професора кафедри української словесності Львівського університету восени 1848 р. Його кандидатуру активно підтримала

Головна Руська Рада, митрополича консисторія. Заступник голови ради, друг Я. Головацького І. Борискевич у листі від 13 вересня 1848 р. писав кандидатові в професори, що в колах Головної Руської Ради “усі згодилися на тоє, же без Вас (Я. Головацького – Ф. С.) обійтися тут не може, бо хто ж годніший такої посади... Ваша заслуга, любий друже, – то праця мозольна коло руської мови та знамость со-вершенна всіх літерацьких плодів руських і правий погляд на становище наше народне”⁷⁶, на відміну від іншого кандидата – І. Жуковського, який, на думку І. Борискевича, мав заслуги тільки перед партією стадіонівсько-бюрократсько-німецькою.

Інший кореспондент Я. Головацького, відомий меценат і покровитель “Руської Трійці” М. Верещинський, доводячи його заслужене право стати в центрі українського духовного життя у Львові, в листі від 24 вересня 1848 р. писав:

“Бог видів, як-есте в цвіті літ Ваших вже о просвіщенню народа руського гадали, журилися, збирали, вишукували, записували, з Пешту, через гори книжки додому несли, Угорщину і Галицію переходили, камінь угольний до поднесення побратимців закладали, “Русалку Дністрову”, “Приповідки” і “Вінки” в світ висилали, народну древність і звання його припоминали, засівали, трудилися. Бог то видів і поблагословив, добре насіння зійшло, і небесний Господь дав Вам тепер видіти плоди праці і надій своїх і тішитися ними. Так єсть, тіштеся тов веснов народа руського. Ви бо до її пришествія найбільше-сте ся причинили, Ви ю з безден времен викликали, то Ваша хвала, Ваша заслуга і наша всіх тепер радість. Руслан безсмертний наш поділяє ю з нами в вишнім житію... Вам... прошість для того на пам’ять приводжу, аби-сте ся не в покріпили і до дальших трудів заохотили. Ви тепер в силі мужа. Працюйте щасливі щасливо, готуйте літо Господне приятне. Будьте русинам вісником світла, правди і Божої сили. Ідіть до Львова і совокупіть сили руські до одного цілю, совершіть діло просвіщення і свободи”⁷⁷.

Маючи такі атестації своїх друзів, а в їх особі й ширшої громадськості, Я. Головацький наважився взяти участь у конкурсі на посаду професора кафедри і на початку жовтня 1848 р. вніс відповідну заяву до консисторії. 7 грудня 1848 р. вийшов міністерський декрет у цій справі, а 22 грудня 1848 р. Я. Головацький заступив у завідування кафедри української мови і літератури у Львівському університеті⁷⁸.

З приїздом до Львова Я. Головацький продовжує активно і плідно працювати на видавничій ниві. Тут він видає свою “Граматику української мови” (1849), вступні виклади про українську словесність (1849), повість “Маруся” Г. Квітки-Основ’яненка (1849), допомагає К. Блонському готувати видання “Енеїди” І. Котляревського у Відні, заохочує брата Петра до перекладу українською мовою повісті “Тарас Бульба”

М. Гоголя. На черзі – підготовка до друку “Читанки” М. Шашкевича, яка вийшла у світ в 1850 р.⁷⁹

Ще восени 1848 р. Я. Головацькому було запропоновано посаду редактора планованого офіційного україномовного часопису у Львові⁸⁰. Схильний погодитися, він все ж таки хотів попередньо знати його політичний напрям, побоюючись, щоб це видання не суперечило його переконанням. З цього приводу він писав до свого кореспондента Р. Моха: “Коли би був барви уряду конституційного, то добре, і я за конституцією демократичної Австрії.., лиш боюся, чи не треба би під час випадком виречися коли свого переконання, свого правого становища яко русин, підсуватися під яке ненаське знам’я, зрадити тій хоругві, котрій присягав-см не тепер, не перед урядом яким людським, але ще тоді, коли-м прийшов до сознання, перед совістю, перед Богом, перед судом роду свого. Тої барви я боюся зрадити і тої барви я не скину нізащо, не продам за ніякі почесті. Волію вічно мовчати, бо навчила вже нужда в глибині серця закопувати найсвятішії чувства і таїти їх перед лукавим світом, якби-м мав зрадити або скривдити стремління народне”⁸¹.

Таким чином, можемо констатувати, що по 1848 рік включно Я. Головацький і словом, і ділом доводив свою вірність ідеалам “Руської Трійці” та був після М. Шашкевича найдіяльнішим працівником на ниві українського національного відродження в Галичині.

На жаль, в пореволюційні десятиліття в складних обставинах галицької дійсності, в умовах відновлення абсолютистської реакції та поступового зближення правлячих кіл з польською аристократією за рахунок ущемлення української людності і посилення її національного гноблення він не втримався на висоті цього становища, зійшов з раніш обраного шляху і став одним з лідерів у таборі москвофільському, протилежному до тих сил, які залишилися відданими традиціям “Руської Трійці” і понесли прапор національного відродження аж до часу сформулювання радикальною молоддю в 90-х років XIX ст. постулату державної незалежності України та всенародної боротьби за його реалізацію в 1918–1920 рр.

У той час поряд з педагогічною роботою у Львівському університеті на посаді професора української мови та літератури (1848–1867) і його ректора (1863–1864) він зосередив свою увагу в основному на науково-дослідницькій і видавничій діяльності в галузі гуманітарних наук, на якій позначилось суперечливе поєднання, з одного боку, традицій колишньої “Руської Трійці”, з іншого – поступовий відхід від них. Краща частина його творчого доробку цих років була чималим внеском в скарбницю української і загальнослов’янської науки й не втратила вартості до сьогодні. Водночас те, що було пов’язане з відхиленням від засад “Руської Трійці”, не витримавши випробування часом, спростувало саме життя⁸².

Останні роки життя (після 1867 р.) Я. Головацький провів у межах Росії, заступаючи посаду голови Віденської археографічної комісії. За свідченням сучасників, на схилі років він гірко розкаювався за свій вчинок, звинувачуючи у спрямуванні його на шлях відступництва ідейного батька галицького москвофільства історика Дениса Зубрицького⁸³. Та каяття прийшло надто пізно. Помер Я. Головацький у Вільнюсі 13 травня 1888 р. далеко від рідної землі, далеким від свого народу⁸⁴.

Сьогодні, якщо хочемо об’єктивно визначити місце Я. Головацького в історії українського народу, мусимо виважено проаналізувати весь його творчий доробок, який відображав дві епохи в його житті: до 1848 і після 1848 року. І пам’ятаючи та не прощаючи його гріх антиукраїнства з тієї другої доби, мусимо віддати належне його подвижницькій праці на ниві українського національного відродження під прапором Маркіяна Шашкевича в епоху першу.

¹ Українська літературна енциклопедія. – К., 1988. – Т. I. – С. 443.

² Головацький Я. Памяти Дмитрия Головацкого // Слово. – 1877. – № 133.

³ Головацький Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30-50-х років XIX ст. – К., 1965. – С. 229–230.

⁴ Розумніш Я. Маркіян Шашкевич: таємниці міту // Русалка Дністрова. – Вінніпег, 1987. – С. 23; Стеблій Ф. І. “Руська Трійця” в контексті національно-визвольного руху на Україні та міжслов’янських зв’язків // Історія, культура, фольклор та етнографія слов’янських народів. Доповіді / X Міжнародний з’їзд славистів. – Софія, вересень 1988 р. – К., 1988. – С. 88–93; Його ж. Початки українського національного руху в Галичині // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 63–68.

⁵ Головацький Я. Пам’ять Маркіяну Руслану Шашкевичу // Вінок русинам на обжинки. Ч. 1. – Відень, 1846. – С. 49–66.

⁶ “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – К., 1987. – С. 24–40.

⁷ “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – К., 1989. – С. 162, 164.

⁸ Там само. – С. 248.

⁹ Там само. – С. 166.

¹⁰ “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – С. 41–65, 104.

¹¹ “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – С. 164.

¹² Там само. – С. 168.

¹³ Там само. – С. 165.

¹⁴ Там само. – С. 167.

¹⁵ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – К., 1982. – С. 221.

¹⁶ “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – С. 107, 111–112.

¹⁷ Steblij F. Die slavische Idee bei den Ukrainern in Galizien vor, während und nach der Revolution 1848 // Moritsch A. Die slavische Idee. Beiträge am Matija Majar-Zilijski-Symposium vom 6. bis 10. Juli 1992 in Tratten / Pošice, Kärnten. – Bratislava, 1993. – S. 94–103.

¹⁸ Докладніше про це див.: “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – С. 41–178.

- ¹⁹ “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – С. 166.
- ²⁰ Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. І. Онишкевича “Руська бібліотека”. – Львів, 1884. – Т. III. – С. 337.
- ²¹ Возняк М. До вияснення національних поглядів Якова Головацького в 1848 р. Перша редакція “Розправи о язичі южнорускім і єго нарічіях” – Записки НТШ. – 1914. – Т. 121. – С. 155.
- ²² “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – С. 168.
- ²³ Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. – С. 234–235.
- ²⁴ Там само. – С. 243.
- ²⁵ Там само. – С. 236.
- ²⁶ Там само. – С. 237.
- ²⁷ Там само. – С. 238.
- ²⁸ Головацький Я. Пережитое и перестраданное. – С. 245.
- ²⁹ Там само. – С. 239.
- ³⁰ J.F.H. [Головацький]. О halické a uherské Rusi // Časopis Českého Museum. – 1843. – S. 35.
- ³¹ Докладніше про це див.: Стеблій Ф. “Слово о полку Ігоревім” у культурному житті на західних землях України / Просфонима. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 589–593.
- ³² Там само. – С. 593–594.
- ³³ Стеблій Ф. Державницькі акценти в діяльності “Руської Трійці” // Шашкевичіана. Нова серія. – Львів, 2000. – Вип. 3–4. – С. 28–30.
- ³⁴ Докладніше про це: Стеблій Ф. “Історія Русів” в культурному та науковому житті Галичини // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди 70-річчя. – Київ; Львів, 2004. – Т. 2. – С. 434–449.
- ³⁵ Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. – С. 342–343.
- ³⁶ Там само. – С. 343.
- ³⁷ Возняк М. До вияснення національних поглядів Якова Головацького в 1848 р. – С. 137–138.
- ³⁸ Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. – С. 344.
- ³⁹ J.F.H. [Головацький]. О halické a uherské Rusi. – S. 31.
- ⁴⁰ Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. – С. 344.
- ⁴¹ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С. 298.
- ⁴² Писання Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького. – С. 344.
- ⁴³ Там само. – С. 344–345.
- ⁴⁴ “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. – С. 164.
- ⁴⁵ Гербельський Г. Ю. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX ст. (до 1848 р.). – Львів, 1964. – С. 49.
- ⁴⁶ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С. 207, 294, 307, 308.
- ⁴⁷ ЛНБ. Відділ рукописів. – Ф. 36. – Спр. 590. – Арк. 18–19.
- ⁴⁸ Письменники Західної України 30-50-х років XIX ст. – К., 1965. – С. 270.
- ⁴⁹ ЛНБ. Відділ рукописів. – Ф. 36. – Спр. 578. – Арк. 49.
- ⁵⁰ “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – С. 52, 61, 65.
- ⁵¹ Там само. – С. 96, 115.
- ⁵² Шашкевич М. Твори. – К., 1973. – С. 30.
- ⁵³ Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. – К., 1980. – Т. 28. – С. 90–91.
- ⁵⁴ “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – С. 158–160, 181.
- ⁵⁵ Там само. – С. 180.
- ⁵⁶ Hajek Z. Styky Jakiva a Ivana Holovackych s Josefem Podlipským a Františkem Cyrilem Kompelíkem // Franku Wollmanovi k sedmdesatinám. – Praha, 1958. – S. 220–225.
- ⁵⁷ Łopuszański B. Stowarzyszenie Ludu Polskiego. – Kraków, 1975. – S. 228.
- ⁵⁸ “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – С. 149, 154–155.
- ⁵⁹ Там само. – С. 150–156, 158–169.
- ⁶⁰ Там само. – С. 170–173.
- ⁶¹ Там само. – С. 187–188.
- ⁶² Там само. – С. 222–223.
- ⁶³ “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – С. 124–126.
- ⁶⁴ Там само. – С. 127–128.
- ⁶⁵ Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – Львів, 1909. – С. 188, 204, 207, 215, 219; Головацький Я. Пережитое и перестраданное. – С. 276.
- ⁶⁶ Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С. 143.
- ⁶⁷ “Вінок русинам на обжинки”. Ч. 2. – Відень, 1847. – С. 65–90.
- ⁶⁸ Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С. 23–24, 85, 92, 94, 200, 203, 207, 250, 286, 326, 331.
- ⁶⁹ Пилипчук Р. Петро Головацький – забутий український культурно-освітній діяч на Буковині (1843–1848 рр.) // Шашкевичіана. Нова серія. – Львів, 2004. – Вип. 5-6. – С. 389–408.
- ⁷⁰ “Русалка Дністрова”: Документи і матеріали. – С. 233.
- ⁷¹ Возняк М. З зарання української преси в Галичині // ЗНТШ. – Т. 111. – С. 140–159.
- ⁷² Головацький Я. Пережитое и перестраданное. – С. 281–284.
- ⁷³ Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С. 244–245.
- ⁷⁴ Возняк М. До вияснення національних поглядів Якова Головацького в 1848 р. // ЗНТШ. – Т. 121. – С. 137.
- ⁷⁵ Головацький Я. Исторический очерк основания Галицко-Руской Матицы. – Львов, 1850. – С. СХІV.
- ⁷⁶ Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49. – С. 242.
- ⁷⁷ Там само. – С. 295.
- ⁷⁸ Там само. – С. 297, 322.
- ⁷⁹ Там само. – С. 299, 311, 316, 370, 384, 392, 415–416.
- ⁸⁰ Там само. – С. 287.
- ⁸¹ Возняк М. Із кореспонденції Р. Муха // ЗНТШ. – Т. 81. – С. 10–11.
- ⁸² “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – С. 189–212.
- ⁸³ Возняк М. Студії над галицько-українськими граматами XIX ст. // ЗНТШ. – Т. 95. – С. 102.
- ⁸⁴ Петраш О. Останні роки Якова Головацького // Жовтень. – 1980. – № 6. – С. 110–118.

Роман Кирчів,
м. Львів

НАРОДНА МІФОЛОГІЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА

У час, коли розпочиналася літературна і наукова діяльність Івана Вагилевича, себто в середині 30-х років XIX ст., народна міфологія після довготривалого її поборювання й ігнорування як породження темноти і забобонності вже стала об'єктом пильної уваги вчених і літераторів. Особливо прислужилися утвердженню статусу народної міфології як важливої складової традиційної духовної культури романтики. Вони проголосили народну міфологію одним з джерел розвитку національної культури на власному ґрунті, протиставляли класицистичній апологетиці старогрецької міфології її національні аналоги. В той час, як слушно відзначає відомий російський дослідник М. Азадовський, “проблема національної міфології входила в коло існуючих елементів літературного і наукового фольклоризму епохи”¹.

З цією романтичною позицією у ставленні до народної міфології цілком солідаризувалися члени Шашкевичівського гуртка. Коли приглянутися до програми їх народознавчої збирацької і дослідницької роботи, не можна не помітити, як багато уваги приділено в ній народній міфології, саме її історико-культурологічним аспектам².

Матеріали з народної міфології збирали не тільки всі три засновники “Руської Трійці”, але й деякі інші члени їх угруповання. Так, Григорій Лькевич – учитель з Коломиї і Городенки, сподвижник Шашкевичевого гуртка – написав одну з перших у Галичині розвідку “Про руську міфологію за народними переказами”. Вона датована роком появи “Русалки Дністрової” і надрукована 1839 р.³ З матеріалів, які збирав Я. Головацький ще з юнацьких років, він написав нарис слов'янської народної міфології “Очерк старославянського баснословия или мифологии” (Львів, 1860).

З усіх учасників гуртка Шашкевича народну міфологію найбільше і найґрунтовніше досліджував І. Вагилевич. Ця тема ввійшла у сферу його зацікавлень уже на початку творчого шляху – причому водночас як поета і науковця-дослідника. У “Русалці Дністровій” надруковані романтичні балади І. Вагилевича “Мадей” та “Жулин і Калина”, які сюжетно пов'язані з народноміфологічними уявленнями і мотивами. Докладніше про це говорю в книжці “Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської Трійці” (Київ, 1990. – С. 310–315) і у статті, присвяченій Вагилевичевому “Мадею”⁴.

У той час І. Вагилевич серйозно досліджував народну міфологію і як учений. Нотатки стосовно різних реалій народної міфології зустрічаємо вже серед найраніших записів І. Вагилевича, збережених у його архіві. Так, під час подорожі весною 1834 р. до Дзікова в Польщі разом з Я. Головацьким для упорядкування бібліотеки й архіву графа Тарновського І. Вагилевич занотував: “На дорозі з Ярослава до Пшеворська я зустрів селянина. Було це перед сходом сонця. Коли сонце почало показуватися з-за небосхилу, селянин повернувся до нього лицем, зняв шапку, тричі перехрестився і вдарив три поклони, потім, обтерши собі гунею лице, знову вдарив три поклони і три рази перехрестився, аж тоді подався в дальшу дорогу”⁵. Давня народна міфологема сонця у поєднанні з пізнішими християнськими віруваннями привернула увагу молодого дослідника і під час його перебування у Синевідську Вижньому (тепер Верхнє Синьовидне Сколівського р-ну на Львівщині) в середині 30-х років. Між його фіксаціями є запис, що селянин, у якого він ночував, проказуючи дитині вечірню християнську молитву, додавав ще такі слова “Перед богом сонцем, судилище, царице”⁶.

Але особливо великий і різноманітний матеріал зібрав І. Вагилевич про народну нижчу міфологію – духів, демонів, упирів, людей з надприродною силою тощо – т. зв. “демонологію”. До речі, поділ народної міфології на вищу – про верховні божества і обожестлювання – та на нижчу з назвою “демонологія” простежується у І. Вагилевича з 30-х років. Зі збережених матеріалів виразно видно, що вже тоді він намагався зібрані в Галичині факти з народної міфології відповідно класифікувати і ув'язати в певну систему співвідносно з відповідними чи типологічно близькими реаліями з міфологій інших народів, зокрема слов'янських.

Для цього І. Вагилевич простудіював фактично все, що на той час появлялося друком зі слов'янської і неслов'янської міфології, в тому числі й такі значні праці російських авторів, як “Славянская мифология” А. Кайсарова, зокрема її перше німецькомовне видання з 1804 р., “Абе-вега русских суеверий...” (1786) М. Чулкова, “Сказання русского народа...” (1836–1837) І. Сахарова, знамениту монографію німецького вченого Якоба Грімма “Німецька міфологія” та ін.

Слід зазначити, що нікого зі своїх попередників І. Вагилевич не наслідував, а намагався по-своєму

осмислити і укласти у власну систему широкий емпіричний матеріал, не даючи загубитися у морі слов'янської народної міфології власне українському матеріалові, зібраному в Галичині та в інших регіонах України.

У листі до П. Шафарика від 7 жовтня 1838 р. І. Вагилевич називає низку міфологічних персонажів з вірувань простолюддя, ставлячи їх у типологічний ряд з відповідними образами міфології інших слов'янських народів (диви, стриги, майки, русалки, віли, огняни, ліщі, хохлики, рарашки, упирі, відьми, вовкулаки, утопленики, літавці та ін.), характеризує їх як істоти “нижайшої черги” (себто нижчої міфології), “котрі народ ніколи не почитає”, а більше відчував страх перед ними⁷.

Тут же він пропонує оригінальну діахронну періодизацію слов'янської міфології, в основі якої лежать етапи загального процесу соціально-економічного розвитку. Перший, на думку І. Вагилевича, – найраніший, “дитячий” – склався на основі скотарсько-кочового способу життя; йому властиве “однобожіє”, себто почитання верховного божества – монотеїзм. Другий період – “молодецький” – відзначався переходом до політеїзму – багатобожжя, був пов'язаний з розвитком рільництва і формуванням племінних союзів. Третій – “мужеский”, тобто період зрілості, коли на ґрунті дальшого розвитку суспільних відносин і міжетнічної диференціації укріпилося багатобожжя. На матеріалі Галичини простежуються, за словами І. Вагилевича, рудименти другої стадії міфологічної свідомості – сліди дохристиянського обожнювання сонця, землі, місяця, зір, відгомін якого зберігся в народних повір'ях і в найдавніших верствах обрядової пісенності, зокрема в колядках і щедрівках.

Свої погляди на народну міфологію та її системне осмислення в загальнослов'янському контексті І. Вагилевич задумав узагальнити у спеціальній монографічній праці. Зі збережених рукописних матеріалів і листування І. Вагилевича бачимо, що над реалізацією цього задуму він активно працював уже в другій половині 30-х років. У листах він просить своїх кореспондентів допомогти потрібною для цієї теми літературою, вислати відомості про ті чи інші міфологічні реалії в інших етнографічних регіонах України поза Галичиною чи в інших слов'янських народів тощо.

Так, у листі до М. Максимовича від 17 липня 1838 р., І. Вагилевич просить інформацію про російську народну міфологію, пояснюючи: “Ведь-бо я занимаюся слов'янською демонологією, а лиш о Сіверо-Русі ціло нічого не знаю”⁸. Згадки про працю над цією темою, про різні об'єктивні труднощі, пов'язані з її розробкою, часто зустрічаються і в інших листах ученого.

Він настільки захопився цією працею, що, наприклад, у листі до М. Погодіна від 3 січня 1842 р. назвав дослідження слов'янської демонології дру-

гою за важливістю після “Словаря южноруського” своєю працею⁹.

Збережені в архіві вченого різноманітні матеріали стосовно цієї теми засвідчують великий обсяг виконаної ним збирацької та дослідницької роботи. “Рукопис праці “Слов'янська демонологія”¹⁰ містить докладно розроблений план цього дослідження, перспективні опрацювання окремих його частин, виписки з різних праць, списки назв персонажів з нижчої міфології різних народів, начерки, чорнові й чистові текстові викладки тощо. Вражає грандіозність, широкомаштабність задуму не тільки з погляду наукового досвіду того часу, а й із сучасної перспективи.

Автор планував широко окреслити підхід до теми, показати розвиток та етнічні різновиди нижчої міфології давніх народів Азії, Близького Сходу і Європи. І не тільки в рамках індоєвропейської системи, а й далеко за її межами. На цьому загальному тлі еволюційного розвитку міфології народів стародавнього світу основна увага приділялася слов'янській нижчій міфології – демонології.

Окрім усіх тих об'єктивних труднощів і несприятливих умов, в яких доводилося працювати І. Вагилевичу, реалізувати цей, властиво, непосильний для однієї людини задум було трудно ще й через відсутність багатьох потрібних праць і розробок з національних міфологій. Не раз авторові не вистачало конкретної інформації, тому доводилося залишати прогалини в рукописі, звертатися за потрібними відомостями в листах тощо.

У цьому загальному плані, який накреслив автор, праця залишилася невиконана. Все ж збережені напрацювання І. Вагилевича в цій ділянці являють чималий інтерес. І не тільки історіографічний, а й науково-практичний, що не втратив актуальності і значення до нашого часу: методологічними підходами, принципами класифікації матеріалу, дослідницькими ідеями, судженнями, спостереженнями, висновками.

У вступній частині дослідник виходить з раціоналістичного погляду про діалектичну взаємодію сприятливих і несприятливих чинників у природі та суспільному житті, якою зумовлена і сама система міфологічного мислення людини, уявлення про уособлення добрих і злих сил. “З глибоких розмислів людини над собою і природою розвинулася демонологія. Вона (людина. – *Р. К.*) бачила сни на яві, лякалася самої себе і всього, що її оточувало”¹¹.

Увесь вступ являє спробу філософського осмислення народної демонології як своєрідного прояву ставлення первісної людини, неосвіченого простолюддя до дійсності, раннього етапу людського світогляду. У своїх концептуальних засадах автор не тільки стоїть на рівні передових тогочасних осягнень науково-теоретичного осмислення цієї проблеми, а й співзвучний у ряді моментів з її сьогочасним науковим трактуванням. Цікаві судження нашого авто-

ра про спільне і відмінне в міфології різних груп народів, історичне життя яких було взаємопов'язане чи відокремлене природними та іншими бар'єрами, про принципи класифікації матеріалу цієї теми тощо.

Сучасний І. Вагилевичу досвід групування матеріалу народної міфології за окремими персонажами і явищами він конструктивно розвинув, запропонувавши класифікацію народної демонології за трьома великими групами. Перша – “Людська демонологія” – пов'язана з уявленнями про надприродну силу і чудесні метаморфози окремих людей – упирів, відьом, вовкулак, утоплеників, страдчат тощо. Другу – “Стихійна демонологія” – складають уявні уособлення різних стихійних сил і явищ та істоти, супутні з повсякденним життям людини: русалки, майки, літавці, баби-яги, домовики, водяники і т. п. Третя – “Символічна демонологія” – персоналізації добрих і злих начал, сил, стихій: ангели, чорти, біси, злидні, епідемії тощо.

Пошуки оптимальної класифікації демонології й досі тривають у науці. Тому до того, що зробив у цій ділянці І. Вагилевич, варто було б уважніше приглянутися. Новаторською була намічена ним спроба синтетичного охоплення у рамках характеристики тієї чи іншої міфологічної реалії – всього відповідного слов'янського матеріалу. Потрібні відомості для цього дослідник черпав не тільки з наявних публікацій, а й з рукописних джерел.

З написаних частин дослідження “Слов'янська демонологія” найкраще і найповніше опрацьований розділ “Упири і відьми”. Ця частина праці, що була опублікована у вигляді окремої статті¹², дає уявлення про авторську методику розробки теми і може екстраполюватися на цілість монографії. Тут дається пояснення семантики народних вірувань в упирів і відьом, на основі українського й іншого слов'янського матеріалу з'ясовуються різні народні версії походження цих істот, їх іпостасей, дій, лексикографічний розбір їх назв у слов'янських мовах. Дослідник звертається до давніх документів, зокрема судових, та до відомостей новішого часу, оповідань і переказів, які засвідчують широке побутування міфологічних уявлень, пов'язаних з цими істотами.

Вже навіть на основі науково-пізнавального рівня цієї частини можна собі уявити, якою небуденною для свого часу, для української і взагалі слов'янської науки, мала бути цілість цієї праці.

Сюди ж належить і рукопис “Начерки до демонології”¹³, що містить замітки про різні істоти з демонології українців та інших слов'янських народів. Цінними є тут дослідницькі нотатки про аналогії і паралелі слов'янських демонологічних уявлень і вірувань та пов'язаних з ними народних звичаїв, а також вказівки на відгук їх у фольклорі та літературних творах.

Окремо опрацював І. Вагилевич і антологію текстів народних оповідань, новел, переказів з демоно-

логічної тематики, яку назвав “Народною хронікою зі слов'янської демонології”¹⁴. Фольклорний матеріал систематизований тут відповідно до загального плану дослідження – за міфологічними персонажами, про які подаються спочатку українські сюжети, а далі відповідні вибірки фольклорних сюжетів інших слов'янських народів. Найширше представлений український матеріал. Його, напевне, зібрав сам автор, при кожному оповіданні зазначене місце запису.

Увесь комплекс матеріалів з опублікованої і архівної спадщини І. Вагилевича, що стосується народної міфології, свідчить, що він був серйозним дослідником цієї теми, залишив науково цінні розробки і продуктивні ідеї, які варто знати і враховувати в новочасних опрацюваннях різних питань з народної міфології. Вони займають чільні позиції в історії вивчення початків української народної міфології.

¹ Азадовський М. К. История русской фольклористики. – Москва, 1958. – Т. 1. – С. 128.

² Докладніше про це див: Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської Трійці”. – Київ, 1990. – С. 34–56.

³ J[łkiewi]cz Mirosław. O miłologii ruskiej według po dania ludu // *Slawianin*: – Lwów, 1839. – Т. 2. – С. 91–95.

⁴ Кирчів Р. Народна легенда і поема Івана Вагилевича “Мадей” // Народна творчість та етнографія. – 1992. – № 1. – С. 12–16.

⁵ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України (далі ЛНБ). Відділ рукописів. – Фонд І. Вагилевича. – № 38. – П. 9. – Арк. 87.

⁶ Бібліотека АН Російської Федерації у С.-Петербурзі. – Відділ рукописів. – Збірка А. Петрушевича. – № 16. – Од. зб. 23. – Арк. 67.

⁷ Брик І. Матеріали до історії українсько-чеських взаємин в першій половині XIX ст. // Українсько-руський архів. – Львів, 1921. – Т. 15. – С. 22–23.

⁸ Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. – Твори. – Київ, 1982. – С. 204.

⁹ Письма к М. П. Погодину из славянских земель (1835–1861). – Москва, 1880. – Вып. 3. – С. 638.

¹⁰ Wagilewicz J. *Demonologia slowianska* // ЛНБ. – Відділ рукописів. – Фонд І. Вагилевича. – № 39. – П. 9. – Арк. 1–46.

¹¹ Wagilewicz J. *Demonologia slowianska*. – Арк. 7.

¹² Dalibor J. O upirach a vid'mach // *Casopis Ceskéno Museum*. – 1840. – Sv. 3. – S. 232–261.

¹³ Wagilewicz J. *Zarysy do demonologii* // Відділ рукописів. – Фонд І. Вагилевича. – № 36. – П. 8. – Арк. 1–14.

¹⁴ Wagilewicz D.J. *Kronika ludu z demonologii slowiankiej* // ЛНБ. – Відділ рукописів. – Фонд І. Вагилевича. – П. 15. – Од. зб. 49. – Арк. 1–63.

*Олег Купчинський,
м. Львів*

ІВАН-ЗАХАР АВДИКОВСЬКИЙ. ПРИЧИНКИ ДО ЖИТТЄПИСУ* (4 жовтня 1788, с. Підлисса Золочівської округи Галичини – 18 грудня 1852, м. Львів)

Новий етап в історії українського відродження першої половини XIX ст. – одна з найяскравіших і в той же час маловідомих і малодосліджених сторінок нашого минулого. Якби не праці, присвячені “Руській Трійці”, подіям, пов’язаним із 1848–1851 рр., частково історії відновлення митрополії у 1807 р. і освітянським процесам, зокрема діяльності окремих гуртків молоді і Руського інституту (1787–1807, *Studium Ruthenum*), внесок науковців у дослідження того часу був би більш ніж скромним. На це, як відомо, склалось чимало причин, які мали вплив на життя людей, що на той час жили та працювали у Галичині, їхні зацікавлення, уподобання та прагнення, явища історії, етнографії, красного письменства, мови, мистецтва західноукраїнських земель і насамперед духовного життя. Про багатьох осіб наші знання нині найчастіше обмежуються прізвищем і дуже скромною інформацією про їхнє життя. І це у кращому разі. Цікаво, що в минулому багатьох тодішніх діячів інтелектуальної праці, яких знало і високо цінувало суспільство, та не тільки українське, і які, за словами К. Студинського, “становили окрасу нації”, нині забуто або майже забуто.

З-поміж названих належне місце посідав Іван-Захар Авдиківський – громадсько-культурний діяч Галичини, опікун убогих і знедолених у Львові протягом майже 45 років, а також студентської молоді, великий патріот рідної землі, меценат різних заходів національного спрямування.

***

У Романа Авдиківського – знаного священика на Золочівщині, було 12 дітей. Відомі нині не всі: Мар’янна (1780), Василь (1782?), Микола (1784), Пракседа (1785), Арсен (1786), Іван-Захар (1788), Єлизавета (1791), Ганна (1792), Єва (1794), Леон (1797), Катерина (1799)¹. Імена і дати народження інших втрачені – не збереглися метричні книги та інші документальні записи.

* Пропоноване повідомлення не спирається на нові джерела, а є радше певним узагальненням того, що написано у літературі, періодичних виданнях або зберігається в архівах чи відділах рукописів бібліотек про Захара Авдиківського. Нові матеріали використані мінімально.

Усі названі (і неназвані також) діти Романа Авдиківського і Маркіяни Скрипчинської народилися у селі Підлиссі на історичній Золочівщині. Як відомо, рід Авдиківських дав цілу плеяду визначних особистостей, які служили розбудові українського війська, Церкви, культури: Мар’янна – прабабуня генерала Мирона Тарнавського, Василь, прадід по мамі Євгена і Тадея Купчинських, Єлизавета – мати Маркіяна Шашкевича та ін. Із Авдиківськими пов’язані родини Брошнівських, Чесницьких, Попелів, Козловських, Стоцьких та ін. У листах і документах Авдиківських та їхніх нащадків фігурують села Підлисса, Одесько, Оглядів, Городилів, Княже, Ясенівці, Монастирок та інші, у яких працювали і з якими пов’язані нащадки Романа Авдиківського.

8 жовтня 1788 р. у Підлиссі народився середульший син отця Романа Авдиківського Іван-Захар. У метриці зафіксоване подвійне ім’я, хоча він загально відомий як Захар або Захарія. Початкову школу, правдоподібно, закінчив у Золочеві (її на той час вели піяри). Згодом навчався у Львові на теологічному, потім на правничому факультетах університету. Деякі дослідники зауважують: “Найдивніше в біографії З. Авдиківського те, що він чомусь не захотів стати священиком, хоч мав би бути ним. Чому? Чому закінчив університет, як юрист, але й юристом не працював”². Нині не знаємо цих причин, а також не маємо докладної інформації, коли саме він закінчив навчання. Чи було йому 25, чи 26 років, а може, більше? Ці питання ще чекають на відповідь. Про це також, на жаль, немає згадок у родинних спогадах... Відомо, однак (і це, правдоподібно, відбулось після закінчення університету), що, маючи 27 років, у 1815 р. отримав посаду писаря у міській касі магістрату Львова, а 1816 р. (1 червня) одружився з Анною де Принц Бавров – бездітною вдовою, німкою (шлюб відбувся у костелі Андрія)³. Хто з родини З. Авдиківського, принаймні з братів і сестер, а також друзів, був присутній на цьому шлюбі, нині не відомо. Так укладалися і в цих умовах проходили юнацькі роки, початки подружнього співжиття, врешті, перші кроки у службовій кар’єрі З. Авдиківського.

Час, у якому жив і працював З. Авдиківський, сповнений пошуків і певних досягнень української сус-

пільності. Життєпис Захара Авдиківського, його світоглядні позиції як складові життя першої половини XIX ст. цьому пряме підтвердження. Вони відображені у вчинках, зацікавленнях, напрямках праці і покликанні. Знаємо, що у 1817 р. як “винятково дбайливого та совісного” урядовця магістрат (після смерті Й.-Ю. Гросса) призначає його управителем “Будинку вбогих” (називали також “Охоронним домом убогих хворих”, “Притулком хворих”, “Siechenhaus-ом” чи просто “Шпиталем”). У цьому закладі З. Авдиківський працював незмінно з 1817 по 1852 р., тобто майже 45 років, власне, до кінця життя, і працював успішно, примножуючи доходи “Будинку”, розширюючи площі для знедолених його жителів. І це впливало, мабуть, не тільки з чиновницького обов’язку. Міг цього не робити. Міг З. Авдиківський протягом такого тривалого часу змінювати посади, тим більше, що був юристом. Припускаємо, що у цьому закладі тримало його щось інше, мабуть, насамперед розуміння людей, які були пов’язані з ним і з “Будинком вбогих”, а також виняткова відповідальність З. Авдиківського за них. Щоденна допомога хворим похилого віку, старцям, покинутим батькам,

вдовам, неповнолітнім дітям та й узагалі сприяння людям, які були у біді – невід’ємна риса натури Захара Авдиківського. Найважливішими для нього завжди були милосердя, благостиня і, безперечно, благодіяння. Таким він залишався усе життя. Це було для нього радістю, а водночас і громадською честю. Зі спогадів небоги Олени, яка повторювала слова свого батька Івана, знаємо, що “вуйко був дуже доброю особою для усіх [Захар Авдиківський був дядьком для трьох поколінь родини], а передовсім для тих, хто перебував у його оточенні, жертвовно опікувався бідними. Він себе не любив, нігди не дбав про себе, своє здоров’я, а був до помочі другим, хто б то не був... Вуйко постійно говорив – “людям треба [...] вони просять і чекають, багато з них безрадні”⁴. І допомагав...

Особливу увагу звертав на дітей закладу (своїх не мав). Їх завжди “казав краще годувати, тепло зимою вдягати, а також вчити”. Навчали дітей у “Будинку

вбогих” читати і писати з його ініціативи. Такий захід не входив у програму роботи закладу і не передбачався Статутом, але Захар Авдиківський “як людина розумна знав, що дітям потрібна освіта...” На початку 1830-х рр. до цієї справи був залучений навіть його сестриниць Маркіян Шашкевич, коли був виключений з семінарії і мешкав у дядька. У листі від 31 жовтня 1831 р. зазначав: “Сього року, коли не вільно було йому [Шашкевичу] відвідувати виклади, не сидів склавши руки, він [Шашкевич] займався саме слов’янською мовою [...], крім того на вимогу управителя шпиталю Авдиківського у “Будинку вбогих” використовувався до навчання дітей та до допомоги у діловодстві канцелярії шпитальної управи”⁵.

Саме тоді, як твердять біографи М. Шашкевича, у будинку Захара Авдиківського зародилася у нього ідея (не виключено, що і за підказкою дядька) написати читанку для дітей. Шашкевич склав її і користувався нею під час навчання⁶.

Захар Авдиківський зберігав протягом усього життя стійкі світоглядні позиції щодо історії свого народу, завжди був прихильником його мрій до окремішності. Свідченням

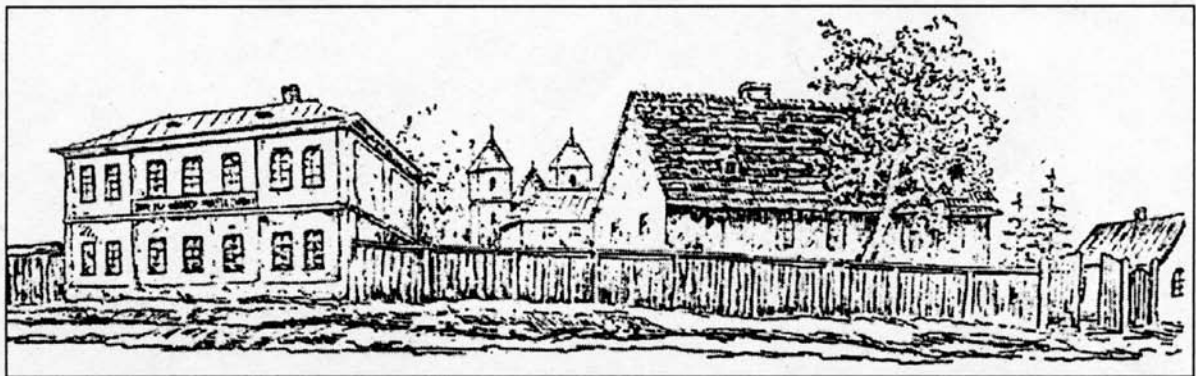
цього була велика повага до людей, любов до праці, рідної мови, народних і церковних обрядів, але пріоритетом були добробут рідного народу, його поступ, освіта, культура. Ці засади ніс із батьківського дому і зміцнював та розвивав власним досвідом і переконаннями протягом усього життя. Насамперед у всьому підтримував рідне. Це підтверджується багатьма фактами, які вдалося реконструювати. Для піднесення рідного використовував навіть чуже. Важливими факторами, які впливали, формували, а водночас служили цьому, є високопатріотичний дух багатьох священничих родів, а з-поміж них і видатних особистостей нашої культури, у гущі яких постійно перебував Захар на Бродівщині та Золочівщині. Цей регіон контактів Авдиківського сягав пізніше багатьох сіл довкола Буська, Радехова, Сокаля, де мешкали його родичі та свояки і з якими він зустрічався. Іншим дуже важливим фактором, зокрема під час перебування З. Авдиківського у Львові, була атмосфера

Іван-Захар Авдиківський. 1840-ві роки.
Літографія С. Возняка

Ставропігії на той час (принаймні до початку 30-х років XIX ст.), із членами якої він постійно контактував і співпрацював. Особливо велике значення мали засідання сеньйорату інституції і дебати її членів щодо історичного минулого України-Руси, збирання і збереження її спадщини, яка не була біднішою за пам'ятки минулого інших слов'янських країн, та її творця – народу, який створював свої багатства не менш успішно, ніж чехи, серби, поляки чи болгар. Ставропігія у Львові на той час була єдиною офіційною руською інституцією, яка з кінця XVIII ст. (1788) мала авторитет як гуманітарно-просвітня установа і прямий оберігач пам'ятки українського народу. Врешті, великий вплив на З. Авдиківського і на його світогляд мали прямі контакти з відомими інтелектуалами Львова, насамперед з М. Гарасевичем, Ю. Нероновичем, напевно, й відомим правником, професором Львівського університету І. Нападівичем, деякими членами Ставропігії, урядовцями і юристами О. Лодинським, Г. Чернявським, І. Зарицьким, Є. Чемеринським, І. Гуркевичем та ін. Чи були серед друзів і однодумців З. Авдиківського чужинці, хтось з німецького чи польського оточення? Очевидно, так. З. Авдиківський, відвідуючи митрополичу консисторію, завжди гостював у крилошанина М. Гарасевича – одного з прихильників літературного відродження Галичини. Переважали у розмовах теми “руської” молоді, освіти, потреби видання книжок (основна книжка М. Гарасевича “*Annales Ecclesiae Ruthenae...*” із значними доповненнями М. Малиновського вийшла друком після смерті автора (1836) аж у 1862 р.). Коли помер М. Гарасевич, цю втрату М. Устиянович відзначив віршем “Слеза на гробі Мих.

глиблювати свої знання з письма та старослов'янської мови сестриниць М. Шашкевич. З відновленням навчання М. Шашкевича у Духовній семінарії з дисциплін, які не дуже любив, “приніс прекрасне свідчення”. Відомі контакти З. Авдиківського з істориком Д. Зубрицьким. З. Авдиківський тривалий час був скарбником Ставропігії, Д. Зубрицький з 1830 р. – заступником архіваріуса, префектом друкарні того ж закладу, пізніше керівником архіву і бібліотеки та ін. Майже одночасно прийнято їх у члени Ставропігії – З. Авдиківського – 12 жовтня 1828 р., Д. Зубрицького – 13 грудня 1829 р.⁷ На думку деяких дослідників, З. Авдиківський якийсь час був навіть приятелем Д. Зубрицького. Так було, мабуть, на початках. На прохання З. Авдиківського він також займався його сестринцем М. Шашкевичем, коли той був відрахований із семінарії. Відомо, що протягом 1830–1831 рр. М. Шашкевич переписував у Д. Зубрицького “різні папери”, згодом він “дав йому навіть заробіток, доручаючи переписувати свою “Хроніку бувшого братства, а тепер Ставропігійського інституту” (писана польською мовою). Що було це так, свідчить почерк і підпис М. Шашкевича як копійста на цій праці⁸. Чи єднало щось Авдиківського і Зубрицького в ідеологічному плані? Мабуть, ні, принаймні уже з кінця 1830 – 1840-х років, хоча б тому, що “спочатку Зубрицький був неймовірно ширим полякофілом, а опісля ця любов змінилася на таку ж неймовірну ненависть, а її місце зайняла любов до престолу Романових”⁹. Історик Д. Зубрицький по-іншому трактував народ (якщо взагалі його добачав), по-іншому розумів його місце і значення в історичному процесі і, зокрема, українців у колі інших слов'янських на-

Ймовірне помешкання Захара Авдиківського (справа) при “Будинку вбогих” у Львові.
Рис. Ф. Ковалишина. 1870-ті роки

Гарасевича”. Близьким до З. Авдиківського за громадянською позицією був Юліян Неронович – однодумець Івана Могильницького, автора відомої праці “В’ѣдомѣсть о руськѣмъ язицѣ”, захисника народної мови і народної освіти. Завдяки добрим відносинам З. Авдиківського та Ю. Нероновича (він тривалий час був реєнтом Успенської (Волоської) церкви, вів школу дяків при Ставропігії) приходиться до нього по-

родів (якщо взагалі їх виділяв) і намагався обстоювати єдину східнослов'янську спільноту (як бачимо, вже у 1840-х рр. “витісувалася з дощок колиска”), а водночас нову історичну пам'ять для українців. А будь-яка воля для народу (“черні”), за його словами, не потрібна, бо “вона знищить усе дотла”¹⁰. І про це Д. Зубрицький заявляв напередодні і під час української весни та “Весни народів” – революції

Михайло Гарасевич

1848–1849 рр. Ці царистські сентенції Д. Зубрицького були чужі світоглядним позиціям більшості галичан, у тому числі З. Авдиківському та наблизеним до нього особам. У щоденному житті З. Авдиківський не бачив себе поза людом, постійно сприяв йому, працював з ним і для нього. Це

поширювалось і на трактування З. Авдиківським ролі народу в історії, а у ставленні до нього однозначно і послідовно обирав одне – своє, руське. Ці погляди З. Авдиківського (очевидно, і близьких до нього національно свідомих осіб) стали передвісником пізніших народовецьких постулатів. На початку 1830-х років Д. Зубрицький своїми знаннями, начитаністю прихилив до себе студентство, але з другої половини XIX ст. (зокрема після листування та приїзду до Галичини московських емісарів) усе змінюється, Д. Зубрицький став на відверту монархічно-радикальну та імперську ідеологічну платформу, у зв'язку з чим опинився у Львові у певній ізоляції (за винятком окремих “мужей” Ставропігії) та невеликому пошанівку як науковець.

Вроджений альтруїзм Захара Авдиківського і його чинність, доброта та посвята іншим, мабуть, стали однією з причин такого тривалого перебування його на одній посаді в “Будинку вбогих”. Це не було просто. Проте його авторитет серед людей залишався незмінним.

Маркіян Шашкевич і титульна сторінка його “Читанки...”, надрукованої у Львові 1850 р.

Функціонував “Будинок вбогих” за мурами монастиря Лазаря (від XVII ст.), а поряд з ним розташовувався житловий будинок, у якому мешкав З. Авдиківський¹¹, котрий притягував до себе різних осіб зі Львова та околиці, був, за словами спостерігача, “пристанищем, де завжди можна було зупинитися і знати, що тобі раді...” Відвідували його правники, численні урядовці магістрату, священники. У З. Авдиківського жив, коли вчився у домініканської гімназії з 1824 по 1825 р., сестринець Маркіян Шашкевич, а також і тоді, коли його відрахували з

Духовної семінарії у 1830–1831 рр. Від початку 1830-х рр. у домі Авдиківських збираються студенти, там часто бували Микола Устиянович, Михайло Козловський, Іван Вагилевич, Іван Головацький, правдоподібно, Михайло Минчакевич та ін. У домі п. Захара “зупинялися селяни, коли заїжджали до Львова возами на ярмарки

Іван Борисикевич

(особливо Святоюрські), чи у якихось інших справах”¹². Особливу радість у господаря викликав приїзд односельчан із неблизьких до Львова сіл Підлисся, Оглядова, Одеська, Монастирка (тоді з’являлась у нього ностальгія за юнацькими безтурботними літами). Ця прихильність до всіх була, як відзначалось, невід’ємною рисою характеру З. Авдиківського (“був завжди гостинним”), що посилювалося й акумулювалося “щоденною працею незвичайного милосердника”.

Захар Авдиківський, перебуваючи на своїй посаді, був добре обізнаним з політичним життям Галичини, України, Європи – перебував у постійних контактах з австрійською адміністрацією у Львові, принаймні середнього рівня, щоденно переглядав центральну і місцеву німецькомовну пресу (передусім “Wiener Zeitung” “Lemberger Zeitung”), знав думку та наставлення представників руської інтелігенції, починаючи від чиновництва, духовних осіб і до простих громадян – міщан Львова. Немає найменшого сумніву, що в будинку Авдиківського серед тих, що його відвідували, велися різні розмови, точилися дебати і обговорювалися не лише поточне життя Львова, але й загальна суспільно-політична ситуація міста та краю, формувались погляди з багатьох громадянських питань, давалися відповідні оцінки всьому, що відбувалося, врешті, устійнювалися, що дуже важливо, загальні світо-

глядні постулати українців-відвідувачів. Як відомо, на початку 1830-х, зокрема 1840-х років, у Галичині багато справ було провоковано поляками. Але сподівання польських кіл з допомогою пропаганди схилити українців на свій бік приводили до протилежного – зростання “національного усвідомлення наперекір польським інтенціям”. Ці тенденції знаходили виразні прояви “в домі Захара Авдиківського, це більш ніж певне”¹³.

Дослідники зауважують також, що в “духовному середовищі цього дому Авдиківського закладалися основи світогляду М. Шашкевича – громадянина і патріота, подвижника українського національного відродження. Звідти пішли у світ плоди його ранньої літературної ініціативи (зб. “Син Русі”, альманах “Русалка Дністрова”), а серед них також згаданий перший у Галичині підручник українською народною мовою для навчання дітей – “Читанка...” Двері цього дому були відкриті для М. Шашкевича, як і для його друзів, і після закінчення семінарії (1838). Там вони заглиблювалися в атмосферу тогочасного громадсько-політичного життя, вникали в актуальні проблеми українства, знайомилися поза мурами офіційних установ із літературною продукцією Наддніпрянської України і т. ін.¹⁴

Зауважена й певна непохитність З. Авдиківського у його вчинках і діях. Не відступав від своїх позицій і рішень, хоча ця принциповість ускладнювала життя. Це, зокрема, ставлення З. Авдиківського до пропозиції радикально налаштованих поляків щодо святкування річниці смерті Вісньовського і Капусцінського – учасників польських заворушень 1846 р., котрі були страчені на Гицлевій горі у Львові, і заборона З. Авдиківський відправляння служби у костелі Лазаря, що належав до “Будинку вбогих”¹⁵. Справа мала, як відомо, широкий розголос у польській пресі, а також визнання З. Авдиківського міської адміністрації та руської громадськості як “непохитного русина”. Особливо позитивно оцінювала його позицію львівська німецькомовна газета “Lemberger Zeitung”. В. Щурат узагальнює: “Для мене нападсть з польського боку є також вірогідним свідченням про тверді національні переконання Захара Авдиківського в 1848 р., до яких він не міг прийти відразу, але які мусили формуватись у нього довго, з часу тих гострих польсько-українських конфліктів, що появились у 1830–1831 роках”¹⁶.

Попри все, З. Авдиківський завжди відзначався надзвичайною толерантністю, скромністю і високою інтелігентністю. І це визнавали і друзі, і вороги.

Варто зазначити, що Захар Авдиківський, будучи наближеним до управи Львівського магістрату та губерніяльного уряду, нерідко сприяв покладженню справ, які стосувалися діяльності українських установ та окремих осіб-українців. Він допомагав у господарських справах Духовній семінарії¹⁷, анало-

гічні справи полагоджував для Ставропігії, зокрема її друкарні. Діяльність Авдиківського поширюється і на інші сфери. Особливі його заслуги з урядування решток бібліотеки зруйнованого австрійською артилерією університету (1848). Згідно з дослідженнями, З. Авдиківський входить до складу комісії, яка вирішувала, що робити з рештками університетської книгозбірні¹⁸. Частина з того, що уціліло (з 50 тис. томів врятували тільки 13), згодом перейшло у фонди наукової (фундаментальної) бібліотеки Львівського університету¹⁹. Можна припускати, деякі з цих книжок могли також потрапити у “Будинок вбогих”, яким керував З. Авдиківський. Там раніше зберігалася збірка книжок, укомплектована з бібліотек розформованих монастирів Галичини, що містила

Микола Устиянович

чимало видань, писаних церковнослов'янською мовою. За даними джерел, вона також була укомплектована “різними рукописами”. З. Авдиківський любив книжки, збирав їх, мав власну бібліотеку. А коли виник задум видавати альманах “Русалка Дністрова”, її автори, передусім Маркіян Шашкевич, почали шукати гроші на його друкування і Захар Авдиківський

дав для його публікації частину грошей (з обіцяними грішми від Ігнатія Нападівича не вийшло, бо останній несподівано помер). Як відомо, цій справі прислужилися братанич Захара, Іван Авдиківський, та Микола Верещинський²⁰. Згодом Захар Авдиківський був одним із “визволителів” (разом із Я. Головацьким, який звертався у тій же справі до губернії Галичини)

Яків Головацький

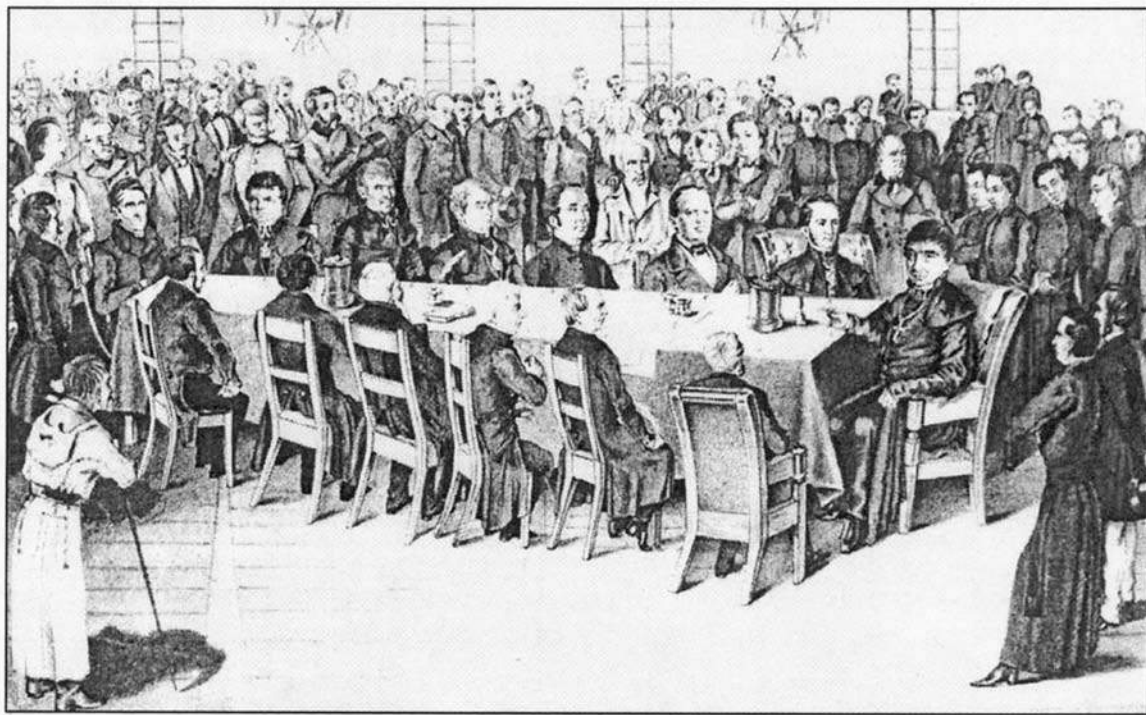
заарештованої “Русалки Дністрової” з підцензурної опіки у липні 1849 р., після чого 600 примірників її пішло між люди²¹. Правдоподібно, щодо певних заходів З. Авдиківський був жертводавцем і для Ставропігії, яка його офіційно називала “ктитором”. Цікавий і такий факт, що після ухвали міністерства, яке дало “спалений давний костел тринитарський, де була академіческа бібліотека, на церков русинам

львовским” на доручення Головної Руської Ради, 23 серпня 1849 р. З. Авдіковський разом із І. Зарицьким, Рожановським, В. Хоминським, І. Товарицьким, Я. Шведицьким, П. Лозинським, І. Жуковським, Ю. Балляком підписує меморіал “До наших німецьких братів”.

Захар Авдіковський перебував у гущі подій 1848–1849 рр., які, як відомо, увійшли в історію України як перша весна “публічного українського громадського й культурного життя – компонента європейської “Весни народів”, де епіцентром українського руху тоді стала Галичина. З. Авдіковський серед групи представників греко-католицького духовенства, світської інтелігенції, службовців, міщан Львова вручає губернаторові Ф. Стадіону петицію на ім’я імператора Фердинанда від 19 квітня 1848 р., у якій від українців Галичини висловлювалось побажання запровадити у школах і поточному суспільно-громадському житті Східної Галичини українську мову, забезпечити українцям доступ на всі посади та зрівняти у правах духовенство всіх віросповідань²². За цими вимогами, в умовах перетворення Австрійської монархії у федерацію вільних і рівноправних націй, яка гарантувала всім народам непорушність їхніх національних прав і

Окремий штрих до біографії Захара Авдіковського – це активна участь його у тодішньому житті міста і Галичини. Очевидно, тоді почався новий етап у діяльності З. Авдіковського. 2 травня 1848 р. у Львові була заснована перша українська легальна політична організація – Головна Руська [Українська] Рада (ГРР), яка взяла на себе роль репрезентанта й оборонця українців Галичини перед урядом у Відні та виконувала ці обов’язки протягом 1848–1851 рр.²⁴ Серед 61 її захисника був Захар Авдіковський. Він 10 травня 1848 р. підписує (у списку перший) разом з іншими “Відозву до руського народу”, яка починається звертанням “Братя”²⁵. Серед підписантів було 29 світських інтелігентів і дрібних урядовців, 18 – священників, 13 – студентів львівських навчальних закладів, п’ять – міщан, один – землевласник. Подаємо перелік осіб, які підписалися під відозвою. Більшість з них нині не відома або забута: “Захарія Авдіковський – урядовець; Іван Бортник – губерн.-перекладач; Іван Бохенський – ректор греко-католицької семінарії; Гавриїл Бачинський – міщанин; Григорій Білинський – урядовець; Йосип Брилинський – студент семінарії; Ігнатій Волос – радник магістратури; Микола Вагилевич – урядовець; Кирило Віньковський –

У залі засідань Головної Руської Ради 4 травня 1848 р.

Захар Авдіковський стоїть перший у білому мундирі з шаблею. Рис. Е. Блотницького

мов, серед українців Галичини з’являлися великі надії, які стимулювали значне поживлення українського національного руху, а з ними – сподівання політичних свобод. На думку деяких дослідників, “на тлі крайньої реакції, яка запанувала на Сході України після розгрому царськими сатрапами Кирило-Мефодіївського братства, те, що відбувалось тоді на Заході України, набувало загальноукраїнського звучання”²³.

фінансовий радник; Юліян Величковський – канцелярист консисторії; Юліян Вислобоцький – урядовець Ставропігіону; Іван Вит...вський, Висоцький – міщанин; Яків Геровський – отець-крилошанин і професор; Іван Гушалевиц – студент семінарії; Ігнатій Галька – студент семінарії; Іван Гуркевич – урядовець міської бухгалтерії; Іван Домкович – учитель; Кирило Дембицький – отець-крилошанин; Іван Дми-

триків – міщанин; Іван Жуковський – отець собору св. Юра; Іван Зарицький – радник і секретар Львівського магістрату; Олексій Заклинський – студент семінарії; Денис Зубрицький – письменник; Іван Ілевич – студент семінарії; Петро Кадерножка – урядовець; Іван Константинович – урядовець; Михайло Кокуревич – студент права; Леонтій Кинасевич – студент семінарії; Омелян Коссак – монах; Йосиф Кульчицький – студент семінарії; Венедикт Левицький – отець-крилошанин, професор; Ігнатій Левицький – урядовець; Іліян Лавровський – урядовець; Антін Леонтович – урядовець; Петро Лозинський – священник; Іван Лотоцький – отець-крилошанин; Павло Максимович – студент права; Ісидор Паславський – студент права; Антін Павецький – правник; Федір Рожейовський – урядовець; Олександр Радикевич, Іван Рудницький – студенти семінарії; Іван Сисаковський – віце-ректор семінарії; Стефан Самаш – урядовець; Симеон Сроковський – урядовець; Леонтій Сосновський – урядовець; Іван Товарницький – дідич; Микола Теліховський – правник, міщанин; Лев Трещаківський – парох; Антін Юзичинський – префект семінарії; Микола Юристовський – директор цісарської друкарні; Йосиф Царевич – учитель; Антін Чайковський – префект семінарії; Василь Чайковський – урядовець; Олександр Чайковський – урядовець; Іван Честинський – отець-крилошанин; Кирило Церкивич – студент семінарії; Василь Ясницький – міщанин; Михайло Яримович – студент семінарії²⁶.

ГРР очолив єпископ Григорій Яхимович, його заступниками стали крилошанин Михайло Куземський та правник Іван Борисикевич, секретарями були отець Михайло Малиновський і Теодор Леонтович. Згодом, як виявилось, єпископ Григорій був радше почесним головою – усі організаційні питання і “тягар безпосереднього керівництва ліг на плечі його заступника, а пізніше й голови, крилошанина отця М. Куземського”.

Заснування ГРР відбулося у приміщенні митрополичої консисторії на Святоюрській горі, “при демонстративному вшануванні пам’яті Маркіяна Шашкевича, що засвідчувало солідарність її творців із змаганнями колишньої “Руської Трійці”²⁷, при формуванні, друкуванні і пізніше “визволенні” тиражу якої стояв, як згадувалось, Захар Авдиківський.

Завдяки досвіду, глибокому усвідомленню розпачатої праці, працездатності З. Авдиківський краще розумів потреби українського суспільства. Він причетний до заснування Галицько-руської матиці, відкриття Народного дому у Львові (1849).

ГРР підготувала окрему відозву, якою декларувала великої суспільно-громадської і політичної ваги наміри: “Ми, русини галицькі, належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з котрого півтретя мільйона землю Галицьку замешкує”. Це було перше в Галичині офіційне визнання соборности українського народу. Відозва закликала українське населення до використання завойованих революцією демократичних свобод, утворення рад на місцях, мирних взаємин з польським населенням і наголошувала на відданості конституції. Рада зобов’язувалася дбати про поліпшення життя народу конституційним шляхом, захист його національних прав, розвиток національної культури, зрівняння духовенства різних конфесій²⁸.

Захар Авдиківський – активний учасник ГРР. У протоколах засідань ГРР за 1848 – 1849 рр. часто засвідчена його присутність²⁹. Він разом із І. Борисикевичем, Я. Геровським, І. Зарицьким, М. Куземським і М. Теліховським зобов’язаний 12 травня 1848 р. повідомляти уряд про діяльність ГРР³⁰. Після від’їзду І. Борисикевича на Слов’янський з’їзд до Праги і виходу з Ради Ю. Лаврівського її члени ухвалюють, “абы заступникомъ предсѣдателя бувъ членъ мірської одинь по другомъ”, і з 16 червня 1848 р. ці обов’язки прийняв (очевидно, тимчасово) Захар Авдиківський³¹. На засіданні ГРР 28 липня 1848 р. він повідомляє, “що директорати шкіл упоминаются о усвідомліня, касающогося руских прелекції”³²; 17 листопада 1848 р. З. Авдиківський повинен “полагоджувати справи з комендатурою облоги міста”³³, а 12 листопада разом із Ю. Балляком, І. Білинським, І. Бохенським, І. Гуркевичем, І. Зарицьким, Л. Сосновським, І. Товарницьким, Л. Трещаківським, В. Хоминським, М. Юристовським входить до складу “Депутації до цѣсара зъ Рады Головной”³⁴.

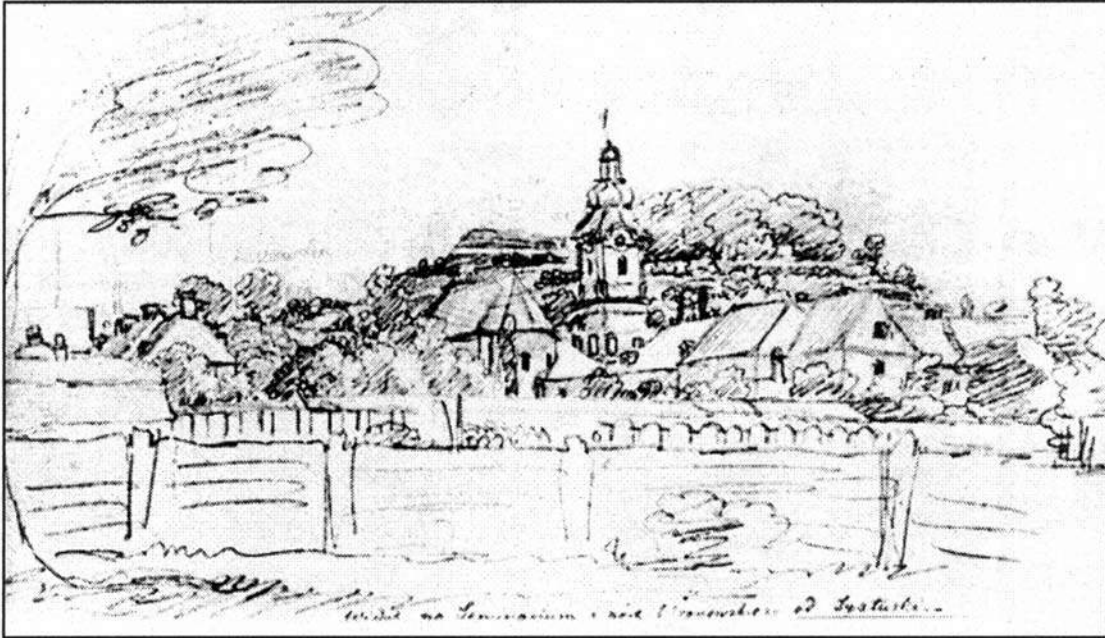
Можна припускати, що, часто роз’їжджаючи по окружних містах (округах Галичини) в адміністративних справах “Будинку вбогих”, З. Авди-

Зора Галицька, 1848 р., ч. 1

ковський мусить брати участь в організації місцевих рад, їх у Східній Галичині було організовано понад 50 (з них окружних – 11, деканальних – 41 і чотири – сільські). Мабуть, З. Авдиківський був причетний до організації Бродівської та Золочівської (можливо, й інших) рад, у селах цих округів тоді часто бував.

Вид на будівлі гр.-кат. Духовної семінарії та дзвіницю церкви Св. Духа з боку вул. Сикстуської (нині – вул. Дорошенка). Невід. художник. Перша пол. XIX ст. Олівець

Чи підписував З. Авдиківський відозви, меморіали та петиції, що їх ГРР скеровувала до цісарського двору (9 червня, 19 серпня, 6 листопада 1848 р.), парламенту (17 і 31 липня, 19, 23, 25 і 31 серпня, 13 вересня 1848 р.), уряду (17 липня, 28 жовтня 1848 р., 5 лютого і 29 березня 1849 р.), у яких постійно повторюється теза про національну окремішність і самостійність українців³⁵, достеменно не відомо, проте пряма чи опосередкована причетність його до них очевидна.

Загалом суспільно-громадська робота З. Авдиківського, як і його щоденні заняття, що стосувались роботи “Будинку вбогих” і контактів із іншими інституціями та людьми, потребують ще докладного вивчення (те саме стосується і багатьох згаданих і незгаданих осіб) у світлі нових джерел, які чекають на свого дослідника. Життя З. Авдиківського є прикладом глибокопатріотичного і відданого ставлення людини до своєї праці. Відомо, що з приходом у 50-х роках XIX ст. на його місце іншого урядовця багато змінилось на гірше, чимало тих, хто роками перебував “під його зарядом” у “Будинку вбогих”, стали покидати “Будинок”.

Ідеї українства, української весни 1848 – 1849 рр. і ГРР, активним учасником яких був З. Авдиківський, згодом переросли у нові форми та зміст національ-

ного життя, що якнайповніше втілилось у другій половині XIX – XX ст.

Останні два роки З. Авдиківський тяжко хворів. Помер 18 грудня 1852 р., похований у Львові на Личаківському кладовищі. Могила його нині втрачена.

Нехай ці “причинки до життєпису” будуть початком системного дослідження біограм названих

і неназваних діячів нашого історичного минулого, його культури та науки.

¹ Див.: Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 201, оп. 4-а, спр. 207; Горак Р., Гнатів Я. Між вогнями. Повість-документ. – Львів, 1994. – С. 56–57; Горак Р. Шашкевичі (До питання родоводу отця Маркіяна Шашкевича) // Шашкевичіана. – Львів; Броди; Вінніпег, 1996. – Вип. 1 –2. – С. 175 – 193.

² Горак Р., Гнатів Я. Між вогнями... – С. 61 – 62.

³ ЦДІА України у Львові, ф. 618, оп. 2, спр. 1020, арк. 93.

⁴ Родинний архів Купчинських у Львові.

⁵ Тершаковець М. До житєписи Маркіяна Шашкевича // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі – Записки НТШ). – Львів, 1911. – Т. CVI, кн. VI – С. 93.

⁶ Пізніше цей перший підручник українською мовою, якому М. Шашкевич дав назву “Читанка для діточок в народних училах руських” (з певним доопрацюванням 1836 р.), вийшов друком, але тільки у 1850 р. Нині рукопис цієї “Читанки...” зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника, відділ рукописів, ф. 142 (Архів М. Шашкевича), спр. 50; див.: Рукописи архіву М. С. Шашкевича. Опис / Уклав О. Дзьобан. – Львів, 1979. – С. 28 – 35; пор. також: Тершаковець М. Маркіян Шашкевич про свою “Читанку” // Записки НТШ. – Львів, 1904. – Т. LXI. – С. 2 – 3; Возняк М. Століття читанки Маркіяна Шашкевича // Шлях виховання і навчання (Львів). – 1936. – № 2, – С. 66; Гнатів Я., Горак Р. Там, де народилася “Читанка” // Жовтень (Львів). – 1986. – № 9. – С. 89 – 91;

- Нахлік О. Педагогічна діяльність М. Шашкевича і Я. Головацького // Шашкевичіана. – Львів, 2000. – Вип. 3 – 4. – С. 108 – 115.
- ⁷ Ваврик В. Р. Члени Ставропигиона за 350 лет. Юбилейный сборник в память 350-летия Львовской Ставропигии. – Львов, 1937. – Ч. II – С. 95 – 96.
- ⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 129, оп. 13, спр. 102; див. також: Свенцицкий И. С. Описание музея Ставропигийского института во Львове. – Львов, 1908. – С. 43; Ісаевич Я. Д. І. Зубрицький і його діяльність в галузі спеціальних історичних дисциплін // Науково-інформаційний бюлетень АН УРСР. – К., 1963. – С. 49.
- ⁹ Горак Р., Гнатів Я. Між вогнями... – С. 65.
- ¹⁰ Там само.
- ¹¹ Цей будинок рисував відомий львівський музейник Ф. Ковалишин і публікував цей рисунок В. Щурат (див.: Щурат В. У Захара Авдиківського // Неділя (Львів). – 1912. – № 17. – С. 3).
- ¹² Горак Р., Гнатів Я. Між вогнями... – С. 65–66, 69.
- ¹³ Щурат В. У Захара Авдиківського. – С. 3.
- ¹⁴ Стеблій Ф. З історії взаємин українців і німецьких поселенців у Галичині в середині XIX ст. // Німецькі колонії Галичини. Історія, архітектура, культура. – Львів, 1996. – С. 126–127.
- ¹⁵ Див.: Горак Р., Гнатів Я. Між вогнями... – С. 54–56.
- ¹⁶ Цит за: Горак Р., Гнатів Я. Між вогнями... – С. 56; див. також: Франко І. Пригода З. Авдиківського дня 1 серпня 1848 р. // Неділя. – 1912. – № 18. – С. 5–6.
- ¹⁷ Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829 – 1843) / Написав К. Студинський. – Львів, 1916. – С. LXXXVII.
- ¹⁸ Див.: Горак Р., Гнатів Я. Між вогнями... – С. 65.
- ¹⁹ Jaworski F. Uniwersytet Lwowski. – Lwów, 1912. – S. 76–81.
- ²⁰ Див.: “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали / Упоряд. Ф. І. Стеблій, О.А.Купчинський, Я. Й. Грацак та і н. – К. 1989. – С. 94–99.
- ²¹ Там само. – С. 275.
- ²² Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1911. – Львів, 1926. – Перша часть. – С. 17.
- ²³ Стеблій Ф. Перша легальна українська політична інституція Галичини (До 160-річчя заснування Головної Руської Ради) // Вісник НТШ – 2008. – Осінь – зима, – Ч. 40. – С. 13.
- ²⁴ Стеблій Ф. Перша легальна українська політична інституція... – С. 14.
- ²⁵ Зоря Галицька (Львів). – 1848. – 15 трав. – Ч. 1. – С. 5.
- ²⁶ Деякі дослідники вважають, що їх було 66. Див.: Стеблій Ф. Перша легальна українська політична інституція... – С. 14.
- ²⁷ Турій О. [Передмова] “Українська “Весна народів” // Головна Руська Рада. 1848–1857. Протоколи засідань і книга кореспонденції / За ред. О. Турія. Упоряд. У. Криштало-вич, І. Сварник. – Львів, 2002. – С. XXI–XXII.
- ²⁸ Стеблій Ф. Перша легальна українська політична інституція... – С. 14; його ж. З історії взаємин українців... – С. 131; Himka J.-P. Religion and Nationality in Western Ukraine The Greek-Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia 1867–1900. – Montreal; Kingston; London: Ithaka, 1999.
- ²⁹ Головна Руська Рада... – С. 17, 20, 22, 25, 33, 49, 51, 84 – 85, 101, 122, 130.
- ³⁰ Там само. – С. 25.
- ³¹ Там само. – С. 33.
- ³² Там само. – С. 49.
- ³³ Там само. – С. 85.
- ³⁴ Там само. – С. 101.
- ³⁵ Див.: ЦДІА України у Львові, ф. 146, оп. 7, спр. 2736, арк. 5; ф. 180, оп. 1, спр. 14, арк. 34 – 35, 51, 91 – 92, 170 – 173, 290, 303. Найвагоміші з них меморіяли до парламенту від 31 липня: “Меморіал української нації в Галичині для вияснення її відносин” (“Denkschrift der ruthenischen Nation in Galizien Anflklarung ihrer Verhältnisse”); 23 серпня: “До наших німецьких братів” (“An unsere deutsche Bruder”); 25 серпня: “Загальний голос українців” (“Allgtmtine Stimme der Ruthenen”); 31 серпня: “Представлення теперішніх обставин у Галичині” (“Darstellung der gegenwertigen Zustande in Galizien”). Пор.: Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772–1880 рр.) / Упоряд. Ф. Стеблій. – Львів, 2006. – С. 70 та ін. – (Бібліотека Шашкевичіани. Нова серія, 4 (9)).

*Іван Паславський,
м.Львів*

ФІЛОСОФСЬКИЙ СВІТ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

*“Когда дух в человеку весел, мысли спокойны,
сердце мирно, то все светло, щастливо, блаженно.
Сие есть философия”*

(Г. Сковорода)

У цих словах геніального Григорія Сковороди, які ми навели як мотто для нашого виступу, лежить ключ для розуміння ідейно-філософського підґрунтя творчості Маркіяна Шашкевича.

Спробуймо це обґрунтувати.

Насамперед пригадаймо собі, що то був за період в духовному розвитку Європи і, зокрема, України, коли жив і творив Маркіян Шашкевич. Це були перші десятиліття XIX віку, коли в культурному житті європейських народів на зміну Просвітництву прийшов Романтизм. Нагадаймо, що Просвітництво і Романтизм – це історико-культурні епохи, кожна з яких вирізнялася своїми специфічними стильовими та ідейними особливостями в усіх галузях духовної культури – у філософії й естетиці, в літературі, музиці, образотворчому мистецтві, в історичних науках.

Просвітництво, як відомо, зародилося ще в другій половині XVII століття, прийшовши на зміну попередній історико-культурній епосі бароко. Теорія і практика Просвітництва сформувалися під знаком раціоналізму, тобто філософського вчення, яке в основу всього кладе культ розуму. Просвітники вірили в силу і могутність людського розуму і всі зусилля спрямовували на пропаганду наукових знань та поширення освіти серед найширших верств народу. Надії на перемогу розуму були пов’язані з ідеєю поступового вдосконалення людини й суспільства. Загалом в основі філософії раціоналізму лежало вчення великого старогрецького філософа Аристотеля, який жив і творив у IV столітті до Різдва Христового.

На відміну від просвітників, теоретики романтизму на своє ідейне озброєння взяли філософське вчення іншого великого філософа стародавньої Греції – Платона, серцевиною філософії якого був не людський розум, а людська душа. Інакше кажучи, якщо раціоналісти доби Просвітництва визначальним чинником вдосконалення суспільства і людської природи вважа-

ли логічне мислення, логіку, то романтики таким чинником вважали науку про мораль, тобто етику.

У Романтизмі була подолана механістична однобічність раціоналістичного підходу до явищ дійсності. Картина світу і людської особистості у них ускладнилася. Набуло особливого значення поняття природи як головного критерію в оцінці особистості, у визначенні моральної поведінки. Поняття “близькість до природи” ставало основним у характеристиці людської особистості. Не пізнання природи за допомогою так званого “чистого розуму” (тобто шляхом побудови безкінечних логічних конструкцій), а відчуття її через органічне злиття з нею – ось основний філософський принцип романтиків.

Творчість українських романтиків, в тому числі діячів “Руської Трійці”, нерозривно пов’язана з загальнокультурною традицією того часу. Дух романтизму наповнює їхню поетичну творчість, історіографічні та фольклористичні пошуки, пронизує їхнє філософське бачення світу.

Водночас слід пам’ятати, що силою історичних обставин формування ідейно-філософських засад “Руської Трійці” невіддільне від ряду теоретичних принципів Просвітництва, зокрема таких, як поширення освіти й наукових знань серед народу. Тому вони не відкидали ваги і значення розуму для вдосконалення людської особи, для суспільного поступу в цілому. На прикладі діячів “Руської Трійці” особливо виразно простежується філософський синкретизм просвітницького “культу розуму” з романтичним за суттю світобаченням.

Продемонструймо це на прикладі пейзажної та інтимної лірики Маркіяна Шашкевича. Так, в одному із своїх ранніх віршів, пройнятих глибоким філософським пафосом (“До...”), поет робить спробу філософського осмислення діалектики “світового розуму” і “світової душі”. Він так викладає своє філософське кредо:

*Мисль піднебесну двигчи в самім собі,
Душу в природи безвісти занести,
Гадкою крепков тьми світа розместити,
Життя кончини подружити собі.*

Однак М. Шашкевич іде далі і намагається не тільки “подружити”, чи, говорячи філософською мовою, синкретизувати розум і душу, але і вводить третє засадниче поняття – “вічну доброту”, тобто Бога-Творця, який, на переконання поета, є джерелом розуму, людської душі і природи:

*... ум сильний, високий,
Ум, що го вічна доброта повила,
Ум, що го красна природа зростила.*

Декларація М. Шашкевичем органічного взаємозв'язку природи з внутрішнім світом людини яскраво виражена в його намаганнях якнайповніше передати живописність образу-ландшафту рідної землі, пронизати її чуттям власної душі, інакше кажучи, вилити свій душевний стан засобами пейзажу. Тому картини природи в нього не мають реалістичного забарвлення, а здебільшого стають тільки символами, набуваючи особливої многозначності. В цьому плані класичним прикладом можуть служити його вірші “Туга”, “Сумрак вечірній”, “Розпука” та ін.

І справді, у вірші “Туга” М. Шашкевич органічно сплітає малюнок пейзажу з душевним переживанням голуба за своєю голубкою. Образи голуба й голубки – традиційні в українській народній поезії – завжди символізували закоханих. А на передньому плані картини природи поет виводить образ червоної калини – неодмінного атрибуту українського пейзажу. Тужіння голуба, яке має виражати стан самого автора, передається тут і калині, яка наче в унісон переживання пташини-символа “своє гілля буйненькеє, сумна, в воду клонить, своє листя дрібненькеє по водонці ронить”. Узагалі образ калини як символу тернистого шляху народу і водночас насиченої оптимізмом віри в його кращу прийдешність був вельми характерним для українських романтиків. Згадаймо бодай часте оспівування калини в поезіях Тараса Шевченка. Можна навіть сказати, що українські романтики, продовжуючи народно-пісенні традиції, розвинули культ калини у вищій мірі до символу Вітчизни. Свій внесок у цю справу, як бачимо, зробив і М. Шашкевич.

Вивчаючи світ ідей, символів і образів Маркіяна Шашкевича, впадає в око, що в його поезії дуже час-

то виступає *серце*. Практично в кожному вірші поет вживає це слово для вираження стану душі, внутрішнього переживання чи то радості, чи то туги. У цьому плані є класичною строфа із поезії “Другові”:

*Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь – в той сумний тин
Най свободоньки сонечко заблісне:
Ти не неволі син!*

Та є в поезії М. Шашкевича висловлювання, які свідчать, що він розумів *серце* не тільки як поетичний засіб, але й як категорію вищого, філософського порядку. Так, у вірші “Моє небо” поет ставить поняття “серце” і поняття “розум” на одному рівні (“серце чуле, мисль орлина”). А в поезії “Побратимові” *серце* стоїть поряд з *душею*:

*...українські вірлята
І веселять душу, й серце зогрівають.*

Усе це дає підставу зробити висновок, що філософський світ Маркіяна Шашкевича побудований на трьох засадничих категоріях: розуму (*ratio*), душі (*anima*) і серця (*cor*). Це повертає нас до філософської парадигми Григорія Сковороди, яку ми навели як епіграф до нашого виступу, і яка стверджує, що справжня філософія – це гармонійне поєднання в людині радісної душі, розважливого розуму та спокійного серця. Майже аналогічне філософське кредо, як ми бачили, простежується і в Маркіяна Шашкевича. Тільки на вершині тріади *розум – душа – серце* він ставить *вічну доброту*, тобто предвічного і благого Бога.

Література

1. Комаринець Т. І. Ідейно-естетичні основи українського романтизму. – Львів: Вища школа, 1983. – 223 с.
2. Петраш О. “Руська Трійця”. М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький та їхні літературні послідовники. Вид. 2-е. – К.: Дніпро, 1986. – 230 с.
3. “Руська Трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України. – К.: Наук. думка, 1987. – 338 с.
4. Скринник М. Наративні практики української ідентичності: доба Романтизму. – Львів: Каменяр, 2007. – 367 с.
5. Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – К.: Дніпро, 1982. – 367 с.

МИСТЕЦТВО

Софія Король,
м. Львів

ЕСТЕТИКА ПРИРОДИ У ТВОРАХ ГАЛИЦЬКИХ РОМАНТИКІВ

Сприйняття та відтворення образу природи стало однією з головних естетичних проблем художнього мислення епохи романтизму. Людина, природа та їх взаємозв'язки склали осердя творчих завдань, які вирішували художники-романтики. У краєвиді знайшов вияв наріжний філософський принцип романтизму – єднання людини з природою через органічне злиття з нею. Під впливом поглядів Ж.-Ж. Руссо, Ф.Шеллінга та інших теоретиків романтизму природа стала символом та атрибутом багатого духовного життя. Вплив її мотивів й образів дедалі активніше та помітніше позначався на емоційному стані душі романтика. Причому, як стверджував професор класичної філософії Харківського університету, вихованець університетів в Галле та Єні, І.Я.Кронеберг (1788–1838), “у природі немає прекрасного, бо творіння природи не виражають жодної ідеї”; “природа для людини перебуває у вічному антропоморфізмі, і все залежить від того, якою душею вона одухотворюється”¹. Те ж саме зазначає Л.Вентурі: почуття, спричинені спогляданням навколишнього світу, “більше залежали від уяви поета, ніж від характеру природи”². Саме здатність природи в романтизмі виражати стан душі художника чи поета зробило пейзаж таким живучим засобом художнього пізнання життя.

У теоретичних розробках галицьких романтиків проблемі природи надавалося доволі вагомого значення. Усвідомлення людиною своїх зв'язків з природою в епоху романтизму набуло нового звучання завдяки тому, що саме тоді докорінно змінилися самі концепції і людини, і природи. Емансипована і вільна романтична людина тепер не вбачала у природі лише геральдичні знаки і символи, умовності, зіткані з елементів зовнішнього світу. Перед нею чи не вперше в історії мистецтва природа поставала як втілення своїх суб'єктивних дум, як прихисток для життя своєї бунтівливої душі або ж як діюча особа героїчної історії.

У першій половині XIX ст. у Львові склалися сприятливі обставини і сформувалися відповідні інтелектуальні та творчі сили для усвідомлення й ви-

раження нової концепції природи. Перші натяки на нові художні тенденції з'явилися на сторінках львівської періодики: альманаху “Pamiętnik Lwowski”, календаря “Pielgrzym Lwowski”, згодом у часописі “Rozmaitości”, хоча у більшості публікацій ще звучав дидактизм і моралізаторство літератури епохи Просвітництва, а лірика, яка з'являлася на шпальтах видань, взорувалася, перш за все, на буколічну традицію та на сентиментальну поезію. Як пише дослідниця галицької романтичної літератури К.Поклевська, “у віршах львівських наслідувачів класицистичної поезії аж роїлося від пастуших сцен, від гайків, струмків, співу пташенят, свіжої мурави і старих дубів. Порівняння міста зі селом завжди випадало на користь останнього, але праця сільського люду ніколи не була ані прикрою, ані важкою, зате – неодмінно мальовничою... Людина, яка в сентиментальних “селянкових” сценах галицьких письменників доповнювала яскраво змальований раніше портрет “homo moralis”, була одночасно і людиною чулою, що прагнула до простоти, сільського життя і природи, будучи теж нерозривно пов'язаною із природою”³. Вже у 1820-х роках у львівському мистецькому середовищі виразно проявилось тяжіння до нової літератури. Як зазначив у своїх нарисах В.Завадський, “якщо у Варшаві ще повсюдно панував поважний і штивний класицизм..., то у Львові формувалася група молоді з гарячим почуттям, сповнена віри в майбутнє, яка з тою вірою крокувала в напрямі... пробудження романтизму”⁴. Серед тієї молоді знаходимо імена тих, хто склав славу польській і українській літературі, художній критиці, журналістиці, історії, етнографії тощо: Я.Н.Камінський, В.Поль, І.Вагилевич, Д.Зубрицький, С.Ґоцинський, Ст.Яшовський, В.Хлендовський, А.Бельовський та інші.

Важливий вплив на формування у галицькому середовищі романтичних поглядів на мистецтво мала творчість М.Мохнацького (1804–1834) – філософа-романтика, який перебував під безпосереднім впливом естетики Г.Е.Лессінга, Ф.Шіллера, вчення німецьких романтиків, зокрема Новаліса та Ф.Шеллінга. Визнання єдності духу і матерії, одухотворення

Антон Лянге. Гірський краєвид з руїнами (1838 р., пап., ол., Львівська галерея мистецтв)

всього матеріального призвело до утвердження в поглядах М.Мохнацького філософії пантеїзму. Відтак він стверджував необхідність наслідування природи в його романтичному розумінні – як наслідування її творчої сили. Як і інші теоретики романтизму, він вимагав від художника повторення в своїй душі того життєдайного творчого процесу. Зокрема, М.Мохнацький вірно наголошував: “...слід сподіватися, що найромантичніші околиці Галичини, її Карпати, її стародавня історія, характер мешканців, її чисельні старовинні пам’ятки, її найбільш поетична земля, може, заохотять наших співвітчизників до нових пошуків і вони зможуть здобути в цій ділянці першість”⁵.

Романтичне трактування природи диктувало М.Мохнацькому цілком нову концепцію краєвиду. Вона полягала у символічній інтерпретації пейзажу як втіленої ідеї єдності людської душі і природи. У його поглядах з’являється ідея безкінечності у краєвиді; художник, на думку теоретика, повинен підкреслювати таємничі зв’язки, що існують в природі, її магічність, її тяжіння до таємничості, чудесного і примарного⁶.

В образотворчому мистецтві Галичини цьому етапу теоретичного осмислення принципів нового мистецтва найбільшою мірою відповідає творчість

натуралізованого у Львові віденського художника-пейзажиста Антона Лянге (1774(9)–1842). Відповідно до вимог часу А.Лянге створював образи природи, позначені виразним чуттєво-емоційним сприйняттям зовнішнього світу. Саме ця чуттєвість у ставленні до мальовничих і романтичних куточків природи спонукала А.Лянге здійснювати мандрівки Галичиною у пошуках натурального іконографічного матеріалу. Видані згодом як серія літографічних видів, ці пейзажні рисунки вперше показали красу і, якщо можна так сказати, художні можливості рідної природи. У них вповні виразилася основна ідея романтичного розуміння природи: характер пейзажу залежить від особливості душі, яка його сприймає і відтворює.

Однак у пейзажах А.Лянге ще відчутне тяжіння до піднесено-узагальненого, ідеалістичного трактування природи. Цим самим художник віддавав шану класичному ідеальному пейзажу, у якому велич, масштабність і узагальненість образу домінує над підкресленням індивідуальних рис. Саме цю ідеалізацію не сприймав сучасник А.Лянге, видатний портретист Мартин Яблонський (1801–1876). Він зокрема так говорив про пейзажі А.Лянге: “Його небо і земля є, власне, плодом його уяви, його поезією. Він не наслідував природи... Його

Іван-Петро Лучинський. Краєвид з Погулянки (пап., ол., Національний інститут Оссолінських у Вроцлаві, Польща)

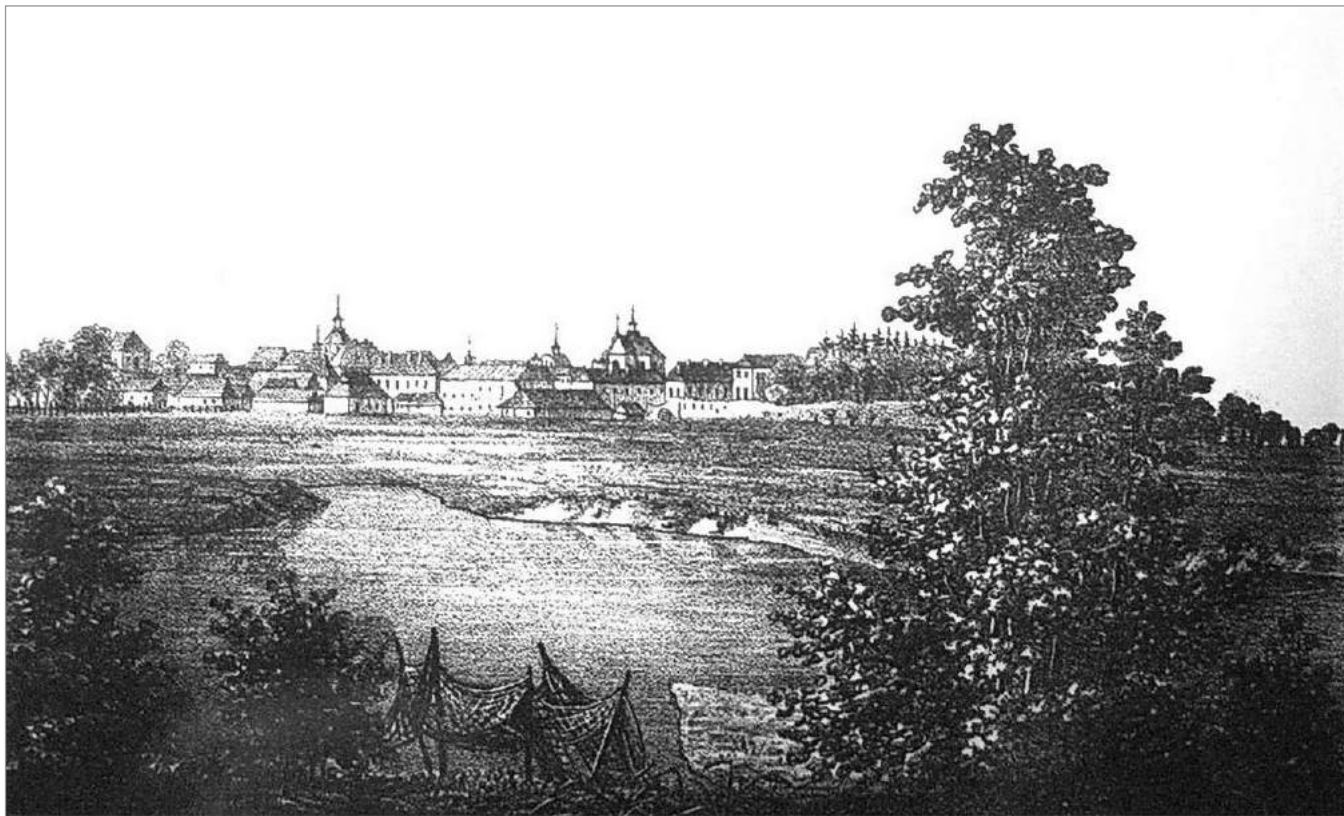
дерева всюди однакові, ... в його картинах захоплює тільки простір, притягує лише єдність колориту [...] Останні свої роки, коли художник найбільше створив своїх найкращих краєвидів, він провів удома, виливаючи на полотно лише свій власний світ”⁷.

У середині 1830-х років романтизм досяг свого найбільшого розквіту. У цей час чітко викристалізувалися основні ідейні складові нового напрямку: усвідомлення цінності художнього бачення окремої творчої особистості, народність, почуття любові до рідної землі. Саме виходячи з цих засад розвинули свою діяльність члени “Руської трійці”. Діяльність Маркіяна Шашкевича (1811–1843), Івана Вагилевича (1811–1866) та Якова Головацького (1814–1888), яка може вважатися найреволюційнішим явищем у духовному житті Галичини того часу, оскільки вона не лише повертала із небуття могутню культуру стародавнього народу, але і надавала їй поштовху для розвитку на новому історичному етапі. Найважливіша програмна збірка гуртка – “Русалка Дністрова” (1837) стала, за висловом Т.Комаринця, “синтезованим виявом художніх змагань часу”⁸. Дослідник підкреслює, що концепція видання була наскрізь романтичною: своєю композицією, структурою образів, утвердженням самоцінної особистості, високих людських почуттів, неприйняттям і

критикою суспільного ладу та людської байдужості. Поєднання в ній різнопланових і різножанрових творів свідчить про її програмний характер, виявляє активне застосування її авторами романтичної вимоги широкого й масштабного опанування художнім матеріалом, максимального вивільнення творчої енергії. Відома і неодноразово цитована оцінка “Русалки Дністрової” І.Франком про те, що Шашкевича поезія “сталася кристалізованою очищеною мовою людського серця, зверненого безпосередньо до сердець усіх інших людей”⁹ справді якнайкраще характеризує романтизм і Маркіяна Шашкевича, і його однодумців.

У їх літературних поетичних і прозових творах з’являється яскравий і різноманітний романтичний образ природи, який стає надзвичайно важливим емоційним компонентом як сюжетної канви, так і настроєвості літературного твору. Домінуючим образ природи постає в таких романтичних літературних жанрах, як лірична балада, дума, поема, повість, казка тощо. Зокрема, як зазначає В.Радзикович, “у творах Шашкевича образи природи і описи краєвидів мають романтичний характер, повний зловісної таємничості. В “Погоні”:

... Світ вже смерком почорнів,
Сумненько пугач запів,
Ні там людей, ні там хату!

Богуш-Зигмунт Стенчинський. Вид Христинополя (1847–48 рр.,
літогр. з альбому “Околиці Галичини”, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України)

...
Блуд ту свище, туман грає...
А в “Сумраку вечернім”:
Сонце ясне померкло, світ пільма насила,
Вишир і вздовж довкола сум ся розлягає,
Чагарами густими тьма вовків завила,
Над тином опустілим галок гамір грає.
...Нависло ясне небо чорними хмарами,
Тяжкими густі бори склонились тучами,
Зойкнули діброви й ліси застогнали!”¹⁰

Подібна яскрава і бурхлива романтична сценографія природи розіграна у прозовому творі-казці М.Шашкевича “Олена”, у баладі І.Вагилевича “Мадей”.

Оригінальними і глибоко продуманими постають пейзажні картини у творчості М.Устияновича. Як наголошує Л.Гулевич, його образи природи “не просто тло, на якому відбувається дія; насамперед вони відбивають почуття великої любові самого автора до цієї землі, його подив перед грізною красою буйних і могутніх верхів, з яких відкриваються нескінченні простори. Захоплення красою рідної землі набуває в М.Устияновича виразного патріотичного звучання”¹¹. Із патріотичними мотивами у його прозі органічно в’яжуться і проблема особистої свободи. М.Устиянович змальовує героїв, які лише на недосяжних вершинах гір, поряд із вільними хмарами можуть вдихнути повітря на повні груди, тобто від-

чути справжню, нічим не обмежену свободу. Тоді “...серце чоловіка розходилося в неописаних radoшах і тосках, і желяннях, і надіях... тая вся величественна сила природи... підносила душу, а то чим раз сильніше, чим раз разнійше, чим раз висше і висше”¹². Опозицією до вільних зелених верхів, де людина і сама стає вільною, є темна безодня, “глибини мраки” (“Месьть верховинця”), “дебра, чорная без дна” (“Страстний четвер”). Але до цього такого характерного для романтизму прийому контрасту, зауваженого в природі і вираженого в яскравому художньому образі, додається ще й інша конотація – похмурі картини темних низів, вкритих туманом, є прозорим натяком на ту долю, яка панує серед людей в антигуманному суспільстві: з “пільми студених туманів” постає “омрачене життя в долі” (“Страстний четвер”). Тому, як зазначає Л.Гулевич, хоч сонце зійде і осяє вершини гір, “пробудить радість на полонинах, все ж того безмірного щастя і того тріумфу життя, що буває на вершинах, у долині поки що не буде”:

...під нами є ще море –
Туман по долинах.
Криє доли, села криє,
А в селах клекоче...
Ах, нім сонце там затліє, –
Мряка виїсть очі!¹³

Контрастний образ ясного сонця і пільми, оповитої непроглядною мрякою долини, з’являється у

важливого “Передслів’ї” до “Русалки Дністрової” як надзвичайно влучний спосіб показати різницю у становищі слов’янських народів і їх загальному поступі: “...коли другі слов’яни вершка ся дохаплюют і если не вже, то небавком побратаються з повним ясним сонцем, нам на долині в густій студеній мряці гибіти”¹⁴.

Як бачимо, образ рідної природи був не просто даниною романтичному світогляду, а дієвим засобом створення питомо національного мистецтва. Як занурення у світ фольклорних мотивів, образів та символіки мало глибокий літературотворчий сенс, так і правдиве піднесено-романтичне змалювання природи Карпат і різних мальовничих куточків Галичини надавало її образам художньої переконливості та плекало почуття патріотизму. В образотворчому мистецтві до такого образу природи ближче, ніж А.Лянге, підійшли живописці молодшого покоління – І.П.Лучинський (1816–1856) та З.-Б.Стенчинський (1814–1890).

І.П.Лучинський створив цілу низку краєвидів, які тяжіли до передачі реального виду і, разом із тим, в них мабуть найвиразніше з-поміж творів галицьких художників виражене суб’єктивне сприйняття і особисте переживання картин природи. Серед пейзажних образів І.Лучинського є чимало плернерних зарисовок, в яких художник уважно спостерігає і досліджує саме ті мотиви, які його вразили, які звучали в унісон з його душевно-емоційним ладом. Такими є зокрема малюнки олівцем і тушшю зі збірки Львівської галереї мистецтв, де з надзвичайною точністю й емоційним зворушенням зафіксовані різноманітні рослини: дуб, хміль, сосна, фіалка тощо. Досліджуючи художньо навколишній світ, І.Лучинський намагався і в найдрібнішій часточці побачити відображення величі природи та її досконалості. Такий спосіб споглядання в одиничному загальному відповідав прагненню “бачити в кожній билінці вище начало, одухотворення природи та романтичне злиття з нею”¹⁵.

Працюючи у видавництві Піллерів і спостерігаючи, а може, і беручи участь у виданні альбому літографій “Галичина в картинах або галерея літографованих краєвидів околиць і найвидатніших пам’яток у Галичині” (1837-1838), З.-Б.Стенчинський одержав поштовх до створення пейзажів. Цілоком новим і абсолютно в дусі романтичного поклоніння перед природою став метод роботи художника. Це були піші мандрівки у пошуках натурального матеріалу, які тривали від ранньої весни до пізньої осені впродовж 1833 – 1849 рр. Як він сам стверджував, ці подорожі стали для нього “насушним хлібом, необхідністю, способом існування”¹⁶. Серед теренів, де побував Стенчинський, були Карпати, Татри, Підгалля, Буковина, Сілезія, Орава, Сербія, Семигород і Далматія.

У цьому паломництві до природи відбилася глибоко поетична натура Стенчинського-романтика.

Нагромадивши не одну сотню рисунків та супроводжуючи їх поетичними рядками або зафіксованими міфами, легендами та історичними переказами, художник планував видавати масштабну серію літографій під назвою “Околиці Галичини”. Проте світ побачило лише 80 літографій. Аналізуючи ці образи природи, маємо підкреслити те, що бачення художника еволюціонувало в бік посилення правдивості зображення. У його рисунках відчутне намагання передати характерні особливості виду та надати йому цілості і завершеності. Водночас, Стенчинський плекає якимось аж надто піднесено-емоційне сприйняття натури і в багатьох його роботах відтворене те хвилююче почуття, яке володіло художником при спогляданні того чи іншого мотиву. Його коментар до зображення церкви у с. Сокілець над Дністром якнайкраще ілюструє цю думку: “На самому верху найвищої на всю околицю гори, над ущелиною, височіє скромна, правдиво сільська церковця, що належить до села Сокільця разом з невід’ємною своєю дерев’яною прозорою дзвіницею, і дивиться з гори на всі ці дива природи... Мандрівник... мимоволі вертатиметься до скромної церковці і буде споглядати, і буде мріяти, оком душі і тіла занурюватиметься у вічність, а навіть, коли й залишить це місце, то ще довго в пам’яті берегтиме один з найпрекрасніших краєвидів...”¹⁷. Ця романтична риса бачити в усьому піднесений настрій іноді набирає зворушливих форм, коли Стенчинський, описуючи мальовничу красу садиби Гауснерів у с. Лагодів, пише, що “таких чудових корів і биків, як тут, не знайти в цілому краї!”¹⁸.

Особисто для З.-Б.Стенчинського найбільш вагомою і переконливою вартістю у мистецтві стала любов до своєї батьківщини. Культ рідної землі, який постав із захопленого сприйняття поетичної природи, з її наповненості історичними топосами, утвердив у З.-Б.Стенчинському глибоке почуття локального патріотизму, що цілком відповідало основним принципам романтичної світоглядної і художньої системи.

Малюючи фізичну природу, митці-романтики, в першу чергу, прагнули емоційно передати її духовний зміст. Окрім того, як і літератори, дослідники фольклору та мовознавці, художники також інтуїтивно розуміли, що для того, щоб створювати справді живе, національне мистецтво, яке би зворушувало серце і пробуджувало душу, необхідно промовляти до глядача знайомими образами. Саме в романтизмі відбувається справжнє відкриття образу національної природи. Він входить у сферу естетичного як об’єкт споглядання та емоційного співпереживання. Через близькість образів природи до життя народу часто ці два сюжети у творах галицьких романтиків поєднувалися. Тоді виникали синтетичні пейзажно-етнографічні чи пейзажно-жанрові образи, зокрема, у творах К.Устияновича, Т.Копистинського, Ф.Тепи,

А.Грабовського, Г.Родаковського та інших художників Галичини середини – другої половини ХІХ ст.

Романтичний образ природи, присутній і в літературі, і в образотворчому мистецтві Галичини, розширив самі горизонти українського національного мистецтва, вивів його на шлях модерних художніх пошуків та довів, що своєю проблематикою це мистецтво розвивалося в руслі найважливіших тенденцій західноєвропейської культури ХІХ ст.

- ¹ Турчин В. Эпоха романтизма в России. К истории русского искусства первой трети XIX столетия. – Москва: Искусство, 1981. – С. 58.
- ² Вентури Л. Художники Нового времени. – Санкт-Петербург: “Азбука-классика”, 2007. – С. 227.
- ³ Pokłewska K. Galicja romantyczna (1816–1840). – Warszawa: PWN, 1976. – S. 45–46.
- ⁴ Zawadzki W. Literatura w Galicji (1772–1848). – Lwów: druk. W.Łozińskiego, 1878. – S. 30.
- ⁵ Krakowski P. Z zagadnień polskiego malarstwa krajobrazowego w I połowie XIX wieku. (Teoria i twórczość) // Folia Historiae Artium. – 1977. – Т.ХІІІ. – S. 129.
- ⁶ Ibidem. – S. 129.
- ⁷ Jabłoński M. Odpowiedź na zawwagi z powodu “Widoków Galicji” // Rozmaitości.–1847.–№ 26 (Dodatek nadzwyczajny). – S. 1.

- ⁸ Комаринець Т.І. “Русалка Дністровая” – видатна пам’ятка українського романтизму // Шашкевичіана.–2004.– Вип.5–6. – С. 307.
- ⁹ Франко І.Я. М.Шашкевич і галицько-руська література // Зібрання творів: У 50 т.–К.: Наукова Думка, 1981.– Т.29. – С. 253.
- ¹⁰ Радзикович В. Романтизм як джерело українського літературного й національного пробудження та виступ М.Шашкевича // Шашкевичіана.–2004.–Вип.5–6. – С. 304.
- ¹¹ Гулевич Л. Карпатські пейзажі у прозі Миколи Устияновича // Шашкевичіана.–2000.– Вип. 3–4. – С. 175–176.
- ¹² Устиянович М. Месьт верховинця. – С. 175. – Цит. за: Гулевич Л. Карпатські пейзажі... – С. 176.
- ¹³ Там само. – С. 176 – 177.
- ¹⁴ Шашкевич М.С., Вагилевич І.М., Головацький Я.Ф. Твори / Упоряд., вступна стаття та прим. М.Шалати. – К.: Дніпро, 1982. – С. 121.
- ¹⁵ Кузнецов Ю. Неизвестные рисунки Карла Фора в Эрмитаже // Западноевропейская графика XV – XX веков.– Ленинград: Искусство. Ленинградское отделение, 1985.– С. 114–124.
- ¹⁶ Orałek M. Litografia lwowska (1822–1860).–Wrocław–Kra-ków: Zakład Narodowy im.Ossolińskich, 1958. – S. 78.
- ¹⁷ Okolice Galicji. – 1848. – Z. 9. – S. 143–144.
- ¹⁸ Okolice Galicji. – 1847. – Z. 8. – S. 38.

Степан Костюк,
м.Львів

З ІСТОРІЇ ПОШУКІВ ТА СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТІВ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

Життя і творчість М. Шашкевича – будителя українського національного духу здавна цікавили дослідників – І. Франка, К. Студинського, І. Крип’якевича, М. Возняка та інших. У наш час його творчість широко висвітлена в “Історії української літератури”, в наукових збірниках “Шашкевичіана” та в монографіях М. Шалати, Р. Кирчіва, Т. Стебля, О. Петраша та ін.

На жаль, не маємо жодного прижиттєвого портрета Маркіяна Шашкевича. В науковому обігу найбільш відома репродукція портрета художника І.Труша (1911р.), хоч, крім неї, є літографічний портрет 1893 р., гравюра Вільгельма Гехта (1898 р.), рисунок Тшемеської–Губерової (1914 р.) та інших авторів.

Пошук прижиттєвого портрета М. Шашкевича розпочав свого часу академік М. Возняк. Вчений наводить лише спогади сучасників поета, які описали його зовнішність і характер ¹.

Яків Головацький так охарактеризував М. Шашкевича: “Маркіян був чоловік середнього росту, щуплий, але меткий, волосся русяве, очі сині, тужні, носик невеличкий, кічастий – лице худощаве, виражало якусь тугу і біль. Сам був м’якого доброго серця, в товаристві дотепний і забавний, показував себе весе-

лим і шалівливим. Лиш коли розговорився за рутину, народність, за рідну мову, рідну словесність та інше, тоді показувалась вся сильна його душа, котра в тім слабім тілі жила, очі блиснули живістю і якимсь святим натхненням, чоло трохи поморщилося і лице набрало якоїсь грізної поваги: говорив сердечно – сильно переконував, бо йому з серця йшло – він цілий тим духом жив і дихав” ².

Іван Вагилевич в листі від 27 травня 1843 р. до російського історика й публіциста М. Погодіна писав, що М. Шашкевич: “...веселий молодик, говорить багато розумного, його лице бліде, очі голубі, мали щось в собі привабливого” ³.

У статті “Возрожденіє Галицької Русі і Маркіян Шашкевич” український письменник і громадський діяч, соратник М.Шашкевича Микола Устиянович так описує Маркіяна: “Шашкевич був середнього росту, дрібної будови тіла і м’яких рис лица, сині і сумні його очі, русявий волос і ніжність його постави надавали його зовнішності чогось дівочого. Високе його чоло було вже в молодості пописане плужком глибоких думок, а уста уклались в складки терпких досвідчень. На обличчі відбивалась якась тужливість і терпіння” ⁴.

Ці характеристики М. Шашкевича використав у своєму романі-есе “Шашкевич” Роман Горак⁵.

Уже М. Возняк стверджував, що хоч прижиттєвого портрета М. Шашкевича не маємо, художник знайде достатньо даних у спогадах сучасників для його відтворення.

У статті “Позичене лице Шашкевича” відомий дослідник творчості письменника М. Шалата пише, що найкраще вдалось змалювати поета І. Трушеві. Для підтвердження цієї думки він наводить замітку з тижневика “Неділя”(1911. – №45. – С.7.)

Коли ще жила весільна дружка Шашкевича Йосифа Юркевичева, красзнавець І. Чарторинський зустрічався з нею і почав розпитувати про галицького діяча, та 90-річна бабуся нічого не пам'ятала. Аж побачивши часопис “Неділя”(1911. – № 43/44) з Трушевим портретом Шашкевича, раптом оживилася й згадала, що лице Маркіяна було миле й лагідне, а зір мав дуже пронизливий.

Одне слово, цілком підтвердила образ, створений художником⁶.

У відділі мистецтва Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України зберігається фотографія портрета М. Шашкевича роботи І. Труша (місце знаходження портрета невідоме). На звороті фотографії написано: “Фотографія портрету Труша (мається на увазі його твір - С.К.), що мав представляти Маркіяна Шашкевича. В дійсності є се портрет Теодозія Лежогубського, який позував Трушеві до його портрету”. При порівнянні фотографії Т. Лежогубського з фотографією портрета М. Шашкевича бачимо, що це зображення зовсім різних людей. Це дає підставу вважати, що автор напису допустився помилки.

Крім цього досить відомого портрета, на с. 651 книги “Östeweichisch – ungavische Monarchie in Wort und Bild” (Wien, 1898. – S.651) опубліковано портрет М. Шашкевича роботи художника-графіка Вільгельма Гехта (художника в 1895 р. запросили до Відня для ілюстрування цієї багатотомної праці). Портрет М. Шашкевича, як пояснюється в переліку ілюстрацій, художник виконував з автотипії, що знаходилась у товаристві “Просвіта”. Очевидно, йдеться про портрет, виконаний у техніці літографії і репродукований також у журналі “Зоря” (1893. – №20. – С.403).

Цей портрет, за твердженням К. Трильовського, намалював М. Івасюк на основі фотографії сина М. Шашкевича Володимира⁷.

Отже, ще задовго до появи портрета М. Шашкевича роботи І. Труша існували портрети письменника, але про них чомусь немає згадок у пресі.

І. Труш, очевидно, був знайомий і з автотипією портрета М. Шашкевича, з якої робив портрет В. Гехт, а також з портретом його роботи, про це свідчить зовнішня схожість між портретами обох авторів. Але в портреті роботи І. Труша бачимо м'якші риси обличчя і лагідний погляд очей.

Можна припускати, що І. Труш, працюючи над створенням портрета М.Шашкевича, використав зовнішність його сина, поета Володимира Шашкевича, який, за твердженням сучасників, був дуже подібний до батька.

Серед фотографій відділу мистецтва зберігається фотографія пам'ятної таблиці з портретом М. Шашкевича роботи О. Скрутка, виконаної 1911р. Таблицю було встановлено у кафедральному соборі Перемишля на честь 100-річчя з дня народження поета⁸. Варто відзначити, що випускники скульптурного факультету Львівського училища прикладного мистецтва (1991) В. Лоза і О. Легкий подарували свої дипломні роботи – “Погруддя М.Шашкевича” і “Шашкевич – орач” школі ім. М. Шашкевича в Перемишлі⁹.

Спробу створити портрет М. Шашкевича на основі фотографії Володимира Шашкевича здійснила львівська художниця-фотограф С.Тшемеська-Губерова. Це, по суті, фото Володимира, деякі зміни внесені лише в одязі. Цей портрет зберігається у фондах відділу мистецтва ЛНБ ім. В. Стефаника. Репродукція портрета вміщена у книзі К. Студинського “Львівська духовна семінарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829–1843)” (Львів, 1916.– С.74.) До речі, К. Студинський теж займався пошуками прижиттєвого портрета М. Шашкевича, але безрезультатно.

У 1937 р., у століття виходу в світ “Русалки Дністрової”, маловідомий художник Я. Левицький написав портрет М. Шашкевича для церкви в с. Нестаничах теперішнього Радехівського району Львівської обл., де свого часу був священиком М. Шашкевич. Доля портрета невідома. У автора зберігається фото цього портрета.

У 1930-х роках портрет М. Шашкевича надрукувало видавництво “Українська культура” кольоровим офсетним друком. При візуальному порівнянні можна стверджувати, що це репродукція портрета поета, виконаного І. Трушем. Про це свідчить схожість обличчя, ознаки одягу і навіть на лівому рукаві ледь проглядається підпис “Ів. Труш, 1911”, що досить чітко видно на фотографії, зробленій з оригіналу портрета.

Репродукція з цього ж портрета вміщена в іншому виданні. Тут поряд є репродукції портретів І. Франка, Т. Шевченка і М. Шашкевича. Ці репродукції виготовлялися для читалень “Просвіти” і народних домів з метою знайомити широкі кола української громадськості зі своїми видатними діячами. Названі репродукції були досить дешевими і їх могли купувати пересічні громадяни.

Серед живописних портретів М. Шашкевича варто відзначити твір художника Романа Ковалю, виконаний у 1966 р., що зберігається в заповіднику Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі.

Український художник-графік В. Я. Чебанюк у 1966 р. на основі вже існуючих створив графічний портрет М. Шашкевича, репродукція якого вміщена у книзі дослідника творчості М. Шашкевича М. Шала-

ти (1969), в описі архіву М. Шашкевича О. Дзьобана (Львів, 1979) та ін.

У 1983 р. львівський художник Іван Крислач створив портрет Маркіяна Шашкевича у техніці лінографії, а в 1987 р. – три літографії: “Руська Трійця”, “Маркіян Шашкевич у Бережанах” та “Дитинство Маркіяна Шашкевича”¹⁰.

Крім живописців і графіків, портрет М. Шашкевича творили і скульптори. В тижневику “Неділя” (1911. – № 43/44. – С.5) вміщена репродукція фотографії скульптури Шашкевича роботи відомого українського скульптора Михайла Гаврилка, виконаної 1910 р. Це погрудний портрет поета.

Цікавим є погрудний портрет поета, створений скульптором, уродженцем с. Ременів на Львівщині Василем Лисиком (1886–1914). Найкращими з його портретів мистецтвознавець А. Німенко вважає погруддя Т. Шевченка та М. Шашкевича, виконані 1911 р. “Обидві скульптури, – пише він, – відзначаються пластичністю і психологічністю, особливо погруддя М. Шашкевича – одне з найкращих, виконаних на той час в Україні. Майстерно передані риси худорлявого обличчя письменника, сповненого туги й болю за рідний край”¹¹.

Портретний бюст М. Шашкевича виліпив заслужений діяч мистецтв України, лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка Д. П. Крвавич. Задум створити скульптуру зародився у митця ще в 1959 р. під враженням відвідин Підлисся – рідного села поета. Виношуючи задум, скульптор відразу поставив перед собою мету – створити не просто станкову скульптуру, а бюст монументального характеру, який би міг бути використаний для пам'ятника.

Про скульптуру “Маркіян Шашкевич” Д. Крвавича мистецтвознавець М. Батіг писав: “Коли дивишся на бюст, здається, що Дмитро Крвавич, працюючи над скульптурою, бачив перед собою живого поета... Можна сміливо твердити, що бюст поета співпав з тим уявним портретом Маркіяна Шашкевича, який живе в народній свідомості”¹².

У 1962 р. скульптор разом з львівським архітектором Б. Палюхом завершив роботу над пам'ятником М. Шашкевичу, який встановлено в с. Підлиссі. Гіпсовий відлив скульптури автор подарував Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника, де він і зберігається.

У травні 1986 р. Львівська картинна галерея влаштувала виставку дарунків львівських художників для майбутнього літературно-меморіального музею Маркіяна Шашкевича. Серед її експонатів варто відзначити твори Р. Безпалківа “Шлях М. Шашкевича”, гравюри Є. Безніска і скульптуру Ф. Бриж “Маркіян Шашкевич”.

4-5 червня 1987 р. у Львові проходив науковий симпозіум “Руська Трійця” і слов'янські культури епохи романтизму”, присвячений 150-річчю “Русалки Дністрової”, а 6 червня з цієї нагоди на будинку Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН Укра-

їни урочисто відкрито монументальний рельєф, на якому дуже вдало відтворено образи засновників “Руської Трійці”. Автор рельєфу – львівський скульптор М. Посікіра.

15 вересня 1990 р. відбулося урочисте відкриття пам'ятника Маркіяну Шашкевичу по вул. Коперника у Львові на місці колишньої Духовної семінарії, в якій вчився поет. Автори пам'ятника – скульптори Д. Крвавич і М. Посікіра.

Крім пам'ятників Маркіяну Шашкевичу, створених Д. Крвавичем і М. Посікірою, випускник Львівського інституту прикладного і образотворчого мистецтва скульптор Федір Василенко у 1994 р. виконав пам'ятник М. Шашкевичу, що встановлений на території Львівської духовної семінарії Св. Духа в селищі Рудно, біля Львова.

Скульптура відлита в бронзі. М. Шашкевич зображений на повен ріст, поверх ряс одягнуто плащ, в руках розгорнута книжка. Скульптура скомпонована дуже вдало, вона поставлена на низькому п'єдесталі, на перший погляд ніби статична, але в ній відчувається щось небуденне, незвичайне, якийсь порив.

Найцікавіше, на наш погляд, зображено обличчя М. Шашкевича, воно виражає, як писав його сучасник М. Устиянович, лагідність, ніжність і замріяність. Одночасно скульптор показав в цьому обличчі одухотвореність, волю, рішучість і впевненість Маркіяна у правоті розпочатої ним справи.

Під скульптурою напис “о. Маркіян Шашкевич”, але в скульптурі ми бачимо зображення не звичайного священика, а образ мислителя і поборника за долю українського народу, за його культуру, за його майбутнє.

Отже, хоч і немає прижиттєвого портрета М. Шашкевича, портрети, створені художниками на основі спогадів сучасників о. Маркіяна, його творів, фотографії сина, дають уяву про зовнішність поета, його характер. Не всі портрети М. Шашкевича мають однакову художню вартість, але їх пізнавальна цінність безперечна.

¹ Возняк М. В пошуках за портретом Маркіяна Шашкевича // Неділя. – 1911. – Ч.33. – С.7.

² Головацький Я. Пам'ять Маркіяну Руслану Шашкевичу // Вінок русинам на обжинки. Уплів І.Б.Ф. Головацький. – Відень, 1846. – 4.1. – С.65–66.

³ Письма к М.П. Погдину из славянских земель (1835–1861). – М., 1880. – Выш. 3-й (и последний). – С.643.

⁴ Родимий листок (Чернівці). – 1880. – С.44.

⁵ Горак Р. Шашкевич // Жовтень. – 1981. – № 11. – С. 108.

⁶ Шалата М. Позичене лице Шашкевича // Літ. Україна. – 1967. – 24 жовт.

⁷ Трильовський К. Пам'ятник М. Шашкевичеві // Назустріч. – 1936. – №8. – 15 квіт. – С.4,5.

⁸ Маркіянове свято в Перемишлі // Діло. – 1911. – 20 лист.

⁹ Шашкевич у Перемишлі // За вільну Україну. – 1991. – 4 лип.

¹⁰ Графіка Івана Крислача: Каталог. – Львів, 1990. – 11 с.

¹¹ Німенко А. Українська скульптура другої половини ХІХ – початку ХХст. – К., 1963. – С.116.

¹² Батіг М. Дмитро Крвавич. – К., 1968. – С.31.

Галина Корнєєва,
м. Львів

МИСТЕЦЬКА ШАШКЕВИЧІАНА – ВІНОК ВСЕНАРОДНОЇ ШАНИ БУДИТЕЛЕВІ ГАЛИЧИНИ (З ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ЮВІЛЕЙНОЇ ВИСТАВКИ)

Етапне значення для перегляду значного масиву мистецької Шашкевичіани й усвідомлення передумов появи численних її зразків мала велика за обсягом й типологічно багата виставка саме під такою назвою, – “Мистецька Шашкевичіана”, – організована 2001 року Музеєм мистецтва давньої української книги – одним зі структурних підрозділів Львівської галереї мистецтв. Тоді вперше з’явилася можливість у форматі однієї експозиції побачити не лише візуальний образ Маркіяна Шашкевича, починаючи від найдавніших його зображення – й до мистецьких творів наших сучасників, але також і галерею портретних відтворень його видатних сучасників, природні ландшафти й сільські та урбаністичні види Галичини першої половини XIX ст., широкий спектр документальних матеріалів, періодичних і книжкових видань. Усе це з достатньою повнотою представляло панорамну картину М. Шашкевича на тлі епохи, у різних її аспектах.

Уже від кінця XIX ст. українська громадськість Галичини осмислювала роль “Руської Трійці” у соціально-політичному та культурному розвитку свого краю. З’явилися публікації І.Франка, К.Лукачівського, О.Партицького, Н.Дашкевича, О.Огоновського, О.Терлецького, К.Устияновича, М.Павлика, О.Барвінського та ін.^{1,2}

Просвітницька діяльність Товариства “Просвіта”, освітні програми Руського Товариства педагогічного, багатогранна праця Наукового Товариства ім. Т. Шевченка сприяли поширенню ідей “Руської Трійці” серед народних мас, учнів шкіл та гімназій, появи наукових студій.

Перенесення праху М.Шашкевича із села Новосілок до Львова (1893 рік), ювілейні святкування, особливо у 100-річчя від дня народження поета, сприяли формуванню культу М.Шашкевича як Будителя Галичини, подвижника української ідеї, речника національного відродження. З того часу відчувалась потреба у вшануванні пам’яті М.Шашкевича, діячів “Руської Трійці”, що і проявилось, зокрема, у появі художніх, образно-символічних творів.

Романтична постать М.Шашкевича, історична доба, в якій жили і творили діячі “Руської Трійці”, знайшли своє відтворення у малярстві, скульптурі, графіці, декоративному мистецтві, фотографії, поштівці – що постійно формує обширну на сьогодні мистецьку Шашкевичіану.

Перші праці, присвячені вивченню мистецької Шашкевичіани, з’явилися у період підготовки до ювілейних святкувань 1911 р.: стаття М. Возняка “В пошуках за портретом Маркіяна Шашкевича”³; публікації “До історії пам’ятника Маркіяна Шашкевича в Підлиссю”⁴, “Проект пам’ятника М.Шашкевичеві в Підлиссю”⁵, “Портрет Івана Вагилевича”⁶ та ін.

Наступна хвиля досліджень пов’язана з 1930-ми роками (1937 року відзначали 100-ліття видання “Русалки Дністрової”): М.Голубець “Західно-українська образотворчість з доби “Русалки Дністрової”⁷, К.Трильовський “Пам’ятник М.Шашкевичеві”⁸, “Греко-католицька духовна семінарія: Матеріали і розвідки зібрав о. проф. д-р. Йосиф Сліпий”⁹.

Не залишалася осторонь українська діаспора: 1977 року Інститут-заповідник М.Шашкевича в Канаді друкує цікаву розповідь М.Марунчака “Як будовано пам’ятник Маркіянові Шашкевичеві у Вінніпезі”¹⁰.

У 1980-х роках українська інтелігенція виступає з ініціативою в особливий спосіб відзначити 175 ювілей М.Шашкевича, а саме – відтворити садибу поета у селі Підлиссі. З’являється публікація С.Костюка “Портрети Маркіяна Шашкевича”¹¹. Львівська картинна галерея організовує виставку дарунків для майбутнього музею. Відкривається виставка “Русалка Дністрова” в екслібрисі”¹².

Відкриття у 1990 р. музею “Русалка Дністрова” та пам’ятника М.Шашкевичу у Львові, утворення Шашкевичівської комісії, активізація роботи науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів у зв’язку з проголошенням незалежності України – усе це не лише відкрило нові можливості для дослідження діяльності “Руської Трійці”, але й ширші горизонти для збагачення мистецької Шашкевичіани.

Слід відзначити ряд наукових публікацій С.Малець: “За часів Маркіяна Шашкевича: Каталог виставки” (у співавторстві зі С.Костюком)¹³, “Портрети діячів української церкви першої половини XIX століття”¹⁴, “Мистецька діяльність о. Івана Вендзиловича”¹⁵, “Від світлини сина до живописного портрета батька”¹⁶, “Мистецьке життя Львова в часи “Руської Трійці”¹⁷. А 1997 року виходить єдине на сьогодні ґрунтовне дослідження мистецької Шашкевичіани – книжка С.Малець “За часів Маркіяна Шашкевича”¹⁸, підготована на основі опрацювання

значного образотворчого матеріалу з фондів колекцій львівських музеїв та бібліотек.

У новій серії “Шашкевичіани” з’являються статті С.Костюка “З історії створення портрета Маркіяна Шашкевича”¹⁹ і “Епоха “Руської Трійці” мовою графіки та фотографії”²⁰. Побачили світ статті В.Вуйцика “Матеріали конкурсу на кращий проект відбудови церкви Святого Духа при Греко-Католицькій духовній семінарії у Львові в 1942 році”²¹ та “Скульптор Іван Щуровський”²², а також О.Сидора “Перед Святодухівським іконостасом”²³. Слід назвати й публікації І.Кудина “Руська Трійця” в пам’яті народній”²⁴, М.Бабінської “Пам’ятник Шашкевичу в Золочеві”²⁵ та ін.

У 1997 р., до 160-річчя альманаху “Русалка Дністрова”, Музей “Русалки Дністрової” підготував до друку методичний посібник для екскурсиводів, вчителів української літератури та історії – “Дорогами Будителя Галичини Маркіяна Шашкевича: Літературно-мистецька екскурсія”²⁶. Пропонований маршрут охоплював історичні місця, пов’язані з ім’ям М.Шашкевича й одночасно є значними пам’ятками української культури загалом.

Отож, можна вважати, що наукове підґрунтя організованої 2001 року згаданої виставки “Мистецька Шашкевичіана” достатньо ґрунтовно було розроблене вищеназваними мистецтвознавцями, істориками, філологами. Ініціатори виставки не ставили собі за мету показати буквально всі мистецькі твори, присвячені М.Шашкевичу чи “Руській Трійці” загалом, але прагнули передусім представити основне та нове, або ж маловідоме, хоча з незалежних від них причин деякі роботи все-таки не вдалося включити в експозицію.

Насамперед нас цікавив образ М.Шашкевича, який значною мірою досі залишається таємничим, бо не виявлено (або ж не існує взагалі) його прижиттєвого портрета. Серед найдавніших зображень, що були представлені на виставці, найбільше привертали увагу літографічний портрет В.Гехта (1893), репродукція портрета художника І.Труша (1911), фотографія С.Тшемеської-Губерової (1914), фотографія пам’ятної таблиці з портретом М.Шашкевича роботи О.Скрутка (1911), фото з портрета М.Шашкевича, що його 1937 року виконав художник Я.Левицький.

Дещо несподіваним для громадськості виявився зроблений художником О.Новаківським у 1920–30-х роках ескізний начерк портрета М.Шашкевича. Експонувався також малознаний портрет поета, намальований у той же період знаним львівським мистцем М.Федюком. Родина Халімончуків надала для виставки копію портрета М.Шашкевича авторства О.Бутакіра (1934).

Неодноразово зверталися до художнього осмислення образу М. Шашкевича українські мистці другої половини ХХ ст. 1966 року відомий у мистецькому світі нашої діаспори в Канаді художник Р.Коваль створив

малярський портрет, а киянин В.Чебанік – виразний графічний образ М.Шашкевича (1970-ті рр.). Відповідно до особливостей індивідуальної творчої манери конкретного автора та його розуміння масштабу особистості М. Шашкевича в історичній перспективі постали портретні зображення роботи Б.Хруповича (1971), Р.Безпалківа (1982), І.Крислача (1983), Є.Безніска (1986), В.Патика (1986), І.-І. Карпинець (1986), Я.Мацелюха (1999) та ін.

Експонувалися скульптурні портрети та фотографії з творів станкової й монументальної пластики. Першу групу представляли погрудні портрети М.Шашкевича роботи М.Гаврилка (1911) і В.Лисика (1911), погруддя М.Шашкевича роботи Т.Бриж (1986) і Й.Глоговського (1987-?), проект пам’ятника М.Шашкевичу роботи В.Ропецького (1995) тощо; другу – фотографії бюста М.Шашкевича, встановленого на фасаді Народного дому у Стрию (поч. ХХ ст.), пам’ятника М.Шашкевичу у Львові скульпторів Д.Крвавича і М.Посікіри (1990), монументального рельєфу “Руська Трійця”, що його встановлено на будинку Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка НАН України, фрагменту меморіальної таблиці, встановленої до 175-річного ювілею поета на вул. Шашкевича у Львові, пам’ятника о.Маркіяну Шашкевичу скульптора Ф.Василенка, який 1994 року відкрито на території Духовної семінарії в с.Рудно та ін.

Серед експонатів виставки був один із відливів високомистецької пам’ятної таблиці з портретом поета; на відзначення 125-річчя від дня народження М.Шашкевича такі відливи 1936 року було встановлено у різних населених пунктах Галичини, зокрема – й на стіні Святоюрського собору у Львові. Про інтерес художників до особистості М. Шашкевича свідчать також пам’ятні плакети і ювілейні медалі авторства мистців 1960–80-х років (зокрема, Є. Дзіндри, П.Лінинського, О.Маляра, О.Капустяка).

Неодноразово художники зверталися й до відтворення образів побратимів М.Шашкевича та його сучасників. З-посеред експонатів виставки до таких творів належали портрет М.Устияновича роботи Л.Медвіда (1985) і символічне за характером малярське полотно “Руська Трійця” художника Я.Мацелюха (2001). Експонувалися й портрети церковних діячів, викладачів Духовної семінарії, Львівського університету; види Львова – місьць, що пов’язані з М.Шашкевичем, з діяльністю “Руської Трійці”. Приваблювали й роботи, стимулом до появи яких стала діяльність М.Шашкевича, зокрема ж – мотиви його поетичної творчості.

Особливо промовисто сприймаються давніші за часом мистецькі пам’ятки, предмети й документальні матеріали, які безпосередньо були пов’язані з Маркіяном Шашкевичем, або ж – візуально відтворюють пов’язані з ним пам’ятні місця у Львові й місцях його священничого служіння. Важливим

смісловим акцентом експозиції була на престольна ікона “Богоматір на троні” з кіотом церкви Святого Миколая із села Новосілки Буського району. У кіоті зберігалася чаша для причастя, з якої о.Маркіян причащав парафіян.

З тих часів збереглися портрети Шашкевичевого діда – священника Романа Авдиківського та Катерини Крушинської (донька якої Юлія була дружиною М. Шашкевича; відоме її фото 1880-х років), “Автопортрет” Маркіянового сучасника Івана Вендзиловича, який також був вихованцем Духовної семінарії.

Від зруйнованої в роки Другої світової війни семінарської Святодухівської церкви, в стінах якої молився Маркіян Шашкевич, збереглися фрагменти іконостасу 1789-х рр., пензля видатного українського мистця Луки Долинського. Саму ж церкву, як і будівлю Греко-католицької Духовної семінарії, можна бачити на ряді малярських і графічних творів XIX – XX ст., які також слід вважати часткою мистецької Шашкевичіани. Те ж саме стосується і робіт фотохудожників В.Шухевича, І.Крігера, Л.Тевеля, Я.Захарибісевича, В.Пилип'юка.

Органічним доповненням експозиції виставки став розділ художнього оформлення книжкових видань, ілюстрування творів М.Шашкевича та інших діячів “Руської Трійці”.

Отож, експозиція виставки стала своєрідним оглядом мистецької Шашкевичіани, яка ще раз засвідчує, що “Руська Трійця”, особливо ж постать М.Шашкевича, були й залишаються джерелом творчого натхнення, джерелом любові до “своєї любові нації” та віри в Господню присутність на її історичному шляху.

- ¹ Марунчак М.Г. Маркіян Шашкевич: Біобібліографічний покажчик. – Вінніпег, 1989. – 206 с.
- ² “Руська Трійця”: Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький: Бібліографічний покажчик (1834–1990 рр.) / Укл. Л.І.Ільницька. – Львів, 1993. – 400 с.
- ³ Возняк М. В пошуках за портретом Маркіяна Шашкевича // Неділя. – 1911. – №33. – С.7.
- ⁴ До історії пам'ятника Маркіяна Шашкевича в Підліссю // Неділя. – 1911. – №43 /44. – С.16.
- ⁵ Проект пам'ятника М.Шашкевичеві в Підліссю // Неділя. – 1911. – № 37. – С.8.
- ⁶ Портрет Івана Вагилевича // Руслан. – 1911. – 7 листоп. (25 жовт.), №248. – С. 1.
- ⁷ Голубець М. Західно-українська образотворчість з доби “Русалки Дністрової” // Новий час. – 1936. – 19 верес., 4.212; 21 верес., 4.213; 23 верес., 4.214; 25 верес., 4.216.

- ⁸ Трильовський К. Пам'ятник М.Шашкевичеві // Назустріч. – 1936. – № 8. – С.4.
- ⁹ Церква Святого Духа у Львові (Передрук зі статті “Греко-католицька духовна семінарія у Львові: Матеріали і розвідки зібрав о.проф. д-р. Йосиф Сліпий, 1936) // Галицька брама. – 2000. – № 6. – С.4–5.
- ¹⁰ Марунчак М.Г. Як будовано пам'ятник Маркіянові Шашкевичеві у Вінніпезі // Шашкевичіана. Shashkevychiana. – 1977. – Р.ХV. – Ч.4 (26–27). – С.9–14.
- ¹¹ Костюк С. Портрети Маркіяна Шашкевича // Жовтень. – 1982. – № 6. – С. 135.
- ¹² “Русалка Дністрової” в екслібрисі: Каталог виставки / Передм. Я.Гнатива; упоряд. М.Гудз. – Львів, 1987. – 15 с.
- ¹³ За часів Маркіяна Шашкевича: Каталог виставки / Уклад. С.Малець, С.Костюк. – Львів, 1992. – 56 с.
- ¹⁴ Малець С. Портрети діячів української церкви першої половини XIX століття (Із колекції палати греко-католицьких єпископів у Перемишлі) // Шашкевичіана. – 1996. – Вип.1/2. – С. 100–104.
- ¹⁵ Малець С. Мистецька діяльність о. Івана Вендзиловича // Шашкевичіана. – 1996. – Вип.1/2. – С.318–320.
- ¹⁶ Малець С. Від світлина сина до живописного портрета батька (До проблеми відтворення образу Маркіяна Шашкевича в образотворчому мистецтві) // Шашкевичіана. – 2000. – Вип.3/4. – С.258–262.
- ¹⁷ Малець С. Мистецьке життя Львова в часи “Руської Трійці” // Шашкевичіана. – 2000. – Вип.3/4. – С.585–586.
- ¹⁸ Малець С. За часів Маркіяна Шашкевича. – Львів, 1997. – 96 с.
- ¹⁹ Костюк С. З історії створення портретів Маркіяна Шашкевича // Шашкевичіана. – 1996. – Вип. 1/2. – С. 105–108.
- ²⁰ Костюк С. Епоха “Руської Трійці” мовою графіки та фотографії // Шашкевичіана. – 1996. – Вип. 1/2. – С. 166–169.
- ²¹ Вуйцик В. Матеріали конкурсу на кращий проект відбудови церкви Св.Духа при Греко-Католицькій духовній семінарії у Львові в 1942 році // Українське сакральне мистецтво: Традиції, сучасність, перспективи. – Львів, 1994. – С.157–161.
- ²² Вуйцик В. Скульптор Іван Щуровський // Записки Наукового Товариства ім.Т.Шевченка. – Т.ССХХХVI: Праці комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – Львів, 1998. – С.305–313.
- ²³ Сидор О. Перед Святодухівським іконостасом // Галицька брама. – 2000. – №6. – С.8–9.
- ²⁴ Кудин І. “Руська Трійця” в пам'яті народній // Шашкевичіана. – 2000. – Вип.3/4. – С.601–603.
- ²⁵ Бабінська М. Пам'ятник Шашкевичу в Золочеві // Шашкевичіана. – 2000. – Вип.3/4. – С.321–323.
- ²⁶ Дорогами Будителя Галичини Маркіяна Шашкевича. Літературно-мистецька екскурсія: Методичний посібник / Укл. Г.Корнеєва. – Львів, 1997. – 28 с.

НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ

*Катерина Мичка-Гірник,
м.Львів*

*Світлій пам'яті отця Йосипа Годунька,
20-річчю відходу у засвіти.*

ОТЕЦЬ ЙОСИП ГОДУНЬКО: “МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ ANTE PORTAS!”

Студенткою консерваторії наприкінці 80-тих, зазнавши з о. Годуньком, почувала ствердне: “Будете моєю ученицею!” Відтоді, майже щодня, бодай п'ятихвилинні зустрічі стрімко інформаційно наповнювали “модератний” темп мого життя. Серед найбільш вживаних словосполучень були: масштаб мислення; швидко реагувати; випереджувати дією; додержуватись високого стилю; гідність понад усе; високоморальність еліти; глибокий інтелект; імпульсивна постава; краще смерть, аніж рабство.

Відтак одна за другою розгортались сторінки біографії о. Йосипа Годунька (1906–1991) – активного діяча Української греко-католицької церкви довоєнного періоду, “катакомбного” існування та періоду відродження. Вихованець митрополита Андрея Шептицького, він поет і літературно-критичний публіцист, громадський діяч національно-культурного руху в Україні. До 1939 р. провадив широку місійну роботу, зокрема на Лемківщині, був редактором ряду українських часописів. Після 1939 р. – багатолітній в'язень радянських концтаборів. Духовність, висока ідейність, принциповість та невідступність отця Годунька советський режим потрактував “вагомою підставою” занесення до чорного списку “особливо небезпечних” одразу після єпископів Йосипа Сліпого, Микити Будки та Миколая Чарнецького¹. Духівник-посередник поміж розсвареними гілками ОУН “бандерівцями” й “мельниківцями”, із зрозумілих причин про цей факт знало вузьке коло, однак підтвердженням залишилась поважна переписка о. Годунька із Лебедем.

Особливе місце у літературно-критичній творчості о. Йосипа займають твори, приурочені Пробудителю – о. Маркіяну Шашкевичу: “Як там жив я ще маленьким”, “Насліддя Великого Володимира і Мудрого Ярослава”, “В пам'ять вічну буде праведник”, “Велич і краса Русланових Псалмів” (в 3-х частинах) та “Небуденні пісні (Коментар до Русланових Псалмів)”, філософська інтерпретація якої по-

значені ширим літературним темпераментом, притаманним о. Йосипові Годуньку ліричним струменем у поєднанні з пафосом національного відродження.

Сотні його листів зберігаються в Інституті-Заповіднику Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі (Канада), з Кураторією котрого активно листувався, переславши туди практично всі праці. Філософсько-богословські розвідки о. Годунька (“Виховний зміст божественної літургії”, “Гуманність східного християнства” та ін.), літературно-критичні (зокрема, про творчість М. Шашкевича, К. Селецького), мемуарні (“духовні силуетки” про митрополитів А. Шептицького та Й. Сліпого). Його збірка “Серед блискавок і бурі” (Мюнхен-Рим, 1967) під псевдонімом Оріся Галичанка вийшла друком у діаспорі. За бажанням отця, основну рукописну спадщину передано в розпорядження монастиря Студійського уставу у Львові, яка, на жаль, дотепер не опрацьована й не видано жодної праці отця у “Свічадо”.

Історія греко-католицького підпілля не зафіксувала о. Годунька під час масових молитовних акцій, ані після легалізації УГКЦ під стінами ще зачинених храмів. Діяв отець дещо конспіративно, однак найбільш знаним і шанованим був серед творчої інтелігенції, інтелектуалів та студентства. До кожної зустрічі готується, відстежує періодику, нові видання, відвідує експозиції та виставки в музеях, пильнує репертуар у філармонії, театрах, блискавично реагуючи із деферамбами, заслужено знав і покритикувати. Саме до критики отець нас навіть усіяко заохочував, вважаючи її плодом “гімнастики ума”, що виголошується не заради гоголого критиканства, а яко спосіб віднайдення достойнішого, гіднішого шляху. “Нам потрібні ревні, національно свідомі священики з добрим вихованням, бо як Івася не навчили, Івана не переучиш”, часто говорив отець у приватних розмовах з інтелігенцією, одразу додаючи із занепокоєнням, “лиш сумніви беруть мене, чи не страшніший, духовний

Чорнобиль очікує нас, коли ось ті всі “комсомольці” стануть за престіл... Господи помилуй!”².

“Се варто запам’ятати!” “Від часів мучеництва перших християн Українська Греко-Католицька Церква має найбільші заслуги перед Духом Святим. Ватикан, Європа, світ повинні се зрозуміти й належним чином поцінувати! Отож, зволікання Українського Патріархату спершу провина внутрішніх, нехарактерних єпископів”³.

Можливо тому церковні інституції вже від початків (зрештою, як і тепер) оминають отця, адже для тих, хто після виходу з підпілля заколисував себе ейфорією сповидного “духовного відродження”, а інші “кадильно-лицемірним” жестом входили у довіру церковних структур, його рентгенівська прозорливість сприймалась загрозливо. На противагу, інтелектуали (позацерковні особи) присвячуватимуть публікації про Маркіяна Шашкевича саме “Незабутній пам’яті отця Йосипа Годунька, котрий до останнього подиху був відданий Богові й Україні”⁴.

“Се варто запам’ятати... Великого бажаєте! Не сміємо на будь-що годитись!” Зневага отцем до вчинку-дії “будь-як”, “абияк” означувалась як простацтво і немов прирівнювалось до засуду на довічне ув’язнення чи вічні муки. Хто потрапляв в оточення отця, найбільше боявся – втратити його довіру.

“Се варто запам’ятати!” Виголошував отець Йосип, диктуючи листа до ректорату УКУ в Римі: “Нові часи і нове думання в Україні потребують вже й іншу духову страву. Отже, вкрай потрібні є ясні короткі підручники Логіки, Метафізики, Теодицеї, Психології, Педагогіки, Космології. Крім цього, великий голод є на богословсько-філософські книжечки; такі можна б мати, перекладаючи, напр., кардинала Люстігера – хоч би одноаркушеві. Ясно, Марітен і йому подібні ще нам надто трудні. Конечно потрібна теж хоч би однотомна енциклопедія Історії Філософії від ренесансу по 1991 рік. Справа в тому, що наші видавництва думають видавати переклади позитивістів, що веде до матеріалізму, технократії і т.п. Отже, мимоволі підуть старим курсом”⁵.

“Се варто запам’ятати!” Хутко брала до рук нотатник, записуючи: “У нашій Церкві опісля митрополита Андрея була потужна особистість, масштабний мислитель о. Гавриїл Костельник, котрого, заздрість своїх та використання на свою руку Москви довели до так печальних наслідків... І як фатум, у нашій історії повсякчас добре спрацьовувало “Пилатівське вмивання рук”⁶.

“Се варто запам’ятати!” Дещо з притиском в голосі отець говорив: “Наша церква несправедливо відсторонилась від генія і титана праці Івана Франка, не говорячи вже про заподіяну кривду щодо його розвідки “Сотворення світу”... Одначе, кожна впливова, знана своїм авторитетом особа, державний муж, громадський діяч не сміє шпортатись за “тричі явлену любов”. Апостол Павло ж бо чітко зазначив

координати до наслідування у посланні до Коринтян, аби поважані люди подавали лише достойний приклад”⁷.

“Се варто запам’ятати”... Справді, варто запам’ятати виголошену о. Йосипом промову на відкритті пам’ятника о. Маркіяну Шашкевичу у Львові: “Провідник, Тактик, Стратег і в одній особі ідеальний містик – холодним оком бачив перед собою високі, грізні “Альпи”, засніжені руїницькою – а зорганізованою лавиною ворожнечі та ненависті до призабутого Святого Рідного Слова – душпастирював на віддаленій парафії, зумівши відшукати і “Цвітку дрібною”... Маркіян Шашкевич ante portas!”⁸.

“Се варто запам’ятати!” Небезпека, повсякчас трагічні обставини творення української духовної культури спонукали отцеве перо стрімко злітати над заповненим рукописами столом, яке пірнало в дивоглядний каламарчик і полишало на папері рвучкі букви зеленого кольору. Чи випадково отець Годунько писав зеленим чорнилом? Він, хто весь був пориванням до правди, боротьби за долю й волю України, несучи своєму народові євангельську вістку – що є Істиною й Шляхом – не даремно покладав свої писання чорнилом кольору життя, символом Дару П’ятидесятниці.

“Се варто запам’ятати... Навіть цвітка дрібная може молитись Богу, розпросторюючи чудесні запахи, при скромних формах і в нестерпних умовах”. В листах від п. Михайла Марунчака⁹ із Інституту-Заповідника Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі читаємо: “Знаю, отче Сеньйоре,¹⁰ що Вам не переживається, тому не хотів турбувати Вас висилкою літературного журналу, однак, коли Ви настоюєте, то будь-ласка посилайте “Дніпро”¹¹. “...Ви справили мені велику приємність, надсилаючи “Руський літопис”¹². “...Давно треба було подякувати за Ваші цінні посилки: М. І. Дубина “Ідеологічна боротьба навколо Шевченка”, в російській мові “Исчезнувшие народы”, календар Марії Примаченко, чотири примірники “Левеня”, художню картину “Церква в Топільниці Горішній”... За все надзвичайно вдячний, але, дорогий Отче! Прошу Вас, не завдавайте собі труда в посилках. Ваші теплі і цікаві новини – найцінніші”¹³. Перелік невеличкого списку літератури розкриває спектр зацікавлень отця, наділяючи кожную деталь-річ містерією “цвітки дрібної”.

“Се варто запам’ятати!” Пальці отця арпеджіатно злітають по клавіатурі друкарської машинки: “Серцем і вухами прислухаймось до священного співу тих же псалмів. Дивно мені, дуже дивно, скільки книг і книжечок захоплюються фольклором, особливо народніми піснями, які виплинули наверх з гущі народу. І добре це вдячне діло любови, краси і культури. А про гимни-пісні, що вийшли з душі великого сина великого народу України – о. Маркіяна, – лише пусті згадки, як “біг пес через овес”. А де студії наших учених, де ноти наших композиторів до тих

же Русланових Псалмів?! А що в нас є до читання про ті Маркіянові Псалми-пісні? Що в нас під музику? Адже в РП такі високі ноти, що мистецтвом слова чутливої поезії, потрясаючим драматизмом – аж просяться під високомистецьке опрацювання. В тих високих нотах є великий священний зрив душі до невидимого Бога! Цього високого ідейного зриву бажав, вимагав та істотно жив ним сам їх Автор – о. Маркіян Шашкевич¹⁴.

“Се варто запам’ятати!” “Будьте амбітні за здобуття золотої медалі, шукаючи бо наперед Царства Божого і Правди, свідомо та несвідомо ви зодягнетеся зоревою світою перемир’я з Богом... Ви відчуєте страждальне змагання за чисту душу свою, чисте серце, чисті руки, котрими неоднократно втирали гіркі сльози страждань своїх, а то і ради чужих”¹⁵.

“Се варто запам’ятати!” “Слід так нам вестися, щоб ‘шатро’ нашого тіла, його хибні нахили і побажання було підпорядковано силі духа... Коби то в кожній незгідливій сім’ї, суспільності відзивалися помірковані голоси, взиваючи: не заслоняйте своїм гнівом Сонця Любови своєї Нації! Коби то ні знущання, ні підлоти різної форми не заслонили нам Сонця Любови до Матері нашої України. Коби то жакливі тортури в роді “Очі і серце тобі вирву” не зломали нашого стійкого, мужнього характеру. Оце вам і заповіти о. Шашкевича”¹⁶.

Переклики героїчного тестаменту о. Маркіяна Шашкевича в Русланових Псалмах із заповітним лейтмотивом “Сиджу на санях” Патріарха Йосифа Сліпого, рівно ж із знаменитим “Се варто запам’ятати” о. Йосипа Годунька – звучать однаково глибинно, як трисвятий возглас великих синів України: це тобі, Народе, Заповіт!

¹ Див. документ, що зберігається у Львівському обласному державному архіві: ф.3, оп. 1, справа 212, ст. 52. У автора зберігається український переклад фрагмента зазначеного документа.

² Із приватного нотатника авторки статті.

³ Із приватного нотатника авторки статті.

⁴ Пікулик Н. Проблеми сенсу людського життя у творчості Маркіяна Шашкевича // Шашкевичіана. – Львів: Інститут українознавства, 1993. – С.45.

⁵ Копія листа у приватній збірці авторки статті.

⁶ Із приватного нотатника авторки статті.

⁷ Із приватного нотатника авторки статті.

⁸ “Hannibal ante portas” (Ганнібал перед воротами), промова о. Й. Годунька, виголошена 15.09.1990 р. під час відкриття у Львові пам’ятника Маркіяну Шашкевичу.

⁹ Редактор “Бюлетеня Інституту-Заповідника Маркіяна Шашкевича”.

¹⁰ “Всечесний Отче Сеньйоре!”, одна з часто вживаних форм звернення пана Марунчака до о. Йосипа.

¹¹ “Збірка листів Михайла Марунчака до о. Йосипа Годунька”, лист від 19 серпня 1988 р. Зберігається в авторки статті.

¹² Там само, лист від 24 червня 1989 р.

¹³ Там само, лист від 3 серпня 1989 р.

¹⁴ Годунько Й. Небуденні Пісні. Коментар до Русланових Псалмів // Шашкевичіана. – Львів: Інститут українознавства, 1993. – С.147.

¹⁵ Там само. – С.148–149.

¹⁶ Там само. – С.145.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- о. Ігор Возняк**, архієпископ Львівський Української греко-католицької церкви
- Василь Горинь**, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України
- Олександр Дзьобан**, науковий співробітник відділу рукописів Львівської Національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника
- Роман Кирчів**, доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту народознавства НАН України
- Галина Корнєєва**, кандидат історичних наук, завідувач музеями М. Шашкевича Львівської галереї мистецтв
- Софія Король**, кандидат мистецтвознавства, науковий співробітник відділу мистецтвознавства Інституту народознавства НАН України
- Степан Костюк**, науковий працівник відділу мистецтва Палацу мистецтв імені Омеляна і Тетяни Антоновичів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника
- Олег Купчинський**, доктор історичних наук, Голова наукового товариства ім. Т.Шевченка
- Катерина Мичка-Гірник**, викладач скрипки Львівської дитячої музичної школи №1, артист струнно-смичкового квартету
- Іван Паламар**, завідувач біо-бібліографічного відділу Інституту релігієзнавства – філії Львівського музею історії релігії
- Іван Паславський**, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник відділу історії середніх віків Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України
- Ігор Райківський**, кандидат історичних наук, завідувач кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника
- Феодосій Стеблій**, кандидат історичних наук, завідувач відділу нової історії України Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України
- Петро Шкраб'юк**, доктор історичних наук, провідний співробітник відділу нової історії України Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України

Сімо Юрій. «Кардинал М. Левицький». 1993 р. Релінорит. (З фондів Львівського музею історії релігії)

Шнітко Віталій. «Вид на церкву св. Юра». 1988 р. Ліногравюра. (З фондів Львівського музею історії релігії)

Кафедральний собор св. Івана Хрестителя в Перемишлі

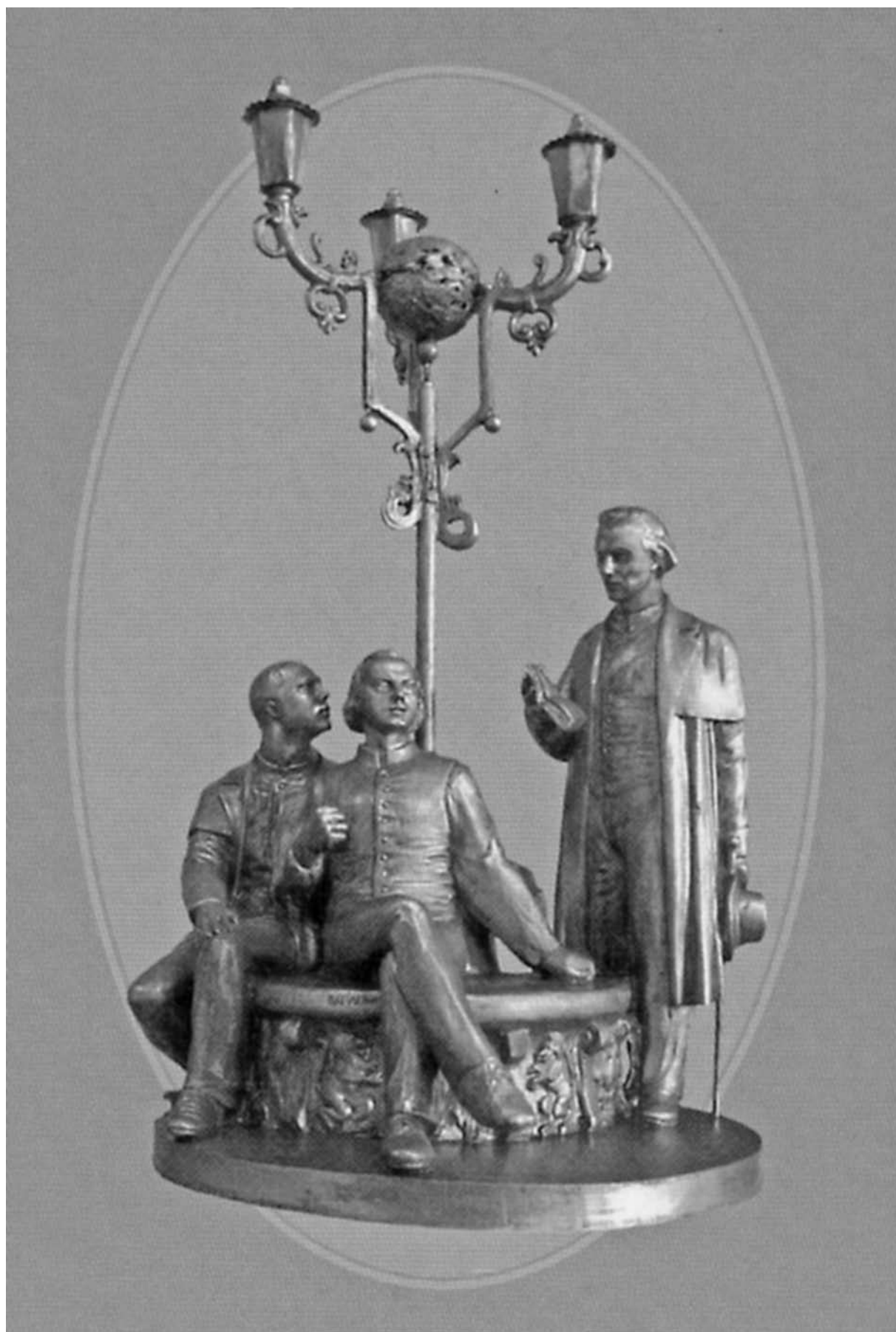

Греко-католицька семінарія у Львові з церквою св. Духа

Михайло Левицький

Проект пам'ятника "Руській трійці", який буде споруджено в м. Івано-Франківську

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.....	5
ПЕРЕГУК СТОЛІТТЬ	7
ПРОМОВА ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕНОГО МИТРОПОЛИТА Є. Е. ГР. АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО, ВИГОЛОШЕНА В СТОЛІТНІ РОКОВИНИ УРОДИН МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА ДНЯ 5/XI.1911. НАД МОГИЛОЮ ПОЕТА.....	7
<i>о. Ігор, архієпископ Львівський</i> ОТЕЦЬ МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ – БОЖА ІСКРА. 200 РОКІВ ВІД УРОДИН	9
МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ: ЙОГО ЕПОХА І СПОДВИЖНИКИ.....	12
<i>Феодосій Стеблій</i> МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ – ПРОВІСНИК НЕЗАЛЕЖНОСТІ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ.....	12
<i>Василь Горинь</i> МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ: ДОВГА ДОРОГА ДО СЛАВИ. ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА.....	20
<i>Олександр Дзьобан</i> ШЛЯХ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ” ДО “РУСАЛКИ ДНІСТРОВОЇ”	25
<i>Іван Паламар</i> МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ І НАШЕ СЬОГОДЕННЯ.....	28
<i>Петро Шкраб’юк</i> ПОЕТ СКАЗАВ – І БОГ ПОЧУВ ЦЕ СЛОВО... З МІСТА БРОДИ НА ЛЬВІВЩИНІ РОЗПОЧАЛОСЯ ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ВШАНУВАННЯ ПАМ’ЯТІ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА.....	32
<i>Петро Шкраб’юк</i> У ЧАС НАДІЇ І ТРИВОГ. КОЗАЦЬКІ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКІ РЕТРОСПЕКЦІЇ ПІД ЧАС ТРАВНЕВОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ В ОСТРОЗІ “МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ ТА ЕПОХА ІВАНА ФРАНКА”	36
<i>Ігор Райківський</i> ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ (“МАЛОРУСЬКОЇ”) ЄДНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ” ТА ЇЇ ПОСЛІДОВНИКІВ У ГАЛИЧИНІ В 1830-Х – СЕРЕДИНІ 1840-Х РОКІВ.....	40
<i>Феодосій Стеблій</i> ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ – ЧІЛЬНИЙ РЕПРЕЗЕНТАНТ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ”	64
<i>Роман Кирчів</i> НАРОДНА МІФОЛОГІЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ІВАНА ВАГИЛЕВИЧА.....	75
<i>Олег Купчинський</i> ІВАН-ЗАХАР АВДИКОВСЬКИЙ. ПРИЧИНКИ ДО ЖИТТЄПІСУ. (4 ЖОВТНЯ 1788, С. ПІДЛИСНЯ ЗОЛОЧІВСЬКОЇ ОКРУГИ ГАЛИЧИНИ – 18 ГРУДНЯ 1852, М. ЛЬВІВ).....	78

ФІЛОСОФІЯ.....	87
<i>Іван Паславський</i> ФІЛОСОФСЬКИЙ СВІТ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА.....	87
МИСТЕЦТВО.....	89
<i>Софія Король</i> ЕСТЕТИКА ПРИРОДИ У ТВОРАХ ГАЛИЦЬКИХ РОМАНТИКІВ.....	89
<i>Степан Костюк</i> З ІСТОРІЇ ПОШУКІВ ТА СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТІВ МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА.....	94
<i>Галина Корнєєва</i> МИСТЕЦЬКА ШАШКЕВИЧИАНА – ВІНОК ВСЕНАРОДНОЇ ШАНИ БУДИТЕЛЕВІ ГАЛИЧИНИ. (З ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ЮВІЛЕЙНОЇ ВИСТАВКИ)	97
НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ.....	100
<i>Катерина Мичка-Гірник</i> ОТЕЦЬ ЙОСИП ГОДУНЬКО: “МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ ANTE PORTAS!”.....	100
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	103
СВІТЛИНИ	104

ІНСТИТУТ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА – ФІЛІЯ ЛЬВІВСЬКОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ
ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМЕНІ М.ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМЕНІ І.КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ

БУДИТЕЛЬ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ-РУСИ

**до 200-ліття від дня народження
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА**

СТАТТІ І МАТЕРІАЛИ

Редакційна колегія:

Я. Дашкевич (голова редакційної колегії, засновник видання), *З. Білик,
О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І. Орлевич,
І. Паславський, О. Сидор, І. Скочиляс*

Відповідальна за випуск – *М. Омельчук*
Літературний редактор – *М. Ломеха*

Комп'ютерний набір – *О. Антощак, Р. Рибка, Л. Рожкова*
Оригінал-макет – *М. Барановського*

Підписано до друку з готових діапозитів 27.10.2011.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний №1. Офсетний друк. Друк. арк. 12, 21. Замовлення 1147.

Видавництво Львівського музею історії релігії “Логос”,
79008, Львів, пл. Музейна, 1